

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
FUNDAȚIA CULTURAL - ȘTIINȚIFICĂ "IULIAN ANTONESCU"

ZARGIDAVA

REVISTĂ DE ISTORIE
X

Bacău
2011

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
și
FUNDAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ
„JULIAN ANTONESCU”

ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE

X

Bacău
2011

ZARGIDAVA – Revistă de istorie

Fondator
Prof.dr. Ioan Mitrea

COLEGIUL EDITORIAL:

Prof.univ.dr. Victor SPINEI, m.c. al Academiei Române (Iași)

Prof.univ.dr. Dan Gh. TEODOR (Iași)

Prof.univ.dr. Ion AGRIGOROAIEI (Iași)

Prof.univ.dr. Alexandru BARNEA (București)

Prof.dr. Dumitru Ivănescu (Iași)

Prof.dr. Ioan Mitrea (Bacău)

*

*

*

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Ioan MITREA – redactor șef;

Prof.dr. Livia Liliana SIBIȘTEANU, Prof.dr. Gabriel LEAHU,

Prof. Dumitru FICUȚĂ, Prof. Didi ALISTAR, Drd.

Lăcrămioara Elena ISTINA – membri

*

*

*

Tipărirea acestui număr s-a realizat și cu sprijinul financiar al ASOCIAȚIEI CULTURALE „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT” din Bacău – președinte prof.univ.dr.ing. Dumitru BONTAȘ

Tehnoredactare computerizată:

Lăcrămioara-Elena ISTINA, dr. Marius-Alexandru ISTINA

Coperta:

Cetatea dacică Zargidava. Vedere dinspre sud-vest

ISSN 1583-1353

Format 16x70x100

Bun de tipar: februarie 2011

Tipărit la DOCUPRINT Bacău, martie 2011

SUMAR

IN HONOREM: Magistrul Ioan Scurtu la 70 de ani (Ioan Mitrea) 7

Istoria românilor

- Mihai Irimia**, *Centre de putere getice preromane în sud-vestul Dobrogei. Realități arheologice și unele considerații istorice (I)..... 17*
- Ștefan Olteanu, Nina Grigore**, *Un episod din istoria orașului medieval Gherghița, jud. Prahova (sec. XV-XVI), în lumina cercetărilor istorico-arheologice 40*
- Alexandru Zub**, *Presa românească și discursul regenerativ în epoca modernă 50*
- Dumitru Ivănescu**, *Mihail Kogălniceanu despre domnia lui Al.I. Cuza 61*
- Dumitru Ficuță, Florin Pelin**, *Buhuși. Mențiuni documentare (sec. XV-XIX) 71*
- Nichita Adăniloiaie**, *Efectivele armatei române la 1877 și pierderile suferite pe câmpul de luptă 80*
- Ion Agrigoroaiei**, *Universitatea din Iași în noul context național și european (1918) 89*
- Nicolae-Cristian Ursulescu**, *Un lobby eficient în justiția interbelică: Legea pentru organizarea și unificarea corpului de avocați din 21 februarie 1923 99*
- George Florescu**, *Ion I.C. Brătianu, în enciclopedii ale lumii 110*
- Gheorghe Buzatu**, *Omagierea ilustrului N. Titulescu 140*
- Alexandru Barnea, Dinu Adameșteanu (1913-2004).
*Evocare la șapte ani de la plecarea spre cei dreپți 149***
- Ioan Mitrea**, *Julian Antonescu – 20 de ani de postumitate 159*
- Virgil Mihăilescu-Bîrliba**, *Epistole istorice (I) 174*

Istorie universală – istoria religiilor

- Mircea Petrescu-Dîmbovița**, *Unele considerații cu privire la descoperiri arheologice importante din China evidențiate cu prilejul unei călătorii de studii și documentare din 1978 183*

Nicolae Ursulescu , <i>Civilizația cucuteniană: credințe religioase sau sistem religios?</i>	197
Livia Liliana Sibișteanu , <i>Mentalități și precepte religioase despre adulter și legiferarea lor</i>	222
Valentin Marin , <i>Din nou despre campania lui Alexandru cel Mare la Dunărea de Jos (335 a.Chr.). Scurte considerații de ordin militar</i>	236
Constantin Leonte , <i>1630 de ani de la Conciliul II Ecumenic (Constantinopol – 381)</i>	257
Gabriel Leahu , <i>Imperialismul. Reconsiderări conceptuale</i>	262

Recenzii și note bibliografice

<i>Câteva precizări referitoare la „Conceptul de cultură Dridu în arheologia românească. Apariție, evoluție și controverse”</i> (Ștefan Olteanu)	281
Ioan Murariu, <i>Istoria Ținutului Herța până în anul 1940</i> (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	287
<i>Abrevieri</i>	289
<i>Scrisoare de mulțumire</i>	291

SOMMAIRE/ CONTENTS

<i>IN HONOREM: L'enseignant Ioan Scurtu à 70 des années</i> (Ioan Mitrea)	7
---	---

L'Histoire des Roumains/ Romanian History

Mihai Irimia , <i>Centres de pouvoir gètes préromains dans le sud-ouest de la Dobroudja. Réalités archéologiques et quelques considérations historiques (I)</i>	17
Ștefan Olteanu, Nina Grigore , <i>Un épisode d'histoire de la ville du Moyen Âge de Gherghița, dép. de Prahova (XV-XVI siècles), à la lumière des recherches d'histoires et d'archéologie</i>	40
Alexandru Zub , <i>La presse roumaine et le discours régénératif dans l'époque moderne</i>	50
Dumitru Ivănescu , <i>Mihail Kogălniceanu sur le règne d'Al.I. Cuza</i>	61
Dumitru Ficuță, Florin Pelin, Buhuși . <i>Mentions documentaires (XVe-XIXe siècles)</i>	71
Nichita Adăniloiaie , <i>Des unités de l'Armée roumaine en 1877 et les pertes subies sur le champ de bataille</i>	80
Ion Agrigoroaiei , <i>L'Université de Iași dans le nouveau contexte national et européen (1918)</i>	89
Nicolae-Cristian Ursulescu , <i>An effective lobbying in inter-wars Justice: Law concerning the organization and unification of the body of lawyers from the February 21, 1923</i>	99
George Florescu, Ion I.C. Brătianu , <i>in encyclopedias of the world</i> ...	110
Gheorghe Buzatu, N. Titulescu – <i>70 years after his death</i>	140
Alexandru Barnea, Dinu Adameșteanu (1913-2004) . <i>Évocation de sept ans après avoir quitté pour les justes</i>	149
Ioan Mitrea , <i>Iulian Antonescu – 20 d'ans de posthume</i>	159
Virgil Mihăilescu-Bîrliba , <i>Historical letters (I)</i>	174

L'Histoire universale – L'Histoire des religions/ Universal History-Religions

Mircea Petrescu-Dîmbovița , <i>Quelque considérations concernant les</i>	
---	--

<i>découvertes archéologiques importantes dans la Chine, relevées à l'occasion d'un voyage d'études et de documentation de 1978</i>	183
Nicolae Ursulescu , <i>Cucuteni Civilization: religious beliefs or religious system?</i>	197
Livia Liliana Sibişteanu , <i>Mentalités et préceptes religieux sur l'aldutère et leur légifération</i>	222
Valentin Marin , <i>Again about the campaign of Alexander the Great in the Lower Danube (335 a. Chr.). Short military considerations</i> ...	236
Constantin Leonte , <i>1630 d'ans du Concile II Ecuménique (Constantinopole – 381)</i>	257
Gabriel Leahu , <i>The Imperialism. Conceptual reconsiderations</i>	262

***Comte-rendus et notes bibliographiques/
Book Reviews and Bibliographic Notes***

<i>Câteva precizări referitoare la „Conceptul de cultură Dridu în arheologia românească. Apariție, evoluție și controverse” (Ştefan Olteanu)</i>	281
Ioan Murariu, <i>Istoria Ținutului Herța până în anul 1940 (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	287
<i>Abréviation/ Abbreviations</i>	289
<i>Lettre de contenance/ Letter of thanks</i>	291

IN HONOREM:

MAGISTRUL IOAN SCURTU LA 70 DE ANI

La începutul rândurilor ce urmează am scris simplu **In Honorem: Magistru Ioan Scurtu la 70 de ani**, fără a enumera unele atribute care ar fi putut fi consemnate, deoarece distinsul aniversat este o personalitate marcantă a elitei istoricilor români din ultima jumătate de secol, cunoscut în primul rând de cele aproape 50 de generații de studenți ai Facultății de Istorie din cadrul Universității București, cărora le-a fost dascăl, cunoscut și apreciat în lumea istoricilor români și străini, dar și de numeroși pasionați de istorie, care din fericire, încă mai există.

Istoricul Ioan Scurtu s-a născut la 27 noiembrie 1940, în familia lui Ion Scurtu din satul și comuna Dochia, județul Neamț, curând după unul dintre cele mai triste momente ale istoriei noastre contemporane: destrămarea României întregite doar cu puțin peste două decenii înainte, la 1 Decembrie 1918.

Cunoscutul istoric Dumitru Almaș (1908-1990), tot nemțean, născut în satul Negrești, comuna Dobreni, comună în care au văzut lumina zilei Lascăr Catargiu, fondatorul Partidului Conservator, precum și mama lui Vasile Pârvan, verișoară a filosofului Vasile Conta, era fratele mamei lui Ioan I. Scurtu. Distinsul profesor și istoric Dumitru Almaș i-a fost copilului și apoi tânărului Ioan Scurtu ca un al doilea părinte. L-a botezat, cununat și i-a botezat cei doi copii, i-a fost profesor la Facultatea de Istorie a Universității București și, într-un fel, se poate spune că i-a fost „nănaș” și în activitatea didactică și științifică, îndeosebi în anii formării sale. Dumitru Almaș i-a fost nepotului său un adevărat model, a fost zâna bună a vieții sale. Mai mult ca sigur că unchiul l-a influențat și în alegerea profesiei.

După clasele primare, în satul natal și clasele secundare la prestigiosul Colegiu Național „Petru Rareș” din Piatra Neamț (denumit în acea vreme Școala Medie nr. 1 Piatra Neamț), în toamna anului 1957 a devenit student la Facultatea de Istorie a Universității București. A avut, în special în primii ani de studenție, profesori străluciți la disciplinele privind preistoria, antichitatea și istoria medievală, precum Emil Condurachi, Ion Nestor, Dionisie M.

Pippidi sau Mihai Berza și mai puțin avizați la disciplinele de istoria modernă și contemporană a României, unde cei mai mulți erau înregimentați și ca activiști de partid.

La absolvirea facultății, în 1962, a fost repartizat în învățământul superior, la Facultatea pe care tocmai o terminase cu rezultate foarte bune la învățătură.

Nu toți l-au primit în mod călduros, cum s-ar fi convenit față de un tânăr promițător, și aceasta îndeosebi pentru că era nepotul lui Dumitru Almaș, care avea destui neprieteni în facultate, și era invidiat pentru talentul său de dascăl, dar și pentru faptul că publica mult.

Hotărât să officieze în templul muzei Clio, cu întreaga sa capacitate intelectuală, tânărul nemțean Ioan Scurtu s-a apucat „nemțește” de muncă, organizându-și viața și activitatea profesională în raport cu cerințele muncii de cercetare științifică, având drept modele pe iluștrii înaintași ai istoriografiei românești, care au slujit în facultatea în care era și el acum, de la Nicolae Iorga și Constantin C. Giurescu până la cei pomeniți deja ca fiindu-i adevărați magiștri în anii de studenție.

Ioan Scurtu a parcurs toate treptele ierarhiei universitare, de la preparator (1962-1966) și asistent (1966-1972), la lector universitar (1972-1981), conferențiar (1981-1991) și profesor universitar (1991-2004). Din 1991 până azi este profesor și la Facultatea de Istorie a Universității „Spiru Haret” din București.

În întreaga sa activitate la catedra universitară a susținut cursuri și a condus seminarii de istoria contemporană a României, dar și de istoria contemporană universală. La cursurile speciale și la cele de masterat a abordat diverse aspecte ale istoriei contemporane precum: viața cotidiană, viața parlamentară, istoria mentalităților, istoria civilizației, relațiile internaționale după cel de-al doilea război mondial ș.a.

În cadrul obligațiilor de catedră, a condus peste 300 de lucrări de licență, peste 50 de lucrări de masterat și peste 100 de lucrări științifico-metodice pentru gradul didactic I. Din 1993 este și conducător de doctorat. A condus lucrările a 45 de doctoranzi, toți confirmați de comisia superioară de diplome, mulți dintre ei fiind azi nume cunoscute în rândul specialiștilor.

De la terminarea facultății și până în prezent, complementar și într-o interdependență benefică activității la catedră, Ioan Scurtu a desfășurat și continuă o intensă muncă de cercetare științifică. Pentru această latură a activității sale se poate spune că Ioan Scurtu are un adevărat „cult al muncii științifice”. Dovadă este opera sa impresionantă ce acoperă epoca modernă și

contemporană a istoriei românilor, integrată mereu în context universal.

Bogata sa operă științifică presupune o anume disciplină intelectuală, rigoare și metodă de o profundă analiză a izvoarelor documentare și interpretare, un efort la care puțini sunt dispuși, cu adevărat un efort de tip benedictin. Profesorul Ioan Scurtu a citit zeci de mii de pagini, a „văzut” mii de documente în arhive, pentru ca, în timp, să scrie câteva mii de pagini, prin care a îmbogățit esențial istoriografia românească.

Un succint bilanț, la ceas aniversar, ne arată că istoricul Ioan Scurtu este până acum autorul a 135 de cărți (dintre care 34 sunt cărți de autor, 43 semnate în calitate de coordonator și coautor, iar 58 sunt semnate în calitate de coautor). Acestor volume li se adaugă peste 280 de studii și articole de specialitate, la care este autor sau coautor (la peste 40) și cca. 60 de studii introductive, prefețe, recenzii și note bibliografice.

Nu este lipsit de importanță să evidențiem că pentru cunoașterea, într-o mai mare măsură a istoriografiei românești peste hotare, peste 30 de studii și articole ale distinsului istoric au fost publicate în limbi de largă circulație internațională, precum franceza, engleza, rusa sau germana.

Prima lucrare monografică a profesorului Ioan Scurtu, care i-a adus consacrarea în lumea specialiștilor în istoria contemporană a României, a fost teza de doctorat, susținută în 1971 la Universitatea din București și publicată în 1975 sub titlul **Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc. 1918-1926** (a II-a ediție, cu titlul **Istoria Partidului Țărănesc. 1918-1926**, a fost retipărită în 2002).

Continuând problematica consacrată partidelor politice, începută cu teza de doctorat, în 1983 a publicat lucrarea **Din viața politică a României. Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc (1926-1947)**, cu a II-a ediție în 1994, sub titlul **Istoria Partidului Național-Țărănesc**.

O lucrare reprezentativă pentru ansamblul operei lui Ioan Scurtu, rod al câtorva decenii de muncă în biblioteci și arhive, din dorința de a-i asigura un bogat și riguros suport științific, și care pentru momentul în care a fost tipărită a reprezentat un act de curaj și oarecare risc, atât pentru autor, cât și pentru editor, este **Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană**, apărută în 1988 la Editura Științifică și Enciclopedică. Un rezumat al acestei lucrări sub titlul **Monarhia în România (1866-1947)**, a apărut în 1991, la Editura Danubius.

Lucrarea tipărită în 1988, revăzută și adăugită a fost reeditată în 2001 la Editura Enciclopedică, sub titlul **Istoria Românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)**: vol. I - Carol I, vol. II - Ferdinand I, vol. III - Carol al II-

lea și vol. IV - **Mihai I**. O a doua ediție a celor patru volume a apărut în anul 2004, acestea fiind lucrări de referință pentru cunoașterea regimului monarhic în România.

În finalul volumului consacrat lui **Carol I**, autorul conchide: „Cei 48 de ani de domnie ai lui Carol I au marcat o etapă de mari progrese pentru România, în plan demografic, economic, social, administrativ, politic și cultural. În 1866, România avea 4.115.818 locuitori, iar în 1914 ajunsese la 7.771.341 locuitori. Dintr-o țară vasală Imperiului Otoman, România a ajuns un stat independent și respectabil în Europa, dorit de ambele tabere aflate în conflict în iulie 1914. Prin reformele înfăptuite, România intrase într-un ritm rapid de dezvoltare economică, dintr-o țară aproape fără industrie ajunsese să dispună de cele mai mari și performante rafinării din Europa; dintr-o țară fără monedă națională, România avea, după 1900, una dintre cele mai puternice valute de pe continent. Sistemul de guvernare stabilit prin Constituția din 1866 și-a dovedit viabilitatea. Monarhia constituțională devenise o realitate, intrată în conștiința publică”.

Volumul II, consacrat regelui **Ferdinand I**, supranumit „Ferdinand cel Loial”, „Ferdinand Întregitorul” sau „Ferdinand – regele tuturor românilor” se încheie cu concluzia firească și anume că „cel mai mare eveniment al domniei sale – a fost făurirea statului național unitar, prin unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu patria-mumă”.

În al treilea volum al seriei, consacrate monarhiei din România, intitulat **Carol al II-lea**, la finalul prezentării epocii, cu luminile și umbrele sale, autorul conchide că: „în cei zece ani de domnie a lui **Carol al II-lea**, România a parcurs mai multe etape de evoluție... În ansamblu, a fost o perioadă de progrese notabile, cu deosebire în ceea ce privește economia și mai ales industria. Viața politică a fost agitată, au avut loc mari confruntări între forțele democratice și cele extremiste, partidele politice au cunoscut un proces de erodare, ceea ce a înlesnit lui Carol al II-lea să treacă la dizolvarea lor formală în martie 1938, pe fondul unei evidente ascensiuni a Gărzii de Fier. Mutațiile din vara anului 1940 n-au fost rezultatul unor evoluții firești, ci al contextului internațional, al creșterii agresivității Germaniei. În plan cultural s-au înregistrat progrese remarcabile, atât în privința creșterii nivelului de cultură al maselor, cât și în afirmarea unei reale elite intelectuale. Politica externă a României s-a caracterizat prin dinamism, prin efortul depus la nivel continental pentru salvagardarea păcii; până la urmă decisivă a fost poziția marilor puteri, care a condus spre cea de-a doua conflagrație mondială”.

În sfârșit, volumul IV, intitulat **Mihai I** se încheie cu următoarele

concluzii: „Regele Mihai și-a legat numele de actul de la 23 august 1944 (...) când România a încetat ostilitățile împotriva Națiunilor Unite și a revenit la un regim democratic. Acest act (...) a fost primit cu satisfacție de populația țării, care a sperat că România a ieșit din război și a obținut „pacea”. Dar speranțele s-au năruit rapid (...) România a intrat în sfera de influență a Uniunii Sovietice (...) Regele a ajuns tot mai izolat (...), iar la 30 decembrie 1947, Mihai I a fost nevoit să abdice”.

Am insistat asupra acestei lucrări, structurată în patru volume, deoarece reprezintă un tablou cuprinzător a uneia dintre cele mai importante epoci din istoria noastră – epoca monarhiei constituționale.

Lucrări monografice importante a consacrat istoricul Ioan Scurtu celor două mari personalități politice din perioada interbelică: **Ion I.C. Brătianu**, omul care a contribuit decisiv la făurirea României întregite și **Iuliu Maniu**, omul care „a manifestat permanent o verticalitate politică puțin obișnuită în spațiul românesc”.

Cercetătorul care a consacrat zeci de studii, articole și monografiile unor componente importante ale istoriei românilor în epoca modernă și îndeosebi privind epoca contemporană, a trecut, cum era și firesc, la elaborarea unor sinteze de largă inspirație, între care menționăm doar câteva, precum: **Democrația la români (1866-1938)** (în colaborare, București, 1990); **Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri până astăzi** (în colaborare), apărută în 1994 și urmată de alte două ediții în 1998 și 2003, la care se adaugă și o ediție în limba rusă, tipărită în 2001; **Istoria Românilor în secolul XX** (în colaborare), apărută în 1999. O lucrare de larg interes este aceea intitulată **Istoria contemporană a României. 1918-2001**, apărută în 2002, urmată de alte două ediții, tipărite în 2005 și 2007, la care se adaugă **Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică**, București, 2001; **Civilizația românească interbelică**, București, 2008 și nu în ultimul rând contribuția, în calitate de coordonator și coautor a volumului VIII din **Tratatul de Istoria Românilor**, apărut sub egida Academiei Române, în anul 2003.

Un capitol important al preocupărilor istoricului Ioan Scurtu l-a constituit cercetarea politicii externe a României, atitudinea marilor puteri față de țara noastră și nu în ultimul rând participarea României la ultima mare conflagrație mondială, din anii 1939-1945. Între lucrările privind această importantă problemă menționăm: **România și Marile Puteri**, vol. I, 1999 și vol. II, 2000; **România în anii celui de-al Doilea Război Mondial** (în colaborare), vol. I, 1989 și **Complot împotriva României. 1939-1947** (în colaborare), 2000.

Pe drumul deschis de N. Iorga și Gh.I. Brătianu, istoricul Ioan Scurtu are remarcabile contribuții științifice privind integrarea istoriei românilor în istoria universală, cu un accent firesc pe integrarea în istoria spațiului sud-est european, având, în fapt, ca obiectiv o mai bună cunoaștere și înțelegere a locului și rolului poporului și statului român în Europa. În acest sens, citând selectiv, amintim colaborarea sa la lucrarea **Români în istoria universală**, vol. I, Iași, 1986 și vol. II, Iași, 1987, la care se adaugă și coordonarea celor două volume ale cărții **Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est**, cu o ediție în limba engleză, București, 2003 și **Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional**, București, 2006, dar și lucrarea **Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940)**, București, 2009. Despre această ultimă lucrare autorul mărturisea: „Am muncit la această carte timp de 10 ani, fiind animat de dorința de a oferi cititorilor o imagine cât mai amplă asupra stadiului de dezvoltare a civilizației românești, comparativ cu cea din alte state europene. În același timp, prin această carte doresc să lansez un nou domeniu de cercetare pentru istoricii români, mai ales pentru cei tineri. Sper că în următorul an, în calitate de președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Oamenilor de Știință din România, să realizăm o sinteză de istoria românilor pentru străini, reluând proiectul lui N. Iorga din 1935-1936, privind locul României în istoria universală”.

Om al arhivelor, istoricul Ioan Scurtu a publicat, în colaborare, peste 20 de volume de documente, câteva cu ediții și în limba engleză, referitoare la multiplele aspecte ale istoriei românilor în perioada interbelică sau privind doar unele aspecte ale anilor interbelici și postbelici, cum ar fi viața politică în anii 1945, 1946 și 1947, minoritățile naționale în România în epoca interbelică, totalitarismul de dreapta în anii 1919-1943, retragerea trupelor sovietice din România în 1958 sau documente străine despre români.

Slujitor credincios al școlii românești, profesorul Ioan Scurtu, pe lângă numeroasele cursuri universitare, utile în primul rând studenților și profesorilor, a publicat și manuale școlare, de istoria românilor și de istorie universală, pentru clasele IX-XII, asumându-și responsabilitatea de coautor și coordonator. Are o semnificație aparte faptul că a coordonat manualul de **Istoria contemporană a Românilor**, apărut la Chișinău pentru elevii din clasa a XII-a și profesorii de istorie din Republica Moldova, având mai multe ediții în anii 2002-2006.

Ca slujitor remarcabil al muzei Clio în învățământul românesc, dar și prin pozițiile importante pe care le-a ocupat după 1989, ca reprezentant activ al frontului istoricilor din țara noastră, între care menționăm calitatea de

Președinte al Comisiei Naționale de Istorie (1990-1997) și membru al acestei comisii (1997-2006) din cadrul Ministerului Educației și Cercetării, funcția de director al Institutului de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române (2001-2006), precum și calitatea de Președinte al Societății de Științe Istorice din România, profesorul Ioan Scurtu s-a pronunțat deseori pentru menținerea unui număr rezonabil de ore pentru disciplina **Istorie** în programele școlare și a unui raport echitabil între istoria românilor și istoria universală, care se învață în gimnaziu și liceu.

Prezență activă în lumea istoricilor din țară și din străinătate, Ioan Scurtu, în cele aproape cinci decenii de activitate, a participat la peste 200 de manifestări științifice naționale, la numeroase simpozioane, colocvii și congrese științifice internaționale, în țări precum Bulgaria, Franța, Grecia, Italia, Cehia, Germania, China, Polonia, S.U.A., Ungaria, URSS, Ucraina, Rusia ș.a.; la peste 50 de reuniuni profesional-științifice și stagii de documentare în arhive din peste 20 de țări, între care menționăm Cehoslovacia, URSS, Germania, Canada, Tunisia, Italia, China, Franța, Republica Moldova, Marea Britanie, Belgia, S.U.A., Rusia, Bulgaria, Egipt ș.a.

Complementar îndelungatei activități la catedra universitară, intensei și rodnicei munci de cercetare științifică, profesorul Ioan Scurtu a fost și este o prezență activă în colectivele în care a lucrat, în cercul larg al istoricilor români, în general o prezență activă și responsabilă în agora. Am menționat deja, în treacăt, doar câteva din multele responsabilități avute. O citare a tuturor acestor funcții și responsabilități este aproape imposibilă aici și acum, dar nu putem să nu mai pomenim doar alte câteva nemenționate, dar relevante pentru a întregi portretul istoricului, magistrului și omului Ioan Scurtu.

Astfel, într-o ordine oarecum cronologică, să reamintim că profesorul Ioan Scurtu a fost șeful catedrei de Istoria Românilor (1990-2003) și membru al Senatului Universității București, Director General al Arhivelor României (1991-1996), Președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie din Academia Oamenilor de Știință din România, decan și prorector al Universității „Spiru Haret”, Director General adjunct al Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, Profesor și Decanul Facultății de Arhivistică din Academia de Poliție „Al.I. Cuza”, Președinte de onoare al Federației Arhiviștilor din România etc.

Nu putem să nu revenim și să menționăm că profesorul universitar Ioan Scurtu are o îndelungată și bogată activitate în cadrul Societății de Științe Istorice din România, fiind membru al Biroului executiv începând din 1984, Prim-vicepreședinte (1991-1998) și Președinte din 1999 până azi. În calitate

de Președinte al Societății de Științe Istorice din România a revigorat activitatea acestei prestigioase asociații profesionale a istoricilor din țara noastră, a asigurat, în condiții tot mai grele, apariția anuală a importante reviste *Studii și Articole de Istorie*, a inițiat instituirea și acordarea anuală a Premiilor Societății de Științe Istorice din România (între care menționăm Premiul „A.D. Xenopol”, Premiul „N. Iorga”, Premiul „Gh.I. Brătianu”, Premiul „C.C. Giurescu”), unora dintre cele mai valoroase lucrări științifice elaborate de membrii S.Ș.I. din România.

Succinta prezentare a activității didactice și științifice a profesorului universitar dr. Ioan Scurtu evidențiază portretul unui distins istoric, situat în elita istoricilor români din ultima jumătate de secol. O asemenea mare personalitate s-a bucurat și se bucură de aprecierea breslei, a unor instituții, foruri academice, publice și de stat. Într-o ordine aleatorie, menționăm că profesorul Ioan Scurtu a fost distins cu Premiul Academiei Române, pe anul 1983, pentru lucrarea **Viața politică din România. 1918-1944**, București, 1982, titlul de „Conferențiar Evidențiat” acordat în 1986 de către Ministerul Educației și Învățământului, acordarea titlului de „Om al Anului 1995” acordat de „The American Biographical Institute and Its Board of International Research”, Premiul „Gh.I. Brătianu” al Fundației „Magazin Istoric” pe 2003 pentru lucrarea **Viața cotidiană a Românilor în perioada interbelică**, București, 2001.

În anul aniversării a șase decenii de viață, colegii și prietenii i-au consacrat volumul **Omagiu istoricului Ioan Scurtu**, București, 2000. Este deținătorul mai multor premii acordate de instituții de cercetare științifică, muzee, publicații etc.; este **Doctor Honoris Causa** al Universității „Ovidius” din Constanța, 2007; a primit Diploma și Placheta de Aur a Academiei Oamenilor de Știință din România, 2007; a fost decorat cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Cavaler, 2002 și Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Cavaler, 2009.

În preajma zilei sale de naștere, marcând împlinirea a 70 de ani, la 19 noiembrie 2010 a fost sărbătorit la Complexul Muzeal Județean Neamț, cu această ocazie fiind declarat Cetățean de Onoare al județului Neamț, precum și al comunei în care s-a născut, Dochia.

Cred că profesorul Ioan Scurtu este un om mulțumit pentru drumul său în viață, pentru realizările sale în profesia aleasă, slujind cu credință și toată dăruire în templul lui Clio. O și recunoaște, atunci când mărturisește că „privind în urmă... mă consider un om împlinit. Viața mi-a oferit mai mult decât mi-aș fi putut imagina. Fiu de țăran sărac, din comuna Dochia, județul

Neamț, am ajuns profesor la cea mai mare Universitate din România (București), conducător de doctorate, președintele Societății de Științe Istorice din România. Am îndeplinit funcții importante – între care cea de director general al Arhivelor Naționale și director al Institutului de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române –, am reprezentat știința istorică și arhivistica românească la congrese și conferințe internaționale. Am publicat peste 100 de cărți, dintre care 35 în calitate de singur autor și circa 300 de studii, multe dintre ele în limbi de circulație internațională. Am fost singurul director al unui mare institut coordonator de volum al tratatului de Istoria Românilor, editat de Academia Română (e vorba de volumul VIII, apărut în 2003). În calitate de director general al Arhivelor Statului (Naționale) m-am aflat pe scaunul lui Hașdeu, Onciul și Sacerdoțeanu, ca director al Institutului de Istorie „N. Iorga” al Academiei Române pe cel ocupat de Iorga și Gheorghe Brătianu, iar în funcția de șef al Catedrei de Istoria Românilor la Universitatea din București am avut ca înaintași pe Constantin C. Giurescu. Sper că am fost un demn continuator al acestor mari personalități ale științei și culturii românești și universale”. Probabil și în altă profesie ar fi realizat la fel de mult. Dar ca istoric a dovedit că și-a ales bine drumul în viață, în lumea științei. Dovadă biobibliografia impresionantă, care îl onorează și îl situează cu certitudine în elita istoricilor români din ultima jumătate de secol.

La ceas aniversar, urăm deosebitului OM, distinsului ISTORIC și MAGISTRU Ioan Scurtu, multă sănătate, fericire alături de cei dragi, noi realizări și un călduros LA MULȚI ANI!

Ioan Scurtu este un NUME în breasla istoricilor din țara noastră, întărindu-ne convingerea că încă mai nasc și la Moldova oameni!

Ioan Mitrea

După vizita la Biserica
Cămărășescu, cu ocazia
cursurilor de vară de la Târgu
Jiu, organizate în iulie 2001 de
către Societatea de Științe
Istorice din România: de la
stânga: prof.univ.dr. Ioan Scurtu
și prof.dr. Ioan Mitrea

În vizită la Muzeul de Istorie din Piatra Neamț, în noiembrie 2008. de la dreapta:
prof.univ.dr. Ioan Scurtu, prof.univ.dr. Ion Agrigoroaiei, prof.dr. Ioan Mitrea și prof.
Vasile Pruteanu – președintele Consiliului Județean Neamț

CENTRE DE PUTERE GETICE PREROMANE ÎN SUD-VESTUL DOBROGEI. REALITĂȚI ARHEOLOGICE ȘI UNELE CONSIDERAȚII ISTORICE (I)

Mihai Irimia

Cuvinte cheie: *centre de putere; Dobrogea; geți; greci; sciți; odrisi; romani; dava; Adâncata; Satu Nou; Izvoarele; Durostorum; Sborjanovo-Sveštari; Rholes; Dapyx; M. Licinius Crassus; zone carstice.*

Mots-clé: *centre de pouvoir; Dobroudja; Gètes; Grecs; Scythes; Odryses; Romains; dava; Adâncata; Satu Nou; Izvoarele; Durostorum; Sborjanovo-Sveštari; Rholès; Dapyx; M. Licinius Crassus; zone karstique.*

I. Schiță istorică a regiunii pe baza izvoarelor scrise.

Informațiile generale privind situația Dobrogei după mijlocul secolului al VII-lea a. Chr., respectiv după încetarea culturii Babadag-faza a III-a, sunt, după cum se știe, lacunare. O prezentare detaliată a istoriei politice a regiunii, pe baza izvoarelor literare este în acest context superfluă, deoarece ea a făcut obiectul a numeroase studii de specialitate, e drept, cu referiri mai amănunțite asupra zonei litorale și orașelor grecești.

Dacă orașele grecești vest-pontice au fost afectate de campania scitică a lui Darius¹, Histria suferind o importantă distrugere la sfârșitul secolului al VI-lea², nu știm în ce măsură aceasta a afectat interiorul și

¹ Din bogata bibliografie consacrată acestor evenimente amintim doar câteva lucrări: BLAVATSKAJA 1948, p. 206-213; ALEXANDRESCU 1956, p. 319-342; ALEXANDRESCU 1965, p. 406-408; SCHELOW 1971, p. 31-48; VINOGRADOV 1981, p. 9-37; WOLSKA 1980-1981, p. 99-115; DIMITRIU 1964, p. 133-144; GARDINER-GARDEN 1987, p. 326-330; BUZOIANU 2001, p. 31-39; RUSCU 2002, p. 37-58 etc.

² Pusă cel mai adesea pe seama represaliilor scitice ulterioare evenimentelor, datorate atitudinii binevoitoare a Histriei față de expediția persană, în concordanță cu atitudinea ionienilor participanți la campania lui Darius; vezi în acest sens DIMITRIU 1964, p. 134-135; PIPPIDI 1965, p. 163 și n. 17. O opinie diferită atribuie histrienilor o atitudine ostilă față de expediția lui Darius, în concordanță cu ostilitatea geților, considerându-se

vestul Dobrogei. Oricum, itinerarul terestru al armatei persane care a traversat Tracia și Dobrogea de la sud la nord nu pare să se fi îndepărtat mult de zona litorală³. Rezultatele și implicațiile pentru Dobrogea ale expediției persane sunt controversate. Potrivit unor opinii, în urma expediției amintite Dobrogea și Tracia au devenit teritorii tributare lui Darius, imperiul persan fixându-și frontiera la Dunăre⁴, în timp ce potrivit altor cercetători, după retragerea lui Darius, Dobrogea și regiunea de la Dunărea de Jos au revenit la situația anterioară, fără a se putea vorbi de o înstăpânire a perșilor la nord de munții Rhodopi; stăpânirea temporară a acestora s-ar fi manifestat în estul Balcanilor și în regiunea litoralului egeean⁵.

O altă putere care pare să se fi implicat în viața Dobrogei după expediția lui Darius este aceea a sciților. Problema pătrunderii sciților la sudul Dunării după retragerea lui Darius a fost abordată diferit: unii consideră că sciții ar fi reprezentat o forță stăpânitoare în Dobrogea, fără a se putea stabili, totuși, limita cronologică până la care ei și-ar fi exercitat aici puterea⁶; alții consideră că o stăpânire scitică este improbabilă, ea nefiind susținută convingător de izvoarele literare și arheologice. Se acceptă, totuși, o prezență scitică la sudul Dunării după expediția lui Darius, dar ea s-ar datora doar infiltrării unor grupuri restrânse de sciți fie imediat după expediția în cauză, fie la o dată ceva mai târzie⁷. Sciții au reprezentat aproape o constantă în cadrul informațiilor referitoare la zona inferioară a Dunării de Jos, începând din secolele VI-V, până în secolul al II-lea a. Chr.⁸. De altfel, se consideră

că tocmai autohtonii din teritoriul histrian ar fi fost cei care au opus rezistență perșilor; cf. PREDĂ 1982, p. 19-24.

³ S-ar putea accepta drept veridică afirmația potrivit căreia corpul expediționar persan a trecut nu departe de Histria; cf. DIMITRIU 1964, p. 136.

⁴ VULPE 1938, p. 53; BENGTON 1950, harta 3.

⁵ ALEXANDRESCU 1956, **loc.cit.**; PIPPIDI 1965, p. 162-163.

⁶ CANARACHE 1950, p. 214-215, care exagerează impactul stăpânirii scitice; CONDURACHI 1951, p. 45-60, unde consideră logică înstăpânirea sciților în Dobrogea, după expediția lui Darius.

⁷ ALEXANDRESCU 1956, p. 319-324; ALEXANDRESCU 1986, p. 28-31; pentru unele dintre cele mai recente lucrări referitoare la problema scitică la Dunărea de Jos vezi și IRIMIA 2007, p. 371-418, îndeosebi n.1.

⁸ Cel puțin până la sfârșitul existenței Sciției Mici într-o parte a zonei estice a Dobrogei perioadei elenistice (cf. IRIMIA 2000-2001, p. 299-317; IRIMIA 2007, p. 376).

uneori că prezența sciților în Dobrogea cunoaște trei faze principale⁹. În prima, puterea scitică din nordul Mării Negre, care înainta treptat pe Dunăre, s-ar fi lovit mai întâi de puterea persană, apoi de cea a regatului odrys, moment în care granița dintre cele două puteri era fluviul. În toată această perioadă prezența scitică efectivă, precum și a pieselor scitice în Dobrogea este redusă, fiind vorba îndeosebi de o influență culturală receptată mai ales de vârfurile societății getice și de mici grupuri de sciți infiltrate mai ales în nordul regiunii și spre litoral.

A doua fază a relațiilor geților cu sciții este marcată de pătrunderea lor în Dobrogea în vremea lui Atheas¹⁰, când pe lângă influența scitică sesizabilă în mai multe domenii, inclusiv în cel al practicilor funerare și al armamentului, se constată o prezență etnică alogenă vizibilă. Această fază se încheie într-o anumită măsură odată cu victoria obținută de Filip al II-lea asupra lor și integrarea Dobrogei și a orașelor vest-pontice în sfera stăpânirii macedonene.

A treia fază a relațiilor cu sciții este marcată îndeosebi de prezența monedelor regilor acestora din Dobrogea (Kanites, Charaspes, Tanusa, Akrosas, Ailios, Sariakes și Ataia(s) II, omonim al cunoscutului rege scit amintit în izvoare) și care se datează în ultimele trei sferturi ale sec. al II-lea a. Chr.¹¹. Tot pentru această perioadă izvoarele îi menționează cam în aceeași zonă pe „sciții agricultori”¹², iar mormintele „princiare” din apropierea Mangaliei le-au fost atribuite tot lor¹³. Doi dintre acești regi sciți – Sariakes și Kanites – sunt atestați și epigrafic¹⁴. Potrivit unor cercetători, acești basilei sciți ar fi conducătorii unor grupuri reduse numeric, stabilite ca mercenari în teritoriul callatian, iar monedele ar fi

⁹ RUSCU 2002, p. 317-321.

¹⁰ Pentru confruntarea dintre Atheas și *rex Histrianorum*, apoi despre războiul dintre Filip al Macedoniei și Atheas, vezi, între alții, PÂRVAN 1926, p. 51-55; NICORESCU 1925; p. 22-28; ILIESCU 2004, p. 9-52, 87-96, cu bibliografia; RUSCU 2002, p. 59-73 etc.

¹¹ PREDĂ 1998, p. 120-129; POENARU BORDEA 1973-1975, p. 24; TALMAȚCHI, ANDREESCU 2008, p. 452-472, cu bibliografia, unde consideră că monedele în cauză se datează în perioada secolelor II-I a.Chr.

¹² Plinius cel Bătrân, 4 11 (18), 44. De asemenea, Ps. Skymnos (756-757) prezintă zona ca locuită de „greci amestecați” (*migades Hellenes*), crobzy și sciți.

¹³ IRIMIA 1984, p. 67-72, cu bibliografia; AVRAM 1991, p. 120-122 etc.

¹⁴ Sariakes apare pe o inscripție descoperită la Tirizis (LAZAROV, POPOV 1985, p. 156-163; MIHAILOV IGB_V, p. 4, nr. 5003) iar Kanites pe o alta, descoperită la Odessos (MIHAILOV IGB_I², p. 41, nr. 6).

reprezentat atât un tribut cât și cadouri diplomatice, pentru ei¹⁵.

Chiar dacă informațiile literare nu sunt suficient de precise pentru a stabili măsura în care prezența de netăgăduit a sciților la Dunărea de Jos este consecința unor migrații desfășurate în mai multe etape oarecum distincte sau a unor infiltrări de grupuri de populații scitice, mai mult sau mai puțin numeroase, inclusiv a unor puternice contacte culturale, existența sciților sau a ceea ce în mod curent se consideră de către istorici și arheologi drept „sciți” este sigură. Informațiile scrise sunt confirmate într-o anumită măsură de descoperirile arheologice. Se apreciază că la început, în mediul autohton au pătruns în special obiectele de prestigiu, executate în stil animalier scitic, îndeosebi în rândul aristocrației tracogetice¹⁶. Cele mai multe obiecte scitice vechi pătrunse în mediul autohton nu sunt rezultatul unor contacte directe, ci indirecte, dintre sciți și traci sau geți; ele nu presupun o prezență obligatorie foarte numeroasă a sciților în spațiul tracogetic.

Pornindu-se de la informația lui Herodot (IV, 78) despre căsătoria regelui scit Ariapeithes cu o femeie din Histria, s-a considerat, uneori, că aceasta ar reprezenta o dovadă a dominației scitice asupra nordului Dobrogei și a zonei litorale¹⁷. Mai apoi, opinia amintită a fost nuanțată, în sensul unei influențe temporare a regelui scit asupra teritoriului în cauză. Alte posibile aspecte ale raporturilor dintre sciți și Histria în al doilea și al treilea sfert al secolului al V-lea a.Chr. au fost aduse în discuție și în legătură cu un inel de la Vadu (fost Caraharman), com. Corbu, jud. Constanța, pe care este redat numele la genitiv al regelui elenofil Skyles, a cărui istorie tragică a fost relatată de Herodot (IV, 70-80)¹⁸. Pe baza interpretării acestui inel, ca și a altor descoperiri de caracter scitic din zonă, M. Oppermann consideră că se poate admite că Histria se afla încă, în această vreme, în zona de dominație scitică¹⁹, chiar dacă, după același Herodot, granița dintre sciți și odrysi în acel timp era Dunărea, iar Histria se afla la sud de fluviu. S-a presupus, astfel, un protectorat

¹⁵ AVRAM 1991, p. 121-122; 128-130.

¹⁶ ANDROUKH 1998, p. 109.

¹⁷ BLAVATSKAJA 1948, p. 207; VINOGRADOV 1981, *passim*; VINOGRADOV 1997, *passim*. Opinie contrară la COJOCARU 2007, p. 109-120, cu bibliografia.

¹⁸ În legătură cu inscripțiile de pe inelul de la Vadu și interpretarea lor, vezi mai nou VINOGRADOV 1997, p. 613-634; DUBOIS 1996, p. 11-14; OPPERMANN 2002, p. 249-263; IRIMIA 2007, p. 396-398.

¹⁹ OPPERMANN 1997, p. 252.

vremelnic scitic asupra Histriei și a zonei litorale învecinate. Dar Histria putea să-și păstreze într-o mare măsură și o anumită autonomie și să fi cunoscut o prosperitate reală, fapte relevate, printre altele, de propriile emisiuni monetare de argint, care încep aproximativ în al doilea sfert al sec. V a.Chr.²⁰, ca și de unele monumente religioase din zona sacră.

Dacă sub Teres (circa 470-440), Sitalkes (431-424) și Seuthes I (424-410) regatul odrys a fost relativ unitar și puternic, ajungând eventual până la Dunăre și Mare, cuprinzând, măcar nominal, și Dobrogea, mai apoi acesta a început să se destrame. Referitor la dominația odryșă în Dobrogea, cel puțin în vremea lui Sitalkes, așa cum se poate ea presupune pe baza unor informații literare (Herodot, IV, 80; Thukidides II, 96, 1; Diodor, XII, 50, 2), s-a considerat că în timp ce orașele vest-pontice ar fi fost înglobate ligii de la Delos, interiorul regiunii dintre Dunăre și Mare, cuprinzând și formațiunile getice de aici, ar fi revenit odryșilor (Suceveanu 1972, p. 96). Se știe doar că sub succesorii lui Kotys I (383/382-359), care a încercat o refacere a regatului, fără a mai atinge însă vechile hotare și mai ales fără regiunile dunărene, regatul odrys a slăbit și mai mult, sfârșind prin a ajunge pradă expansiunii macedonene care, prin Filip al II-lea, a supus toată Thracia până la Balcani, în anul 341 a. Chr. Nu cunoaștem prea bine, în acest context politic, atitudinea orașelor grecești vest-pontice (care nu vor pierde, totuși, prilejul de a-și consolida autonomia față de barbari și de a prospera din punct de vedere economic), ca și a geților și a sciților din Dobrogea în noua situație. În prima jumătate a secolului IV a.Chr., inclusiv în vremea lui Kotys I, geții sud-dunăreni se aflau în afara hotarelor regatului odrys. Probabil ei au profitat de criza acestuia, pentru a-și consolida structurile politico-militare proprii, ca și legăturile cu lumea greacă. De altfel, încercarea de a pune de acord informațiile literare cu datele arheologice este extrem de dificilă și riscantă. Se poate admite, totuși, că partea de nord-est a Dobrogei, cea dinspre Dunăre și Mare era, începând cel puțin de la sfârșitul sec. VI a.Chr., ca și în secolele următoare, cu intensități variabile, o regiune în care civilizația getică se întâlnea cu cea scitică și prelua unele elemente din aceasta; sciții înșiși formau aici o parte componentă etnică – deși redusă ca număr – a

²⁰ PREDĂ 1998, p. 42-72 ; POENARU BORDEA 1979, p. 26, consideră că primele monede de argint histriene nu s-au putut emite înainte de 480 a.Chr.

populației Dobrogei, situație care s-a perpetuat până în epoca romană²¹.

În legătură cu o eventuală influență scitică, pătrunsă în alte zone ale Dobrogei, aflate departe de litoral, informațiile sunt foarte puține. Unele artefacte scitice au ajuns, într-o anumită măsură și în vestul și sud-vestul regiunii, prezența lor datorându-se influențelor culturale, preluate mai ales de anumite categorii ale populației getice din zonă. Amintim, astfel, ștanța de bronz de la Izvoarele (com. Lipnița, jud. Constanța)²², din sec. V a. Chr., mai multe plăcuțe de bronz din sec. VI-V a.Chr., în formă de cap de leu de la Adâncata I – Floriile (com. Aliman, jud. Constanța) specifice artei scitice²³ și a unei alteia, din sec. IV a.Chr., pe care este reprezentat cerbul, asociat cu o pasăre de apă și un mistreț²⁴, imagini interpretate ca posibile reproduceri după originale scitice, realizate în așezarea getică în cauză. O altă piesă de bronz, de mici dimensiuni, în formă de cap de cal, din sec. IV a. Chr., reprezintă un unicat, fără a putea fi legată de alte exemplare identice sau apropiate ca tip din arta traco-getică ori scitică; ea a fost considerată drept un artefact realizat de către un meșter autohton²⁵. S-a formulat de asemenea observația potrivit căreia piesele din sec. VI-V de la Adâncata I – Floriile și Izvoarele aparțin perioadei mai vechi de pătrundere a sciților în Dobrogea, în timp ce piesele foarte stilizate, reprezentând capete de cerbi și capul de cal de la Adâncata I – Floriile, din sec. IV a.Chr., aparțin etapei mai târzii de penetrare a sciților, în care elementele artei lor specifice au fost asimilate în arta traco-getică²⁶. Este de remarcat raritatea descoperirilor scitice din vestul și sud-vestul Dobrogei unde, de-a lungul fluviului, au existat numeroase așezări și necropole getice. Descoperirea unor piese specifice artei scitice la Adâncata I – Floriile, într-o întinsă așezare getică fortificată sau în zona adiacentă acesteia, ca la Izvoarele, unde se află o altă importantă așezare getică, nu dovedește o prezență efectivă scitică, ci doar influențe scitice datorate legăturilor culturale, poate și comerciale, ori altora mai complexe, cu autohtonii.

În ceea ce privește prezența și activitatea politico-militară și economică a marilor puteri ale vremii, acestea s-au manifestat mai mult

²¹ ALEXANDRESCU 1986, p. 26; SUCEVEANU 1972, p. 89-101.

²² CULICĂ 1967, p. 677-686.

²³ ICONOMU, CHIRIAC 2007, p. 268-270, nr. 4, fig. 1/4; 3/1 a-1 b.

²⁴ Ibidem, p. 268, fig. 1/6; 3/3a-3b.

²⁵ Ibidem, p. 269, fig. 1/7; 3/2.

²⁶ Ibidem, p. 271.

episodic, fără continuitate și în mod diferențiat de la o zonă la alta. Abia Roma a impus la Dunărea de Jos o stăpânire de durată, depunând eforturi importante pentru integrarea regiunii într-un sistem politico-militar, administrativ și cultural unitar și coerent în Dobrogea.

Geții sunt prezenți la Dunărea de Jos de-a lungul ultimei jumătăți a mileniului I a.Chr., fapt confirmat atât de izvoarele literare, cât și de descoperirile arheologice. Raporturile formațiunilor getice din Dobrogea cu cetățile grecești par să fi fost, în general, lipsite de conflicte puternice și de acțiuni ostile; ele erau punctate, mai degrabă, de ajutorul militar acordat de barbari unor orașe. Modificarea balanței de putere apare odată cu ridicarea formațiunilor getice de dincolo de Dunăre începând cu sec. IV – începutul sec. III a.Chr. (perioada lui Dromichaites), continuând într-o măsură poate mai redusă cu Rhemaxos și culminând cu Burebista.

În legătură cu stăpânirea lui Atheas în Dobrogea este foarte probabil ca aceasta să nu se fi extins atât de mult spre vest, fără să cuprindă zona dunăreană și îndeosebi sud-vestul regiunii, care ar fi rămas în afara influenței regelui scit. Atât Atheas, cât și Filip al II-lea au avut conflicte cu tribalii, care ocupaseră regiunea Iskerului²⁷, situația explicată prin faptul că aceștia au întreprins expediții spre est, ciocnindu-se atât de regele scit cât și de cel macedonean²⁸. După Strabon²⁹ și Arrian³⁰ care au folosit ca izvor și mărturiile lui Ptolemaios al lui Lagos, participant la expediția din anul 335 a.Chr. a lui Alexandru împotriva tribalilor, aceștia ar fi locuit și în zona Dunării de Jos, până la Insula Peuce, având sub stăpânirea lor și unele teritorii getice nord-dunărene. Stăpânirea lui Atheas pare să fi cuprins numai o parte a Dobrogei propriu-zise, până la nord de Odessos³¹; eventual, ea s-ar fi putut extinde într-o anumită măsură și în stânga Dunării, în câmpia Bărăganului³². Despre Odessos și Tomis se afirmă că erau supuse geților³³. De asemenea, geții învecinați

²⁷ Despre tribali, vezi Thukidides, II, 96; pentru extinderea mai târzie a stăpânirii lor, cf. Strabon VII, 5, 11(317-318).

²⁸ RUSCU 2002, p. 64-65, cu bibliografia.

²⁹ Strabo, VII, 3, 8.

³⁰ Arrian, *Anabasis*, I, 1-6.

³¹ RUSCU 2002, p. 65.

³² După opiniile lui PÂRVAN 1926, p. 51 și NICORESCU, 1925, p. 23. Din punct de vedere arheologic pot fi avute în vedere îndeosebi descoperirile din Câmpia Brăilei; cf. SÎRBU 1983, p. 11-41.

³³ Iordanes, *Getica*, 10, 65 unde indică drept izvor pentru această informație pe Dio Chrysosthomos.

cu Odessos au intrat în tratative cu Filip al II-lea, iar regele lor, Kothelas, i-a trimis daruri și pe fiica Meda de soție³⁴, gest cu o certă semnificație politică și o dovadă de manifestare independentă a acestui rege față de scii aflați în vecinătatea stăpânirii sale.

În anul 335 a. Chr. a avut loc campania lui Alexandru împotriva tribalilor conduși de regele Syrmos³⁵. Conform afirmațiilor lui Plutarh³⁶, prin campania purtată împotriva illyrilor (de fapt a tribalilor), Alexandru ar fi amenințat triburile aflate în vecinătatea sciților. Oricum, este improbabil ca expediția lui Alexandru împotriva tribalilor, inclusiv traversarea Dunării într-un loc asupra căruia specialiștii au încă opinii diferite, să fi afectat Dobrogea; cel mult ea putea să fi determinat o consolidare a controlului macedonean în regiune. După campania încununată de succes a lui Alexandru, ținutul dintre Haemus și Dunăre s-a aflat sub control macedonean, dar fără a fi organizat ca provincia macedoneană sau încadrat într-una; ar fi existat, pe de o parte, orașe grecești legate prin tratate de Macedonia, a căror autonomie internă a fost respectată³⁷, iar pe de altă parte triburi și uniuni de triburi clientelare, a căror loialitate era asigurată atâta vreme cât puterea macedoneană își dovedea forța; era vorba, deci, de un teritoriu fără prezență militară și administrativă macedoneană nemijlocită³⁸, care cuprindea, fără îndoială, și sud-vestul Dobrogei și regiunea învecinată. A urmat expediția nereușită peste Dunăre a generalului său – Zopyrion – a cărei armată ar fi fost nimicită, după unele izvoare, de geți³⁹, iar după altele, de scii⁴⁰. Dar armata lui Zopyrion pare să fi urmat litoralul, fără a se abate spre interiorul regiunii, așa cum o demonstrează și unele descoperiri arheologice oarecum insolite, din zonă⁴¹. Dacă se apreciază că după înfrângerea lui Zopyrion, până sub Lysimachos, orașele grecești vest-

³⁴ Athenaios, XII, 557 b; Satyros, Fr. 5 (**Athenaeus** XII, p. 557 B)

³⁵ O descoperire relativ recentă este considerată drept confirmarea prezenței și stăpânirii regelui de la Dunărea de Jos; cf. URSULESCU, TOFAN 2001, p. 21-32. E foarte posibil să fie un fals.

³⁶ Plutarh, **Alexandru**, I, 3.

³⁷ MIHAILOV 1961, 34 ; RUSCU 2002, 75.

³⁸ RUSCU 2002, p. 76.

³⁹ Curtius Rufus, X, 1, 44.

⁴⁰ Trogus Pompeius, **Istoria lui Filip**, II, 4 ; XII, 2, 16 ; Orosius, III, 18, 1, 1, 4.

⁴¹ Este vorba de mai multe bile de praștie de plumb, aflate în studiu la A. Avram și C. Chiriac, apărute în câteva localități din zona litorală.

pontice au acționat ca niște entități independente⁴², cu atât mai mult se poate presupune că populațiile barbare din interiorul Dobrogei și-au consolidat propria putere. Unele descoperiri din Bulgaria (de la Kabyle și Seuthopolis) dovedesc faptul că sub stăpânirea lui Lysimachos unii principii traci purtau titlul regal, emiteau monede proprii, își ridicau reședințe importante după model elenistic, întrețineau conflicte și încheiau acorduri între ei, fără a fi stânjeniți prea mult de stăpânirea macedoneană⁴³. Se poate presupune că și geții (inclusiv cei din sud-vestul Dobrogei), aflați, oricum, departe de centrul puterii macedonene, și-au putut organiza structuri politice proprii, mai mult sau mai puțin autonome.

În timpul războaielor orașelor vest-pontice, în frunte cu Callatis, împotriva lui Lysimachos, printre aliații barbari ai grecilor răsculați sunt amintiți tracii (= geții din Dobrogea) și sciții ale căror teritorii erau învecinate cu orașele⁴⁴. Începând din sec. V, dar mai ales în sec. IV a.Chr., numeroasele așezări și necropole din SV Dobrogei și din stânga Dunării atestă existența unor puternice comunități getice în această regiune, care s-au format, poate, în condițiile protectoratului odrys și ale căror consolidare și extindere, inclusiv pe malul stâng al fluviului, s-au produs după prăbușirea acestui regat către sfârșitul sec. V și îndeosebi după înfrângerea sciților lui Atheas de către Filip al II-lea. Se consideră că printre tracii (geții) care au sprijinit războaiele callatienilor s-ar fi aflat și cei din sud-vestul Dobrogei⁴⁵.

Apogeul puterii politice a geților dunăreni a fost atins sub regele Dromichaites, venit la conducere probabil în ultimii ani ai sec. IV a.Chr. și cunoscut prin eoul luptelor purtate cu Lysimachos, în cursul primului deceniu al sec. III a.Chr. Stăpânirea lui Dromichaites pare să fi cuprins ținuturi atât din stânga, cât și din dreapta Dunării. Conflictul este localizat, după Strabon (VII, 3, 14), în „pustiul getic”. În legătură cu centrul puterii lui Dromichaites și cu cetatea Helis (fie un nume corupt,

⁴² RUSCU 2002, p. 78.

⁴³ Eadem, p. 84, cu bibliografia.

⁴⁴ RUSCU 2002, p. 313 și n. 25-26.

⁴⁵ CONOVICI 1976, p. 45-49; MUȘETEANU, CONOVICI, ATANASIU 1978, p. 197; RUSCU 2002, p. 84-85, 283, 292, opinie argumentată și prin numărul mare de monede de tipurile Alexandru, Filip III Arrhidaios și Lysimachos din zonă, multe dintre ele grupate în tezaure și interpretate ca plată oferită geților de orașele grecești pentru sprijinul lor militar.

fie unul grecizat) s-au formulat mai multe ipoteze⁴⁶. Între acestea demne de reținut sunt și opiniile potrivit cărora teatrul operațiunilor și capitala Helis s-ar fi aflat la sud de Dunăre. Astfel, o parte a istoriografiei bulgare recente localizează capitala amintită la Sboryanovo-Sveshtari, unde există o așezare importantă și o necropolă regală din a doua jumătate a sec. IV-prima jumătate a sec. III a.Chr.⁴⁷. Potrivit unei alte ipoteze oarecum asemănătoare, centrul puterii lui Dromichaites și locul conflictului cu Lysimachos s-ar situa în sudul Dobrogei (în Cadrilater, în podișul Ludogorie și puțin mai la vest, până spre bazinul râului Lom)⁴⁸. Indiferent de localizarea sa, se poate considera că stăpânirea lui Dromichaites a reprezentat prima afirmare certă amintită în izvoarele scrise a unei forțe getice importante la Dunărea de Jos, formată pe baza unor tradiții mai vechi, despre care nu avem însă suficiente informații. Nu știm ce s-a întâmplat cu „regatul” lui Dromichaites după pacea cu Lysimachos și care a fost statutul său politic în continuare, în cadrul manifestării intereselor politico-militare ale altor puteri la Dunărea de Jos, inclusiv în Dobrogea.

După anul 279 a. Chr. celții au întemeiat pentru o vreme regatul lor cu capitala la Tylis, a cărui întindere pare să fi coincis, cu aproximație, cu cea a fostului regat odrys sau a regatului macedonean al Thraciei; dar, probabil ei nu și-au extins stăpânirea în Dobrogea și în stânga Dunării. Oricum, hotarele regatului celt nu par să fi depășit munții Haemus, spre nord⁴⁹, el nefiind capabil să disloce formațiunile politico-militare locale mai îndepărtate. Lumea getică își continua existența, fără să ajungă încă, în situația de a-și crea o nouă unitate politică marcantă. Până în prezent în Dobrogea s-a semnalat ceramică celtică doar în *dava* de la Satu Nou –

⁴⁶ PÂRVAN 1926, p. 62 nu exclude posibilitatea ca Helis să fi fost la Piscu Crăsani, iar arealul stăpânirii lui Dromichaites în Câmpia Română. MELIUKOVA, 1979, sugerează situarea centrului puterii lui Dromichaites în zona cetăților getice din sec. VI-III a.Chr. din Basarabia; NICULIȚĂ, 1992, p. 112; NICULIȚĂ 1996, p. 147 identifică cetatea de la Butuceni cu reședința sau cu una din reședințele regelui get; FLORESCU, 1981, p. 153-157, propune localizarea stăpânirii lui Dromichaites în zona mijlocie a Podișului Moldovei, unde există un mare grup de așezări fortificate din sec. VI-III a.Chr. precum și tezaurele princiare getice de la Stâncești și Cucuteni-Băiceni; opinie asemănătoare la RUSCU 2002, p. 89-91.

⁴⁷ FOL *et alii* 1986; GERGOVA 1996; STOYANOV, MIHAYLOVA 1996, p. 55-57, cu bibliografia; vezi și volumele *Helis* I și II 1992 ; *Helis* III, 1994.

⁴⁸ URSULESCU 1996, p. 191-193.

⁴⁹ MIHAILOV 1961, p. 40.

Valea lui Voicu (com. Oltina), în nivelurile I-IV⁵⁰. Alte câteva materiale arheologice celtice s-au mai semnalat la Callatis (o sabie specifică într-un mormânt – probabil de mercenar – din sec. II-I a.Chr.)⁵¹, Tomis (fibule fragmentare de schemă Latene și alte piese, în morminte elenistice)⁵² și mai multe pe teritoriul Bulgariei⁵³. Plecând de la interpretarea surselor literare, de la toponimele de origine clar celtică de la Dunărea de Jos (între care Durostorum, Arrubium, Noviodunum, Aliobrix, Aegyssus, ori hidronimul Gabranus, menționate mai ales în epoca romană) și de la originea probabil celtică a *coralli*-lor, amintiți de Ovidius (Ex Ponto, IV, 2, 37-38 și 8, 83-86) și localizați de Strabon (VII, 5, 12) între Balcani și Marea Neagră, A. Barnea consideră că prezența celtică în această zonă în sec. III a.Chr. devine o certitudine⁵⁴. Cu toate acestea, în stadiul actual al cercetărilor se poate aprecia că instaurarea regatului celt de la Tylis și perturbările pe care el le-a provocat în sudul Traciei au afectat doar în mică măsură Dobrogea.

Evenimentele din a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr. sunt reflectate slab în izvoare pentru toată Dobrogea. Acestei perioade li s-ar putea atribui, eventual, informațiile greu databile ale lui Strabon⁵⁵ despre migrația sciților peste Tyras și Istru, în urma cărora tracii ar fi fost nevoiți să le cedeze pământul. Dacă acestea au avut într-adevăr loc, ele s-ar putea corela cu informațiile despre *Scythae Aroteres* și ariile stăpânirii lor, despre orașele acestora⁵⁶, ca și cu monedele „regilor” lor descoperite mai ales în zona litorală. Inscripțiile de la Histria referitoare la Zalmodegikos și Rhemaxos⁵⁷, care lasă să se înțeleagă care erau

⁵⁰ Este vorba de fragmente care provin din patru vase de tip *situla*, cu grafit în pastă, de studiul cărora se ocupă A.Ganciu, membră a colectivului de cercetare.

⁵¹ BÂRLĂDEANU - ZAVATIN 1980, p. 225-227. În acest sens vezi și opinia potrivit căreia *sica* din zona tumulului VI/1955 de la Histria, din complexul plan nr. 1 și sabia celtică de la Callatis nu ar aparține unor localnici, ci unor mercenari atrași în orașele de pe litoral de soldele oferite de Mithradates VI Eupator, cu care orașele erau aliate; aceștia ar fi venit din regiunea confluenței Oltului cu Dunărea și ar fi făcut parte din grupul cultural Padea-Panaghiurskii Kolonij, considerat a fi daco-tribalo-scordisc (RUSTOIU 2000, p. 277-288).

⁵² Determinări făcute de regretatul V. Zirra.

⁵³ BARNEA 2010, p. 35, n.37.

⁵⁴ BARNEA 2010, p. 29-36, cu bibliografia.

⁵⁵ Strabon, VII, 4,5 (C.111).

⁵⁶ **ibidem**, VII, 4, 6 (C.111). Plinius cel Bătrân, IV, 11(18).

⁵⁷ PIPPIDI 1967, p. 167-222; PIPPIDI 1983, nr. 8, 15.

raporturile cetății cu geții și cu diferite neamuri din preajmă, se referă la alte zone, și nu la cele din sud-vestul regiunii. Se poate presupune, totuși, că puteri asemănătoare aveau și alți „basilei” geți, inclusiv din vestul și sud-vestul Dobrogei, chiar dacă aceștia nu sunt menționați în izvoare. Inexistența unui control al regatului celtic de la Tylis în regiune, absența unor comunități scitice cu „basilei” proprii în zona dunăreană, interesul tot mai clar evidențiat al grecilor de atragere în circuitul economic și comercial populația locală, au creat condițiile apariției unor formațiuni politico-militare și a unor centre de putere notabile și în arealul amintit.

**Centres de pouvoir gètes préromains dans le sud-ouest de la Dobroudja.
Réalités archéologiques et quelques considérations historiques
Résumé**

L'étude se propose une brève présentation de la situation de la zone du sud-ouest de la Dobroudja et des régions voisines pendant la seconde moitié du premier millénaire av. J.-C.

Les informations écrites concernant cette zone sont extrêmement lacunaires. L'auteur analyse autant que possible les résultats et l'impact, pour l'évolution des autochtones de Dobroudja, de certains événements historiques, tels: l'expédition perse, la pénétration des Scythes, l'appartenance de la région au Royaume odryse, les conséquences des actions politiques et militaires de l'État macédonien, les liens permanents avec le monde grec, les rapports avec les Romains, etc. Les sources écrites et certaines découvertes archéologiques permettent d'observer une croissance constante du pouvoir des Gètes du Bas-Danube, même s'il n'y a pas de références littéraires strictes à la zone étudiée. L'absence d'un contrôle sévère dans la région de la part des grands pouvoirs politiques et militaires (qui ont appartenu successivement aux Perses, Scythes, Odryses, Macédoniens, Celtes), l'intérêt permanent et de plus en plus développé des Grecs des colonies et de la zone égéenne d'attirer la population locale dans le circuit économique, ont eu pour conséquence l'apparition et l'affirmation de quelques formations politiques et militaires et de certains centres de pouvoir gètes dans la zone étudiée.

Les découvertes archéologiques représentatives sont exposées de manière succincte, avec certaines précisions concernant le positionnement géographique et topographique des établissements,

leur système de défense, les complexes d'habitat, le mobilier archéologique, les limites chronologiques. Ces découvertes sont regroupées en trois microzones dans le SO de la Dobroudja. Un premier groupe est constitué par les établissements qui ont pour centre principal le grand site fortifié d'Adâncata I – Floriile; tout autour semblent graviter les établissements d'Adâncata II, Ion Corvin, Adamclisi, Zorile, Dunăreni, Vlăhi, Hațeg et Rasova. Les matériels archéologiques découverts attestent leur évolution du VIe au Ier s. av. J.-C., certes, avec des différences d'un établissement à l'autre. Les établissements de ce groupe avaient accès direct ou indirect au Danube, par l'intermédiaire duquel ils ont entretenu des relations commerciales intenses avec le monde grec. Il y avait en plus une importante route de contact sur la terre ferme vers le littoral, sûrement vers Callatis, peut-être aussi, vers Tomis.

La deuxième microzone comprend les établissements d'Izvoarele, Satu Nou („Valea lui Voïcu” et „Vadu Vacilor”), Coslugea – „Colțul Pietrei”, Gura Canliei, situés sur la rive du Danube ou le bord du lac d'Oltina, ayant accès direct au fleuve. Les établissements d'Izvoarele et de Gura Canliei ont évolué, semble-t-il, le long de toute la période comprise entre les VIe – Ier siècles av. J.-C.

Satu Nou – „Valea lui Voïcu” comporte deux phases d'habitat: la première entre ca. 280 et l'avant-dernière décennie du IIIe s. av. J.-C. et la deuxième entre le Ier s. av. J.-C. et les premières décennies du Ier s. ap. J.-C.; le IIe s. av. J.-C. n'est pas présent à „Valea lui Voïcu”. Satu Nou-„Vadu Vacilor” date principalement du IIe s. av. J.-C., c'est-à-dire de la période où l'habitat de „Valea lui Voïcu” avait déjà cessé son existence, probablement à la suite d'une incursion dévastatrice des Bastarnes.

La troisième microzone a pour point de repère le gué de Durostorum, sur le Danube, où l'on a signalé de nombreuses preuves d'habitat gétique et des découvertes monétaires, au moins à partir du Ve s. av. J.-C. jusqu'aux IIe-Ier siècles av. J.-C. Dans cette microzone, on n'a encore signalé aucun établissement représentatif, même si la possibilité d'une telle découverte dans un proche avenir n'est point exclue. Cependant, non loin de ce lieu, il y a le site remarquablement fortifié de Căscioarele – lieu-dit „D'aia parte” (dép. de Călărași).

Il est difficile à préciser si les établissements identifiés dans cet espace constituaient des entités à part, indépendants ou s'ils

constituaient – au moins à certains moments de leur histoire – une formation politique et militaire plus grande, représentative et au moins partiellement consolidée. Il est possible que dans la tourmente des différents épisodes historiques dans lesquels ils auront été impliqués, certains centres de pouvoir aient eu successivement le rôle de catalyseur des actions communes, dictées par des intérêts similaires. Ce rôle aurait pu revenir, à un moment donné, à n'importe quel des établissements fortifiés: Adâncata I-Floriile, Satu Nou-„Valea lui Voïcu”, Izvoarele ou d'autres, non encore identifiés; cependant, c'est surtout le site d'Adâncata I-Floriile qui se fait remarquer.

Au groupe d'établissements et de nécropoles du SO de la Dobroudja il convient d'ajouter les découvertes à caractère gète du secteur voisin du NE de la Bulgarie et à gauche du Danube (la zone Călărași – Ialomița); parmi ces dernières, on remarque le complexe de sites des IVe-IIIe s. av. J.-C. de Sborjanovo-Sveštari, le site fortifié de Căscioarele-„D'aia parte” et la tombe princière de Chirnogi (dép. de Călărași).

L'auteur fait une brève analyse des relations des Gètes de la Dobroudja avec les Romains. Dans ce contexte, sur la base des sources écrites et des réalités archéologiques, il propose de nouvelles localisations des royaumes de Rholès et de Dapyx. Ainsi, la domination de Rholès se serait magnifiée dans le centre ou dans l'est de la future province romaine de Mésie inférieure, c'est-à-dire dans le NE de la Bulgarie. Le royaume de Dapyx était situé très probablement dans le SO de la Dobroudja. Le grand nombre de sites fortifiés de cet espace suggère l'existence de quelques centres de pouvoir représentatifs, qui ont évolué au cours d'une longue période (éventuellement, avec des interruptions et des reprises de l'habitat lors de ce grand intervalle de temps).

L'un des établissements les plus importants aurait pu être la forteresse (φρούριόν τι) où Dapyx s'était réfugié et qui finit par être assiégée et conquise par Crassus (Satu Nou-„Valea lui Voïcu”, Adâncata I-Floriile, Izvoarele, Dunăreni, Vlăhi ou une autre). L'épisode raconté par Cassius Dion sur la grotte de Keiris pourrait être une simple légende inspirée par les conditions géologiques et géographiques de cette région, avec de nombreuses zones karstiques, avec des grottes, des abris, des vallées abruptes et des amas de rochers.

Bibliografie

- ALEXANDRESCU 1956 – P. Alexandrescu, **Izvoarele grecești despre retragerea lui Darius din expediția scitică**, în *SCIV* (1956), 3-4, p. 319-342.
- ALEXANDRESCU 1965 – P. Alexandrescu, **Les Scythes au sud du Danube avant le roi Atéias**, în *Le rayonnement de la civilisation grecque et romaine sur les cultures périphériques*, Paris, 1965, p. 406-408.
- ALEXANDRESCU 1986 – P. Alexandrescu, **Histria în epoca arhaică (II)**, în *Pontica*, 19 (1986), p. 19-32.
- ANDROUKH 1998 – S. Androukh, **Sur la question des contacts interethniques thraco-scythiques**, în *Three Thracian World at the Crossroads of Civilizations*, București, II, 1998, p. 107-116.
- ANTONOVA 1973 – V. Antonova, **Trakijskoto ukrepeno selište v iztočnija sektor na Šumenskoto krepost**, în *Arkheologija*, 13 (1973), 3, p. 31-41.
- ARICESCU 1971 – A. Aricescu, **Noi date cu privire la cimitirele getice din zona Dunării, în Dobrogea**, în *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie, decembrie 1964*, vol. I, București 1971, p. 222-232.
- ATANASIU 1969 – A. Atanasiu, **Descoperirea unor amfore grecești în județul Ialomița în anii 1960-1961**, în *RevMuz*, 6 (1969), 2, p. 162-163.
- ATANASOV 1990 – G. Atanasov, **Trakijsko grobnica pri grad Vărbica, Varnensko oblast**, în *God MSB* 16, 1990, p. 23-32.
- ATANASOV, YORGOV 2007 – G. Atanasov, Y. Yorgov, **The valley of Kamchiya River in Smyadovo-Dragevo region during the Classical and Hellenistic Ages**, în *The Lower Danube in Antiquity (VI c BC – VI c AD). International Archaeological Conference, Bulgaria-Tutrakan*, 6-7.10.2005 (éd. L.F. Vagalinski), Sofia, 2007, p. 37-44.
- AVRAM 1991 – A. Avram, **Untersuchungen zur Geschichte des Territoriums von Kallatis in griechischer Zeit**, în *Dacia NS*, 35 (1991), p. 103-138.
- AVRAM 1996 – A. Avram, **Histria. Lés resultats des fouilles. VIII. Les timbres amphoriques. 1. Thasos**, Bucarest-Paris, 1996.
- AVRAM 1999 – A. Avram, **Inscriptions de Scythie Mineure III. Callatis et son territoire (= ISM III)**, Bucarest-Paris, 1999.
- AVRAM 2010 – A. Avram, **De la concordance chronologique entre les astynomes sinopéens du sous-groupe VI D et les éponymes rhodiens de la période II B**, în *Eirene, Studia Graeca et Latina*, 46 (2010), I-II (*Papyrologica* III, Pistiros), p. 169-176).
- AVRAM, BOUNEGRU 1997 – A. Avram, O. Bounegru, **Mithridates al VI-lea Eupator și coasta de vest a Pontului Euxin. În jurul unui decret inedit de la Histria**, în *Pontica*, 30 (1997), p. 155-165.
- BALKANSKA 1992 – A. Balkanska, **Thracian sanctuary near Demir Baba Teke**, în *Helis* II, Sofia, 1992, p. 59-72.
- BALKANSKA 1998 – A. Balkanska, **Trakijskoto svetilište pri „Demir Baba Teke” (vtorata polovina na pŕvoto hiljadeletie pr. Hr.)**, *Sborjanovo* II, Sofia, 1998.
- BARNEA 2010 – A. Barnea, **Despre celți la Dunărea de Jos**, în *Zargidava*, 9 (2010), p. 29-36.
- BARNEA 1966 – I. Barnea, **O cercetare arheologică pe Borcea**, în *RevMuz*, 3 (1966), 2, p. 155-161.
- BARNEA *et alii* – A. Barnea *et alii*, **Adamclisi, com. Adamclisi, jud. Constanța [Tropaeum**

- Traianii**, în *Cronica cercetărilor arheologice din România*, CIMEC, București 2000, p. 7-8; 2001, p. 20-24; 2002, p. 21-23; 2003, p. 25-27; 2004, p. 14-21; 2005, p. 15-21; 2006, p. 31-42.
- BÂRLĂDEANU ZAVATIN 1980 – E. Bârlădeanu Zavatin, **Noi descoperiri în necropolele callatiene (I)**, *Pontica* 13 (1980), p. 216-240.
- BENGTSON 1950 – H. Bengtson, **Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit**, München, 1950.
- BLAVATSKAJA 1948 – T.V. Blavatskaja, **Greki i Skify v Zapadnom Pričernomorje**, în *VDI*, 1948, 1, p. 206-213.
- BOBČEVA 1975 – L. Bobčeva, **Trakijski nekropoli pri selata Krăgulevo i Černa, Tolbukhinski okrăg**, *Izvestija-Varna*, 11 (26), (1975), p. 119-127.
- BOROFFKA, TROHANI 2003 – R. Boroffka, G. Trohani, **Necropola getică de la Canlia, com. Lipnița, jud. Constanța**, în *Cercetări Arheologice*, 12, 2003, p. 139-199.
- BORONEANȚ 2000 – V. Boroneanț, **Arheologia peșterilor și minelor din România**, CIMEC, București 2000.
- BUJUKLIEV, DOMARADZKI, ATANASOV 1995 – Hr. Bujukliev, M. Domaradzki, G. Atanasov, **Văorăzenie ot drevnia Trakija**, Šumen 1995.
- BUZOIANU 2001 – L. Buzoianu, **Civilizația greacă în zona vest-pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a.Chr.)**, Constanța, 2001.
- CANARACHE 1950 – V. Canarache, **Monedele sciților din Dobrogea**, în *SCIV*, 1 (1950), 1, p. 213-257.
- CANTACUZINO, TROHANI 1979 – G. Cantacuzino, G. Trohani, **Săpăturile arheologice de la Cătălui-Căscioarele, jud. Ilfov**, *Cercetări Arheologice – MNI*, 3, 1979, p. 261-328.
- ČIČIKOVA 1992 – M. Čičikova, **The Thracian tomb near Sveshtari**, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 133-142.
- ČIČIKOVA, DELEV, BOZHKOVA 1992 – M. Čičikova, P. Delev, A. Bozhkova, **Investigations of the Thracian Archaeological Perspectives**, New York, 1992.
- COJOCARU 2007 – V. Cojocaru, **Despre așa-numitul „protectorat” scitic asupra orașelor grecești nord-vest pontice**, în *Peuce*, SN, 3-4 (2005-2006), 2007, p. 109-120.
- CONDURACHI 1951 – Em. Condurachi, **Cu privire la raporturile dintre autohtoni și greci în așezările sclavagiste din Dobrogea**, în *SCIV*, 2 (1951), 2, p. 45-60.
- CONOVICI 1976 – N. Conovici, **Les relations entre les Gètes des deux rives du Bas-Danube à la lumière des données archéologiques et numismatiques (IVe-IIe siècles av.n.è)**, în R. Vulpe (éd.), *Actes du IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4-10 septembre 1976), II, București 1980, p. 43-54.
- CONOVICI 1979 – N. Conovici, **Contribuții numismatice privind legăturile Histriei cu geții de la Dunăre în secolele VI-II î.e.n.**, în *SCIVA*, 30 (1979), 1, p. 87-94.
- CONOVICI 1986 – N. Conovici, **Repere cronologice pentru datarea unor așezări geto-dacice**, în *CCDJ*, 2 (1986), p. 129-141.
- CONOVICI 1992 – N. Conovici, **Noi date arheologice privind începuturile culturii Poienești-Lukaševka și prezența bastarnilor în Dobrogea**, în *SCIVA*, 43 (1992), 1, p. 3-13.
- CONOVICI 2000 – N. Conovici, **Satu Nou – „Valea lui Voicu”, centre politique et commercial gète sur la Danube**, în *Pistiros et Thasos. Structures économiques dans la Peninsule Balcanique aux VIIe-IIe siècles avant J.-C.* (textes réunis par M. Domaradzki),

- Opole 2000, p. 70-77.
- CONOVICI, AVRAM 1996 – N. Conovici, A. Avram, **Le plus ancien trésor de monnaies histriennes „à la roue” découvert à Histria**, în O. Lordkipanidzé et P. Lévêque (éds.), **Sur les traces des Argonautes, Actes du 6e symposium de Vani (Colchide), 22-29 septembre 1990**, Paris, 1996, p. 253-258.
- CONOVICI, IRIMIA 1991 – N. Conovici, M. Irimia, **Timbres amphoriques et autres inscriptions céramiques découverts à Satu Nou (comm. d’Oltina, dép. de Constantza)**, *Dacia NS*, 35 (1991), p. 139-175.
- CONOVICI, IRIMIA 1999 – N. Conovici, M. Irimia, **Sistemul defensiv al davei getice de la Satu Nou – „Valea lui Voicu”**, în *Studia in honorem Ion Niculiță*, Chișinău 1999, p. 196-211.
- CONOVICI, MUȘEȚEANU 1975 – N. Conovici, C. Mușețeanu, **Câteva torți de amfore ștampilate elenistice din județul Ialomița și sud-vestul Dobrogei**, în *SCIVA*, 26 (1975), 4, p. 541-550.
- CULICĂ 1967 – V. Culică, **O unealtă scitică de orfăurărie la Dunărea de Jos**, în *SCIV*, 18 (1967), p. 677-684, fig. 3-4.
- CULICĂ 1968 – V. Culică, **Morminte de incinerare din necropola geto-dacică de la Grădiștea (jud. Ialomița)**, în *SCIV*, 19 (1968), 1, p. 135-145.
- CUSTUREA, DIMA, TALMAȚCHI, VELTER 2007 – G. Custurea, M. Dima, G. Talmațchi, A.M. Velter, **Coin hoard of Dobrudja (I)**, Constanța, 2007.
- DANA 2007 – D. Dana, **Orolès ou Rhôles (Justin XXXII 3, 16)**, în *Dacia NS*, 51 (2007), p. 233-239.
- DAMJANOV, POPOV 1972 – St. Damjanov, N. Popov, **Trakijski nekropol pri selo Kalugeritsa, Šumensko**, în *Izvestija-Šumen*, 5 (1972), p. 81-93.
- DIACONU 1971 – P. Diaconu, **În căutarea Dafnei**, în *Pontica*, 4 (1971), p. 311-318.
- DIMITRIU 1964 – S. Dimitriu, **Événements du Pont-Euxin de la fin du VIe siècles av. n. è reflétés dans l’histoire d’Histria**, în *Dacia NS*, 8 (1964), p. 133-144.
- DONEVSKI 1974 – P. Donevski, **Bronzov šlem ot Silistra**, în *Izvestija-Varna*, 10 (1974), p. 285-286.
- DREMSIZOVA 1955 – Čv. Dremsizova, **Nadgrobní mogili pri selo Jankovo**, în *Izvestija-Sofia*, 19 (1955), p. 61-83.
- DREMSIZOVA 1962 – Čv. Dremsizova, **Mogilnijat nekropol pri s. Braničevo (Kolarovgradsko)**, în *Izvestija-Sofia*, 25 (1962), p. 165-185.
- DREMSIZOVA 1963 – Čv. Dremsizova, **Trakijski pogrebenija ot Kolarovgradsko**, *Izvestija-Kolarovgrad*, 2 (1963), p. 1-22.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1965 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Mogilen nekropol pri s. Drumevo, Kolarovgradsko**, în *Arkheologija*, 7 (1965), p. 54-65.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1966 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Trakijski nekropol v s. Kiulevča Šumensko**, în *Arkheologija*, 8 (1966), 4, p. 40-51.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1967 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Trakijskoto selište v čašata na izvor „Vinitsa”, Šumensko**, în *Izvestija-Šumen*, 1967, p. 57-78.
- DREMSIZOVA-NELČINOVA 1970 – Čv. Dremsizova-Nelčinova, **Trakijski mogilni pogrebenija kraj s. Kjolmen, Šumenski okrąg**, în *Izvestija-Sofia*, 32 (1970), p. 207-229.
- DUBOIS 1996 – L. Dubois, **Inscriptions grecques dialectales d’Olbia du Pont**, Genève, 1996 (4. L’anneau du roi Skytes), p. 11-14.

- EAIVR – **Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României** (coord. C. Preda), București, vol. I (A-C), 1994; vol. II (D-L), 1996; vol. III (M-Q), 2000.
- EXNER, fără an – M. Exner, **Pseudocars în Lunca Sucevei**, *sit-Club Speo Bucovina*.
- FILOW 1934 – B. Filow, **Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien**, Sofia 1934.
- FINKIELSZTEJN 2001 – G. Finkielsztejn, **Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphiériques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ. Premier bilan**, BAR, International Series, 990, Oxford.
- FLORESCU 1981 – R. Florescu, **Țara lui Dromichaites**, în *Pontica*, 14 (1981), p. 153-157.
- FOL *et alii* 1986 – A. Fol *et alii*, **The Thracian Tomb near the Village of Sveshtari**, Sofia 1986.
- GARDINER-GARDEN 1987 – J.R. Gardiner-Garden, **Dareios' Scythian Expedition and Its Aftermath**, în *Klio*, 69 (1987), 2, p. 326-350.
- GARLAN 2004 – Y. Garlan (avec la collaboration de H. Kara), **Les timbres céramiques sinopéens sur amphores et tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue**, în *Varia Anatolica*, 16, Istanbul-Paris, 2004.
- GATTARNO 1942 – L. Gattarno, **Cu privire la drahmele istriene inedite din tezaurul de lângă Silistra (1930)**, în *CNA*, 16 (1942), nr. 121-122, p. 60-63.
- GEORGIEVA, BAČVAROV 1994 – R. Georgieva, I. Bačvarov, **Trakijski nekropol pri selo Professor Iširkovo, Silistrensko**, Silistra 1994.
- GERGOVA 1992/a – D. Gergova, **Interdisciplinary approach in the investigations of Sboryanovo**, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 9-22.
- GERGOVA 1992/b – D. Gergova, **Studies of tumulus no. 13 from the eastern necropolis of Sveshtari (Preliminary communication)**, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 118-126.
- GERGOVA 1996 – D. Gergova, **Obredăt na obezsmătrjavaneto v Drevna Trakija**, Sofia, 1996.
- GORAN 1980 – C. Goran, **Cadastrul peșterilor din România**, București, 2008 (*apud* Exner, fără an).
- GRACE 1974 – V. Grace, **Revisions in Early Hellenistic Chronology**, *Athenische Mitteilungen* 89 (1974), p. 193-200.
- ICONOMU, CHIRIAC 2007 – C. Iconomu, C. Chiriac, **Descoperiri întâmplătoare din epoca fierului în Dobrogea**, în *ArhMold*, 30 (2007), p. 267-275.
- ILIESCU 2004 – V. Iliescu, **Scripta Minora**, Bibliotheca Balcaniae, I, Craiova, 2004.
- IRIMIA 1973 – M. Irimia, **Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu coloniile grecești (sec. V-I î.e.n.)**, în *Pontica*, 6 (1973), p. 7-71.
- IRIMIA 1974 – M. Irimia, **Cercetările arheologice de la Rasova – Malul Roșu. Raport preliminar. (Cu privire specială asupra Hallstatt-ului în Dobrogea)**, în *Pontica*, 7 (1974), p. 75-137.
- IRIMIA 1975 – M. Irimia, **Observații privind arheologia secolelor VII-V î.e.n. în Dobrogea**, în *Pontica*, 8 (1975), p. 89-114.
- IRIMIA 1980 – M. Irimia, **Date noi privind așezările getice din Dobrogea în a doua epocă a fierului**, în *Pontica*, 13 (1980), p. 66-118.
- IRIMIA 1981 – M. Irimia, **Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei**, în *Pontica*, 14 (1981), p. 47-131.
- IRIMIA 1983 – M. Irimia, **Date noi privind necropolele din Dobrogea în a doua epocă a**

- fierului**, în *Pontica*, 16 (1983), p. 69-148.
- IRIMIA 1984 – M. Irimia, **Morminte plane și tumulare din zona litorală a Dobrogei (sec. IV-II î.e.n.) și problema apartenenței lor etnice**, în *Thraco-Dacica*, 5 (1984), p. 64-83.
- IRIMIA 1985 – M. Irimia, **Date noi privind necropolele getice de la Bugeac, com. Ostrov, jud. Constanța**, în *Thraco-Dacica*, 6 (1985), p. 75-85.
- IRIMIA 1991 – M. Irimia, **Noi mărturii arheologice privind a doua epocă a fierului în Dobrogea**, în *Pontica*, 24 (1991), p. 97-121.
- IRIMIA 2000 – M. Irimia, **Outils de fer du site gète fortifié d'Adâncata (commune d'Aliman, dép. de Constantza), în Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire** (éds. A. Avram et M. Babeș), Bucarest 2000, p. 102-112.
- IRIMIA 2000-2001 – M. Irimia, **Despre sciți și Scythia Mică în ultimele secole ale mileniului I a. Chr.**, în *Pontica*, 33-34 (2000-2001), p. 299-317.
- IRIMIA 2004 – M. Irimia, **Die getische Befestigung von Adâncata (Gem. Aliman, Kr. Constanța) und einige Fragen über die Beziehungen zwischen der autochtonen Zivilisation und der griechisch-hellenistischen Welt**, în *Daco-geții. 80 de ani de cercetări arheologice sistematice la cetățile dacice din Munții Orăștiei*, Deva, 2004, p. 177-192.
- IRIMIA 2004-2005 – M. Irimia, **Descoperiri getice în zona Adâncata (com. Aliman, jud. Constanța)**, în *Pontica*, 37-38 (2004-2005), p. 319-384.
- IRIMIA 2006/a – M. Irimia, **Noi descoperiri getice și grecești din Dobrogea și din stânga Dunării**, în *Pontica*, 39 (2006), p. 123-168.
- IRIMIA 2006/b – M. Irimia, **Bols à decor en relief du Sud-Quest de la Dobroudja, în Pontos Euxeinos. Beiträge zur Archäologie und Geschichte des antiken Schwarzmeer-und Balkanraumes, Manfred Oppermann zum 60. Geburtstag**, Langenweißbach 2006, p. 69-79.
- IRIMIA 2007/a – M. Irimia, **Considerații privind așezările getice din Dobrogea și problema existenței unor emporia în zona Dunării inferioare**, în *Pontica*, 40 (2007), p. 137-225.
- IRIMIA 2007/b – M. Irimia, **Unele aspecte privind raporturile dintre sciți, traco-geți și greci în zona vest- și nord-vest pontică**, în *MemAntiq*, 24 (2007), p. 371-418.
- IRIMIA 2009 – M. Irimia, **Considerații privind amforele elenistice din așezarea getică de la Satu Nou – „Vadu Vacilor” (com. Oltina, jud. Constanța)**, în *Pontica*, 42 (2009), p. 71-115.
- IRIMIA, CONOVICI 1989 – M. Irimia, N. Conovici, **Așezarea getică de la Satu Nou – „Valea lui Voicu” (com. Oltina, jud. Constanța). Raport preliminar**, în *Thraco-Dacica*, 10 (1989), p. 115-154.
- IRIMIA, CONOVICI 1990 – M. Irimia, N. Conovici, **Săpăturile arheologice de la Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța – campania 1989**, în *Pontica*, 23 (1990), p. 81-96.
- IRIMIA, CONOVICI 1993 – M. Irimia, N. Conovici, **Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou (com. Oltina, jud. Constanța)**, în *Pontica*, 26 (1993), p. 51-114.
- IRIMIA, CONOVICI, GANCIU 2007 – M. Irimia, N. Conovici, A. Ganciu, **La site gétique de Satu Nou (comm. d'Oltina, dép. de Constanța), le lieu dit „Vadu Vacilor”**. Observations préliminaires, în *International Colloquium Important Sites from the Pre-Roman and Roman Time on the Lower Danube Valley (4th century BC – 4th*

- century AD), **Proceedings of the International Colloquium Galați, 10th – 12th of May 2007**, Brăila, 2007, p. 81-118.
- IVANOV 1992 – T. Ivanov, **Studies of Ginina Mogila (1982-1985)**, în *Helis*, II, Sofia, 1992, p. 133-142.
- LATYSCHEV 1916 – B. Latyshev, **IOSPE I² (Inscriptiones antique orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Inscriptiones Tyrae, Olbiae, Chersonesi Tauricae aliorum locorum a Danubio usque ad Regnum Bosporanum)**, Petropoli 1916.
- LAZAROV, POPOV 1985 – M. Lazarov, V. Popov, **Une inscription récemment découverte relative au roi scythe Sariaik**, în *Thracia Pontica II, Deuxième Symposium International „Le littoral thrace et son rôle dans le monde ancien”*, Sozopol, 4-7 octobre 1982, Yambol, 1985, p. 156-163.
- LICA 1992 – V. Lica, Φιλορομαιοσ *oder* Φιλοκαισαρ, în *Bonner Jahrbücher (= BJ)*, 192, p. 225-230.
- LICA 2004 – V. Lica, **Fatum Dapyx's brother, Getarum Rex (Cassius Dio, 51, 26, 1-3)**, în **Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis** (éd. L. Ruscu, C. Ciongradi, R. Ardevan, C. Roman, C. Găzdac), Cluj-Napoca, 2004, p. 887-894.
- MÂNDESCU 2005 – D. Măndescu, **Considérations sur la chronologie relative et absolue de la nécropole gète de Professeur Ichirkovo, région Silistra (Bulgarie de Nord-Est)**, în *In honorem Silvia Marinescu-Bîlcu, CCDJ*, 22 (2005), p. 429-440.
- MELJUKOVA 1979 – A.I. Meljukova, **Skifija i frakijski mir**, Moscou, 1979.
- MIHAÏLOV 1961 – G. Mihailov, **La Thrace aux IVe et IIIe siècles avant notre ère**, în *Athenum*, 39 (1961), p. 33-44.
- MIHAÏLOV *IGB* – G. Mihailov, **Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, I-V**, Sofia 1956-1997.
- MITREA 1959 – B. Mitrea, **Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în România**, în *SCIV*, 10 (1959), 1, p. 155-158.
- MOISIL 1913 – C. Moisil, *BSNR*, 10 (1913), p. 63, nr. 23.
- *****Monumente religioase ale Dobrogei 2009 - *** Monumente religioase ale Dobrogei/The religious temples of Dobroudja** (coord. G. Atanasov, C. Chera, V. Petrova), Silistra, 2009.
- MUNTEANU 1990 – M. Munteanu, **Un mormânt de sec. IV î.e.n. de la Căscioarele, punctul Ghețarie (jud. Călărași)**, în *Pontica*, 33 (1990), p. 345-350.
- MUNTEANU, OPREA 2007 – I. Munteanu, V. Oprea, **Periegeze pe malul dobrogean al Dunării**, în *Pontica*, 40 (2007), p. 509-514.
- MUȘEȚEANU, CONOVICI, ATANASIU 1978 – C. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, **Contribution au problème de l'importation des amphores grecques dans le sud-est de la Munténie**, în *Dacia NS*, 22 (1978), p. 173-199.
- NICORESCU 1925 – P. Nicorescu, **La campagne de Philippe en 339, Dacia**, 2 (1925), p. 22-28.
- NICULIȚĂ 1992 – I. Niculiță, **Traco-geții la est de Prut**, în *Carpica*, 23 (1992), 1, p. 107-113.
- NICULIȚĂ 1996 – I. Niculiță, **Habitatul traco-getic la est de Prut**, în *Thraco-Dacica*, 17 (1996), p. 139-167.
- OCHEȘEANU 1988-1989 – R. Ocheșeanu, **Un tezaur de denari din vremea Flavilor descoperit la Adamclisi**, în *Pontica*, 21-22 (1988-1989), p. 91-97.

- OPPERMANN 2002 – M. Oppermann, **Zum Problem nordwestpontischer Einflüsse und skythischer Präsenz in der Dobrudsha vom 7. Jh. v. Chr. bis zum Hellenismus**, în **Πτρον. Studia in honorem Prof. Ivan Marazov**, Sofia, 2002, p. 249-263.
- PATSCH 1932 – C. Patsch, **Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V, 1: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien**, Wien-Leipzig, 1932.
- PÂRVAN 1926 – V. Pârvan, **Getica. O protoistorie a Daciei**, București, 1926.
- PIPPIDI, 1965 – D.M. Pippidi, în D.M. Pippidi, D. Berciu, **Din istoria Dobrogei. I. Geți și greci la Dunărea de Jos**, București, 1965.
- PIPPIDI 1967 – D.M. Pippidi, **Contribuția la istoria veche a României²**, București, 1967.
- PIPPIDI 1983 – D.M. Pippidi, **ISM, I. Histria și împrejurimile**, București, 1983.
- POENARU BORDEA 1973-1975 – Gh. Poenaru Bordea, **Studiile de numismatică greacă în România între 1947 și 1974**, în *BSNR*, 67-69 (1973-1975), 121-123, 1975, p. 17-41.
- POENARU BORDEA 1979/a – Gh. Poenaru Bordea, **Mainland Greece. Les régions balkaniques et le littoral septentrional du Pont Euxin**, în *A Survey of Numismatic Research 1972-1977*, Berne, 1979, p. 23-28.
- POENARU BORDEA 1979/b – Gh. Poenaru Bordea, **Les statères ouest-pontiques de type Alexandre le Grand et Lysimaque**, în *RBN*, 125 (1979), p. 37-52.
- POENARU BORDEA 2004 – Gh. Poenaru Bordea, **La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av.J.-C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs**, în *Presenza e funzioni della moneta nelle choraie delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero*, Roma, 2004, p. 27-70.
- PREDA 1982 – C. Preda, **Unele considerații privind geții din Dobrogea în sec. VI-IV î.e.n.**, în *Thraco-Dacica*, 3 (1982), p. 19-24.
- PREDA 1998 – C. Preda, **Istoria monedei în Dacia preromană**, București, 1998.
- RĂDULESCU 2001 – A. Rădulescu, **Politica romană la Dunărea de Jos**, în *Istoria Românilor*, I, 2001, p. 655-668.
- RUSCU 2002 – L. Ruscu, **Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre**, Cluj-Napoca, 2002.
- RUSTOIU 2000 – A. Rustoiu, **Mercenari „barbari” la Histria și Callatis în sec. I î.e.n. Interpretări arheologice și istorice**, în *Istros*, 10 (2000), p. 277-288.
- SCHELOW 1971 – D.B. Schelow, **Der Skythen-Makedonen-Konflikt in der Geschichte der Antike**, *Eirene*, 9 (1971), p. 31-48.
- SÎRBU 1983 – V. Sîrbu, **Câmpia Brăilei în sec. V-III î.e.n. Descoperiri arheologice și interpretări istorice**, în *SCIVA*, 34 (1983), 1, p. 11-41.
- SÎRBU 1994 – V. Sîrbu, **Considerații asupra habitatului getic din zona Căscioarele, jud. Călărași**, în *RevBistr*, 8 (1994), p. 25-45.
- SÎRBU 2004 – V. Sîrbu, **Les Thraces entre les Carpates, les Balkans et la mer Noire (Ve s. av. J.-C. – Ier s. ap. J.-C. Quatre conférences données à la Sorbonne**, Brăila, 2004.
- SÎRBU *et alii* 1996 – V. Sîrbu, P. Damian, E. Alexandrescu, E. Safta, O. Damian, S. Pandrea, A. Niculescu, **Așezări din zona Căscioarele – Greaca – Prundu (mileniile I î. Hr. – I d. Hr.)**, Monografiile arheologice, 3, Brăila, 1996.
- SÎRBU, OPREA 1995 – V. Sîrbu, V. Oprea, **Așezarea getică din zona Pietroiu – Gâldău, județul Călărași (I)**, în *CCDJ*, 13-14 (1995), p. 125-146.
- SÎRBU, OPREA, PANDREA 1995 – V. Sîrbu, V. Oprea, S. Pandrea, **Cercetările arheologice din așezarea getică de la Unirea – „Râu”, județul Călărași (campania 1991)**, în *CCDJ*,

- 13-14 (1995), p. 147-166.
- SÎRBU, OPREA, RĂDULESCU 1997 – V. Sirbu, V. Oprea, F. Rădulescu, **Așezarea getică din zona Gâldău – Pietroiui, jud. Călărași (II)**, în *Istros*, 8 (1997), p. 209-236.
- STOYANOV *et alii* 2004 – T. Stoyanov, Z. Mihaylova, K. Nikov, M. Nikolaeva, D. Stoyanova, **The Thracian City at Sboryanovo**, Sofia, 2004.
- STOYANOV, MIHAYLOVA 1996 – T. Stoyanov, Z. Mihaylova, **Metal Working in the Getic City in „Sboryanovo” Locality near Ispereh, NE Bulgaria (Preliminary Report)**, în *EphemNap*, 6 (1996), p. 55-77.
- SUCEVEANU 1971 – A. Suceveanu, **În legătură cu data de anexare a Dobrogei de către romani**, în *Pontica*, 4 (1971), p. 105-124.
- SUCEVEANU 1972 – A. Suceveanu, **Unele probleme politico-economice din Dobrogea secolelor V-IV î. e. n.**, în *Pontica*, 5 (1972), p. 89-101.
- SUCEVEANU 1977 – A. Suceveanu, **Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I-III e.n.**, București, 1977.
- SUCEVEANU 1985 – A. Suceveanu, **În legătură cu unele discuții recente privind procesul de romanizare**, în *Thraco-Dacica*, 6 (1985), p. 105-115.
- SUCEVEANU 2001-2002 – A. Suceveanu, **Contribuții la cunoașterea satului dobrogean din epoca romană**, în *SCIIVA*, 52-53 (2001-2002), p. 157-172.
- SUCEVEANU, RĂDULESCU 2001 – A. Suceveanu, A. Rădulescu, **Dobrogea în secolele II-III. Istoria politică**, în *Istoria Românilor*, II, București, 2001 (coord. D. Protase, A. Suceveanu), p. 291-305.
- TALMAȚCHI 1994 – G. Talmațchi, **Noi descoperiri monetare în satul Adâncata (jud. Constanța)**, în *Pontica*, 27 (1994), p. 231-233.
- TALMAȚCHI 1995-1996 – G. Talmațchi, **Din nou despre circulația monetară antică din zona Floriile – Adâncata (jud. Constanța)**, în *Pontica*, 28-29 (1995-1996), p. 261-266.
- TALMAȚCHI 2000 – G. Talmațchi, **Descoperiri monetare autonome în Dobrogea (sec. IV-I a.Chr.)**, în *Istros*, 10 (2000), p. 191-209.
- TALMAȚCHI 2000-2001 – G. Talmațchi, **Monede autonome histriene, tomitane și callatiene descoperite în Dobrogea**, în *ArhMold*, 23-24 (2000-2001), p. 183-197.
- TALMAȚCHI 2001/a – G. Talmațchi, **Contribuții privind circulația monetară dobrogeană în secolele VI-I a. Chr.**, în *Analele Universității „Dimitrie Cantemir”*, Seria Istorie 4 (2001), p. 120-145.
- TALMAȚCHI 2001/b – G. Talmațchi, **Aspecte ale prezenței monedelor grecești, dacice și romane republicane în Dobrogea (secolele VI-I a. Chr.)**, în *CCDJ*, 18 (2001), p. 44-49.
- TALMAȚCHI 2002-2003/a – G. Talmațchi, **Descoperiri premonetare și monetare în Dobrogea (sec. VI-I a. Chr.)**, în *Pontica*, 35-36 (2002-2003), p. 357-394.
- TALMAȚCHI 2002-2003/b – G. Talmațchi, **Scurtă privire asupra ariei de difuzare a monedelor autonome emise de Callatis și Tomis**, în *Pontica*, 25-26 (2002-2003), p. 395-408.
- TALMAȚCHI 2003 – G. Talmațchi, **Descoperiri monetare macedonene în Dobrogea**, în *BSNR*, 146-151 (1998-2003), p. 27-37.
- TALMAȚCHI 2008 – G. Talmațchi, **Contribuții la cunoașterea prezenței semnelor monetare în Dobrogea prin prisma noilor descoperiri**, în *EphNap*, 18 (2008), p. 7-24.
- TALMAȚCHI, ANDREESCU 2008 – G. Talmațchi, Gh. Andreescu, **Monede de „tip scitic” aflate într-o colecție particulară din Constanța**, în *Pontica*, 41 (2008), p. 451-472.

- TALMAȚCHI 2009 – G. Talmațchi, **Câteva date noi privind descoperirile monetare de bronz macedonene din Dobrogea**, în *ArhMold*, 32 (2009), p. 73-93.
- TROHANI 1975 – G. Trohani, **Săpăturile arheologice efectuate la Chirnogi, jud. Ilfov, în anii 1971-1972**, în *Cercetări Arheologice MNI*, 1 (1975), p. 127-147.
- TROHANI, ȘERBĂNESCU 1975 – G. Trohani, D. Șerbănescu, **Noi cercetări arheologice privind cultura materială a geto-dacilor din zona est-centrală a Munteniei**, în *MuzNaț*, 2 (1975), p. 273-286.
- TURCU 1979 – M. Turcu, **Geto-dacii din Câmpia Munteniei**, București 1979.
- ȘERBĂNESCU 1999 – D. Șerbănescu, **Mormântul tumular geto-dacic de la Chirnogi, județul Călărași**, în *Thraco-Dacica*, 20 (1999), p. 231-244.
- ȘERBĂNESCU 2006 – D. Șerbănescu, **Morminte geto-dacice descoperite în județul Călărași**, în *Istros*, 13 (2006), p. 167-181.
- ȘTEFAN 1986 – A. S. Ștefan, **Archéologie aérienne en Roumanie** (Photo-Interprétation 25, 1986, 1 et 2, numero spécial), Paris, 1987.
- URSULESCU 1996 – N. Ursulescu, **Un hypothèse concernant la localisation du pouvoir de Dromichaitès et de son conflit avec le roi Lysimachos**, în *Bulletin de Thracologie*, 3, Mangalia 1996, p. 191-193.
- URSULESCU, TOFAN 2001 – N. Ursulescu, Ș. Tofan, **O atestare epigrafică a regelui Syrmos**, în *Thraco-Dacica*, 22 (2001), p. 21-32.
- VAGALINSKY 2007 – L.F. Vagalinsky, **Celtic pottery in Northern Bulgaria, în The Lower Danube in Antiquity (VI c BC-VI c AD). International Archaeological Conference, Bulgaria-Tutrakan. 6-7.10.2005** (éd. L.F. Vagalinsky), Sofia, 2007, p. 73-82.
- *** **Valori internaționale ale speologiei române**, România-natura, 31 august 2008, *sit - Rev.*
- VASILČIN 1993 – I. Vasilčin, **Trakijski nekropoli s. Pčelnik, Dobričko**, în *Izvestija-Varna*, 29 (44), 1993, p. 28-36.
- VASILČIN 1998-1999 – I. Vasilčin, **Dvuobriaden trakijski pri selo Černa, Dobričko**, în *Izvestija-Varna*, 34-35 (49-50), 1998-1999 (2003), p. 5-103.
- VASILČIN 2002-2003 – I. Vasilčin, **Trakijski nekropol pri selo Krăgulevo, Dobričko**, în *Izvestija-Varna*, 38-39 (53-54), 2002-2003, p. 135-247.
- VERTAN 1983 – A. Vertan, **Un stater din Calcedon descoperit în Dobrogea**, în *BSNR*, 75-76 (1981-1982), nr. 129-130, p. 29-30.
- VERTAN, CUSTUREA 1988-1989 – A. Vertan, G. Custurea, **Descoperiri monetare în Dobrogea (VIII)**, în *Pontica*, 21-22 (1988-1989), p. 369-390.
- VINOGRADOV 1980 – J.G. Vinogradov, **L'anello del re Skyles. Storia politica e dinastica degli Sciti nella prima metà del V secolo a.C.**, în *Epigraphica*, 43 (1981), p. 9-37.
- VINOGRADOV 1981 – J.G. Vinogradov, **Olbia. Geschichte einer altgriechischen Stadt am Schwarzen Meer**, Konstanz, 1981.
- VINOGRADOV 1997 – J.G. Vinogradov, **Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzemeerraumes**, Mainz 1997.
- VULPE 1938 – R. Vulpe, **Histoire ancienne de la Dobroudja**, București, 1938.
- VULPE 1968 – R. Vulpe, în R. Vulpe, I. Barnea, **Din istoria Dobrogei, II. Romanii la Dunărea de Jos**, București, 1968.
- WOLSKA 1980-1981 – W. Wolska, **Suivant les traces de l'expédition de Darius centre les Scythes**, în *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 11-12 (1980-1981), p. 99-115.

UN EPISOD DIN ISTORIA ORAȘULUI MEDIEVAL GHERGHIȚA, JUD. PRAHOVA (SEC. XV-XVI), ÎN LUMINA CERCETĂRIILOR ISTORICO-ARHEOLOGICE

Ștefan Olteanu, Nina Grigore

Intrat de timpuriu în atenția istoricilor noștri, istoria orașului medieval Gherghița, jud. Prahova este, totuși, puțin cunoscută, mai cu seamă în ceea ce privește trecutul mai îndepărtat al acestei așezări cu caracter urban, unul dintre cele mai importante orașe, ale Țării Românești din perioada de constituire a statului medieval și din secolele imediat următoare.

Precum se știe, la mijlocul secolului XX, s-a constituit oficial, din inițiativa Academiei Române, arheologia medievală românească, cea mai tânără ramură a arheologiei generale, care a adăugat la fondul documentar existent, prin rezultatele sale obținute, noi cunoștințe la fundamentarea fenomenului istoric, precum așezarea, constituirea și evoluția de-a lungul evului mediu a acestei așezări. În acest sens se înscrie și un episod din secolele XV-XVI care, pe lângă cele consemnate de puținele documente scrise cunoscute până acum, informația arheologică de care dispunem în prezent, aduce noi cunoștințe la cunoașterea unor monumente istorice (religioase și laice) ale orașului dintre Prahova și Teleajen în secolele XV-XVI.

Orașul medieval Gherghița, jud. Prahova, unul dintre cele mai importante așezări urbane ale Țării Românești, amintit în documentele vremii, pentru prima oară, la 20 ianuarie 1431, a intrat, cum era și firesc, de timpuriu în activitatea istoricilor, precum Gh. Zagoriț¹, A. Sacerdoțeanu² etc., pentru a-i aminti doar pe câțiva dintre cei dintâi care s-au aplecat, mai insistent, asupra istoriei orașului menționat, și care și-au adus contribuția lor importantă, în condițiile bazei de date științifice existente la vremea respectivă.

La Gherghița aceste cercetări s-au lăsat cam mult așteptate, ele

¹ În *Revista istorică*, Nr. 1, 1915; Gheorghe Petrescu-Sava (Zagoriț), **Târguri și orașe dintre Buzău, Târgoviște și București**, 1937.

²A.Sacerdoțeanu, **Începuturile orașului Gherghița**, în rev. *File din trecutul istoric al județului Prahova*, 1971, etc.

începând abia cu zece ani în urmă, în 1999, când s-a trecut la organizarea oficială a cercetării arheologice asupra siturilor istorice medievale. Timp de un deceniu, cercetările în teren efectuate până în prezent³, coroborate cu documente scrise din celebrele colecții, precum **DIR** și **DRH**, au scos la iveală documente medievale de o reală valoare istorică, menite să arate o altă față și un alt rol social-politic, ale orașului de la confluența Prahovei cu Teleajănul: este vorba de **cel mai vechi lăcaș religios de cult ortodox**, cunoscut până în prezent în orașul Gherghița, precum și de o **construcție în piatră de tip aulic**, denumită în documente „**Scaun**”, cu rol de reședință voievodală în administrarea actului jurisdicțional într-o zonă teritorial-administrativă corespunzătoare județului Prahova, cu extindere jurisdicțională și asupra județelor Buzău și Săcueni.

Trebuie mai întâi precizat faptul că, potrivit investigației de teren, în cele opt puncte investigate de pe teritoriul vechiului oraș medieval, nu au fost identificate urme de viață umană până în sec. XIV, nici măcar din cadrul celor două mari componente culturale cunoscute sub numele de cultura **Sântana de Mureș** (sec. IV), sau cea a secolelor VIII-X cu denumirea de cultura **Dridu**, atât de răspândite pe întreg teritoriul țării⁴. Dacă această realitate se menține, în continuare, în cadrul cercetărilor ulterioare, concluzia care se impune este aceea potrivit căreia la baza constituirii orașului Gherghița se află așezarea sătească din a doua jumătate a secolului XIV identificată arheologic, prin nivelul culturii materiale de tip rural care începe a fi contaminată către finele perioadei, de unele elemente culturale superioare (ceramică, lucrată la roată perfecționată, uneori smălțuită, diversificarea tipurilor ceramice, fragmente de cărămidă utilizată în construcții etc), consecință a devenirii acestei așezări sătești drept **un centru de convergență umană** polarizator al intereselor economice ale comunităților sătești din zona respectivă; la care nu putem să nu ținem cont de situarea acestei localități pe direcția marelui drum comercial care unea centrele din sudul Dunării cu cele din Europa central-răsăriteană, prin intermediul orașelor din sudul Transilvaniei.

În urma cercetărilor efectuate în punctul numit generic „Vâlcovici”,

³ Cercetările au fost efectuate de o echipă de cercetători formată din muzeograf Nina Grigore, arhitect Călin Hoinărescu și prof.univ. Șt. Olteanu.

⁴ Nu pot fi luate în considerație unele afirmații simple care s-au făcut în acest sens, venite din partea unor persoane, fără prezentarea de dovezi materiale și în lipsa unor cercetări arheologice oficiale sistematice organizate.

situat la o distanță, aproximativă, de 500 m sud-est față de biserica Domnească, ctitorie a lui Matei Basarab, domnul Țării Românești, au fost descoperite fundațiile unei biserici de mir de rit ortodox, triconc (absidă centrală – a altarului – în partea estică: 6 m la exterior, 2,5 m interior), cele două abside – de nord și de sud, precum și pridvor legat organic de fundațiile corpului central al monumentului⁵:

Potrivit observațiilor stratigrafice, biserica a fost construită în a doua parte a secolului XV ca biserică de mir, a locuitorilor Gherghiței. Aproximativ, la mijlocul secolului următor, ea a suferit un mare incendiu ale cărui urme au fost surprinse pe întreaga suprafață cercetată până la nivelul fundației. A urmat o fază de refacere a monumentului pe vechea structură de fundație după ce, în prealabil, s-a aplicat pe aceasta o șapă de mortar la nivelul de calcare, măbind în exterior cu circa 20-25 cm grosimea fundației, realizându-se astfel, în elevație, sistemul *în consolă*. În absida centrală, masa altarului, construită din cărămidă legată cu mortar încă din prima fază de construcție, a fost menținută, ea având o formă rectangulară cu latura, aproximativ, de 90 cm. Pe latura sudică a noului monument s-a amenajat o necropolă a comunității care a funcționat pe toată perioada de existență a bisericii și chiar după ce aceasta a intrat în stare de ruină în special în secolul XVIII, când au loc înmormântări datate cu monede, înmormântări care au afectat sensibil întregul edificiu, inclusiv fundațiile acestuia.

Descoperirea de senzație o constituie mormântul din pridvorul bisericii, singurul, de altfel, aflat pe suprafața acestuia.

Cavoul, construit din cărămidă, se afla pe latura nordică a pridvorului, în apropierea zidului despărțitor dintre pridvor și corpul central al bisericii (naos). Această dispoziție a cavoului, cât și faptul că pe latura exterioară (vestică) a pridvorului, în imediata apropiere a zidului acestuia s-au descoperit înhumări, decedații prezentând îmbrăcăminte fastuoasă (inele în degete, ace de păr, fire de argint aurit, fragmente fine de mătase, paiete), reprezintă indicii că în această a doua fază de construcție a monumentului, intrarea în biserică se făcea pe latura sudică a pridvorului, cei înmormântați fiind personalități ale vremii.

Inventarul decedatului din cavou este extrem de fastuos.

S-au descoperit o serie de obiecte de podoabă vestimentară

⁵ Documentația în această privință a fost prezentată în *Cronica cercetărilor arheologice din România*, campaniile din anii 2003 – 2006.

compuse din fire de aur și argint imprimate pe brocard italian ce acoperea partea superioară a corpului uman, platcă în jurul gâtului și pieptului decedatului pe care erau amplasați circa 24 bumbi de argint aurit, o rozetă – broșă filigranată (7 cm diametrul) cu motive florale ce închidea hlamida purtată de decedat, un inel masiv din aur cu gemă din cornalină cu diametrul de 1,8 cm, în greutate de 11,03 g aur de 14 k.

Asemenea inventar fastuos reprezintă, fără îndoială, dovada că decedatul din cavoul pridvorului este ctitorul bisericii din faza a doua de construcție, deci de la aproximativ, mijlocul secolului XVI. Ulterior, peste acest decedat s-a suprapus, fără a-l deranja pe ctitor, la mijlocul secolului XVIII, în faza de dezafectare a monumentului, un alt decedat datat cu monedă de argint (pară) din vremea respectivă. Un document din 13 aprilie 1626 ne indică, în calitate de ctitor al „bisericii de piatră din Gherghița”, pe Eniu portarul din Slătioara, mare dregător domnesc, sat existent în apropierea Gherghiței, de asemenea ctitor și al mănăstirii „din jos de Gherghița” numită Malamuc⁶. Potrivit aceluiași document, cutremurul din 1596 îi dăruiește bisericii zidul; fiul ctitorului, Dragul postelnic, după ce, firește, repară daunele provocate de cutremur, închină biserica din Gherghița, cu tot venitul ei, mănăstirii Malamuc, care se afla într-o stare precară „...să fie de hrană <călugărilor din mănăstire>.”

Potrivit documentelor evocate de Șt. Minea în lucrarea pomenită (p. 151 și urm.), prima mențiune documentară privind existența mănăstirii Malamuc datează din jurul anilor 1571-1572, ceea ce înseamnă că în jurul acestei date s-a construit mănăstirea Malamuc de către Eniu portarul din Slătioara. Și pentru că documentul din 13 aprilie 1626 îl menționează în calitate de ctitor pe Eniu portar, și în cazul bisericii din Gherghița, considerăm că în cazul primei faze a acestei biserici, ctitorul rămâne necunoscut; Eniu devine ctitor al bisericii de piatră din Gherghița după ce acesta reface biserica pe vechile temelii, probabil nu mult după mijlocul secolului XVI, la o dată apropiată de cea

⁶ DRH, B., Țara Românească, vol. XXI, București, 1965, p. 78-80. În cea mai recentă lucrare consacrată istoriei orașului Gherghița, elaborată de Ștefan Al. Minea, **Gherghița. Târg, oraș și reședință domnească în trecutul istoric al Țării Românești**, Iași, 2008, p. 162-166, o lucrare de toată lauda, de altfel, se afirmă că mănăstirea Malamuc a fost întemeiată de un anume Ianiu Ghiormescul care dăruiește mănăstirii Malamuc, vii în dealul Cernăteștilor, obiecte de argint etc., donații pentru care este înmormântat în mănăstirea Malamuc; nu el este, însă, ctitor, ci Ianiu portarul din Slătioara, ctitor și al bisericii din Gherghița.

a construirii mănăstirii de la Malamuc, obicei practicat în lumea noastră medievală⁷. Un act de cancelarie din 12 mai 1626 arată cum Radu Mihnea, domnul Țării Românești, văzând că mănăstirea Malamuc „a rămas sărăcită și orfană”, o dăruiește cu cele necesare traiului, „râvnind domnia mea a mă numi noul ctitor”⁸.

Așadar, după aproape trei veacuri de nelumină, pământul și-a desecretizat arhiva telurică lăsând să pătrundă lumină asupra ruinelor lăcașului de cult creștin, cel mai vechi cunoscut până acum pe teritoriul vechiului oraș medieval de la confluența dintre Prahova și Teleajăn, și să-l redea istoriei comunității, uneia dintre cel mai importante comunități urbane ale Țării Românești din primele veacuri ale constituirii statului medieval român.

*
* *

Cel de-al doilea monument istoric descoperit la Gherghița medievală l-au constituit fundațiile de piatră legată cu mortar ale unui complex arhitectural de mari dimensiuni, situat între biserica Sf. Dumitru, construită în 1705 de Preda Căpitan din Gherghița, la est și Școala Generală din localitate, la vest; Grădinița preșcolară la nord și construcțiile Cooperativei Agricole Colective la sud, care au distrus mare parte din complexul arhitectural amintit. Dimensiunile mari ale acestor fundații, circa 2 m adâncime, de la nivelul actual de călcare și 1,25-1,30 m grosime a zidului de fundație descoperit pe o lungime de circa 7 m, deasupra căruia se ridica elevația reprezentată de masive bucăți de cărămidă și piatră rezultată din demolarea construcției, materiale cu care s-a umplut apoi șanțul de fundație, după ce a fost scoasă mai mult de

⁷ **D.R.H.**, B., Țara Românească, vol. XXI, p. 77-80.

⁸ **DIR**, B. Țara Românească, veacul XVII, vol. II, p. 74-75. Consemnăm aici faptul că din Slătioara, jud. Prahova, s-au ridicat mulți dregători cu funcții importante în statul Țării Românești, precum portari, postelnici, vornici, comiși, armași etc. Familia ctitorului Ianu (fii, nepoți și strănepoți) a continuat o jumătate de veac, până la Matei Basarab, să domine viața economică și social-administrativă a județului Prahova. În acest sens se poate vorbi chiar de un grad de rudenie între Pătrașcu cel Bun și familia lui Ianu portar din Slătioara, prima soție a voievodului evocat fiind Voica din Slătioara cu care s-a căsătorit în 1543, eveniment cu consecințe, probabile, asupra construcției monumentelor analizate mai sus.

jumătate din piatra inițială încastrată în mortar, reprezintă mărturii care conferă monumentului arhitectural caracterele unei construcții aulice.

Cât privește datarea acestui monument istoric, s-a constatat că zidul amintit s-a construit pe o necropolă din perioada anterioară (finele secolului XV-prima jumătate a secolului următor), în legătură cu existența unei posibile biserici ortodoxe în zonă, anterioară celei construite la 1705 de către Preda Căpitan din Gherghița, dovadă fiind cele trei morminte suprapuse de zidul amintit, înmormântările constituind termenul *post quem* al construcției monumentului asupra căruia stăruim.

Pe de altă parte, potrivit observațiilor stratigrafice, după demolarea monumentului, s-a procedat la o nivelare repetată a suprafeței afectate de lucrările de demolare, reluându-se, în continuare, practica înmormântărilor, după cum dovedesc mormintele descoperite datate cu monede de argint, emisiuni transilvane, care durează până în ultimul deceniu al secolului XVI (termenul *antequem*).

În funcție de derularea evenimentelor politico-militare, este vorba despre relațiile neamicale dintre voievozii perioadei cuprinse între 1550 și 1560 (între Pătrașcu Vodă, pe de o parte, și Mircea Ciobanu, pe de altă parte), monumentul arhitectural aulic realizat la mijlocul secolului XVI aparține voievodului Pătrașcu Vodă, tatăl lui Mihai Viteazul (1554-1557), iar demantelarea poate fi pusă pe seama lui Mircea Ciobanu în ultima sa domnie (1558-1559), date fiind raporturile ostile existente între acești doi voievozi, când, odată cu venirea lui Mircea Ciobanu la domnie, întregul sfat domnesc din timpul lui Pătrașcu fuge în Transilvania pentru a nu fi decapitați⁹. Precizarea datei de construcție a complexului aulic amintit reiese și din coroborarea dintre observațiile arheologice de până în prezent, și datele izvoarelor scrise care arată o deplină corespondență ce merită de luat în considerație. Examinarea actelor de cancelarie emise din momentul apariției în documente a orașului Gherghița și până în domnia lui Pătrașcu cel Bun, deci din 1431 până în 1554, observăm că în acest interval de timp s-au emis din Gherghița un număr de numai nouă

⁹ A se vedea, în acest sens, documentul emis de cancelaria lui Radu Șerban din 29 iunie 1604, unde sunt descrise acțiunile lui Mircea Ciobanu în ultima sa domnie (1558-1559), împotriva marilor boieri din sfatul domnesc al fostului domn Pătrașcu cel Bun, obligați să fugă în Transilvania după moartea lui Pătrașcu Vodă (**DIR**, B. Țara Românească, secolul XVII, vol. I, p. 133-135). Pentru conflictul mai vechi între Mircea Ciobanu și Pătrașcu Vodă, vezi **DIR**, B. Țara Românească, veac XVII, vol. IV, p. 245.

acte, fără să se specifice o semnificație deosebită în legătură cu locul și modalitatea de elaborare a acestor documente de caracter juridic și fără a fi o activitate permanentă, zi de zi, specificându-se doar că actul respectiv „s-a scris în orașul Gherghița” (în limba slavă). La 17 iulie 1554 însă, Pătrașcu Vodă emite un act juridic în care domnul arată că el a fost scris „...în scaunul de la Gherghița” (ВЪ СТОЛАНИИ ОТ ГЕРГИЦА)¹⁰.

În condițiile evului mediu, organizarea unei asemenea instituții teritorial-administrative cu competențe judiciare asupra comunităților, sătești mai cu seamă, a fost cauzată de lipsa unor drumuri, căi de comunicație etc. care să permită deplasarea celor implicați în rezolvarea unor litigii privind mersul proprietății în general, și nu numai, la sediul puterii centrale (în capitală) pentru consumarea actului juridic. În acest scop teritoriul Țării Românești a fost împărțit în circumscripții judiciare, corespunzătoare, în general, județelor și ținuturilor (în Moldova), și care își aveau sediul într-unul din orașele mai dezvoltate ale țării, fiind deservite de dregători domnești cu atribuții judiciare. Aceste centre teritorial-administrative în care se desfășura activitatea jurisdicțională cu participarea unor membri ai sfatului domnesc și, de multe ori, chiar a voievodului însuși, au fost numite *Scaune*, adică *reședințe*, nu numai ale organelor locale, ci și ale *domniei*, care rezida în ele în timpul consumării actului judiciar din circumscripția respectivă. Aceste instituții judiciare, aceste *Scaune* de judecată funcționau și în domeniul religios fiind organizate de mitropolii și episcopii. La 17 septembrie, 1543, Radu Paisie încuviința episcopiei Buzău „să-i fie enorie și scaun de judecată: județul Buzău și județul Râmnicul Sărat și județul Brăila și județul Săcuieni, aceste patru județe cu toată hirotonisirea preotească și bisericască”... ca să fie sfinte și marea biserici „scaun și temelie cu întărire”¹¹. Așadar, în acest caz, competențele judiciare ale episcopiei buzoiene s-au extins și asupra altor județe din imediata apropiere. Din documente aflăm că asemenea scaune ființau în următoarele orașe din Țara Românească în cursul secolului al XVI-lea: București și Târgoviște în calitate de capitale, Pitești¹², Brăila¹³, Craiova¹⁴, Caracal¹⁵, la care se

¹⁰ **DIR**, B. Țara Românească, veac XVI, vol. III, p. 24 (orig.slav).

¹¹ **Ibidem**, veac XVI, vol. II, p. 307.

¹² **Ibidem**, vol. III, p. 32.

¹³ **Ibidem**, p. 215.

¹⁴ **Ibidem**, vol. IV, p. 215.

¹⁵ **Ibidem**, vol. VI, (1598, iunie, 18; 1598 sept. 9).

adaugă centrele metropolitane și episcopale de la Curtea de Argeș¹⁶, Târgsor¹⁷ și Buzău. O evidență, aproximativă, arată că jurisdicția Gherghiței avea în secolul XVI competență juridică asupra județului Prahova, Buzăului și Săcuenilor, iar numărul satelor care intrau sub jurisdicția sa ajungea la circa 20 de comunități sătești. În cazul Gherghiței, imaginea *Scaunului* sau reședinței voievodale se concretizează, pentru prima oară, cu excepția curților domnești de la București și Târgoviște, cele două capitale ale Țării Românești din secolul XVI, prin construcția arhitecturală ale cărei fundații masive au fost scoase parțial la iveală prin cercetări arheologice efectuate până în prezent. Locația voievodală însă a acestei construcții este mult mai puternic evidențiată pe timpul lui Mihai Viteazul, în ultimul deceniu al secolului XVI.

Am amintit deja, că după moartea lui Pătrașcu Vodă, această reședință voievodală este demantelată, iar suprafața ei continuă să joace rolul de necropolă până la venirea la tronul Țării Românești a lui Mihai Viteazul, fiul lui Pătrașcu Vodă, ctitorul *Scaunului* Gherghiței.

Cercetările din ultimii ani au scos în evidență activitatea *de refacere*, aproximativ, pe vechile fundații ale reședinței lui Pătrașcu Vodă, după ce, în prealabil, s-au efectuat lucrări de nivelare a terenului; iar în zona nordică a vechii construcții pe o suprafață de circa 10 mp s-a așezat o șapă de mortar cu o grosime de 5 cm pe alocuri. În partea nordică, spre construcțiile de astăzi ale Cooperativei Agricole de Producție, s-au descoperit fundațiile unei părți din noua construcție rectangulară a lui Mihai Viteazul, cu dimensiuni de 4 X 5 m; din păcate, construcțiile moderne C.A.P., au distrus fundațiile care se prelungeau în partea sudică a complexului de locuire investigat, având ca dimensiuni: adâncimea 0,6 m față de nivelul de săpare, iar grosimea varia între 0,5-0,6 m.

Dimensiunea importanței politico-judiciară a Gherghiței în cei nouă ani de domnie a înfăptuitorului primei Uniri a românilor poate fi apreciată și în funcție de rolul jucat de *Scaunul - reședință* a lui Mihai Viteazul în activitatea teritorial-administrativă și judiciară pe întreaga circumscripție jurisdicțională. O dovedește prezența voievodului în acest

¹⁶ *Ibidem*, vol. II (1533, nov. 15).

¹⁷ *Ibidem*, vol. VI (1598, mai, 10). Nu putem să nu ținem seama de faptul că asemenea Scaune existau și în Moldova secolului al XVI-lea, precum la Suceava, Iași, Bârlad, Hârlău, Cotnari etc.

sediul rezidențial, împreună cu sfatul domnesc, aproape permanent în anumite perioade ale anului, după cum probează emiterea actelor de justiție pentru soluționarea diferitelor procese civile și penale ale comunităților din circumscripție. Așa, de pildă, Mihai, împreună cu dregătorii din sfatul domnesc, sunt prezenți, în multe cazuri zi de zi, precum în cursul anului 1596: ianuarie 6-7; februarie 16-19; aprilie 10, 14, 16; mai 4, 14, 15, 27, 28; iunie 3, 15, 19, 20, 23; iulie 18-19, 24 etc. Este lesne de înțeles că această prezență masivă a voievodului și a dregătorilor juridici, presupune, fără îndoială, „cazarea” acestor autorități în frunte cu marele voievod în spațiile puse la dispoziție de complexul arhitectural denumit în documente *Scaun* (CTOΛ, în actele originale slavone). În cursul anilor 1595 și 1596 sunt emise din *Scaunul* de la Gherghița 27 de acte cu mențiunea, în finalul actului, că s-au scris „în *Scaunul orașului domniei mele Gherghița*”¹⁸ (BB CTOΛ ΓΡΑΔ ΓερϒIIYA).

După Mihai Viteazul, strălucirea Gherghiței ca scaun rezidențial judiciar, pălește; cele opt acte de la începutul secolului al XVII (între 1608 și 1622) scrise în Gherghița reprezintă mai degrabă un ecou întârziat al prețurii orașului de către noua domnie. Cum s-a constatat în cercetările arheologice, construcția este demolată, piatra scoasă până la fundație, poate ca urmare a reacției unor categorii sociale în frunte cu noul domn Simion Movilă. Cu excepția celor câteva acte scrise încă în Gherghița, mai sus evocate, nu se mai emite nici un act din Gherghița, ceea ce înseamnă dispariția funcției de Scaun de reședință jurisdicțională a Gherghiței. De altfel, secolul al XVII-lea aduce, totodată, și începutul decăderii orașului la nivelul așezării rurale, așa cum îl vom cunoaște din documentele secolelor XVIII-XX. Dacă la această decădere a contribuit și pierderea funcției mai sus amintite, adică pierderea sprijinului autorității centrale, rămâne o problemă de rezolvat în viitor.

Cert este că structurile noi, care încep să se producă încă din secolul al XVII-lea în cadrul societății medievale românești, afectează și sistemul domniei itinerante, capitalele Țării Românești preluând aproape întreaga activitate de elaborare a actului de justiție ca loc de desfășurare, desigur cu oarecare excepții ale vechiului sistem care mai persistă încă o bucată de vreme.

¹⁸ DRH, B. Țara Românească, veac XVI, vol. XI, doc. Nr. 10, 137, 145, 147, 148, 151, 153, 154, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 167, 169-171, 173, 176-179, 182-185, 203, 205, 327.

**Un épisode d'histoire de la ville du Moyen Âge de Gherghiţa, dép. de
Prahova (XV – XVI siècles),
à la lumière des recherches d'histoires et d'archéologie
Résumé**

Il s'agit de deux monuments historiques (l'un religieux, l'autre laïque) : une église orthodoxe la plus ancienne jusqu'au maintenant, qui a été fondée à la fin du XV siècle; puis a été refaite au milieu du XVI siècle par le dignitaire („portar”) Ianiu de Slatioara, dép. Prahova; le „ctitor” de cette église a été enterré dans un tombeau fastueux avec beaucoup de bijoux en argent et en or. L'église a fonctionné jusqu'à la fin du XVII siècle.

Le deuxième monument historique découvert est une construction en pierre, un véritable „palais” édifié au milieu de XVI siècle par le „voievod” Pătraşcu cel Bun, le père de Michel le Brave. Ce „palais” a été utilisé par Pătraşcu Vodă et Michel le Brave, comme le siège „voievodal” administratif et judiciaire (civile et pénale) pour les habitants de la Valachie.

PRESA ROMÂNEASCĂ ȘI DISCURSUL REGENERATIV ÎN EPOCA MODERNĂ

Alexandru Zub

O reflecție rezonabilă pe această temă întâmpină mai întâi dificultatea de a stăpâni o bibliografie imensă, care numără deja două secole și reclamă sondaje încă mai adânci în trecut. Tema îi preocupa pe M. Costin și D. Cantemir, i-a obsedat pe erudiții ardeleni în secolul XVIII, pentru a deveni apoi o constantă a dezbaterilor publice din tot spațiul românesc în multe domenii. Vlad Georgescu a avut ideea, acum două decenii, să o studieze sistematic, pe seama textelor politice și de istorie, ceea ce i-a permis să-i constate evoluția diacronică, accentele regionale, contextul ideatic european, trăsăturile personale etc.¹ Pentru a defini conștiința națională, el cobora chiar dincolo de secolul XVII, însă „vremea renașterii“ ca atare o plasa între 1831 și 1918, cuprinzând deci toată epoca modernă². Este numai un exemplu de abordare sistematică, la care se pot adăuga altele, nenumărate și din perspective diverse. O asemenea temă, așa de complexă, nici nu ar putea fi înțeleasă fără apel la disciplinele cu care istoria cooperează de regulă pentru a-și atinge scopul. Ne vom limita, aici, la câteva reflecții despre rolul presei în elaborarea discursului regenerativ, oprindu-ne anume la acele aspecte care ni s-au părut mai importante pentru evoluția temei în sine.

Se admite de obicei faptul că înnoirile semnificative în planul ideilor și atitudinilor mentale se nasc la îngemănarea dintre factorii multipli ai unei noi sensibilități și o personalitate (sau grupare) capabilă să dea expresie pregnantă unor tendințe latente sau conștiente³. Sub acest unghi, epoca lui Cantemir corespunde cu „criza conștiinței europene”, pe un plan mai vast⁴, iar în zona carpato-danubiană cu o nouă sensibilitate în abordarea trecutului, mai ales în Transilvania, însă afectând toată lumea

¹ Vlad Georgescu, **Istoria ideilor politice românești (1369-1878)**, München, 1987, p. 323-347 (tema 6: **Conștiința națională**).

² Idem, **Istoria românilor de la origini până în zilele noastre**, München, 1984, p. 138-226.

³ Cf. Adrian Marino, **Dicționar de idei literare**, București, 1973, p. 492-493.

⁴ Paul Hazard, **Criza conștiinței europene, 1680-1715**, București, 1973.

românească⁵.

Supplex Libellus Valachorum încheia un secol, deschizând totodată o nouă epocă, aceea a discursului regenerativ cu teme istoric, juridic, filozofic, unul care avea să producă un impact considerabil asupra conștiinței românești⁶. Rădăcinile erau mai vechi, desigur⁷, însă epoca națiunii abia acum se înfiripa, sub impactul „luminilor” și cu aportul considerabil al romantismului⁸. Scriind oda **La Patrie**, în 1812, G. Asachi fixa elementele de bază ale noului discurs: „O, români, români ai Daciei, ce purtați un mândru semn/ De-origină, istoria acum fie-ni îndemn!” Compatrioții aveau datoria să cultive marile virtuți ancestrale, astfel ca lumea să recunoască în ei pe „strănepoții romanei ginte”⁹.

Idea de resurecție colectivă se regăsește la numeroși contemporani, cu accente personale, însă vădind un spirit solidarizant și reformator. „Să ne înviem neamul și să ne întocmim patria”, îndemna Naum Râmniceanu, în termeni ce amintesc de proclamațiile lui Tudor Vladimirescu, de textele parenetice ale comisului Ionică Tăutu, de proiectul novator al lui Dinicu Golescu, pentru a nu aminti decât aceste repere dintr-o lungă serie caracteristică pentru fenomenul în cauză¹⁰.

Nu se poate accepta ideea, susținută de unii istorici și mai ales de neistorici, că doctrina politică națională a fost *inventată*, așadar un produs artificial, imitativ, fiindcă în realitate asistăm la *elaborarea* ei progresivă, pe temeiul unor achiziții și sedimentări multisekulare¹¹. În prima jumătate a secolului XIX, însă, a fost cristalizată, după opinia lui T. Maiorescu, „ideea că popoarele sunt chemate a se întări în cercuri etnografice,

⁵ Cf. Ștefan Lemny, **Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc**, București, 1990.

⁶ David Prodan, **Supplex Libellus Valachorum, Din istoria națiunii române**, București, 1948 (și alte ediții, revăzute, completate).

⁷ Ioan Aurel Pop, **Națiunea română medievală**, București, 1998.

⁸ Cf. Ștefan Ștefănescu (ed.), **Națiunea română. Geneză, afirmare, orizont contemporan**, București, 1984. Pentru zona intracarpatină, v. Ladislau Gyemánt, **Mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1790-1848**, București, 1986.

⁹ G. Asachi, **Opere**, I, București, 1973, p. 11.

¹⁰ Cf. Paul Cornea, **Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840**, București, 1972, *passim*.

¹¹ Cf. Gh. Platon, **Țărănimea română în prima jumătate a secolului XIX. Sentiment identitar și conștiință națională**, în *Memoriile Secțiunii de Științe istorice și arheologie*, s. IV, t. 26, 2001, București, 2003, p. 68.

deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură”¹². Lumea noastră nu făcea excepție. Românii își construiau identitatea modernă în termeni comparabili cu cei întâlniți la popoarele din jur. Libertatea devenise un cuvânt magic, o „religie a secolului”, în stare să dizloce inerții, să inducă ideea de cooperare solidară la proiectul național. S-a observat, cu bun temei, că „a fi român nu mai este un dar natural, organic și neproblematic, ci un ideal politic și cultural. Cu acest titlu se poate spune că, începând din ultimele decenii ale secolului XVIII, românii își pierd inocența, dar firea lor este în egală măsură atât produsul naturii, cât și al culturii” (Daniel Barbu)¹³. Intrarea în modernitate avea un preț pe care unii contemporani, ca și unii exegeți de mai târziu, îl socoteau excesiv. *Le bon sauvage* nu-și mai găsea loc în lumea ce se construia pe temeiul noilor idei, impuse de Revoluția franceză și răspândite pe continent de războaiele napoleoniene. Omul acestei lumi, pe Sena sau la Dunărea de Jos, se voia liber, emancipat de servituțile vechiului regim, dar și de prejudecăți menite a bloca procesul alinierii la valorile apusene.

Presă a fost și în spațiul românesc un instrument al modernizării și implicit o sursă de seamă a discursului național. Încercări mai vechi pe această linie indicau o anume sincronie în raport cu inițiativele din alte zone. La finele secolului XVIII, *Societatea filosofoască a neamului românesc din mare Prințipatul Ardealului* (1789), I. Molnar-Piuariu (1793) și Paul Iorgovici (1794) au încercat să scoată, peste munți, o revistă de caracter enciclopedic, dar s-au lovit de greutăți financiare insurmontabile, astfel că proiectele lor s-au stins în fașă¹⁴. Cvasi concomitent, apărea însă *Courrier de Moldavie*, la 1790, cu știri despre armatele rusești de sub comanda lui Potemkin, având așadar o funcție limitată, oarecum tehnică¹⁵.

Plănuind scoaterea unei reviste la Buda, în 1814, Alexie Lazaru era convins că „a scrie *gazete* sau *novele* și acelea a le împărtăși oamenilor neamului său, e cea mai încuviințată mijlocire de a lumina noroadele, cu cele întâmplare ale altora fapte și a le abate de la rău și a le aduce spre cele mai bune”. Un spirit meliorist prezida asemenea inițiative, spirit ce se regăsește și în *Chrestomaticul românesc* scos de Teodor Racocea la

¹² T. Maiorescu, **Despre scrierea limbii române**, Iași, 1866, p. 3.

¹³ Daniel Barbu (ed.), **Firea românilor**, București, 2000, p. 12-13 (**Introducere**).

¹⁴ Cf. I. Hangiu, **Reviste și curente în evoluția literaturii române**, București, 1978, p. 8.

¹⁵ Dan Simonescu, **Primul ziar tipărit pe pământul țării noastre**, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 343-351.

Cernăuți în 1820, ca și în *Biblioteca românească* gândită de Zaharia Carcalechi la Buda în 1825. Se dorea „o îmboldire de bine aducătoare și un foc sfânt patrioticesc către limba noastră cea mumească!”¹⁶ Nu se mai putea ignora că „în toate părțile geme sufletul neamului nostru într-un întuneric înfiorător”¹⁷. Era timpul să se dezvolte literatura, adică filozofia, istoria, retorica, poezia, sensul domeniului literar fiind astfel extins în spirit enciclopedic.

Al doilea ziar, *Fama Lipschii pentru Dația*, scos în 1827 de I.M.K. Rosetti, la îndemnul lui Dinicu Golescu, n-a avut decât o existență modestă și efemeră¹⁸.

Adevărații întemeietori ai presei noastre periodice, fapt semnificativ, sunt trei scriitori de mare însemnătate în cultura română: I. Heliade Rădulescu, G. Asachi și G. Bariș¹⁹. Momentul coincide cu pacea de la Adrianopol, care încheia o nouă secvență a crizei orientale, în 1829, instituind în principatele danubiene, prin cunoscutele regulamente, un regim de dominație rusească, dar și de sporită libertate a comerțului, ceea ce le-a permis românilor din zona extracarpatină să facă pași înainte pe calea modernizării.

Miza era mai ambițioasă totuși. Dincolo de reorganizarea internă, de reforme, instituții noi, românii vroiau să intre și ei, după expresia lui Michelet, în „calendarul lumii”²⁰. O lume din care se preluau idei, modele, noutăți de tot felul, adesea fără discernământ. Reacțiile critice n-au lipsit însă cu totul. Deși admira mașinile menite a înlesni viața, Heliade era neliniștit cu privire la efectele acestora în plan etic, semnalând faptul că ele impuneau abateri de la „drumul firesc și de bună voie”, cu alte cuvinte, de la dezvoltarea organică. Revoluția industrială, ca să folosim o sintagmă acreditată mai târziu, nu-l încânta pe Heliade, căci izbânzile în lupta cu natura nu antrenau și progrese de ordin etic. „Haracterul epoei” îi părea unidimensional²¹.

¹⁶ Apud I. Bianu, **Introducere**, în **Publicațiunile periodice românești**, I, București, 1913, p. XVI.

¹⁷ I. Lupaș, **Cea mai veche revistă literară**, în *Anuarul Institutului de Istorie națională din Cluj, pe anul 1921*, Cluj, 1921, p. 125-126.

¹⁸ Octav Păun, **Fama Lipschii pentru Dația**, în *România literară*, 10 feb. 1972, p. 16-18.

¹⁹ Cf. N. Iorga, **Despre presa românească**, București, 1903.

²⁰ Apud C.A. Rosetti, **Note intime, 1844-1859**, II, București, 1903, p. 23.

²¹ I. Heliade-Rădulescu, **Haracterul epoei noastre**, în *Curierul românesc*, nr. 95, 14 feb. 1830.

Definind altă dată rolul presei, ca „vestitor de obște” pentru oricine, Heliade menționa mai întâi „căutăturile”, „gândurile și combinările” politicianului, apoi pe literat, filozof, războinic, neguțător, plugar, incluzând deci „toată treapta” în delicatul proces de informare și educație, de punere în rând cu o lume ce folosea demult avantajele presei ca unealtă a modernizării. Plăcerea și folosul (*utile dulci*, în poetica horatiană) puteau fi deopotrivă găsite în „gazetă”²².

Partida națională munteană, condusă de I. Câmpineanu, cerceta la 1838 „dacă legile să urmează, dacă tracturile sunt respectate, dacă prințul național este ales de nație, dacă scopul constituției este agiuns, dacă orânduiala, dreptatea și economia domnesc în toate ramurile administrației, dacă magistrații au socotința publică, dacă sumile statului sunt întrebuițate pentru binele statului, într-un cuvânt dacă românii sunt fericiți”²³. Sună foarte actual, după cum se vede, acest program pe care istoria l-a consemnat ca un „act de unire și independență”, cele două elemente fiind solidare și indispensabile. Fiindcă „starea de opinie străină și de anarhie înlăuntru” nu putea fi abolită decât prin noi solidarități, al căror miez trebuia să fie unirea, și printr-un nou raport cu lumea, definibil prin independența statală.

Rolul jucat de M. Kogălniceanu în evoluția domeniului e și mai însemnat. Un timp, a scos *Alăuta românească* (1838), pe seama unui aranjament cu G. Asachi, preocupat a stimula energiile intelectuale. Abia *Dacia literară* (1840) i-a dat însă posibilitatea să prezinte un program coerent, acela de „repertoriu al literaturii românești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vede scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fiecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul său”²⁴. Literatura română fiind un produs al națiunii, avea „trebuie de unire” ca și comunitatea însăși. Sintagma centrală era „duhul național”, în numele căruia istoricul literat căuta să-și mobilizeze confrății.

Schițând cvasi concomitent un program la *Foae pentru agricultură, industrie și negoț*, ca supliment la *Foae sătească* (1840), Kogălniceanu

²² I.H. Rădulescu, **Înștiințare**, în *Curierul românesc*, 1, 8/20 apr. 1892. Apud D. Hurezeanu, Gh. Sbârnă, **Partide și curente politice în România, 1821-1918**, București, 2000, p. 51-52.

²³ **Declarația de principii a Partidei naționale din Țara Românească. Act de unire și independență (1838)**, apud Cornelia Bodea, **1848 la români. O istorie în date și mărturii**, I, București, 1992, p. 118-120.

²⁴ M. Kogălniceanu, **Opere**, I, București, 1974, p. 221-223.

sublinia nevoia de „învățăture ce ar aduce într-o stare mai bună și înflorită deosebitele ramuri a(le) agriculturii”²⁵. Calendarele și almanahurile scoase de Asachi, apoi de Kogălniceanu, aveau aceeași menire de a contribui la progresul social prin difuziunea de „învățăture folositoare”, sintagmă ce avea să facă o frumoasă carieră în epoca sămănătorismului și mai târziu.

Faptul că o publicație ca *Propășirea* nu a putut ieși, la 1844, decât cu subtitlul său, *Foaie științifică și literară*, rămâne semnificativ pentru teama ocârmuirii de a nu scăpa de sub control presa. Partea din program ce se referea tocmai la rostul presei a fost eliminată de cenzor: „Românii au început a prețui facerile de bine a(le) publicității”²⁶, afirma Kogălniceanu, invitându-și confracții să se ocupe „numai cu adevăratele interese materiale și intelectuale a(le) românilor”²⁷. *Propășirea* („progresul”, deci) conta nu numai pe abonamente, pe cititori, însă și pe „ajutorul celor mai însemnați literatori din Valahia și Moldavia”, în acord cu „duhul *Foaiei*”, cu interesul obștesc.

Acest *duh* se va contura încă mai bine în programele politice întocmite de Kogălniceanu și comilitonii săi la 1848, pentru a rămâne o constantă și în anii următori, mai ales după „criza orientală” care a readus principatele în atenția puterilor europene, iar presa a luat un nou avânt în zona carpato-danubiană. Scriind anume despre **Jurnalismul românesc**, în revista scoasă de V. Alecsandri, Kogălniceanu definea exact rolul acestuia în noile împrejurări: „În zilele noastre, spiritul a ajuns a fi o putere atât de mare și câteodată chiar și mai grozavă decât oricare alta. Spiritul acesta se manifestă prin opinia publică, iar unul din organele cele mai principale ale opiniei publice este *presa* în general și *presa periodică* sau *jurnalismul în special*”²⁸.

Este spiritul în care, făcând apel la cunoscuta **Encyclopédie des gens du monde** (Artaud), autorul eseului despre jurnalism compara efectele acestuia cu rețelele feroviare ce unifică materialmente, pe când presa leagă prin idei națiunile, pregătind izbânda „fraternității universale”, în sensul unei mari familii pe tot globul. Un asemenea limbaj nu era nou în Europa la jumătatea secolului XIX, nici măcar în spațiul

²⁵ *Ibidem*, p. 227.

²⁶ *Ibidem*, p. 229.

²⁷ *Ibidem*, p. 231.

²⁸ *Ibidem*, p. 336.

românesc, dacă ne amintim de discursul profesat de Heliade²⁹, Bălcescu, D. Brătianu³⁰ ș.a. Kogălniceanu avea teme să considere triada jurnalistică Eliade-Asachi-Bariț ca „o adevărată revoluție între români”, fiindcă „le deschidea o lume nouă, puindu-i în contact cu celelalte popoare mai civilizate, arătându-le faptele, propășirile și mai ales driturile”³¹.

Spirit sagace și realist, Kogălniceanu definea deceniul dinaintea „catastrofei anului 1848” ca fiind unul de maximă împlinire, „epoha când roiuri de tineri, plini de entuziasm, crezând în viitorul patriei lor”, nu și-au precupețit strădaniile pentru a o scoate la liman. A urmat însă decepția, iar la 1855, el constata cu mâhnire că „astăzi, greutatea, împrejurările politice care au trecut peste țările noastre, materialismul vârstei coapte, visurile ambiției neîmplinite sau orgoliul pozițiilor câștigate ne-au despărțit, au pus între noi diversități de interese și de idei”³². Refacerea solidarității o vedea însă posibilă în numele idealului pentru care militau: acela al unității politice. Era destul să-și aducă aminte de „râvna care învăpăia tinerimea” pe timpul *Daciei literare* și al *Propășirii* pentru ca solidaritatea să redevină posibilă.

Nu era ușor, fiindcă cenzura funcționa sub presiunea consulilor, orice tentativă de gând liber era înăbușită. Primul număr din *România literară* a fost interzis din cauza cuvântului *România* din titlu. *Albina românească*, deși „pe linie”, conformistă, trebui să adopte un nume restrictiv: *Gazeta de Moldavia*³³. A fost nevoie ca Rusia să fie învinsă în războiul Crimeii pentru ca mișcarea națională din principate să-și recapete suflul. Dintre noile periodice, *Timpul* bucureștean se anunța mai viguros, mai constant în apărarea „driturilor” naționale. Totuși, unele articole jigneau „morală publică și mai ales acel simțiment a(l) frumosului și a(l) onestului, care trebuie pururea să povățuiască pana unui scriitor și mai ales a unui publicist”³⁴.

Făcând un bilanț al jurnalismului, Kogălniceanu conchidea că țara dispune de condeieri, însă nu exista totuși un ziar destul de puternic,

²⁹ I. Heliade-Rădulescu, *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, 1850; *Mémoires sur l'histoire de la régénération*, Paris, 1851.

³⁰ Cf. Catherine Durandin, *Révolution à la française ou à la russe*, Paris, 1989.

³¹ M. Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 337.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 339.

³⁴ *Ibidem*, p. 341.

menit să apere „interesele” naționale, alături de „simtimentul frumosului și a(l) onestului”, ziar care să combată neadevărurile puse în circulație de presa străină despre români. Un asemenea periodic ar trebui să difuzeze „idei sănătoase și impresii mântuitoare într-un popor, pentru a cărui viață spirituală s-a făcut până acum atât de puțin”³⁵. Firește, adăuga analistul, trebuia să se țină cont de „nepregătirea poporului pentru a primi deodată și în mari doze hrana vecinului adevăr”. Franklin putea fi un exemplu de bună abordare. Cândva, boierul și țăranul aveau același orizont lingvistic și de idei, comunicând fără greutate. La jumătatea secolului XIX, Alecu Russo constata însă că „o prăpastie adâncă desparte astăzi omul nou, poreclit boier de popor; și prăpastia aceasta se cheamă știință. Pe cât boierul crește în idei și în învățătură pe atât poporul rămâne în urmă. În vremea trecută, boierul vorbea, trăia cu țăranul, precum ar fi vorbit cu alt (ego) al său, se înțelegeau amândoi în limbă și în idei; astăzi îl înțelegem cu inima numai și trebuie să învățăm limba lui. El nu mai este pentru noi decât un capital sau o studiu morală sau pitorească”³⁶.

Știința, pe care se contase ca factor unificator, solidarizant, avea un efect paradoxal în viziunea lui Russo. Ea sporea distanța socială, alimentând izolarea, incomunicabilitatea, divorțul dintre minte și inimă. Țăranul nu mai era un fel de *alter ego* pentru boier, ci o făptură a cărei limbă nu o mai înțelegea și ale cărei interese nu era în măsură să le protejeze. Peste munți însă, în Transilvania, lumea românească se arăta mai unitară, ca rezultat al unei revoluții specifice, dar și pe temeiul nevoii de solidaritate în fața apăsării străine. „Frăția între surtuce și sumane, nu numai de sânge”, la Blaj, în 1848, i-a frapat pe căzușii români extracarpatici, după remarca aceluiși Russo, care a știut să vadă, să audă, să judece realitățile unui timp în febrilă schimbare³⁷. Nu era singurul, de altfel. G. Sion poate fi amintit consensual, căci a sesizat o mare discrepanță socială, caracterul abstract al atitudinii față de săteni. „Noi, moldovenii – sublinia el – crescuți mai mult sau mai puțin cu idei și cu deprinderi aristocratice în țara noastră, nu aveam o adevărată idee de națiunea și poporul român; afectam popularitatea ca pe o idee a secolului, ca o fantezie, ca o idee abstractă căpătată din cărțile străine”³⁸. Comunicarea autentică părea imposibilă, deși bunăvoința nu lipsea:

³⁵ **Ibidem**, p. 342.

³⁶ Alecu Russo, **Cugetări**, ed. M. Zamfir, București, 1977, p. 36.

³⁷ **Ibidem**, p. 44-45.

³⁸ G. Sion, **Suvenire contimpurane**, vol. II, ed. Radu Albala, București, 1983, p. 85.

„oricât de umani, de filozofi, oricât de patrioți, oricât de naționaliști sau liberali eram, notează tot Sion, nu puteam vedea în acel popor decât niște ființe ce ne insufla mila și de care nu ne puteam apropia”³⁹.

Tabloul zugrăvit de Bălcescu la 1847 se arată cu totul dezolant: „În putere, în clasele de sus, nimic încurajator, interesul egoist predomină, ură și vrăjmășie statornică între societate și putere, între clasă și clasă, între individ și individ, societatea într-o dezorganizație cumplită, fără nici un simțământ comun, fără altă legătură decât sila”⁴⁰.

Imaginea pe care ne-o comunică la rândul său Alecsandri, examinând momentul tranziției, e la fel de sumbră: „Sacrele principii de drepturile și îndatoririle omului în societate zăceau sub pâcla ignoranței, simțul de naționalitate, pentru cei mai mulți, amorfise de tot... Soarele României era palid și fără căldură națională”⁴¹. Însă același scriitor știa să vadă un fapt incontestabil: exista un ideal românesc, chiar o Românie ideală, prezentă în inimi înainte de a figura pe agendele diplomației. Perspectivele diferă și comportă un dinamism remarcabil, alimentând contraste, aporii, pseudomorfoze. Analiștii care au pus accent pe dimensiunea sumbră a epocii nu sunt cu totul în eroare. Unul din ei constata, de pildă, că „problema identității noastre etnice nu s-a născut dintr-un sentiment de plinătate a unor secolii de temeinice așezări și de falnice izbânzi, ci din *frustrare* și *resentiment*, din *ambiiție* și *speranță*”⁴². Aspect real, dar insuficient pentru a defini o realitate așa de complexă, comportând o multitudine de aspecte complementare.

Pe baza unor acumulări îndelungi la nivel de mase țărănești, meseriași, târgoveți etc., „elita intelectuală creează armele identității naționale, instrumente ale eliberării politice totodată, părți componente ale culturii naționale“, cum remarca un eminent specialist în domeniu⁴³. Este inexactă constatarea, ajunsă clișeu în manuale, ca și în sinteze pretențioase, că țărănimea a fost întotdeauna o masă inertă, incapabilă să participe la schimbările moderne. Studiile mai noi sprijină din contra ideea că această categorie a contribuit esențial, în timp și sub forme

³⁹ **Ibidem**.

⁴⁰ N. Bălcescu, **Opere**, I, București, 1974, p. 174.

⁴¹ V. Alecsandri, **Constantin Negruzzi. Introducere la scrierile lui**, în vol. **Proză**, ed. G.C. Nicolescu, București, 1967, p. 327-331.

⁴² Dan Crăciun, **Ortodoxia și etnicul românesc**, în vol. **Memorie socială și identitate națională**, ed. Septimiu Chelcea, București, 1998, p. 129.

⁴³ Gh. Platon, **op.cit.**, p. 47.

caracteristice, la „afirmarea spiritului identitar, la manifestarea superioară a acestuia în cuprinsul conștiinței naționale” (Gh. Platon)⁴⁴.

Ultimul sfert al secolului XVIII și prima jumătate a secolului următor constituie perioada genezei identității naționale la românii din toată zona carpato-danubiană, în forme mai clare decât s-a crezut adesea⁴⁵. Numai că discursul identitar, articulat de elite în forme comparabile cu cele din restul Europei, era destul de îndepărtat de stările gravitaționale, imaginarul politic de tip modern constituindu-se la un nivel încă inaccesibil maselor⁴⁶. Decalajul se va reduce în timp, pe linia noilor echilibre impuse de clasa mijlocie, iar rezultatele se pot judeca după statutul geopolitic al României și nu mai puțin după realizările dobândite în multiple domenii, inclusiv în știință, artă, cultură⁴⁷. La 1855, Kogălniceanu era nevoit să constate că presa străină „zilnic se ocupă de români, însă mai totdeauna într-un chip ignorant sau ostil”⁴⁸. Distanța dintre discursul cotidian și realitatea din jur era încă mare, de unde îndemnul aceluiași eminent om politic: „să avem în faptă ceea ce vorbim!”⁴⁹

Oricât de schematic am privi acest fenomen, tendința de a ieși din periferia a trei sisteme imperiale, în vederea unei construcții de sine autonome, este evidentă. Ea a profitat nu numai de efectele unei crize orientale mereu reînnoite, dar și de noua *formula mentis* pe care o impuneau marile schimbări din lume⁵⁰. Unirea din 1859 n-a fost un simplu fapt de „inginerie socială, elitară”, cum s-a spus, ci rezultatul unei voințe manifeste pe un plan mai larg⁵¹. Este o concluzie valabilă și pentru desăvârșirea unității politice la 1918, în pofida vicisitudinilor pe care lumea românească le-a cunoscut mereu. Observația că „tot ce s-a realizat în România pare să se fi făcut *în pofida* sau *contra* timpului”⁵² trebuie privită deci *cum grano salis*. Fără colaborarea timpului nu se împlinesc

⁴⁴ *Ibidem*, p. 43.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 48.

⁴⁶ Cf. Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997, p. 11-12, 131.

⁴⁷ Cf. Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, București, 1986, p. 148-182.

⁴⁸ M. Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 342.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 388.

⁵⁰ Cf. Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească. Contribuții de sociologie istorică privind cultura modernă românească*, București, 1984, *passim*.

⁵¹ Gh. Platon, *op.cit.*, p. 69.

⁵² Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, 1998, p. 35.

nimic în istorie, iar creația la care participă, în epoca modernă, nu se poate lipsi, după cum s-a văzut, de contribuția presei⁵³.

**La presse roumaine
et le discours régénératif dans l'époque moderne
Résumé**

Cet article souligne le rôle de la presse roumaine comme un instrument pour la modernisation de la société. Commençant avec la revue *Courrier de Moldavie*, en 1790, puis avec *Alăuta românească*, en 1838, jusqu'à *Dacia literară*, en 1840 et *Propășirea*, en 1844, la presse a eu un rôle important pour promouvoir le discours régénératif et pour la modernisation de la société roumaine.

⁵³ Cf. Camil Mureșanu, **Etape și probleme din istoria presei în epoca modernă**, Cluj-Napoca, 1994, p. 147-157.

MIHAIL KOGĂLNICEANU DESPRE DOMNIA LUI AL.I. CUZA

Dumitru Ivănescu

Relația dintre cei mai importanți fondatori ai statului român modern, Al.I. Cuza și principalul său sfetnic, M. Kogălniceanu, are o bogată istorie. Documentar, după știința noastră, ea debutează spectaculos în primăvara anului 1841, când viitorul domnitor i-a cerut, printr-o scrisoare din 2 aprilie, celui ce-i va fi prim-ministru să-l secondeze în duelul cu Costache Rolla¹, mai ales că el însuși îi făcuse destinatarului un serviciu de aceeași natură. Asemenea dispute erau frecvente în acea vreme, îndeosebi după reîntoarcerea în patrie a tinerilor plecați la studii în Franța și Germania. Revenirea lor s-a făcut simțită în societatea moldovenească, pentru că, ne asigură V. Alecsandri, unul dintre cei invitați să asiste la duelul dintre Cuza și Rolla, au adus cu ei o „comoară prețioasă de idei noi și de simțiri patriotice”². Noile idei au întâlnit însă opoziția boierimii conservatoare, care îi trata pe purtătorii lor cu un anumit dispreț, drept „bonjuriști duelgii”. Denumirea de „duelgii” era într-o oarecare măsură justificată, pentru că în primii ani după reîntoarcerea de la studii „francezii” și „nemții” formau două tabere rivale, care își disputau întâietatea, din dorința de a face să predominie ideile aduse din țările în care își făcuseră educația. În acest „păcat” au căzut și cei amintiți mai sus.

Anii au trecut și evenimente grave au marcat atât Moldova, cât și o parte importantă a continentului european. E vorba de revoluția de la 1848, când cei doi protagoniști, Cuza și Kogălniceanu, s-au aflat de aceeași parte a baricadei. „La Iași, la 1848, boierii și oarecare tinerime – spune M. Kogălniceanu – au făcut o mare manifestare, care apoi în fața rezistenței domnului de atunci, Mihail Sturdza, a luat un caracter revoluționar. În manifestarea aceea se cerea, pentru că baionetele rusești străluceau la Sculeni și Ungheni, ca să păstrăm mișcării noastre forma legală, pentru că credeam că ne va scăpa de venirea străinilor. Și

¹ D. Ivănescu, Virginia Isac, **Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori**, Ed. Junimea, 1973, p. XIII.

² V. Alecsandri, **Nicolae Bălcescu**, în *Revista română*, vol. II, București, 1862, p. 310.

secretarul aceluși comitet, domnul V. Alecsandri, a scris dorințele partidei, program tălmăcit în 35 de puncte. Acest program a fost subscris de toți aceștia și tipărit de mine la Eckardt în Cernăuți”³. După insuccesul mișcării, cei doi au fost obligați să accepte calea exilului și, după numeroase întâmplări neplăcute, să se regăsească în Bucovina, găzduiți de familia Hurmuzaki. Atât Cuza, cât și Kogălniceanu au activat în cadrul Comitetului revoluționar de la Cernăuți, ultimului revenindu-i și misiunea de a redacta **Dorințele partidei naționale în Moldova**, un program de revendicări sociale și politice (în care sunt amplificate principalele idei din **Proclamația de la Islaz și Prințipiile noastre pentru reformarea patriei**), multe dintre ele fiind puse în aplicare după realizarea Unirii. De altfel, ideea forță a acestui program era chiar Unirea Principatelor. Pentru că, așa după cum afirma M. Kogălniceanu, „...am găsit două țări, provincii subjugate, zăcând sub împilările din afară și dinăuntru. Acesta era spectacolul pe care l-am văzut când am deschis ochii pe lume și generațiunea mea și-a luat de misiunea ca, cu orice mijloace, cu o muncă neobosită, să facă ca și aceste țări să însemneze ceva în Europa și ca stat, și ca națiune, și ca societate”⁴.

Până când aceste idealuri au devenit realizabile, existența celor două personalități s-a mai intersectat în câteva rânduri. Sfârșitul exilului i-a aflat în Franța⁵, preocupați să găsească soluțiile cele mai convenabile spre a reveni în patrie, aproape simultan cu noul domnitor, Gr.Al. Ghica, adept al unor principii liberale și susținător al Unirii. Acesta din urmă l-a încredințat celor doi importante funcții în administrația statului moldovean; în 1851, de exemplu, M. Kogălniceanu succedându-i lui Al.I. Cuza la calitatea de director în Ministerul de Interne. Mai trebuie spus că înainte de a preda mandatul lui M. Kogălniceanu, Al.I. Cuza i-a acordat tot sprijinul viitorului său sfetnic pentru a duce în bune condițiuni la Constantinopol obiectele destinate Expoziției de la Londra⁶.

Anii 1856-1859, care ne amintesc de Congresul de pace de la Paris, alegerile pentru Adunările ad-hoc, falsul electoral comis de N. Vogoride, noile alegeri, Convenția de la Paris și, în fine, dubla alegere a lui Al.I.

³ Mihail Kogălniceanu, **Opere**, vol. V, **Oratoric**, III, partea a II-a, p. 489.

⁴ **Ibidem**, partea a III-a, p. 33.

⁵ Arhivele Naționale București (în continuare, ANB), **colecția Hurmuzaki**, dosar 360, f. 71-72.

⁶ Arhivele Naționale Iași (în continuare, ANI), **fond Ministerul de Interne**, tr. 1772, op. 2020, dosar 45616, f. 511-512.

Cuza, i-a așezat pe cei doi față în față, în numeroase ocazii, militând pentru același ideal: Unirea. „Înainte de a se convoca Adunările ad-hoc în București și în Iași, spune Kogălniceanu, s-au format comitete, s-a format programul care a devenit programul națiunii întregi. Acest program se numea pe vremea aceea cele patru puncte; ele erau scrise până și pe cărțile de vizită...; am cerut Unirea, am cerut autonomia țării, am cerut principe străin, am cerut guvern reprezentativ constituțional. Credeți domniile voastre că toate generațiunile sunt capabile să facă sacrificiile ce am făcut noi, generațiunea aceasta?”⁷ Iar tot ce s-a cerut, în fericita expresie a lui M. Kogălniceanu, „s-a împlinit prin inteligența noastră, prin bărbăția noastră, prin patriotismul nostru. Nu ne-am uitat nici la persecuțiuni, nici la surghiuniri, nu ne-am uitat nici chiar la ispitele de tot felul. Favoare, interese, avere, tot am sacrificat și astfel am făcut Unirea”⁸.

Îngrijorați fiind pentru că în preajma frontierelor proprii ia naștere un stat național, punct de atracție pentru românii aflați în Imperiu și exemplu molipsitor pentru mișcările de emancipare națională, austriecii au fost adversarii cei mai periculoși ai Unirii. Uneltirile lor au fost hotărâtoare în realizarea unui adevărat complot internațional antiunionist care a dus la falsificarea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc din Moldova. „În vremea luptei noastre în Moldova pentru Unire – afirma M. Kogălniceanu – în aspirațiunile noastre să venim la București, Viena ne-a combătut. Viena a stat împotriva patrioților moldoveni ce voiau să formeze un singur stat, căci bărbații de stat moldoveni mai înainte de toate aveau ideea de stat, aceasta a fost ideea mare a generațiunii din care fac parte. Știm și ne aducem bine aminte că la Congresul de la Paris, înainte de a consulta populațiunea română, Austria și Turcia au fost cele care s-au opus mai mult la formarea statului român”⁹. Malversațiunile austro-turce din Moldova, realizate în strânsă colaborare cu caimacamul Vogoride, au fost explicit afirmate de către Kogălniceanu cu prilejul unei intervenții în Parlamentul României. „Noi ne-am luptat cu N. Vogoridis și cu părintele său bătrânul Vogoridis, protejatul sultanului, ne-am luptat contra comisarilor Turciei care nu voiau Unirea. Ne-am luptat cu reprezentanții Austriei, cu diplomații care nu voiau Unirea. Aici, în Iași,

⁷ Mihail Kogălniceanu, **Opere**, vol. V, **Oratorie**, III, partea a II-a, p. 365.

⁸ **Ibidem**, p. 585.

⁹ **Ibidem**, p. 77.

cabinetul din Viena avea un consul general și agent diplomatic foarte energetic, baronul Gödel de Lannoy. El ajunsese a concentra în mâinile sale toată puterea, toată influența..., în timpul alegerilor Vogoridis îi încredințase dreptul de a șterge pe oricine nu-i convenea de pe listele electorale pentru Divanul ad-hoc. Așadar ștersese pe toți membrii Comitetului unionist.”¹⁰

După alegerea lui A.I. Cuza, prin care „am vroit să arătăm lumii ceea ce toată țara dorește: la legi noi, om nou”, Kogălniceanu a primit în două rânduri conducerea guvernului, în 1860 și 1863-1865 sau, după declarația sa, „am venit în minister când m-au chemat împrejurările, am ieșit din minister iarăși când aceste împrejurări nu mai existau”¹¹. Este știut, și de aceea nu vom insista asupra acestui lucru, că anii 1863-1865 sunt anii marilor reforme care au pus bazele statului român modern. Simpla înșiruire a acestor reforme, care au influențat decisiv toate domeniile activității umane – școală, armată, justiție, biserică, administrație, sănătate etc. –, prea bine cunoscute pentru a le mai enumera, au făcut din cei doi, domnitor și prim-ministru, figurile cele mai reprezentative ale modernității noastre. Nu trebuie uitat că atât A.I. Cuza, cât și M. Kogălniceanu au considerat un titlu de glorie realizarea unor reforme cu adevărat revoluționare, dar fără ca ele să producă sacrificiile pe care le reclamă o revoluție. „Eu niciodată nu am fost revoluționar de stradă, spunea Kogălniceanu. Eu reformele la care am luat parte le-am făcut ca om de guvern”¹².

Cuza și Kogălniceanu au avut o bună colaborare, îndeosebi în anii 1863-1865, fapt dovedit atât de documentele oficiale ale epocii, cât și de corespondența particulară a celor doi. Într-o scrisoare adresată soției, M. Kogălniceanu îi mărturisea că „singurul om care în mijlocul acestei situații (era vorba de secularizarea averilor mănăstirești) se mai păstrează ferm este prințul”¹³. Iar cu un alt prilej, după ce domnia lui A.I. Cuza se încheiase, scria: „eu am fost ministru în epoca cea mai mare a lui și care, cu cât se va depărta, istoria va face din el cel mai mare domn român. Domnul Cuza avea multă inteligență și mult patriotism”¹⁴... Eu mă fălesc

¹⁰ **Ibidem**, p. 585.

¹¹ **Ibidem**, **Oratoric**, II, partea a IV-a, p. 271.

¹² **Ibidem**, **Oratoric**, II, partea a II-a, p. 79.

¹³ **5 scrisori către Catinca**, comentariu și note de Paul Cornea, traducere Roxana Sorescu, în „Manuscriptum”, nr. 3/1975, p. 158.

¹⁴ Mihail Kogălniceanu, **Opere**, vol. V, **Oratoric**, III, partea a II-a, p. 607.

și primesc ca un titlu de glorie pentru mine de a fi fost ministrul energic și credincios al fostului domnitor”¹⁵.

Încercând o comparație cu ce a trăit pe când îndeplinea funcția de aghiotant al lui Mihail Sturdza – „bătăi cu biciul, țărani puși în butuc, țigani în lanțuri”¹⁶ –, Kogălniceanu mărturisește că „atunci am jurat, împreună cu generația mea, să nu murim până nu vom desființa bătaia, sclavia, până nu vom face în țara noastră din toți oamenii cetățeni”¹⁷, încât i se părea o enormitate ca cineva să gândească să mai pună în discuție legea agrară din 15 august 1864, care a făcut ca „proprietatea țăranilor să fie sfântă și întregă și nu criminal, ci nebun este acela care mai poate crede să mai pună pe drum o asemenea chestiune”¹⁸.

După ieșirea din fruntea guvernului și îndeosebi după abdicarea lui Al.I. Cuza, relațiile dintre cele două personalități ale istoriei noastre moderne s-au diluat constant. O singură întâlnire, mărturisită de ambii, a avut loc la Viena în piața Graben și s-a încheiat cu o strângere de mână¹⁹. Unul în exil, celălalt în țară ca să apere, în fața adversarilor, opera comună. S-ar putea zice, cu drept temei, că apărând faptele domniei lui Cuza, M. Kogălniceanu apăra propria operă. Și el recunoștea franc acest lucru: „Eu păstrez recunoștința lui Alexandru Ioan I carele, în împrejurări grele, în momente mari, mi-a dat ocaziunea să-mi pun și eu mica mea activitate la reformele ce proiectase, să-mi pun și eu mica mea iscălitură la marile acte naționale și democratice ce s-au săvârșit în 1864 și păstrez dar cu dragoste memoria aceluia domnitor care, cu toate greșelile sale, a fost un mare domn în țara aceasta”²⁰.

Cine are curiozitatea să consulte dezbaterile parlamentare timp de aproape un sfert de secol după abdicarea lui Cuza va remarca numeroasele referiri la epoca sa făcute de M. Kogălniceanu. A explicat în Adunarea deputaților împrejurările care au dus la lovitura de stat din 1864: „dar o lovitură de stat nu se justifică aici, aceasta este treaba istoriei”²¹. În viziunea lui Kogălniceanu, „domnul Cuza este al istoriei... sub domnia căruia, orice s-ar zice, s-a făcut unirea țărilor, s-au emancipat

¹⁵ **Ibidem**, vol. IV, **Oratoric**, II, partea I, p. 372.

¹⁶ **Ibidem**, vol. V, **Oratoric**, III, partea a II-a, p. 609.

¹⁷ **Ibidem**, p. 610.

¹⁸ **Ibidem**, p. 319.

¹⁹ **Ibidem**, **Oratoric**, II, partea a IV-a, p. 271.

²⁰ **Ibidem**, p. 272.

²¹ **Ibidem**, **Oratoric**, III, partea a II-a, p. 554.

clăcașii, s-au luat averile mănăstirilor grecești”²². Nu trebuie să facem judecăți de valoare asupra trecutului apropiat, „în condițiile actuale nu se cuvine să ne uităm la trecut și să-l criticăm, acel trecut va fi judecat de istorie”²³. Încă nu sosise vremea pentru a da verdicte asupra momentelor importante de istorie contemporană, 2 mai și 11 februarie, pentru că „actul de la 2 mai a avut biruitori și biruiți, și actul de la 11 februarie a avut asemenea biruitori și biruiți. A aduce acum la bara Adunării și a țării aceste două acte este a reînnoi lupta între biruitorii de ieri și biruitorii de astăzi”²⁴. Cu atât mai nepotrivit i se părea omului politic ca judecata lui 11 februarie să se facă în disputele parlamentare cu cei ce-l înfăptuiseră, pentru că „11 februarie este un fapt istoric, un act mare, o revoluțiune; cum s-a făcut nu trebuie să spunem azi; nu a ajuns timpul ca să se critice, el se va critica când își va împlini promisiunile”²⁵. În egală măsură era conștient că „2 mai schimbare fața țării și negreșit că aceasta a trebuit să doară”²⁶. Dar actul devenise o necesitate, „aceasta o spun nu ca o justificare, afirma Kogălniceanu. Istoria va justifica. Dar o spun că atunci puteam să fac o lovire de stat, căci era vorba de dreptul unui popor întreg”²⁷. Kogălniceanu știa că va sosi și ziua când faptele fostului domnitor, ale sale, ale celor care hotărâseră și acționaseră în cei șapte ani ai domniei lui Al.I. Cuza, vor fi judecate de posteritate. Și pentru că se simțea parte a aceluși timp istoric, Kogălniceanu accepta ca „...înaintea Adunării, a țării și a istoriei” să-și asume „responsabilitatea faptelor tuturor, bune sau rele, comise în timpul când am avut onoarea de a fi ministrul fostului domnitor Alexandru Ioan I”²⁸. „Domnul Cuza aparține istoriei”, iar reformele săvârșite sub domnia acestuia marchează definitiv România modernă și nu vor putea fi uitate niciodată, pentru că, așa cum spunea Kogălniceanu, „cât va avea țara asta o istorie, cea mai frumoasă pagină... va fi aceea a lui Alexandru Ioan I”.

Merită a fi reținut faptul că M. Kogălniceanu, folosind instrumentele istoricului, a reușit să emită judecăți de valoare pertinente atunci când a fost vorba și de predecesorii lui Al. I. Cuza. Lui Mihail

²² **Ibidem**, vol. IV, **Oratorie**, II, partea a I-a, p. 303.

²³ **Ibidem**, p. 130.

²⁴ **Ibidem**, p. 133.

²⁵ **Ibidem**, partea a IV-a, p. 271.

²⁶ **Ibidem**.

²⁷ **Ibidem**, **Opere**, V, **Oratorie**, III, partea a II-a, p. 594.

²⁸ **Ibidem**, **Opere**, IV, **Oratorie**, II, partea a I-a, p. 303.

Sturdza i-a remarcat lărgimea de orizont – „omul cel mai luminat al țării”²⁹, calitățile de bun administrator, dar și abuzurile comise. La fel în cazul lui Grigore Al. Ghica, despre care, la puțin timp după ce a părăsit Moldova, a publicat în *Steaua Dunării* un articol elogios. Kogălniceanu considera cei șapte ani de domnie ai ultimului domnitor moldovean „o pagină strălucită prin desființarea sclaviei, legiuirea presei și curajoasa apărare a driturilor țării înaintea Congresului de la Paris”³⁰. În același mod, pe când opera și viața lui Al. Cuza erau denigrate de către adversarii săi politici, M. Kogălniceanu a apărut-o în parlament, în presă și la mormântul de la Ruginoasa (1873). Cele mai multe referiri dedicate domniei lui Cuza se găsesc în intervențiile sale parlamentare, în disputele frecvente pe care le-a avut cu autorii lui 11 februarie 1866. Nu o dată a făcut referiri la epoca lui Cuza Vodă, cu speranța că va izbuti să întreprindă, într-o zi, o „adevărată și sântă istorie a aceluia timp”³¹.

M. Kogălniceanu oferă numeroase amănunte despre guvernarea sa din anii 1863-1865, având grijă însă să nu personalizeze excesiv relatarea și să păstreze o reproducere corectă a faptelor. „Către finele lui septembrie (1863), declara Kogălniceanu, am fost chemat prin depeșa domnitorului și prin însăși doamna. Mi s-a propus ministerul, precum mi-l propusese Vodă Cuza chiar a doua zi după alegerea sa și pe care-l refuzasem, pentru că cerusem ca o dată cu venirea mea la minister să fiu pus în pozițiune de a dezlega și chestiunea rurală. Domnul atunci mi-a zis că nu era momentul încă sosit pentru o asemenea lege”³². Dar ceea ce în 1859 nu se putea, devenise acum un imperativ. Dând curs rugămintei domnești, Kogălniceanu s-a prezentat la palat, iar acolo a fost întâmpinat de domnitor care i-a spus că timpul pentru soluționarea chestiunii agrare sosise. „În ziua dintâi, înainte chiar de a primi portofoliul, domnitorul a deschis scrinul său și a scos un proiect de constituțiune nouă și o nouă lege electorală: acel proiect de constituțiune era scris românește și franțuzește și era corijat de o mână foarte dibace care am cunoscut-o”³³.

La 21 martie 1867, în fața Adunării deputaților, Kogălniceanu făcea următoarea declarație: „Am o apărare de sprijinit, am o lămurire de

²⁹ Al. Zub, **Mihail Kogălniceanu, istoric**, Iași, Ed. „Junimea”, 1974, p. 706.

³⁰ *Steaua Dunării*, II, 1856, nr. 2 (3 iulie), p. 1, apud Al. Zub, **op.cit.**, p. 705.

³¹ Mihail Kogălniceanu, **Opere**, IV, **Oratoric**, II, partea a I-a, p. 134.

³² **Ibidem**, **Opere**, vol. V, **Oratoric**, III, partea a II-a, p. 609-610; *Monitorul oficial*, 1875, nr. 129, p. 2879-2887, apud Al. Zub, **op.cit.**, p. 712.

³³ **Ibidem**.

dat, am o protestațiune de făcut și am o mulțumire de adresat. Apărarea de făcut este apărarea înălțimii sale fostului domn Alexandru Ioan I, care, după 2 mai, a asumat asupra-și toată responsabilitatea... oricare apreciere ar fi să se facă despre Statut, cu Statutul în mână declar că Statutul a dat autoritate poate în exces, poate prea mare, dar a dat autoritatea puterii executive, iar nu domnitorului, nu a făcut responsabil pe domn desființând responsabilitatea miniștrilor... În Statut nu există niciun singur articol care ridică responsabilitatea miniștrilor și o pune pe capul șefului statului... nu pot deloc să fac pe măria sa fostul domn Alexandru Ioan responsabil de faptele guvernului său, căci nu există niciun singur decret, o singură ordonanță care să nu fie contrasemnată de miniștri... ce urmează să fie responsabili... Nu sunt aci ca să apăr pe miniștri, sunt aici ca să apăr pe fostul domnitor. Domnitorul a căzut, dar fiind căzut domnitorul este ferit de orice acțiune civilă, pentru că suntem în secolul XIX și într-o epocă când capilor statului nu li se taie capul, nu li se sechestrează averile; domnitorii se răstoarnă numai și miniștrii sunt responsabili”³⁴.

Și unii dintre adversarii politici ai lui Kogălniceanu împărtășeau, măcar parțial, punctul său de vedere asupra evenimentelor de la 2 mai 1864. Citându-l pe C.A. Rosetti, care a afirmat că „nu de bine s-a făcut revoluțiunea de la 1848 și nu pentru că săteanul și țara erau fericiți s-a putut face o lovire de stat la 1864 și s-a aplaudat de toți care, în principiu, erau contra loviturii de stat; dar s-a aplaudat pentru că nu mai știa cum să iasă țara din acele nedreptăți. Și Alexandru Golescu cel Sfânt, care era cu totul contra loviturilor de stat, când venit de la Cameră la mine, unde mai erau vreo câțiva, a strigat trântindu-și pălăria: «Bine le-a făcut ciocoilor»”³⁵, Kogălniceanu continua susținând: „Dar am lucrat și mi-am pus ștreangul de gât, ca să luăm țara din mâna boierilor, dar să nu o dăm în mâna ciocoilor. Așa este, domnilor, o declar categoric. Aceasta este lovirea de stat”³⁶.

În logica lucrurilor, fostul prim-ministru susține, în mod justificat, că legea rurală era imposibil de aplicat dacă nu se făcea lovitura de stat. În același timp, Kogălniceanu crede că era dreptul românilor să apeleze la acest gest, să renunțe la Convenția de la Paris (1858), să impună un act

³⁴ **Ibidem**, Opere, vol. IV, Oratorie, II, partea a I-a, p. 303-304.

³⁵ **Ibidem**, Opere, vol. V, Oratorie, III, partea a II-a, p. 611.

³⁶ **Ibidem**.

constituțional (Statutul) și o lege electorală care să permită aplicarea reformelor și participarea la viața politică a unui număr mai mare de cetățeni. De aceea, într-o dispută cu I.C. Brătianu, Kogălniceanu ține să-i amintească că la 1848 muntenii au considerat un act de bravură să renunțe la Regulamentul Organic, etichetat o lege străină, căruia i-au și dat foc. „Mi se pare că Regulamentul s-au ars în București și iarăși mi se pare că acei care i-au dat foc se laudă de aceasta ca de un act patriotic. Aș putea dar argumenta și eu ca și ei că n-am făcut alt decât de a rumpe o lege făcută de străini”³⁷. Și dacă Regulamentul Organic era apreciat astfel, de ce românii nu ar fi renunțat la Convenția de la Paris, întocmită tot de străini? Mai mult, Kogălniceanu reproșa celor care l-au răsturnat pe Al.I. Cuza că nu au renunțat la legislația introdusă de acesta, deși au criticat-o foarte aspru. „Când ați răsturnat pe Vodă Cuza trebuia să răsturnați și toate legile lui și mai ales Statutul și să reveniți la Convenție, dar nu ați renunțat..., ba încă și plebiscitul care s-a criticat atât de aspru, dar cu care v-ați servit pentru aducerea noului domn”³⁸. Și cu un alt prilej: „Apoi Statutul a primit consacrațiunea poporului, a fost plebiscit, același plebiscit cu care a venit Carol I. Pentru ce pentru unul a fost bun plebiscitul și pentru altul, fără a se vărsa o picătură de sânge, cum s-a întâmplat în Galiția și în Rusia, acel plebiscit care a rezolvat chestiunea proprietății, spre binele și al proprietarilor și al țăranilor, pentru ce acela era o monstruoziitate?”³⁹ Mergând până la capăt cu demonstrația, Kogălniceanu își interoghează adversarii cu o altă întrebare: „Ei bine, dacă s-a răsturnat Vodă Cuza pentru legea electorală din 2 mai, în puterea căre-i legi s-au ales Constituanta de la 1866? (care a elaborat Constituția din acel an și la lucrările căreia Kogălniceanu nu a participat). În puterea legii convenționale de la 1858 sau în puterea legii electorale de la 2 mai?”⁴⁰ Răspunsul era simplu, iar Kogălniceanu avea toate argumentele, și în egală măsură motivele, să reamintească celor ce au înfăptuit 11 februarie că tot ei, primii, încă din 1860, îl sfătuiseră pe Al.I. Cuza să ia o măsură radicală. „Ce tot țișă acești oameni în contra mea cum că am făcut lovitura de stat, apoi aceia care m-au stârnit mai întâi să o fac sunt ei”⁴¹, a afirmat în fața apropiaților săi domnitorul. Faptul se consumase în

³⁷ **Ibidem**, p. 419.

³⁸ **Ibidem**, p. 555.

³⁹ **Ibidem**, p. 595.

⁴⁰ **Ibidem**, partea a III-a, p. 36.

⁴¹ **Ibidem**, p. 607.

timpul guvernării Golescu-Brătianu, când lipsindu-le suportul electoral, liberalii radicali i-au cerut lui Al.I. Cuza să dizolve Camera, să decreteze o nouă lege electorală și să înnarneze țara. Toată demonstrația lui Kogălniceanu duce spre o singură concluzie, acceptabilă și de adversarii săi, și anume că și 2 mai a fost un mijloc pentru a conduce țara spre democrație.

La 24 iunie 1859, Al.I. Cuza primise un mandat și nu o coroană. Mandatul său era să înfăptuiască Unirea Principatelor, să constituie statul român, să aducă în atenția Europei națiunea română, să pună bazele unei societăți compatibile cu cea europeană și, în ultima instanță, să pregătească, așa cum se angajase în Adunarea ad-hoc, terenul pentru aducerea prințului străin. Al.I. Cuza își îndeplinesc integral misiunea și a-i fi pretins mai mult era o utopie. Dovedise, într-o societate românească în plină transformare, destulă probitate, o înțelegere exactă a lucrurilor, inteligență și mult patriotism. Înlăturarea lui, având în vedere contextul intern și internațional, chiar printr-un „coup déshonorent”, cum caracterizează N. Iorga acțiunea conspirației din 11 februarie 1866, încheia o situație de provizorat, care începuse, după expresia lui Kogălniceanu, cu declararea Unirii pe viață (24 ianuarie) și se sfârșea cu Unirea pentru totdeauna (11 februarie).

Mihail Kogălniceanu sur le règne d'Al.I. Cuza

Résumé

La relation entre les plus importants fondateurs de l'État roumain moderne, Al. I. Cuza et son principal conseiller Mihail Kogălniceanu, a une riche histoire. Membres de la génération de 1848, les deux ont combattu pour l'union des Principautés Roumaines, la constitution d'un État, d'une nation et d'une société compatible avec celle européenne. L'élection d'Al. I. Cuza, le 24 janvier 1859, à la direction du nouvel État roumain et la collaboration, pendant les moments clés, avec M. Kogălniceanu en tant que premier ministre ont été déterminantes dans la réalisation des objectifs mentionnés. Après l'abdication de Cuza et son départ en exil (1866) et, bientôt, en éternité (1873), Kogălniceanu a défendu, fermement et intelligemment, par l'intermédiaire de la presse et de la tribune parlementaire, l'œuvre réalisée ensemble.

BUHUȘI. MENȚIUNI DOCUMENTARE (SEC. XV-XIX)

Dumitru Ficuță, Florin Pelin

Orașul Buhuși s-a constituit înglobând satele Bodeștii, Orbic și Bucureștii, ultimul fiind cunoscut în epocă și sub toponime precum: Moineștii, Hârliceștii sau Dumbrăvenii.

O imagine asupra mersului proprietății în Bodești, până la începutul secolului al XVIII-lea, se conturează din lectura unei succesiuni de 8 acte de întărire de proprietate emise la Iași și datate: 9 noiembrie 1438¹, 29 aprilie 1567², 1 martie 1582³, 1 noiembrie 1585⁴, 13 decembrie 1585⁵, 18 iulie 1588⁶, 30 aprilie 1602⁷ și 5 iulie 1613⁸.

Un „ispisoc întăritoriu”⁹ primea la 9 noiembrie 1438 de la frații domni Ștefan și Ilieș, Tatul Herlic și nepoții săi de soră, Danciu Paidos și Neagu Roșca pentru trei sate pe Bistrița, anume Bodeștii, Moineștii, aflat în gura Orbicului și Mogoșeștii, azi inclus în comuna Costișa, județul Neamț, lângă Buhuși.

Tatul Herlic a avut, din cele ce cunoaștem, trei copii, anume: pe Greaca, Lazăr și Cozma Herlic. Tot în trei s-au împărțit probabil și Bodeștii. Oricum, urmărind documentele, vedem cum trec, din mână în mână, cele trei părți ale satului „de jos”, „de mijloc” și „de sus”.

Actul datat 29 aprilie 1567 îl arată stăpân asupra treimii de jos a Bodeștilor pe Manea vistiernicul, nepot al lui Lazăr, care era unul din cei trei copii ai lui Tatul Herlic.¹⁰

Treimea de jos a Bodeștilor apare din nou în documente la 30 aprilie 1602, alături de treimea de sus a satului, stăpânite fiind ambele de

¹ D.R.H., A., Moldova, I, 1975, p. 270, nr. 191.

² D.I.R., A., veac XVI, II, p. 172, nr. 173.

³ *Ibidem*, III, p.184-185, nr. 234.

⁴ *Ibidem*, III, p. 294, nr. 359.

⁵ *Ibidem*, III, p. 296, nr. 361.

⁶ *Ibidem*, III, p. 392, nr. 489.

⁷ *Ibidem*, veac XVII, I, p. 42.

⁸ *Ibidem*, III, nr. 224, p. 142.

⁹ D.R.H., A., Moldova, I, 1975, p. 270, nr. 191.

¹⁰ D.I.R., A., veac XVI, II, p. 172, nr. 173.

Nastea, fiica lui Stanciul Roșca. Conform documentului amintit¹¹, lui Larion, fiul lui Cărstăni și neamurilor sale, li se întărește a treia parte, de jos, din satul Bodeștii, moștenită de la Mihăilă Chicoșescul, moșul lor, pe care o cumpărase de la Dragalina, fata Nastei, nepoata lui Stanciul Roșca.

Cât despre treimea de sus a Bodeștilor, documentul din 5 iulie 1613 arată că aceasta se afla în proprietatea lui Popoțea, nepotul lui Danciul pârcălab ce o cumpărase de la Nastea, fiica lui Stanciul Roșca și mama Dragalinei.¹²

La 1 martie 1582, Mogîldea și Frăsina, copiii lui Avram, nepoții lui Onică, strănepoții lui Cozma Herlic, care era fiul lui Tatul Herlic, având ocina lor, din treimea din mijlocul Bodeștilor, dau un sfert lui Dumitru Popoțea, cu 100 de zloți.¹³ Acesta primește întărire pentru cumpărătură de la Petru Șchiopu la 1 decembrie 1585¹⁴, dar ocina, abia achiziționată, ajunge la Ion Țigul și neamurile lui, 13 zile mai târziu.¹⁵

La 14/24 aprilie 1600 Mihai Viteazul a plecat din Alba Iulia în campanie. 12 zile mai târziu, trupele sale și ale lui Nicolae Pătrașcu, venite din Țara Românească, pătrundeau în Moldova, prin mai multe locuri, avangarda corpului principal înaintând pe la Trotuș, încă de la 25 aprilie/5 mai 1600. Efectivele lui nu treceau de 17.000 de oameni. La 10 mai, Bacăul fusese cucerit. Mihai a trecut și el pe aici la 29 aprilie/9 mai ajungând apoi la Roman (1/11 mai) și în cele din urmă la Suceava (6/16 mai). Câteva zile mai târziu, la 16 mai, apărătorii cetății se preară fără luptă.

După biruința de la Bacău¹⁶, oștile lui Mihai Viteazul se divid în mai multe coloane, înaintând pe trei direcții spre nord și aprovizionându-se, spre a nu pieri de foame, din prădarea locuitorilor. O coloană a înaintat de la Bacău spre Piatra Neamț pe Valea Bistriței. La Bodești, mercenarii sârbi și unguri pradă satul, făcând totodată incursiune și-n alte două sate de pe drumul ce ducea de la Bodești spre Roman: Siliștea și Români. În documente apare numele răzeșului Dumitru Popoțea care

¹¹ **Ibidem**, veac XVII, I, p. 42.

¹² **Ibidem**, III, p.142, nr. 224.

¹³ **Ibidem**, veac XVI, III, nr. 237, p. 184-185.

¹⁴ **Ibidem**, III, p. 294, nr. 359.

¹⁵ **Ibidem**, III, p. 296, nr. 361.

¹⁶ V. Constantin Turcu, **Informații documentare cu privire la compania lui Mihai Viteazul în Moldova**, în *SAI*, II, 1957, pp. 78-94; Al.I. Gonța, **Campania lui Mihai Viteazul în Moldova**, în *Studii*, an XIII, nr. 4, 1960, p. 142-157. C. Cihodaru, **Campania lui Mihai Viteazul în Moldova (mai-iunie 1600)**, în *CI*, 1974, 5, p. 131-145.

„atunci când a fost venit Mihai Voievod cu OȘTILE sale... s-au răsculat cu alți haiduci și i-a îndreptat spre sfânta mănăstire unde iaste hramul... Troiței, unde el a știut că acolo sunt bejeniiile cu toată agoniseala credinciosului nostru Seachil căsmărașul”, cum se arată într-un act nedatat de la Constantin Movilă¹⁷. Mercenarii au jefuit biserica din Români, îndreptați acolo de răzeșul Popoțea, luând cu ei averea bejenarilor și peste 1000 de unghi ai cămărașului de la Tg. Ocna, Seachil.

De la Bodești, coloana de mercenari și-a continuat drumul spre Piatra, hrănindu-se tot din prădăciuni, prezența ei fiind semnalată la Roznov, într-un document unde se arată că ipisocul de danie „ce l-a avut Bilă Vornicul de la Petru Vodă ... l-a prăpădit din cauza oștilor lui Mihai Voevod”¹⁸.

Actul din 30 aprilie 1602, emis în cancelaria lui Ieremia Movilă, ce întărea lui Larion și neamurilor sale a treia parte, partea de jos, din Bodeștii, spune că acest Larion a avut și uric de la Petru vv „însă l-au pierdut fiind atunci mare amestecătură aici în țară”¹⁹. „Amestecătura” la care se referă documentul fusese provocată de trecerea oștilor lui Mihai Viteazul prin Moldova.

La 22 octombrie 1685²⁰ Toader Bașată pivnicer primea carte pentru Bodeștii pe care-l cumpărase „cu mulți bani” de la Gheorghită. Vedem dar că la această dată, proprietatea divizată prin moșteniri și vânzări se concentra din nou într-o singură mână.

În sfârșit, recensământul din 1772²¹ și catagrafia satului Bodeștii, Ocolul Bistriței, ținutul Neamț din 1774²² îl arată ca fiind proprietar pe un Buhuș, acesta fiind Șerban Buhuș. În catagrafie sunt consemnate 42 de case, din care 25 erau pustii, locuitorii nominalizați fiind clasați 16 la „birnici” și 6 la „rufetari”. La 17 decembrie 1778 satul Bodeștii era stăpânit de Buhuș stolnic, frate cu Șerban Buhuș, strănepoți ambii lui Alexandru Buhuș hatmanul.

*

Satul Orbic se întâlnește pentru prima oară în documente în 3 iunie 1429 când Alexandru cel Bun²³ întărește uric boierilor săi Lazăr, Stanciul

¹⁷ **D.I.R.**, A., veac XVII, II, p. 137.

¹⁸ **Ibidem**, II, p. 228.

¹⁹ **D.I.R.**, A., veac XVII, I, p. 42.

²⁰ **Ibidem**, II, nr. 358, p. 294.

²¹ **Moldavia v. Epohu feudalizma**, Chișinău, vol. VIII, 1973, partea I, p. 24.

²² **Ibidem**, p. 24.

²³ **C.D.M.**, nr. 1128, p. 266.

și Costea, fiii lui Ivan Vornicul, mai multe sate, printre care și „seliștea Orbicului unde este casa lor”.

Grigore Ureche²⁴ arată că prinderea și decapitarea lui Petru Aron s-ar fi produs imediat după lupta de la Orbic, teritoriu azi înglobat orașului Buhuși: „...ci de iznoavă s-au bulucit și al doilea rând și lovi la Orbic și iar birui Ștefan Vodă și-l prinde pe Petru Vodă Aron și-i taie capul”. După cum concluziona istoricul ieșean Constantin Cihodaru²⁵, lupta de la Orbic, de care se leagă prinderea și decapitarea lui Petru Aron, n-a avut loc în vara anului 1457, ci cu mult mai târziu, prin 1469 sau mai sigur în 1470.

La 13 mai 1590 Petru Șchiopu întărea lui Cioplan sulițașul o jumătate din satul Orbic, cumpărat cu 220 zloți tătărești, de la Mihail și Pătruț, fiii lui Ghedeon, nepoții lui Margine, strănepoții Marinii și ai lui Mihăilă Monescul.²⁶

La 18 mai 1602 îl aflăm pe Cioplan, fost „ureadnic de Bacău”²⁷ intrat în viața monahală, ipostază în care totuși se judecă cu călugării de la mănăstirea Berzunții pentru jumătate de Orbic și-i dă rămași.²⁸

După moartea lui Ciolpan monah, numit pe călugărie Hariton, ante 23 noiembrie 1611, jupâneasa sa Dumitra și fata ei Cristina, jupâneasă lui Samuil din Porceștii, dăruiesc mănăstirii din Bisericanii partea lor, jumătatea de sus din satul Orbic, o moară cu heleșteu pe apa Orbicului, altă moară pe Bistrița, o vie la Bacău și schitul lui Ciolpan monah²⁹.

Călugărilor de la Bisericanii li se întărește succesiv jumătatea de sus a Orbicului de către: Constantin Movilă³⁰, Ștefan Tomșa³¹, Radu

²⁴ Grigore Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, ed. P. P. Panaitescu, București, 1956, p. 83.

²⁵ Ștefan Pascu, Ion Ionașcu, Constantin Cihodaru, Gheorghe Georgescu-Buzău, **Istoria medie a României**, partea I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p.228: „În toamna acestui an (1470-.n.n), tătarii au invadat din nou Moldova, distrugând un mare număr de sate și arzând orașul Siret, retrăgându-se apoi încărcăți de prăzi. Ostașii moldoveni și ucrainieni i-au urmărit dincolo de Nistru. În timp ce ostașii moldoveni se dispersaseră pe la vetrele lor în parte, iar alții urmăreau pe tătari, s-a produs atacul feudalilor transilvăneni, care aduceau în țară pentru a doua oară pe Petru Aron. În lupta care se pare să fi avut loc la Orbic pe Bistrița, Ștefan a fost pus într-o situație critică. Trădat de o parte a boierimii, el a căzut în mâinile dușmanilor săi. A reușit însă să scape și să-și adune noi forțe, cu care să izgonească pe invadatori. Petru Aron a fost prins și i s-a tăiat capul”.

²⁶ **C.D.M.**, I, nr. 851, p. 211.

²⁷ **D.I.R.**, A., veac XVI, III, nr. 489, p. 392.

²⁸ **C.D.M.**, I, nr. 1128, p. 266.

²⁹ **Ibidem**, I, nr. 1521, p. 347.

³⁰ **Ibidem**, I, nr. 1521 și 1522, p. 347.

³¹ **Ibidem**, I, nr. 1823, p. 410.

Mihnea³², Gașpar Grațiani³³, Alexandru Ilieș³⁴, din nou Radu Mihnea³⁵, Miron Bernovshi³⁶, Moise Movilă³⁷, din nou Alexandru Ilieș³⁸, Vasile Lupu³⁹ și Eustrate Dabija.⁴⁰

În 1723 Orbicul și Bodeștii figurau pe harta lui Dimitrie Cantemir⁴¹, iar în 1769, cu numele „Albik” și „Bodeschti”, cele două sate se aflau și pe harta lui Bawr.⁴²

Proprietar la 17 decembrie 1778 asupra întregului sat Orbic era Nicolae Buhuș stolnic.⁴³

*

În documentele din secolele XV-XIX, alături de Bodeștii și Orbic, sate care și-au păstrat până astăzi numele și, într-un fel, individualitatea, mai apar toponime precum Moineștii, Hărliceștii, Dumbrăvenii și Bucureștii ce se referă la teritorii de asemenea înglobate, ca și Orbicul și Bodeștii, orașului Buhuși.

În documentul, menționat deja, datat 9 noiembrie 1438, dat de frații domni Ilaș și Ștefan lui Tatul Herlic și nepoților săi, Danciul Paidos și Niagul Roșca, erau pomenite „trei sate pe Bistrița” Bodeștii, Mogoșeștii și Moineștii, ultimul sat aflându-se „unde au fost casa lui Herlic și unde au fost Negușor, în gura Orbicului”.⁴⁴

Moineștii sunt menționați din nou la 15 octombrie 1491⁴⁵ când Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei, dăruiește mănăstirii de la Tazlău, ctitoria sa, jumătate din satul de la gura Orbicului, cumpărat de la Greaca, fiica lui Tatul Herlic, cu 100 de zloți tătărești.

³² **Ibidem**, I, nr. 1881, p. 423; nr. 1894, p. 426; nr. 1899, p. 427; nr. 1900, p. 427; nr. 1934, p. 435.

³³ **Ibidem**, II, nr. 14, p. 16.

³⁴ **D.I.R.**, A., veac XVII, nr. 480, pp. 362-363.

³⁵ **C.D.M.**, II, p. 75, nr. 296.

³⁶ **Ibidem**, II, nr. 592, p. 133; **Ibidem**, II, nr. 649, p. 144.

³⁷ **Ibidem**, II, nr. 774, p. 168.

³⁸ **Ibidem**, II, nr. 2092, p. 407.

³⁹ **Ibidem**, III, nr. 918, p. 206.

⁴⁰ C. Blaj, **Aspecte urbane ale orașului Buhuși**, în *AȘUI*, seria nouă, șt. naturale, nr. 1/1958, p. 212.

⁴¹ **Ibidem**.

⁴² Ștefan Meteș, **Contribuții noi privitoare la familia boierească Buhuș din Moldova**, în *AARMSI*, s. III, t. VII, 1927, p. 47.

⁴³ **D.R.M.A.T.**, nr. 191, p. 270.

⁴⁴ **C.D.M.**, I, nr. 210, p. 64.

⁴⁵ **D.I.R.**, A., veac XVI, II, nr. 173, p. 172.

În 29 aprilie 1567, Silion, Stan și Toader, fiii lui Borcea, nepoții lui Danciul Paidos vindeau 1/3 din Moineștii lui Manea vistiernicul.⁴⁶

Referitor la localizarea Moineștilor în gura Orbicului, documentele nu lasă loc la nici o îndoială.

*

Hărliceștii își trag numele de la Tatul Herlic și ai lui cărora li se întăreau Moineștii, în 1438, „unde au fost casa lui Herlic”. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea teritoriul din gura Orbicului nu mai apare sub numele „Moineștii”, ci „Hărliceștii”, fiind proprietate a răzeșilor, a lui „Penteleiu din Hărlicești și cu toți răzeșii lui”.⁴⁷

*

În toponomastica medievală din Moldova găsim de patru ori Bucureștii: un sat Bucureștii se afla pe Moldova lângă Berchișești, inclus azi în Capul Codrului, lângă Gura Humor în actualul județ Suceava; alt Bucureștii, tot în Moldova, se afla în hotar cu Timișeștii, lângă Târgu Neamț, în actualul județ Neamț; în perimetru județului Vaslui, din zilele noastre, lângă Costeștii, pe Bilevoi, se găsea încă un Bucureștii, al treilea în enumerarea noastră; în sfârșit, un alt Bucureștii – pomenit până la 1865 – se afla pe teritoriul actualului Buhuși din județul Bacău și la acesta vom face referiri în cele ce urmează.

Unde anume se află teritoriul ce poartă numele Bucureștii în secolele XVI-XIX se poate deduce din două documente datate 20 iunie 1598⁴⁸ și 29 martie 1625.⁴⁹

În primul act amintit, Ciolpan călugărul – personaj cu care ne-am mai întâlnit – vinde lui Constantin Popoșea o „gârlă la București din gura Orbicului” pentru 27 taleri de argint. Ciolpan mărturisește că „o amu săpatu pre (ai) mii bane acea gârlă de la Dumbrăveni, însumi. Și amu datu călugherelor din Tazlău 24 stupi pentru această gârlă”. Din document, credem, reiese că Bucureștii era un teritoriu de la gura Orbicului, zonă ce purtase numele de Moinești, apoi Hărlicești. Faptul că documentul vorbește mai întâi despre „o gârlă la Bucureștii”, apoi de „acea gârlă de la Dumbrăveni” nu e o eroare, referirea făcându-se la aceeași gârlă; deci Bucureștii nu e încă un nume de sat, se găsea pe

⁴⁶ *Ibidem*, V, nr. 440, p. 131-132.

⁴⁷ *Ibidem*, veac XVI, IV, nr. 281, p. 229.

⁴⁸ *Ibidem*, veac XVII, V, nr. 440, pp. 131-132

⁴⁹ Stănilă și Popoșea, frați, vând la 13 decembrie 1585 „partea lor de ocină din satul Dumbrăveni a patra parte”, *D.I.R.*, A., veac XVI, nr. 361, p. 296.

aceiași loc cu Dumbrăvenii, care e într-adevăr un sat⁵⁰ populat și care-și are numele de la dumbrava din lunca Bistriței. În aceeași dumbravă se afla și „curătura lui Ciolpan” menționată de cel de-al doilea document semnalat, o hotarnică pentru partea din Orbic a mănăstirii Bisericiani, danie de la Ciolpan călugărul. Hotarnica întărește „niște curături din luncă”, care a fost curătura lui Ciolpan; apoi, referindu-se la aceleași poieni, documentul spune că acestea sunt „trei curături pe Bucureștii”.

Ciolpan călugărul avusese deci în Bucureștii o gărlă și trei curături. Gârta o cumpărase de la călugării de la Tazlău, care, la rându-le, o primiseră danie, odată cu jumătate de Moineștii, de la Ștefan cel Mare, la 15 octombrie 1491, cum s-a arătat mai sus.

Satului de la Gura Orbicului i s-a spus, în timp, Moineștii, apoi Hărliceștii, Dumbrăvenii, și Bucureștii. S-a folosit chiar și apelativul Gura Orbicului. Deci Bucureștii nu se găseau nici în Orbic, nici în Bodești⁵¹, ci în zona de la Gura Orbicului. Inițial a denumit un teritoriu limitat, în lunca Bistriței, treptat toponimul extinzându-se asupra întregii zone din zisa Gură a Orbicului, aproape de confluența Orbicului cu Bistrița, pe unde trecea și drumul ce leagă Bacăul de Piatra Neamț, locul fiind marcat, din a doua parte a secolului al XVIII-lea și până în zilele noastre de „rețelul de la Gura Orbicului”, aflat azi într-o stare deplorabilă.

La 17 decembrie 1778 Constantin Moruzi Vodă scria către Iordache Iliescu Sătrar să aleagă hotarele moșiilor Bodeștii, Bucureștii și Orbic pentru care se află pricină între stolnicul Nicolae Buhuș și căpitanul Ștefan Tintilă⁵².

Altă mărturie hotarnică din 30 ianuarie 1790 pentru Bodeștii, Bucureștii și Orbic, pomenește doar pe Buhuș stolniceasa, soția lui Nicolae Buhuș, stolnic, și fiică a răposatului vornic Grigorie Crupenschi, singura stăpână la această dată peste toate cele trei sate menționate.

La 19 august 1823, un document ni-l arată ca proprietar în Bodeștii, Bucureștii și 1/4 din satul Gura Orbicului de pe Bistrița, ținutul Neamț, pe Teodor Buhuș, fiul lui Nicolae Buhuș stolnic, și tot lui, la 17 martie 1828, Sandu Sturza îi întărea posesiunea peste cele trei sate care, sub stăpânirea lui se vor contopi, împrumutându-i numele – Buhuș.

⁵⁰ Vezi în acest sens discuțiile din D. Berlescu, C. Botez, I. Saizu, **Din istoricul fabricii și localității**, Bacău, 1971, nota 80, p. 331.

⁵¹ Șt. Meteș, **op.cit.**, p. 47.

⁵² **D.I.R.**, A., veac XVI, II, nr. 123, p. 180.

*

Târgul Bodeștii-Bucureștii Mici, apoi Buhușoaie, iar azi Buhuși, este singura așezare ce a păstrat numele familiei boierești care formează obiectul rândurilor de față.

Izvoarele arată însă că au existat și alte așezări, sate, ce au împrumutat numele Buhușeștilor, dar care au luat posterior alte toponime.

Un sat Buhușeni, menționat la 18 martie 1560, se găsea în ținutul Chigheciului, la Maluri, lângă Tartaul de Salac din Basarabia, azi Republica Moldova.⁵³

Un alt Buhușăști sau Buhucești aflat în ținutul Neamț, lângă Bozieni, aproape de Roman, e menționat la 21 septembrie 1608 când „Săcoian vist. de la Bohoșăști” dă mărturie de o cumpărătură a lui Dumitrașco Bohoș⁵⁴. Un partaj din 3 iulie 1626 atribuie satul Buhușăști lui Stratal, fiul lui Ionașcu Mihăilescu și mătușii sale Tudosia⁵⁵. Același sat e menționat până la 1662 într-un catastih de sate ale lui Gheorghe Ursache mare vistiernic⁵⁶. La 4 noiembrie 1667 e menționat Pârful, vătaful de Buhuși⁵⁷ și apoi iar se pomenește de satul Buhuși la 5 septembrie 1754⁵⁸.

Satul Buhușeștii din ținutul Neamț, ocolul Bistriței, proprietate a căpitanului volintir „Vasili Potlog” înregistrat în filele catagrafiei din iunie 1774, indica o depopulare masivă, fiind consemnate în scripte doar 8 case cu 7 birnici.⁵⁹

La 20 iunie 1774 e menționat „Gavril Krîșmar ot Buhușoaia⁶⁰ ce-au venit din satul Capul Codrului din ținutul Suceava, bejenar în ținutul Câmpulung-Suceava”, unde este consemnat în recensământul de la data amintită. Un sat Buhușoaia trebuie să fi fost deci și prin ținutul Suceava.

Un document, datat de A. Sava cca. 19 august 1639, Orhei⁶¹, informează asupra lui „Tagae din Buhușanca” ce dă mărturie de o

⁵³ **Ibidem**, veac XVII, nr. 235, p. 180.

⁵⁴ Bălan, **Doc. Bucovinene**, I, nr. 98, p. 195; **D.R.H.**, A., sec XIX, nr. 89, pp. 109-110.

⁵⁵ **C.D.M.**, supl. I, nr. 796, p. 237.

⁵⁶ **Ibidem**, III, p. 334, nr. 1158.

⁵⁷ N. Iorga, **St. și doc.**, VII, nr. 11, p. 378.

⁵⁸ **Moldavia v. Epohu feudalizma**, VII, partea I, p. 32.

⁵⁹ **Ibidem**, p. 260.

⁶⁰ Sava, **Doc. Odorhei**, nr. 71, p. 77.

⁶¹ **C.D.M.**, supl. I, nr. 609, p. 203.

cumpărătură. „Buhușanca” se afla poate în ținutul Orhei.

Un „Sanson din Buhușești” împreună cu megieși din Bârjovenii, Tatomireștii, Onceștii, Săcuienii, Popeștii și Vrăniștenii, dau mărturie de o împărțeală la Ciuleștii, la 18 iulie 1641.⁶² Se afla deci un sat Buhușești și în ținutul Tutova.

În 1630⁶³ e pomenit „Hilimon din Buhușești” ca semnatar al unui zapis. „Misaiu ot Buhușești” era martor⁶⁴ la vânzarea ce făcea în Șoimăreștii „un boiernaș din Buhușești”.

Condica liuzilor din 1803, județul Vaslui înregistra la recensământ pe „Aron”, jidov din Buhuși.

Iată aici adunate unele mențiuni de sate ce s-au numit Buhuși sau Buhușești. Amplasarea lor pe hartă, acum, nu e însă deloc ușoară. O viitoare cercetare monografică a istoriei orașului Buhuși va face, negreșit, și acest lucru.

Buhuși. Mentions documentaires (XVe-XIXe siècles)

Résumé

La ville Buhuși a englobé les villages Bodeștii, Orbic et Bucarest, ce dernier étant connu à l'époque sous des noms tels que Moinești, Dumbrăvenii ou Hârliceștii.

La première mention du village Orbic a été en 1429 dans un document signé par le prince Moldave Alexandru cel Bun.

Dans le village Orbic s'est passé en 1470 un combat entre le Prince Moldave Etienne le Grand et le prétendant Petru Aron.

L'armée de Michel le Brave a traversé en 1600 Bodești en passant vers Piatra Neamț et Suceava.

Nicholas Buhuș est devenu le propriétaire des villages en 1778.

⁶² Gh. Ghibănescu, **Ispisoace**, II¹, nr. 46, p. 51.

⁶³ N. Iorga, **op.cit.**, nr. 89, p. 68.

⁶⁴ Gh. Ghibănescu, **Surete**, XV, nr. CCXII, p. 220.

EFFECTIVELE ARMATEI ROMÂNE LA 1877 ȘI PIERDERILE SUFERITE PE CÂMPUL DE LUPTĂ

Nichita Adăniloie

Cucerirea independenței naționale, dobândite prin războiul victorios de la 1877, a constituit un eveniment istoric de cea mai mare însemnătate, atât pentru vremea săvârșirii lui cât și după aceea, în dezvoltarea României Moderne.

Războiul de independență care a canalizat energiile întregului popor, a reprezentat un strălucit examen de maturitate pentru națiunea și armata română, impunându-se atenția Europei. Martori oculari străini, corespondenți de presă, atașați militari, ori comandanți de mari unități au rămas uimiți de vitejia armatei române, apreciind, totodată, contribuția ei la înfrângerea Imperiului otoman.

Strălucitele bătălii de la Grivița, Rahova, Plevna și Smârdan – în care dorobanții și călărașii noștri au pecetluit cu sângele lor neatârarea statului român – au reprezentat tot atâtea trepte spre consolidarea și recunoașterea internațională a independenței, ce fusese proclamată la 9 mai 1877.

Ne vom ocupa în articolul de față de efectivele armatei române la 1877 și pierderile suferite pe câmpul de luptă.

Este cunoscut faptul că legile organice din 1864, 1868 și 1872 au constituit baza juridică a creșterii eficienței puterii armate a României în vederea cuceririi independenței naționale.

Spre sfârșitul anului 1876, când precipitarea evenimentelor arăta clar că războiul se apropie, au fost operate îmbunătățiri organizatorice în rândurile infanteriei teritoriale și artileriei.

Întrucât teritoriul unui regiment de dorobanți se întindea pe 4-5 județe și îngreuna exercitarea administrației și a comenzii de către șeful de regiment, se impuneau anumite măsuri organizatorice pentru remedierea situației și pentru „a spori forțele active ale dorobanților și a face mai grabnică mobilizarea lor”¹.

Aceste considerente au condus, la 26 noiembrie 1876, la decretarea înființării a încă opt regimente de dorobanți (pe lângă cele 8 existente) și

¹ Maior I. Popovici, **Organizarea armatei române**, vol. I, Roman, 1900, p.325.

repartizarea lor pe divizii teritoriale și județe, socotindu-se un regiment – format din 2 batalioane – la 2 județe. Astfel, Regimentul 1 dorobanți (cu reședința la Craiova) cuprindea județele: Mehedinți și Dolj, câte un batalion în fiecare. Regimentul 2 dorobanți cuprindea județele: Gorj și Vâlcea; Regimentul 3: Romanați și Olt; 4: Argeș și Muscel; 5: Teleorman și Vlașca; 6: Capitala și județul Ilfov; 7: Dâmbovița și Prahova; 8: Buzău și Ilomița; 9: Brăila și Râmnicu Sărat; 10: Putna și Tecuci; 11: Covurlui, Cahul și Ismail (acest regiment avea trei batalioane); 12: Tutova și Fălciu; 13: Iași și Vaslui; 14: Roman și Bacău; 15: Neamț și Suceava; 16: Botoșani și Dorohoi.

Fiecare regiment avea câte opt companii (patru la primul batalion și patru la al doilea) ce aveau sediul în localitățile de reședință ale plășilor mai importante din județe. Efectivul regimentelor varia în jur de 2000 de oameni; iar al batalioanelor la jumătate din aceștia².

La 1 ianuarie 1877 au fost numiți și comandanții noilor regimente.

Ultima modificare organizatorică înainte de începerea războiului privește arma artileriei. Prin decretul din 5 februarie 1877 „se înființează încă două regimente de artilerie (pe lângă cele două existente), se hotărăște ca fiecare regiment să fie compus din șase baterii și se distribuie câte un regiment la fiecare divizie teritorială.”. De fapt, decretul nu a adus imediat o majorare a efectivelor trupe și o creștere a numărului de baterii sau guri de foc.

S-a făcut – după expresia timpului – o „desdoire” a regimentelor existente; din primul regiment s-au format regimentele 3 și 4 (împărțindu-se în două cele 12 baterii), iar din al doilea s-au format regimentele 1 și 2 artilerie. Crearea acestor unități și numirea la 1 martie 1877 a cadrelor de conducere au îmbunătățit structura organizatorică a artileriei noastre asigurându-se, în scurt timp, prin chemarea rezerviștilor și înzestrarea cu noi guri de foc, o eficiență sporită pe câmpul de luptă³.

După aplicarea ultimelor măsuri organizatorice, infanteria avea 8 regimente de linie, 4 batalioane de vânători și 16 regimente de dorobanți, cu un efectiv total de 775 ofițeri și 42.869 trupă (din care 35.876 dorobanți cu schimbul).

Cavaleria avea 2 regimente de roșiori și 8 regimente de călărași, cu un efectiv de 207 ofițeri și 11.039 trupă (din care 9.834 călărași cu

² *Monitorul oastei*, nr. 1, 12 ianuarie 1877, p.15-38.

³ *Ibidem*, nr.6, din 18 martie 1877, p. 168 – 170.

schimbul).

Artileria avea 4 regimente cu un efectiv total de 137 ofițeri și 2.420 trupă. Mai erau: un batalion de geniu, flotila, pompierii, jandarmeria și trupele de administrație, având împreună 157 de ofițeri și 3.929 soldați.

În total armata română avea atunci „pe picior de pace” 61.675 oameni și 13.187 cai⁴.

După mobilizarea din aprilie 1877 a rezerviștilor, a 30 de batalioane de miliții, a contingentului de recruți și a gărzii orășenești, efectivele armatei s-au dublat la începerea campaniei de peste Dunăre. Observăm, în legătură cu efectivele forțelor militare românești, pe diferite arme, – înainte de mobilizare – că la infanterie 82% erau trupe teritoriale de dorobanți cu schimbul, la cavalerie 87% erau trupe teritoriale de călărași cu schimbul, iar la artilerie, geniu și celelalte arme erau numai trupe permanente.

Efectivul total mobilizat în timpul războiului a fost de circa 125.000 de oameni, din care 58.700 constituiau „**armata operativă**” (sau trupele de prima linie), 30.000 efectivul batalioanelor de miliții (denumite și „armata de a doua linie”), 14.000 recruții contingentului 1877, chemați sub drapel spre a umple golurile de la diferite unități, 16.000 gărzile civice sau orășenești și 5.000 dorobanții și călărașii lăsați pentru paza graniței și a ordinii cât și pentru partea sedentară a unităților⁵.

Armata, mobilizată în aprilie, a fost organizată în două corpuri fiecare având câte 2 divizii, fiecare divizie câte 2 brigăzi de infanterie, o brigadă de cavalerie, trei baterii de artilerie, o companie de geniu, o coloană de muniții și o ambulanță. Compunerea brigăzilor de infanterie era mixtă, acestea fiind formate, de regulă, dintr-un regiment de linie și două de dorobanți, iar brigăzile fără soț aveau și câte un batalion de vânători.

Această compunere eteroclită a brigăzilor s-a făcut cu intenția de a compensa pregătirea mai slabă a dorobanților cu aceea – socotită ca foarte bună – a regimentelor de linie și a vânătorilor (trupe permanente).

În timpul mobilizării au fost numiți și comandanții marilor unități. Comandant al Corpului 1 de armată generalul Gh. Lupu, al Corpului 2 de armată generalul Al. Radovici, al Diviziei 1 colonelul Mihail Cristodol Cerchez, al Diviziei a 2-a colonelul I. Logodi (acesta va fi trecut în scurt

⁴ *Monitorul oastei*, Supliment, nr. 11, 1877, p.60-101.

⁵ *Monitorul oastei*, nr. 18 din 28 august 1877, p.637-644.

timp la intenvență), al Diviziei a 3-a colonelul Gh. Angheliescu și al Diviziei a 4-a generalul Gh. Manu.

La 23 iulie 1877 în vederea operațiunilor din sudul Dunării – în urma solicitării telegrafice a marelui duce Nicolae – armata română a fost reorganizată și împărțită în două grupări distincte:

a. **Armata de operații** și b. **Armata de observație.**

Armata de operații – menită să lupte peste Dunăre, era alcătuită din Corpul al 2-lea (așa cum fusese organizat în aprilie) și dintr-o „**rezervă generală**”, formată din unități luate din Corpul 1 de armată.

Această „rezervă generală” numită apoi **Divizia de rezervă**, iar de la 9 septembrie Divizia a 2-a a Armatei de operații – era alcătuită din trei brigăzi de infanterie, o brigadă de cavalerie, 6 baterii de artilerie și un batalion de geniu. La început, colonelul M.C. Cerchez a fost numit comandantul infanteriei acestei rezerve, iar apoi al întregii divizii. Comandant al **Armatei de operații** a fost numit, la 19 august, generalul Al. Cernat, ministrul de război. Generalul Gh. Manu a fost numit comandant al artileriei **Armatei de operații**, iar în locul lui, la Divizia a 4-a, a fost numit col. Al. Angheliescu.

Armata de observație sau **Corpul de observație** (cum a fost numit îndată după formare), pus sub comanda generalului Gh. Lupu, rămânând în țară, avea sarcina să apere linia Dunării de la gura Timocului până dincolo de vărsarea Oltului. Acest corp de observație era format din restul trupelor Corpului 1, care nu intraseră în Divizia de rezervă, iar apoi și din milițienii din Oltenia⁶.

Armata română care a trecut Dunărea, între 16 iulie și 22 august 1877, se ridica la 42 batalioane, 32 escadroane și 18 baterii (în total circa 38.000 oștași) și reprezenta jumătate din efectivul trupelor aliate ruso-române îndreptate spre Plevna și puse sub comanda domnitorului Carol I. Având un moral ridicat trupele române au contribuit eficient la echilibrarea situației frontului de la Plevna implicit la cucerirea acestei fortărețe⁷.

În octombrie, după ce se aduseseră noi unități rusești la Plevna, inclusiv garda imperială, armata română reprezenta cam o treime din efectivul trupelor aliate de încercuire.

În noiembrie, după ocupare Răhovei de trupele române –

⁶ N. Adăniloiaie, **Independența națională a României**, Edit. Academiei, 1986, p.312-313.

⁷ Ibidem, p. 317.

operațiune la care au participat și milițienii de la Bechet – s-au adus unele modificări, în comandamentul **Corpului de observație de la Calafat**.

Acest corp a devenit al doilea corp de operațiuni, având menirea să-și extindă acțiunile pe ambele maluri ale Dunării între Rahova și Vidin.

Generalul Gh. Lupu a fost numit șeful garnizoanei Rahova, iar în locul lui la conducerea Corpului de la Calafat, a fost numit generalul N. Haralambie.

Mai multe unități din componența acestui corp au trecut Dunărea în noiembrie și împreună cu trupele rămase disponibile după ocuparea Rahovei, au format Divizia 1 activă, pusă sub comanda colonelului D. Luca, divizie care a operat în nord-vestul Bulgariei, ocupând, treptat, toate localitățile dintre Lom Palanca și Vidin.

Odată cu trecerea acestei divizii peste Dunăre, efectivul armatei române ce opera în sudul marelui fluviu se ridica la 55.000 de ostași.

Am afirmat că mulți istorici străini, comandanți, militari, inclusiv turci – au evidențiat eroismul armatei române pe câmpul de luptă.

Menționăm doar câteva din aceste aprecieri:

Astfel istoricul turc T. Yilmaonz Öztuma sublinia: „Tânăra, curajoasa și neobosita armată română a început să lupte cot la cot cu rușii... și a câștigat astfel independența la sfârșitul războiului. Fără armata română, inamicul nu ar fi putut câștiga bătălia de la Plevna”.

La aceeași concluzie ajunge și un ofițer francez care accentuează că „fără concursul armatei române, tânără dar plină de înflăcărare, cu nimic mai prejos decât trupele ruse în privința curajului, energiei și abnegației, Plevna nu putea fi încercuită complet decât foarte târziu în iarnă și cu pierderi mari pe care rușii aveau să le încerce până atunci”. Generalul Valentine Bakerpoacha, care a luptat atunci în armata turcă, scria că „nu se poate tăgădui de nici un istoric militar imparțial că, fără ajutorul forțelor românești, întreaga armată rusă care luptă la nordul Balcanilor ar fi fost inevitabil bătută la Dunăre”.

Generalul rus Totleben, care a dirijat fortificațiile din jurul Plevnei, arată că, comportarea armatei române, „de la general până la soldat a fost mai presus de orice laudă”⁸.

Oștașii români, conștienți că luptă pentru o cauză dreaptă – neatârnamarea țării – au înscris paginile de glorie nemuritoare în marile bătălii din 1877/1878.

⁸ Vezi aceste aprecieri precum și altele la N. Adăniloiaie, **op.cit.**, p. 362-365.

Eroismul lor a fost imobilizat în documentele și ziarele vremii, în versurile a numeroși literați în frunte cu V. Alecsandri și G. Coșbuc, în muzica lui Ciprian Porumbescu și Eduard Caudella și, nu mai puțin, în picturile lui N. Grigorescu, Sava Henția și Carol Popp de Szathmary, care au însoțit armatele pe front spre a ilustra, la fața locului, scenele de vitejie.

Pierderile suferite pe câmpul de luptă – în morți și răniți – au fost relativ mari; aproape un sfert din oștașii care au participat la război.

Primul ostaș român care și-a jertfit viața în războiul de neatarnare a fost sergentul major Florea Blejan din Regimentul 3 dorobanți, căzut la datorie, la 4 mai 1877, în ciocnirile de la Islaz.

Sergentul rezervist Constantin Popescu – născut în comuna Roșia, jud. Gorj – a fost primul dintre eroii neamului care a căzut la Calafat, în duelul de artilerie din 14 iunie 1877 și a fost – glăsuiesc documentele „rupt în două” de un obuz turcesc⁹.

Unii istorici au afirmat – în mod eronat – că acest erou de la Calafat ar fi fost un voluntar bucovinean, venit să lupte pentru independența României.

Este adevărat că au fost mai mulți voluntari bucovineni – din care unul se numea tot C. Popescu – dar o simplă potrivire de nume!

Cele mai mari pierderi suferite de trupele române au avut loc în luptele de la Grivița, Rahova și Smârdan.

De pildă, biruința de la 30 august, când a fost cucerita Grivița 1, a fost plătită de trupele române cu peste 2.500 de morți și răniți. Numărul exact a fost de 19 ofițeri morți și 34 răniți, iar al trupei de 1335 de oameni morți și 1176 răniți¹⁰.

La 27 august, când trupele române au cucerit un redon din fața Griviței 1, au avut și atunci 129 de ostași morți și răniți. În luptele din 6 septembrie și 7 octombrie, când s-au dat atacuri parțiale pentru cucerirea redutei Grivița 2, pierderile suferite s-au ridicat iarăși la aproape 2000 de morți și răniți. Victoria de la Rahova a fost plătită de trupele române iarăși cu mari jertfe de sânge. Aici pierderile suferite de români s-au ridicat la aproape 337 ostași morți și răniți (ale turcilor au fost aproape

⁹ **Ibidem**, p. 281-282; vezi și **Documentul Războiul pentru independență**, vol. IV, București, Editura Academiei, 1953, p. 158 și 551.

¹⁰ General Radu Rosetti, **Partea luată de armata română în războiul din 1877-1878**, București, 1926, p. 58 și 132.

duble 655 morți și răniți)¹¹.

Iar la Smârdan, biruința câștigată de trupele române, la 12 ianuarie 1878, a fost plătită cu peste 600 de morți și răniți¹².

În luptele pentru încercuirea Plevnei și-au dat tributul de sânge circa 300 de ostași români, din care mai mult de jumătate în ziua cuceririi ei, adică la 28 noiembrie 1877.

O enigmă a rămas nedezlegată referitoare la cei 200 de prizonieri români despre care Osman Pașa se lauda că-i are în Plevna.

Ori, la capitularea Plevnei nu s-a găsit nici un prizonier român sau rus.

După război, unele unități militare au întocmit tabele cu numele și prenumele ostașilor căzuți pe câmpul de onoare. **În istoricul războiului din 1877-1878**, elaborat în 1878 de mai mulți ofițeri se publică o serie de tabele cu eroii morți în campanie. Tabelele sunt totuși incomplete.

Posteritatea, cinstind memoria eroilor independenței, a căutat totodată, ca prin ei, să redeștepte conștiința națională a românilor. Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice a fost, la sfârșitul sec. XIX, inițiatorul și totodată sufletul mișcării, pentru redeșteptarea conștiinței naționale, pentru dezvoltarea iubirii de neam și de țară. Intenția lui era să asigure o educație națională temeinică generațiilor viitoare și să facă din fiecare român un cetățean luminat și conștient de drepturile și datoriile sale.

El considera că, pentru educația națională, mijlocul cel mai puternic este cultul eroilor care înalță simțămintele tinerilor și care va păstra în mintea vitejilor de mâine, neștearsă, amintirea eroilor de ieri.

În acest scop, la 19 decembrie 1897, Haret a trimis revizorilor școlari o circulară însoțită de liste cu numele eroilor din fiecare comună căzuți în războiul de netârnare, spre a le înmâna învățătorilor pentru a le verifica, corecta și completa, unde va fi nevoie, iar apoi a le returna ministerului în vederea tipăririi. Astfel, au fost tipărite tablouri, ornate cu frunze de stejar, în mai multe exemplare, pentru fiecare comună cu numele eroilor morți din acea localitate și distribuite învățătorilor de către revizori cu ocazia conferințelor pedagogice din vara anului următor.

Într-o altă circulară către revizori, din august 1898, Haret preciza:

¹¹ **Ibidem**, p. 81; vezi și T.C. Văcărescu, **Luptele românilor în resbelul din 1877-1878**, București 1887, p. 472.

¹² N. Adăniloiaie, **op.cit.**, p. 355.

„Veți da ordin diriginților de a dispune să se așaze câte un tablou în școalele și bisericile din toate cătunele comunei și a lua măsuri, să se facă tot posibilul, ca ele să fie puse în rame cu geamuri, pentru a fi mai bine păstrate”. Învățătorilor li se cerea „să nu scape nici o ocazie ca să întipărească în inima școlarilor aceste nume sfinte pentru țară, înălțându-le sentimentele patriotice... Să le fie scumpe aceste nume și să fie mândria comunei acești eroi, care și-au dat viața pentru patrie”¹³.

Ar fi de adăugat că, la începutul veacului XX, la îndemnul lui Haret s-au ridicat mai multe monumente în județele: Neamț, Putna, Tecuci, Prahova, Ilfov ș.a. în cinstea victoriilor de la 1877 și a eroilor neatârnării.

La dezvelirea unor monumente istorice a participat și Haret „**rostind cuvântări pline de însuflețire patriotică**”¹⁴.

Tot prin grija lui Spiru Haret, în 1898, s-a tipărit o **Tabelă de ostași morți în războiul din 1877-78**, pe județe și comune. Conform acestei tabele, din județul Mehedinți au căzut pe câmpul de onoare 319 ostași, din Gorj 241, din Prahova 235, din Ilfov 217, din Dolj 203, din Bacău 167, din Buzău 166 etc.

Dintre orașe Bucureștiul e în frunte cu 36 de jertfe; urmează Iași și Focșanii cu câte 11 eroi. Tot din tabele, rezultă că au murit în război 4293 ostași, din care 4065 de la sate și 228 din orașe¹⁵.

Se consideră că numărul răniților a fost mult mai mare. În general se apreciază – și la această apreciere subscrie și G. Coșbuc – că numărul morților și răniților armatei române în războiul de neatârnare a fost de circa 10.000 de oameni.

Prin sacrificiul lor, prin eroismul tuturor luptătorilor și prin contribuția întregului popor, România și-a putut cuceri independența națională la 1877.

¹³ Vezi N. Stănescu, **Comemorarea vitejilor morți în războiul pentru neatârnare**, în vol. **Lui Spiru Haret. Ale tale dintr-ale tale**, București, 1911, p. 949 – 951.

¹⁴ **Ibidem**, p. 952 - 953

¹⁵ **Tabel cu ostașii morți în războiul din 1877-78**, București 1898, p. 56 passim; vezi și N. Adăniloiaie, **op.cit.**, p. 364.

Des unités de l'Armée roumaine en 1877 et les pertes subies sur le champ de bataille

Résumé

L'indépendance nationale représentant un desideratum du peuple tout entier, il a été naturel qu'à son obtention eussent contribué toutes les classes sociales roumaines. Le principal but du renforcement de l'organisme militaire du pays était, d'ailleurs, lié précisément au recouvrement de l'indépendance de l'Etat roumain, objectif que l'on ne pouvait réaliser que par la voie désarmée.

Pour équilibrer la situation du front, l'armée roumaine a passé le Danube et combattu aux côtés des troupes russes jusqu'à la victoire finale; et ont inscrit des pages d'héroïsme et d'abnégation pendant les batailles de Grivitza, Rahova, Plevna et Smârdan. Les sacrifices de sang des soldats roumains se montaient à environ 10.000 morts et blessés.

La participation de l'armée roumaine à la guerre de 1877 – 1878, son rôle et sa contribution à la victoire finale ont réuni l'appréciation élogieuse de nombreux historiens et commandants militaires, qui ont évoqué cette campagne.

UNIVERSITATEA DIN IAȘI ÎN NOUL CONTEXT NAȚIONAL ȘI EUROPEAN (1918)*

Ion Agrigoroaiei

Marea Unire a deschis noi orizonturi vieții spirituale, înregistrându-se în perioada interbelică o dezvoltare fără precedent. Înlăturarea barierelor politico-naționale a permis accesul larg la valorile culturii românești; totodată, noul spațiu statal a beneficiat de contribuția neîngrădită a tuturor provinciilor. Societatea românească s-a eliberat în mare măsură de ceea ce s-au numit atunci problemele regionale ale Europei centrale și de sud-est, lărgindu-și accesul și contribuția la schimbul internațional de idei. Intelectualitatea, implicată puternic în realizarea idealului național, considera că începea o nouă etapă în istoria neamului și că menirea ei era de a edifica o cultură superioară, care să contribuie la progresul general și să se remarce prin particularitățile geniului național românesc. „Mai ales acum, după întregirea politică, – sublinia Simion Mehedinți în încheierea discursului de recepție la Academie (6 iunie 1920) – toate națiunile pământului așteaptă să vadă ce vrem să fim și ce loc voim să ocupăm în cadrul istoriei universale”¹. Fenomenul cultural românesc a depășit, în perioada interbelică, o serie de formule provinciale, și-a accentuat nota proprie, deținând o marcă valorică de rang european și universal².

După depășirea greutăților generate de război și, mai apoi, de criza din 1929-1933, dezvoltarea economiei naționale, excedentele bugetare

* Paginile de față fac parte dintr-o lucrare dedicată evoluției Universității din Iași în perioada interbelică.

¹ S. Mehedinți, **Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale, în Discursuri de recepție la Academia Română**. Ediție îngrijită de Octav Păun și Antoaneta Tănăsescu, București, 1980, p. 140. Liviu Rebreanu remarca saltul înregistrat în viața noastră culturală, minimalizând într-un fel realizările anterioare: „Între avântul de azi al unui întreg popor spre cultură și anemicele pâlپări din trecut nu se poate face comparație decât în dauna trecutului [...]. Viitorul e al nostru. Până azi ne-am luptat cu veacurile ca să trăim. De-aici încolo vom dovedi lumii că trăim prin cultura românească” (**Jurnal**, vo.l. I. Studiu introductiv de Puia-Florica Rebreanu, note și comentarii de N. Gheran, București, 1984, p. 360).

² Vasile Pușcaș, **Universitate-Societate-Modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj (1919-1940)**, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2003, p. 88-89.

înregistrate din 1923-1927 și 1935-1939 și sumele importante acordate de stat educației și culturii (chiar dacă nu putea satisface toate cerințele) au constituit un suport solid asigurat vieții spirituale. Învățământul, artele, cercetarea științifică au fost încurajate și prin sprijinul primit din partea unor fundații și organisme neguvernamentale, a unor prefecturi și primării, instituții și întreprinderi, persoane juridice și fizice (camere de comerț și industrie, mari bancheri și industriași) etc.³.

Democratizarea societății – în raport cu perioada anterioară și cu ce va urma – reforma agrară, acordarea și chemarea la viață politică a milioane de oameni au avut ca efect creșterea interesului pentru instruire, pentru ridicarea nivelului de cultură⁴. „Apariția pe scena vieții publice a maselor țărănești – a remarcat cunoscutul om de școală Constantin Kirițescu – s-a manifestat printr-o sete de învățatură, necunoscută până atunci. Și nu numai de învățatură elementară, necesară țăranului pentru a se descurca în nevoile vieții de toate zilele, pe care o dă școala primară, dar de cultură superioară, care deschide drumul înspre rolurile de conducere [...]. Instinctiv, țăranul a priceput că participarea lui la viața de stat, hărăzită prin reforme, nu poate să devină realitate decât prin școală. La această formidabilă impulsivitate de jos în sus s-a asociat o egal de puternică și conștientă acțiune corespunzătoare, pornită de sus în jos”⁵.

Participarea activă a României întregite la viața internațională, la schimbul de valori, a asigurat dezvoltarea legăturilor cu centrele culturale ale Occidentului. Efectuarea și completarea studiilor, perfecționarea în multiple domenii, participarea la conferințe internaționale etc. au asigurat implicarea activă, rodnică a tinerilor, a unor personalități marcante la viața universitară, științifică și culturală din țară și din străinătate. Această circulație permanentă a ideilor și valorilor a contribuit substanțial la valorificarea potențialului cultural-științific la cote înalte și, în același timp, la afirmarea mai puternică, față de perioada anterioară Marii Uniri, în câmpul creației originale.

³ Pentru contribuția Fundațiilor Regale, vezi D. Gusti, **Les Fondations culturelles Royale de Roumanie**. Communication à l'Académie des Sciences Morale et Politiques, Paris, le 12 Janvier 1935, București, 1937, 65 p.

⁴ **Istoria Românilor**, vol. VIII. **România întregită (1918-1940)**. Coordonator, prof.univ.dr. Ioan Scurtu, București, 2003, p. 630.

⁵ C. Kirițescu, **Criza învățământului secundar și reforma liceului**, în **Politica culturii. 30 de prelegeri și comunicări organizate de Institutul Social Român**, București, s.a., p. 198.

În memoriile sale, într-un text scris în anul 1953, Mircea Eliade se referea la destinul său, al generației sale, la climatul creației literare (și îl putem extinde la creația culturală, în ansamblu) din perioada interbelică, încadrat între ceea ce fusese înainte și ceea ce va urma după 1940. Sunt pagini deosebit de semnificative pentru înțelegerea profundă a efervescenței spirituale din acea perioadă, dincolo de unele chestiuni de detaliu asupra cărora nu stăruim. „Fac parte – socotea Eliade – din generația cea mai norocoasă pe care a cunoscut-o până acum istoria României. Nici înainte, nici după, generația noastră, România n-a mai cunoscut libertatea, belșugul și disponibilitatea de care ne-am bucurat noi”. Generația lui N. Iorga fusese confiscată de profetismul național care a pregătit războiul pentru întregirea neamului. Generația frontului a fost sacrificată pentru a se realiza o Românie mare, liberă și bogată. „Am fost cei dintâi români care puteam face și altceva decât istorie națională, filologie românească și profetism cultural – fără să avem sentimentul că trădăm cauza neamului. Am avut o libertate care se cucerise cu foarte mult sânge și cu foarte multe renunțări, și nu știu dacă eram întotdeauna conștienți de imensele sacrificii făcute de înaintașii noștri pentru ca noi să plecăm în India sau în Statele Unite, să-i putem discuta pe Freud sau André Gide la «Fundatia Carol» în fața a două mii de persoane, să putem vorbi de autonomia culturii, de primatul spiritualului, de neangajare și așa mai departe”. Între căderea imperiilor habsburgic și rus, pe de o parte, și încheierea pactului Stalin-Hitler, pe de altă parte, s-a putut respira în liniște. „Cred că am fost singurii români care s-au bucurat de un răgaz atât de lung. Generația care se ridica prin 1940, deja tulburată de tensiunile care începuseră după 1934, a plecat în Rusia, și cei care s-au mai întors s-au întors cu rușii după ei. Culturalicește, a fost o generație pe de-a întregul sacrificată. Noi am cunoscut singurul miracol care a fost posibil în istoria politică: «neutralismul» sau, mai exact, dialogul liber între oameni de credințe opuse”⁶. Înțelese în litera și, mai ales, în spiritul lor, rândurile lui Mircea Eliade oferă o perspectivă istorică asupra perioadei interbelice și o metodologie de abordare, prin încadrarea acelor ani în mersul vieții culturale din prima jumătate a secolului al XX-lea.

În primii ani de după război, s-a realizat o analiză atentă a situației existente în domeniul învățământului și s-au fixat obiectivele ce trebuiau

⁶ Mircea Eliade, **Memorii (1907-1960)**. Ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, 1997, p. 534-535.

îndeplinite în raport cu noile realități ale României întregite. S-a trecut la repararea localurilor de școli grav deteriorate în timpul războiului, la construirea de școli, cu precădere în noile provincii, unde erau „sute și mii de comune fără școală românească și, prin urmare, fără clădirea care să poată servi acestui scop”. Campania de construcții școlare a fost susținută puternic de locuitorii satelor: „Pretutindeni populația rurală s-a ridicat cu un avânt nebănuit și din obolul și munca ei a clădit, în toate unghiurile țării, noi localuri de cultură națională, care vor rămâne pentru totdeauna mărturie vie a dorinței poporului de a se lumina, de a deschide ochii la o nouă viață”⁷.

În problema învățământului, procesul de modernizare era strâns legat de cerințele situației create prin Unire. Unificarea sistemului de învățământ al statului și reglementarea învățământului particular primar și secundar includeau o anumită naționalizare/românizare instituțională în noile provincii, dar mai ales în Basarabia, lipsită complet de școală românească. În spiritul hotărârilor de Unire din 1918, în conformitate cu prevederile tratatului de pace semnat de România în 1919-1920 și cu dispozițiile Constituției din 1923, a fost asigurat accesul minorităților naționale la învățământul în limba maternă, cu obligativitatea învățării limbii române în cele patru clase obligatorii din școlile primare ale statului. Și în aceste școli și în cele particulare era obligatorie și predarea în limba română a istoriei românilor, a geografiei României și a dreptului constituțional al statului român.

Măsurile adoptate de statul român au condus la unificarea sistemului de învățământ și au contribuit substanțial la dezvoltarea rețelei de școli de pe întreg cuprinsul României. S-au manifestat în continuare o serie de greutăți materiale care nu au permis transpunerea în practică a tuturor prevederilor legislative, după cum unele chestiuni aveau în vedere o evoluție de perspectivă, care nu s-a putut realiza în toate cazurile, din motive obiective și subiective, într-o perioadă de timp atât de scurtă (1918-1940).

Inaugurarea în 1920 a universităților de la Cluj și Cernăuți a constat atât în actul naționalizării, cât mai ales în reorganizarea pe baze moderne, în ton cu mișcarea universitară europeană și mondială de după primul război mondial. Profesorul I. Borcea, în calitate de ministru al

⁷ C. Angelescu, *Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 de ani*, București, s.a., p. 12.

Instrucțiunii, constata în februarie 1920, că, în cazul Universității clujene, întâi a fost „eliberarea” și apoi „reorganizarea” ca universitate românească și, împreună cu Universitatea din Cernăuți inaugura o epocă nouă de activitate intelectuală în România⁸. Mesajul Universității din Iași transmis, cu acest prilej, Universității din Cluj reda atmosfera de comuniune existentă între cele două instituții, izvorâtă din momente importante asemănătoare ale istoriei noastre: „Întemeierea Universității din Iași a fost cea dintâi manifestare a redeştepării sufilești a României, fiind unul din primele acte care au urmat unirii fostelor principate ale Moldovei și Munteniei. Inaugurarea Universității din Cluj izvorăște din aceeași idee, căci marele eveniment cultural pe care îl sărbătorim este tocmai pecetluirea indestructibilă spirituală a unirii Ardealului și a părților locuite de români în Ungaria cu Vechiul Regat”⁹.

Tabloul instituțiilor de învățământ superior s-a îmbogățit substanțial ca urmare a Marii Uniri și a unor măsuri adoptate pe parcursul perioadei încheiate cu drama anului 1940. Pe lângă cele patru universități și Facultatea de Drept de la Oradea, subordonată Universității din București, au mai funcționat: Școlile Politehnice (București, Timișoara și Iași), Academia de Arhitectură (București), Academii de Arte Frumoase (Iași și București), Academii de Muzică și Artă Dramatică (București, Cluj, Iași, Cernăuți), Academia Națională de Educație Fizică (București), Academii Agronomice (București și Cluj), Școala Superioară de Război (București), mai multe Institute Teologice de diferite culte ș.a.

Universitatea din Iași, care a primit la 2 decembrie 1933 denumirea de Universitatea Mihăileană din Iași, a cunoscut în perioada interbelică o amplă dezvoltare, atingând nivelul multor universități din Europa, cu care întreținea relații de colaborare tot mai ample. Mobilitățile cadrelor didactice, ale studenților, circulația cărților și ideilor au situat Universitatea la un grad larg recunoscut în domeniul învățământului și al științei, oferind un model de angajament, spiritualitate și sinteză culturală¹⁰. Pe noua hartă politică și culturală a României, Universitatea din Iași își descoperea largi perspective de afirmare.

Universitatea din Iași s-a confruntat – a doua zi după Marea Unire

⁸ V. Pușcaș, *op.cit.*, p. 240.

⁹ Idem, *Dialog interuniversitar Iași-Cluj*, în *Universitatea din Iași: de la modelul francez la sistemul Bologna* (coordonator: Gh. Iacob), Iași, 2007, p. 346.

¹⁰ H. Luchian, *Relațiile internaționale ale Universității*, în *Universitatea din Iași: de la modelul francez la Bologna* (coordonator: Gh. Iacob), Iași, 2007, p. 64.

– cu consecințele primului război mondial, ale eforturilor făcute de oraș în cei doi ani cu rol de Capitală a statului și de „centru al rezistenței până la capăt”. Bucuria realizării idealului național se împletea cu preocuparea de a relua firul activității normale, prin depășirea unor probleme specifice: refacerea clădirilor, a instalațiilor și mobilierului, găzduirea numărului mare de studenți dornici să studieze la Iași.

În **Darea de seamă asupra anului școlar 1921/1922**, prezentată de prof. Traian Bratu, rectorul Universității, la inaugurarea cursurilor din anul următor (în ziua de 8 noiembrie 1922), se realiza o analiză pertinentă a situației Universității și se preciza misiunea ce o avea de îndeplinit în noul context național¹¹. Dintru început, rectorul încadra Universitatea în ansamblul societății românești:

„Trăim vremuri excepțional de mari, dar grele. După cum neamul nostru e fericit de a vedea împlinit visul dezmiertat de cei mai buni fii ai săi și pentru care s-au jertfit cei mai aleși dintre ei, însă deocamdată, luptând cu numeroase greutăți, se zbate încă și se zbuțumă ca să vindece rănilor rămase pe urma războiului, să așeze și să orânduiască noul stat și să se organizeze în noua sa casă – tot astfel și universitatea noastră, oglindind în modul ei mai restrâns starea generală a țării, se înfățișează în anul școlar expirat cu o viață plină de ce le mai variate semne ale vremurilor pe care le trăim, de la cele mai îmbucurătoare până la acelea care pricinuesc cele mai mari griji și cel mai dureros zbuțum”.

Se exprima fericirea și mândria pe care o simțea Universitatea față de creșterea într-un ritm rapid a numărului de studenți, „care caută lumină și căldură la sânul său, venind din toate ținuturile locuite de români, nu numai din cuprinsul României Mari de astăzi, ci și din Transnistria și din Macedonia”. Mai mult de jumătate din cei 4.656 de studenți înscriși în anul 1921-1922 (de peste 10 ori mai mulți decât în anul 1914, precizăm noi), proveneau „de dincolo de granițele vechiului Regat. Sunt lucruri acestea atât de mari, atât de nespuse de mari, încât pot să zic că noi suntem cea mai fericită generație a neamului nostru, cu atât mai mult că acum 10 ani nici unul din noi nu am fi cutezat să visăm măcar că le vom trăi și vedea aieva. Și acum ele sunt o realitate”.

Universitatea își asuma o responsabilitate aparte în noua configurație teritorială a țării:

¹¹ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, **Fond Universitate, Rectorat** (în continuare, Arh.J.I., **Rectoratul Univ.**), dosar 1000/1922, f. 526-533.

„Și Universitatea noastră poate susține cu mândrie că ea constituie, noi credem că în întreaga Românie Mare, dar desigur în răsărit de Carpați, cel mai important laborator, în care se plămădește unitatea sufletească și de conștiință națională a cetățenilor statului român în granițele lui firești. Și Universității noastre nu i se poate tăgădui meritul de a-și fi dat seama și a fi fost conștientă, dintru început, încă din 1918, de cinstea excepțională a acestui rol mare care-i revenea, ci e o ocazie de mulțumire sufletească să pot proclama sus și tare, și în momentul acesta, că toți rectorii acestei Universități de la 1918 înapoi și toți membrii Senatului și-au dat pe deplin seama de acest fapt ce l-au accentuat în toate împrejurările și au lucrat în consecință”.

În aceeași **Dare de seamă**, rectorul sublinia responsabilitatea față de integrarea atentă a studenților basarabeni în viața universitară, studenți ce veneau dintr-o realitate deosebită de realitatea din vechiul Regat și chiar de cea din Bucovina. El formula observații atente și remarcă progresul înregistrat în acest sens, într-un interval de timp foarte scurt:

„Lumi cu totul deosebite au început a se întâlni în Universitatea noastră, studenții de dincolo de Prut, până acum izolați aproape hermetic de ceilalți români, crescuți sub influența culturii slavice, rusești, care incontestabil este o cultură, dar cu totul deosebită și întemeiată pe cu totul alte rădăcini, și istorice și sufletești, față de a noastră cu rădăcinile ei greco-latine și cu legăturile ei strânse cu Europa apuseană, trecuți apoi și prin vremile tulburi ale revoluției, acești studenți de peste Prut înfățișau cu totul altă lume decât cei din Bucovina, educați în parte măcar sub influența culturii germane, mai bine zis austriece, și iarăși alta decât cei din vechiul Regat, care înfățișau cultura noastră românească, cu influențe venite din multe părți, dar cu un incontestabil caracter neolatin și cu tendințe hotărâte spre Apus”. Studenții trebuiau apropiați între ei, pentru a înțelege nu numai că sunt cetățenii aceluiași stat, ci că sunt frați. Universitatea a înlesnit această apropiere, a acționat pentru a înlătura unele neînțelegeri, făcându-se progrese însemnate¹². „Dovadă este faptul

¹² Procesul de integrare a prezentat numeroase dificultăți, mai ales în primii ani de după Unire, ca urmare a numărului mare venit într-un timp foarte scurt, ca urmare a necunoașterii limbii române și a sistemului nostru de învățământ, a problemelor legate de echivalarea studiilor, a persistenței unor deprinderi și atitudini etc. „Cei veniți în primii ani după alipirea Basarabiei – își va aminti prof. N. Leon – se deosebeau mult *de cei care se înscriu astăzi în universitate*” (s.n.s., I.A.). Erau lipsiți de disciplină, „aveau aerul că ei ne aduc *lumina de la răsărit*. Căminurile vroiau ei să conducă și să le

că de pe acum am început să avem studenți distinși, ba chiar colaboratori și asistenți recrutați din cei veniți din lumea până ieri atât de deosebită de peste Prut”¹³.

În condițiile în care, imediat după război, „s-a văzut chemată la un rol de mână întâi, atât în ce privește numărul studenților, cât și în ce privește misiunea de îndeplinit”, Universitatea s-a dovedit neîncăpătoare și insuficient înzestrată. Sumele de la bugetul statului erau reduse, lipsa combustibilului a dus chiar la întreruperea cursurilor în mai multe rânduri. Cu toate greutățile ce păreau uneori insurmentabile, s-au organizat cămine „care dau casă și masă la circa 500 de studenți și studente și numai masă la încă aproape 200 de studenți și studente”, ceea ce reprezenta „un câștig imens pentru studențimea noastră, un ajutor pe care studenții noștri nici nu-l puteau visa înainte de război”¹⁴.

administreze prin soviete; vorbeau cu profesorii cu pălăria în cap și țigara în mână”. Felul în care se îmbrăcau (cămăși colorate cu colan peste ele, iar pe cap șăpci rusești) a stârnit reacții negative. Studentele se plimbau noaptea „până târziu de tot cu studenți, cântând în gura mare pe stradă cântece rusești. În sălile Universității și pe străzi nu se auzeau decât *șto, kak, piși*” (Prof. Dr. N. Leon, **Amintiri**, partea a II-a, Iași, 1925, p. 147). Fostul rector remarca, în paginile apărute la șapte ani de la Unire, depășirea celor mai multe din aceste asperități.

¹³ Rectorul avea motive de satisfacție față de acei studenți veniți de peste Prut care au renunțat „la un protest public în contra păcatelor administrative din Basarabia, pentru a nu face un rău serviciu țării, tocmai în timpul conferinței de la Genua”. Era dovada unui început de unitate sufletească, „un rod la producerea căruia și Universitatea noastră își revendică partea ei”. În aprilie-mai 1922 avusese loc Conferința internațională de la Genova (la care a participat și o delegație a Rusiei Sovietice), având ca temă refacerea economiei țărilor din Europa centrală și de răsărit. Dincolo de existența unor abuzuri în administrarea Basarabiei, printre studenții basarabeni s-au strecurat elemente în slujba regimului bolșevic (Timotei Marin a fost unul dintre cei mai activi), cu scopul de a crea o stare tensionată și de a prezenta statul român întregit într-o imagine nefavorabilă pe plan internațional.

¹⁴ La apelul conducerii Universității au donat pentru fondul căminului studențesc: Banca Iașilor – 20.000 lei, Societatea pentru construcțiuni și locuințe ieftine – 10.000 lei, Banca Dacia – 7.000 lei, Moara Păcurari – 5.000 lei, Banca Moldova efecte în valoare nominală de 5.000 lei, Prefectura Județului Câmpulung, Bucovina, 200 lei. „Pe lângă aceasta, din serbările date de studenți s-a luat cota obligatorie cu 25%, în total 5.848 lei, astfel averea căminului a crescut cu peste 52.000 lei, plus dobânzi”. Universitatea primise „legatul care constă din toată averea distinsului profesor și bun român, care a fost regretatul I.V. Praja. Veniturile acestui legat abia mai târziu vor putea fi folosite și de Universitate, fiind deocamdată destinate unor scopuri culturale românești în afară de Universitate, însă nouă ni s-a făcut cinstea de a ni se încredința administrarea lor. Și memoria defunctului o vom cinsti împlinindu-i cu sfințenie dorința”. În întreaga

Rectorul își exprima recunoștința față de guvernul francez, prin ministrul său la București, Daeschner, care a vizitat Universitatea din Iași, pentru numărul însemnat de reviste și cărți trimise în mod gratuit, „ceea ce constituie un ajutor cât se poate de prețios în situația noastră actuală, când din cauza valutei cărțile streine ne sunt aproape inaccesibile”¹⁵.

Pe lângă partea sa statistică, **Darea de seamă** prezentată de rectorul Traian Bratu la 8 noiembrie 1922 conține idei remarcabile referitoare la misiunea Universității din Iași, definindu-i rolul ce-l avea de îndeplinit, în același timp, la est de Carpați, în cadrul României întregite și într-un context mai larg, european. Asupra acestei chestiuni avea să revină cu prilejul unor intervenții similare. Astfel, în **Darea de seamă pe anul universitar 1932/1933**, rectorul Traian Bratu preciza: „Nistrul și o linie dreaptă spre nord au ajuns să fie hotarul de răsărit al civilizației vest-europene. Altă civilizație, bazată pe altă concepție și izvorâtă dintr-un caracter etnic deosebit, începe la est de linia care unește Nistrul cu granița răsăriteană a Finlandei. Nu contestăm și nu discutăm această cultură de dincolo, care își poate avea îndreptățirea ei acolo, fiind condiționată de alt caracter al popoarelor și de altă evoluție istorică. *Noi însă după origine și caracter suntem și voim a rămânea în legătură suflotească cu lumea Europei de apus de țara noastră*”. Știința și arta nu sunt legate de o rasă, de un popor, de granițe etnice sau religioase, dar ele trebuie să fie cultivată de fiecare popor potrivit cu caracterul lui, cu tradiția și istoria lui, „iar la noi toate acestea ne îndreaptă spre apus”. În felul acesta, Universitatea din Iași, cu cele două facultăți de la Chișinău înființate între timp (Teologia, în 1926 și Științe Agricole, în 1933), „este, în acest colț sud-estic al Europei, bastionul, focarul cel mai înaintat spre răsărit al culturii concepute în sens vest-european”¹⁶.

perioadă interbelică, Universitatea va beneficia de sprijinul, adesea substanțial și sub diferite forme, acordat de diferite instituții, fundații, întreprinderi, de persoane particulare între care și proprii absolvenți etc.

¹⁵ Arh.J.I., **Rectoratul Univ.**, dosar 1000/1922, f. 530.

¹⁶ *Anuarul Universității Mihăilene din Iași 1930-1935*, publicat de Traian Bratu, rectorul în funcțiune al Universității, Iași, 1936, p. 10. Instaurarea bolșevismului în Rusia a constituit un factor în plus în susținerea tezei conform căreia civilizația europeană cuprinde spațiul delimitat prin o linie ce leagă Marea Baltică de Marea Neagră. Existența „celor două lumi” a fost discutată și de marii noștri geografi, invocându-se criterii specifice. Se preciza că meridianul 25, care trece prin Făgăraș și Câmpulung Muscel, împarte atât teritoriul României, cât și al Europei întregi în două

Evoluția Instituției în perioada interbelică va confirma, în esență, misiunea asumată a doua zi după Marea Unire.

L'Université de Iași
dans le nouveau contexte national et européen (1918)
Résumé

La Grande Union ouvrit de nouveaux horizons à la vie spirituelle, et l'entre-deux-guerres enregistra un développement sans précédent. La société roumaine trouva une solution à ce que l'on appelait à l'époque les questions régionales de l'Europe centrale et du sud-est, en élargissant son accès et sa contribution à l'échange international d'idées.

L'Université de Iași assuma une responsabilité toute spéciale dans la nouvelle configuration du pays. Sitôt après la guerre, le nombre d'étudiants augmenta de beaucoup; il se décupla par rapport à 1914, en dépassant 4 500 en 1921-1922, dont plus de la moitié provenait de la Bessarabie. L'Université exprimait sa grande satisfaction vis-à-vis de ce rôle remarquable qu'elle allait remplir au sein de la nouvelle Roumanie, et assumait sa qualité „du bastion, du foyer le plus avancé vers l'est de la culture conçue dans le sens de l'Europe de l'Ouest”.

părți aproximativ egale. Țara noastră se află în mijlocul continentului. Pământul românesc „nu stă singuratic în mijlocul continentului. El face parte din marea clădire a Europei centrale și apusene, întocmai ca un bastion înaintat al unei cetăți”. Nu pot fi considerați Uralii ca hotar între Asia și Europa, ci o linie care ar porni de la Gurile Dunării și ar ajunge la Marea Baltică. „Atunci România rămâne, după dreptate, în marginea răsăriteană a Continentului” (S. Mehedinți, G. Vâlsan, **România**, București, 1929, p. 5-8).

UN *LOBBY* EFICIENT ÎN JUSTIȚIA INTERBELICĂ: LEGEA PENTRU ORGANIZAREA ȘI UNIFICAREA CORPULUI DE AVOCAȚI DIN 21 FEBRUARIE 1923

Nicolae-Cristian Ursulescu

Ion (Jan) Th. Florescu
Ministrul Justiției
19 ian. 1922-28 oct. 1923

Unirea de la 1 Decembrie 1918 nu a reprezentat doar împlinirea idealului național, ci și momentul de debut în modernizarea noului stat unitar și a societății românești, în ansamblul său. Dar acest deziderat solicita, în mod imperios, realizarea unificării legislative și a tuturor sistemelor definitorii pentru noul stat, între care și cel judecătoresc. Dacă, inițial, în primii ani după Unire, clasa politică românească a optat pentru extinderea legislației din Vechiul Regat în provinciile istorice, după anul 1923 au fost adoptate acte normative definite de eminentul jurist Constantin Hamangiu drept *legi noi de unificare*. În anul adoptării Constituției,

profitându-se de componența parlamentului (format, într-o mare măsură, din avocați) s-a reușit elaborarea doar a unei singure legi importante care interesa în mod direct sistemul judiciar: *Legea pentru organizarea și unificarea corpului de avocați* din 21 februarie 1923. La acel moment, avocatura era reglementată pe teritoriul național de trei legi diferite: în Vechiul Regat și Basarabia, prin extindere, era în vigoare legea din 12 martie 1907, în Transilvania – legea din 1874, iar în Bucovina – legea din 1868. Lipsa unei norme unitare producea disfuncționalități considerabile la nivelul administrării justiției, unul din impedimentele majore fiind imposibilitatea transferării unor avocați din Vechiul Regat în barourile din provinciile unite. Acest neajuns a fost remediat de legiuitor în anul 1921 când, printr-o lege de modificare a legii din 1907, s-a impus admiterea transferului. În primăvara anului 1921, în perioada 5-10 mai, a avut loc la București primul Congres al avocaților din România Mare, pe

parcursul lucrărilor acestuia exprimându-se doleanțele tuturor barourilor din țară și formulându-se propuneri pentru modificarea legii de funcționare, prin preluarea și armonizarea aspectelor pozitive din toate cele trei legi. „Suntem convinși – precizau participanții la deschiderea lucrărilor congresului – că dezbaterile acestei adunări vor stabili directivele pe care se va alcătui unificarea legii corpului de avocați, atât de necesară reorganizării acestei profesii în România și unificarea legislației atât de urgent reclamată de necesitățile politice și economice și mai ales naționale românești”¹. La congres a fost supus dezbaterii un proiect al legii de funcționare întocmit de reprezentanții Baroului de Ilfov (condus de fostul Ministru al Justiției, Dem. Dobrescu), care a fost discutat pe capitole și aprobat la final cu largă majoritate². Proiectul va fi preluat de Ministrul Justiției, Ioan (Jean) Th. Florescu, care va supune dezbaterii barourilor mai multe modificări și completări³. După

¹ *Curierul Judiciar*, XXVIII, nr. 17, 5 mai 1921, p. 251.

² „Frații noștri din Transilvania, Bucovina și Basarabia, veniți la congres, și-au dat perfect de bine seama că viața de libertate la care sunt chemați prin uniunea la Patria – mămă cere în primul rând sacrificiul ideilor preconceptuate și aderarea la opera de unificare. Neexistând nici învinși, nici învingători, avocații din toate țările românești au voit să dovedească acum, la prima ciocnire a intereselor lor profesionale, că sunt partizanii nu numai ai unității sufletești, dar și ai realizărilor în fapte a acestei unități. Primul pas a fost făcut și cum el pornește de la promotorii vieții juridice și morale a unui popor, desigur că nu suntem legănați de iluzii exprimându-ne credința că unificarea întregii legislații se apropie” (*Curierul Judiciar*, XXVIII, nr. 18, 15 mai 1921, p. 273 – 274).

³ La data de 27 octombrie 1922, Ministrul Justiției a transmis tuturor decanilor din țară următoarea telegramă: „*Dorind a avea și opiniunea reprezentanților barourilor asupra proiectului de lege pentru unificarea organizării corpurilor de avocați din toată țara: rog binevoii a veni și D-stră în acest scop în capitală. În localul Ministerului Justiției. În ziua de 4 noiembrie orele 17. Ministerul Justiției, Th. Florescu*” (Arhivele Naționale ale României – Direcția Județeană Bacău (în continuare, ANRDJBC), **Fond Colegiul avocaților Bacău**, dosar 3/1915-1922, fl. 563).

După trei zile, Decanul Baroului de Ilfov convoca toți reprezentanții Barourilor din țară la consultări, transmițând adresa nr. 1340 din 30 octombrie 1922 cu următorul cuprins:

„*Domnule Decan,*

În vederea consfătuirii privitoare la legea avocaților la care am fost invitați de D-l Ministru al Justiției pentru sâmbătă, 4 noiembrie 1922, la Ministerul Justiției, cred că ar fi bine ca noi Decanii să avem în prealabil un schimb de vederi.

În acest scop, sunteți rugat să binevoiți a lua parte, Vineri 3 Noiembrie a. c., ora 9 seara, la întrevederea Decanilor ce va avea loc la mine acasă, în strada Sf-ții Apostoli N. 17, București.

acceptarea formei finale (conform spuselor ministrului, barourile din țară „au găsit adăogirile justificate și au încuviințat proiectul cu adrese elogioase, rugând Parlamentul ca el să fie votat cu un moment mai devreme”⁴), proiectul Ministerului de Justiție va fi depus în Senat în luna decembrie 1922, fiind votat în ședința din 29 decembrie 1922 cu 70 de voturi pentru și 5 împotriva; în Cameră, proiectul a fost depus în luna ianuarie 1923, fiind votat de 147 de deputați prezenți în ședința din 13 februarie 1923, cu 136 voturi pentru și 11 împotriva⁵. În **Expunerea de motive**, Ministrul Justiției preciza că: „În oricare alte împrejurări, reglementarea modernă a barourilor de avocați, corp de elită auxiliar prețios al justiției, ar fi fost o necesitate binevenită, dar ar fi atras mai mult atențiunea celor care vin în contact mai des cu această categorie de intelectuali, luptători ai dreptului și apărători ai obijduiților. În împrejurările de față însă, în urma chemării la o viață nouă a provinciilor care s-au contopit în noul Stat al României întregite, organizarea barourilor din întreaga țară, prin adoptarea unor condițiuni comune de admitere în corp, ia caracterul unei mari necesități de unire și consolidare națională”⁶.

Pe parcursul celor patru zile de dezbateri în Cameră, proiectul a fost apreciat pozitiv de parlamentari, care l-au votat într-un ritm alert, motivat și de faptul că mulți dintre ei dețineau ambele calități (de deputat și de avocat), iar adoptarea legii aducea beneficii incontestabile acestei profesii. În ședința din 10 februarie 1923, Mircea Djuvara își începea

Primiți, vă rog, onorate confrate, asigurarea celei mai distinse considerațiuni.

Decan, Dobrescu”

(**Ibidem**, fl. 562).

În urma întâlnirii de la Ministerul Justiției, s-a stabilit ca fiecare Barou să organizeze Adunarea generală, în care să discute forma finală a proiectului, urmând ca toate propunerile formulate să fie transmise ministrului în cel mai scurt timp. Baroul Bacău a organizat Adunarea generală în data de 2 decembrie 1922, singura propunere importantă fiind solicitarea suprimării expresiei „*fără deosebire de sex*” din articolul 1 (**Ibidem**, fl. 561).

⁴ **Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților** (în continuare, **D.A.N.C.D.**), ședința din 10 februarie 1923, în *Monitorul Oficial*, nr. 31, 14 martie 1923, p. 794.

⁵ **D.A.N.C.D.**, ședința din 13 februarie 1923, în *Monitorul Oficial*, nr. 33, 16 martie 1923, p. 827.

⁶ **D.A.N.C.D.**, ședința din 10 februarie 1923, în *Monitorul Oficial*, nr. 31, 14 martie 1923, p. 788.

discursul prin a aprecia că „suntem datori mulțumire d-lui Ministru al Justiției, care a binevoit să se facă interpretul voinței generale a corpului avocaților din țară, atunci când a venit cu legea pe care o propune astăzi înaintea d-voastre”⁷. Deputatul de Argeș, I.P. Șerbănescu, provenit din rândurile cadrelor didactice, observa că „această lege, prin câteva articole, pe lângă organizarea internă a corpului de avocați, lasă să se vadă câteva articole de favoare pentru corpul avocaților”. Observațiile erau făcute cu trimitere la articolul 37 în care se prevedea că actele care se prezentau pentru autentificare la orice autoritate în localitățile unde nu existau notari publici trebuiau a fi redactate de un avocat. Deputatului, care acuza faptul că textul de lege obliga la o cheltuială suplimentară persoanele știutoare de carte care ar fi putut să își redacteze singure actele, i s-a reproșat că ia „apărarea samsarilor care astăzi la țară fac acte greșite și care redactează și acțiuni care compromit de la început dreptul împričinaților”⁸. A mai fost criticată introducerea unor infracțiuni în cuprinsul legii, deputatul Iorgu Gh. Toma considerând că acestea și-ar fi avut locul în Codul penal; amendamentele au fost respinse, cu motivația că „o mulțime de legi speciale au între-însele sancțiuni penale, fără ca nimeni să fi făcut până acum vreo învinuire din aceasta”. În alocuțiunea sa, Mircea Djuvara făcea mențiune la deciziile Congresului din 1921, precizând că „fructul bine cugetat al aceluși congres e legea de astăzi” și că „nu trebuie să aducem atingeri prea adânci economiei sale generale, pentru că am zdruncina cu desăvârșire întreaga eficacitate a ei”. Aceste cuvinte caracterizează cel mai bine atmosfera în care au decurs dezbaterile legii în Cameră (amendamentele vizând, în marea lor majoritate, chestiuni de formă și nu de fond ale legii) și care au condus la adoptarea proiectului în forma prezentată, după ce și Senatul o votase aproape în unanimitate.

Legea era împărțită în 11 capitole care reglementau: *cap. I – condiții de admisibilitate și exercițiu (articolele 1-4)*; *cap. II – despre stagiul și examen (articolele 5-25)*; *cap. III – despre înscrierea în corpul avocaților și despre tablou (articolele 26-34)*; *cap. IV – despre drepturile avocaților (articolele 35-43)*; *cap. V – îndatoririle avocaților (articolele 44-54)*; *cap. VI – despre organele corpului de avocați (articolele 55-77)*; *cap. VII – despre acțiunea disciplinară (articolele 78-97)*; *cap. VIII –*

⁷ *Ibidem*, p. 794.

⁸ *Ibidem*, p. 792.

despre asistența judiciară (articolele 98-108); cap. IX – taxe și cotizațiuni (articolele 109 și 110); cap. X – despre Casa de ajutor (articolele 111-115) și cap. XI – dispozițiuni tranzitorii și finale (articolele 116-123).

Dintre toate prevederile legii, multe cu caracter novator, două articole (articolul 1 și articolul 76) au consfințit cu adevărat triumful avocaților, care au reușit să își impună voința în legislativ și să tranșeze, în favoarea lor, dispute anterioare din interiorul sistemului judiciar. În primul articol, se consacra și legislativ ceea ce instanțele hotărâseră încă din anul 1920 – dreptul femeii de a fi admisă în corpul avocaților. Având în vedere alcătuirea democratică a baroului românesc interbelic, acceptarea femeilor în avocatură a apărut ca un act firesc, în concordanță cu principiile enunțate de clasa politică și care stăteau la baza organizării României întregite. Această deschidere nu s-a manifestat, totuși, și în corpul magistraților, evenimentul acceptării primei femei ca judecător producându-se după cel de-al doilea război, onoarea revenindu-i descendentei unui alt simbol național, Iolanda Eminescu (1921-1998).

Ella Negruzzi a fost prima femeie din istoria avocaturii române, fiind admisă în Baroul Ilfov prin decizia nr. 30 din 8 martie 1920 a Curții de Apel București, secțiunea a III-a. Sub președinția lui N.C. Schina, completul instanței de apel a hotărât: „*Femeia română, având vârsta de 21 ani și titlul academic de licențiată sau doctor în drept, are dreptul de a putea fi înscrisă ca avocat în barou, nefiind un text expres în lege care să o oprească de a exercita această profesiune*”⁹. Ea și-a început activitatea în aceeași lună, după depunerea jurământului ca avocat în fața magistraților Curții de Apel București. La ședința prilejuită de acest eveniment a luat cuvântul și decanul Dem.I. Dobrescu, care a declarat: „În numele Baroului din județul Ilfov felicit și eu pe prima femeie avocat în capitala României Mari, care face experiența feminismului în barou. Noi am crezut că trebuie să le admitem în Corpul nostru, tocmai pentru ca să se facă această experiență. Neîncrezători în teoriile feministe care exagerează calitățile femeii, nici în teoriile anti-feministe care exagerează defectele ei, noi am găsit că nu trebuie să fim nici feminiști, nici anti-feminști și să fim pur și simplu juriști”¹⁰.

⁹ **Decizia civilă nr. 30 a Curții de Apel București**, în *Curierul Judiciar*, XXIX, nr. 32-33, 9 mai 1920, p. 267.

¹⁰ **Cuvântarea ținută de d-l Dem.I. Dobrescu, decanul Baroului de Ilfov, cu**

Anterior, în anul 1891, Baroul Ilfov admisesese înscrierea în rândurile sale a Sarmizei Bilcescu, hotărâre infirmată de instanță, pe calea interpretării legii, astfel încât aceasta nu a profesat niciodată în România. 30 de ani mai târziu, evenimentul intrării primei femei în sistemul judiciar din România a fost salutat unanim de presa de specialitate, cercurile juridice creând o adevărată presiune pentru ca magistrații să valideze această înscriere. Făcând referire la episodul Sarmiza Bilcescu, Dem.I. Dobrescu spunea: „Legea organizării corpului de avocați însă nu oprește înscrierea femeii în barou și nici o lege anterioară din trecutul țării noastre, n-a oprit această înscriere. Și în trecut ca și în prezent, n-a fost și nu este oprită decât de moravurile noastre, decât de prejudecata noastră, care până la război era anti-feministă [...] Astăzi, războiul a ridicat demnitatea omului și începem să respectăm și pe femeie. Moravurile au exclus-o din barou, moravurile o înscriu”¹¹. După adoptarea deciziei, Grigore Conduratu – consilier la Curtea de Apel București – a publicat sub pseudonim un articol în *Curierul Judiciar* în care preciza, în mod neechivoc, faptul că nu exista în legislația vremii nici un impediment pentru accederea femeilor în avocatură, manifestându-și speranța că hotărârea magistraților Curții de Apel nu va fi infirmată de judecătoria instanței supreme¹². După confirmarea deciziei, drumul către pătrunderea doamnelor în sistem a fost netezit, Baroul Ilfov primind în rândurile sale și alte „consore”, precum Aurelia Sachelarie, Margareta Paximade, Iuliana Vlădescu, nume care s-au impus rapid în avocatura interbelică. Tot în 1920 a fost înscrisă și prima femeie în Baroul Chișinău, Eugenia Crușevan (1889-1976). Toate aceste personalități au avut o înrâurire fastă nu numai asupra baroului, în particular, ci și asupra mișcării de emancipare a femeii, care, în perioada interbelică, a cunoscut o amploare fără precedent.

Dar dispoziția pentru care militau foarte mult toți reprezentanții barourilor și care a constituit, în fapt, unul din motivele principale pentru care s-a dorit adoptarea cât mai grabnică a legii, a fost cea inserată în articolul 76, care reglementa raporturile dintre avocați și magistrați. În **Expunerea de motive**, ministrul I.Th. Florescu explica astfel

ocaziunea depunerii jurământului d-nei Ella Negruzzi, în *Curierul Judiciar*, XXIX, nr. 18-19, 14 martie 1920, p. 166.

¹¹ Dem.I. Dobrescu, **Concluziuni din partea Baroului Capitalei**, în *Curierul Judiciar*, XXIX, nr. 32-33, 9 mai 1920, p. 267.

¹² Gricon, **Femea – avocat**, în *Curierul Judiciar*, XXIX, nr. 18-19, 14 martie 1920, p. 165.

introducerea acestei reglementări: „Pentru a se păstra nivelul baroului la aceeași înălțime cu al magistraturii, congresul s-a preocupat și a introdus în proiect articole privitoare la paza onoarei și demnității corpului. Principiul care a triumfat în congres, cu o mare însuflețire, a fost că avocatul în exercițiul funcțiunii sau în localul judecătoresc este asimilat funcționarului public în privința respectului ce i se datorește și orice act de brutalitate sau jicnire adresat lui trebuie pedepsit conform art. 183 și următorii din codul penal. Într-adevăr, avocatul trebuie să puie în cauza care o apără și curaj, și căldură, și sinceritate, bineînțeles toate acestea îmbrăcate într-o formă de cuviință și moderațiune, pe care chiar legiuitorul penal o recomandă, dar, pentru a-și da tot tributul competenței și al sincerității sale, el trebuie să fie sigur că în sala de ședință sau la ușa instanței nu este așteptat de un adversar brutal sau vindicativ, care în timpul judecății îl ultragiază sau după ședință îl lovește, pentru a face să plătească talentul a ceea ce nu poate obține de la justiție. Pedepsa mai severă a ultragiului va da mai mult de gândit celor care își înfrânează cu greu impulsivitatea temperamentului”.

Ministrul oferea și motivații concrete pentru textul de lege propus: „S-au întâmplat însă, din nenorocire, cazuri în care armonia și confraternitatea dintre magistrat și avocat să fie și ea câteodată turburată. În elanul unei pasionate pledoarii, avocatul a depășit măsura, un gest, o expresie n-a plăcut prezidentului ședinței. Un schimb de cuvinte a urmat și dintr-o neînțelegere, amorul propriu amestecându-se, s-a iscat aceea ce se numește un «delict de audiență». Magistratul pretinde deodată că a fost ultragiat, avocatul că a fost brutal admonestat și rău înțeles. În actuala stare de lucruri au fost cazuri când avocatul a fost imediat condamnat și trimis la închisoare. Au urmat regretabile solidarizări, câteodată de o parte și de alta, totdeauna în dauna justiției și a justițiabililor. Pentru a preîntâmpina asemenea incidente și condus de ideea că nimeni nu e bine să judece sub imperiul mâniei sau tulburării, mai ales pe un avocat, care este foarte de aproape înrudit cu marea familie a magistraților și care reprezintă și onoarea unui corp sub a cărui disciplină se află, am introdus o dispozițiune nouă. Judecătorul care se va socoti ultragiat de un avocat în ședință publică va constata numai delictul de audiență, fără a lua vreo altă măsură și va amâna procesul pentru alt termen, când completul se va alcătui fără magistratul ultragiat. Cu chipul acesta, judecata rece și demnă va câștiga în autoritate și va avea aprobarea tuturor acelor care știu să se desolidarizeze de greșeli.

Acțiunea disciplinară în contra avocatului a rămas ca și în trecut în mâinile consiliului de disciplină ca primă instanță, dar în ceea ce privește apelul împotriva unor deciziuni condamnatoare, s-a creat o instanță de apel pe lângă consiliile baroului de la reședința Curții de Apel, alcătuind astfel baroul dintr-un număr suficient de membri, pentru a putea judeca nu numai pe avocații ce vin din provincie, dar chiar pe aceia din orașul de reședință al Curții de Apel. Motivul pentru care apelurile în materie disciplinară nu vor mai fi judecate de magistrați se explică îndeajuns nu numai prin interesul descongestionării justiției, dar și prin aplicarea adevăratelor tradiții ale baroului și ale tuturor asociațiilor profesionale, care cer ca aprecierea și sancțiunea atitudinilor profesionale și morale să fie încredințată semenilor din același corp din care face parte cel învinuit. Partea pur juridică însă de respectare a legii a fost lăsată unei instanțe speciale de recurs, în care, ca și la consiliile de revizie ale armatei, magistrații Înaltei Curți de Casație stau alături cu reprezentanții cei mai autorizați ai baroului”¹³.

Incidentul la care ministrul făcea referire (și care, deși nenominalizat, era cunoscut de toată lumea juridică, făcând vâlvă în epocă) a fost cel petrecut la secția a III-a a Tribunalului din Iași, în ședința din data de 20 decembrie 1921, între judecătorul E. Stănescu și avocatul N. Gheorghiane. Pornind de la respingerea de către judecător a unei probe, între cei doi a avut loc un scurt schimb de cuvinte, avocatul refuzând să părăsească sala la solicitarea magistratului și la intervenția aprodului. Ședința a fost suspendată și, după două ore de deliberare, s-a dispus măsura „trimiterii pe 24 ore la popreală a avocatului Gheorghiane pentru că a întrebuițat în pledoaria sa un ton nepotrivit cu respectul datorit tribunalului”¹⁴. Sentința a fost menținută și în căile de atac, fiind pusă în executare. Situația a fost adusă imediat la cunoștința Ministrului Justiției de către decanul Baroului ieșean, Eugen Herovanu, iar în zilele următoare a fost comunicată tuturor barourilor din țară. Ca o primă reacție, nici un avocat nu s-a mai prezentat în săptămâna respectivă la ședințele secției a III-a, incidentul fiind doar punctul culminant al unor relații încordate dintre corpul avocaților și președintele secției,

¹³ D.A.N.C.D., ședința din 10 februarie 1923, în *Monitorul Oficial*, nr. 31, 14 martie 1923, p. 790.

¹⁴ ANRDJbc, **Fond Colegiul avocaților Bacău**, dosar 3/1915-1922, document intitulat **Memoriul baroului de Iași cu privire la incidentul de la 20 decembrie 1921**, fl. 543 - 549.

judecătorul Winkler¹⁵. În urma acuzațiilor publice de abuz aduse de către avocați judecătorilor Winkler și Stănescu, toți magistrații ieșeni s-au declarat solidari cu colegii lor, solicitând într-un memoriu adresat Ministrului Justiției modificarea articolului 90 din Legea avocaturii din 1907 în sensul menționării exprese a faptului că măsurile de acest gen se puteau aplica „particularilor și avocaților deopotrivă”, gest apreciat de barou „cu atât mai nedrept, cu cât în loc de a tinde la potolirea incidentului, a mărit și mai mult umilința impusă colegilor de la bară”¹⁶. În fața acestei situații, poziția baroului s-a radicalizat: „Astfel, este de neconceput că într-o țară în care Justiția a ajuns în faza maturității sale de dezvoltare, publicul și împricinății aflați în sala unui tribunal să asiste la scene ca cea petrecută la Iași, să vadă avocații amenințați cu scoaterea din sală prin mijlocirea aprodului și în cele din urmă trimiși la popreală cum se trimit bețivii care turbură lucrările judecătii”¹⁷. La protestul avocaților din Iași s-au alăturat, rând pe rând, toate barourile din țară, care au trimis la Iași scrisori de adeziune la protestul inițiat¹⁸. În fața acestui protest de o amploare fără precedent, Ministrul Justiției, Stelian Popescu (care avea să predea, în perioada imediat următoare, conducerea ministeriatului succesorului său, Ion Th. Florescu, la 19 ianuarie 1922) a dispus sesizarea Consiliului Superior al Magistraturii pentru judecarea disciplinară a judecătorului Stănescu.

În cadrul dezbaterilor, a existat o voce singulară, cea a fostului magistrat bucovinean Iorgu Gh. Toma, care a solicitat suprimarea

¹⁵Decanul E. Herovanu menționează în memoriul său: „La tribunalul secțiunea III, incidentul acesta nu e cel dintâi. Regret că trebuie s-o constat: o atmosferă particulară se remarcă acolo de mai demult și deseori în timpul din urmă am primit plângeri din partea avocaților în contra președintelui Winkler, ca și din partea președintelui în contra unor avocați. Impresia mea, sprijinită pe fapte numeroase, e că tensiunea aceasta își are în mare parte cauza în lipsa de tact și în caracterul iritabil și violent al domnului Winkler. Cred chiar că fără influența directă sau indirectă a acestuia, d-l judecător Stănescu n-ar fi dat ordonanța de popreală” (*Ibidem*, fl. 544).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, fl. 545.

¹⁸ Sub imperiul puternicelor emoții rezultate din acest conflict, unele barouri au formulat diverse propuneri, unele de-a dreptul hilare, prin care încercau să tranșeze următoarele incidente de acest gen în favoarea avocaților (vezi, spre exemplu, adresa nr. 103 din data de 10 ianuarie 1922 a Decanatului corpului de avocați din județul Roman trimisă Baroului din Iași, ANRDJBC, **Fond Colegiul avocaților Bacău**, dosar 3/1915-1922, fl. 542).

articolului 76, considerând că „interesul unei bune justiții este un interes de ordine publică și acest interes reclamă ca poliția ședinței judecătorești să fie exercitată de magistratul care este chemat să prezideze ședința. El singur este răspunzător de mersul corect al dezbaterilor ședinței, el este răspunzător de menținerea ordinii în sala de ședință, el exercită deci poliția, adică puterea disciplinară în ședință”. Parlamentarul mai aprecia că „măsurile care le ia magistratul-președinte al ședinței în caz de turburare a ordinii și în cazul unui ultraj comis de avocat în această ședință sunt măsuri de ordin polițienesc, ele sunt emanațiuni ale puterii sale disciplinare care, fiind mijlocul pentru asigurarea mersului corect al dezbaterilor și al întregului efect al procesului, se găsește cu acesta într-o legătură atât de strânsă, încât o reglementare potrivită, o reglementare fericită a acestei materii nu se poate face în proiectul de lege pentru organizarea corpului de avocați, ci se poate face numai în procedura civilă și penală, căci aici este locul reglementării tuturor normelor procesuale”¹⁹.

Lobby-ul puternic făcut de avocați pe lângă factorii de decizie și, în special, pe lângă ministrul Florescu avea să se dovedească eficient și să se soldeze cu adoptarea articolului 76 în forma propusă de ministru. Dispozițiile articolului în forma în care a fost votat în Parlament dădeau consistență aprecierilor profesorului deputat I.P. Șerbănescu referitoare la instituirea unor „cauze de favoare”.

Cuprinzând și aceste prevederi, legea transforma avocatura într-o profesie râvnită, dispozițiile ei având efecte benefice asupra evoluției organizării judiciare în România Mare, din rândul avocaților ridicându-se adevărați specialiști care au contribuit decisiv la continuarea operei unificării legislative. La data de 22 februarie 1923, Ministrul Justiției trimitea tuturor barourilor din țară o telegramă prin care anunța promulgarea legii²⁰. Adoptarea actului normativ a fost privită de întreg corpul avocațesc drept o mare victorie; la inițiativa noului Decan, Istrate Micescu, Baroul de Ilfov organiza la București, în data de 11 martie 1923, în Sala de marmură a Hotelului „Boulevard” un mare banchet,

¹⁹ **D.A.N.C.D.**, ședința din 10 februarie 1923, în *Monitorul Oficial*, nr. 31, 14 martie 1923, p. 797.

²⁰ „Cu onoare vă anunț că ieri, 21 Februarie 1923, s-a promulgat legea de organizarea și unificarea barourilor din întreaga țară menită să consolideze unirea sufletească și să înalțe tot mai sus prestigiul avocaților. Ministrul Justiției, Ion Th. Florescu” (ANRDJbc, **Fond Colegiul avocaților Bacău**, dosar 4/1923-1924, fl. 67).

pentru a sărbători „prima lege de unificare a barourilor din România Mare și pe D-l Ministru al Justiției, Ion Th. Florescu, care ne-a susținut legea în fața Corpurilor Legiuitoare”²¹.

Ulterior, în luna mai 1923, în baza dispozițiilor legii din 21 februarie 1923, s-a înființat Uniunea Avocaților din România, primul președinte al acestui organism reprezentativ fiind ales fostul Decan de Ilfov, Dem. Dobrescu. Ca un prim pas, Uniunea a pregătit Congresul avocaților ce a avut loc la Oradea, despre care Dem. Dobrescu avea să afirme că, „în calea unificării sufletești, la Oradea Mare s-a văzut că în harta sufletească a baroului nu mai există nici Prutul, nici Carpații, iar în raporturile noastre cu avocații minoritari putem spune că s-a rupt gheața dintre noi” și în cadrul căruia au fost elaborate normele ce se vor regăsi în Regulamentul adoptat la 17 octombrie 1923 pentru aplicarea Legii avocaților²².

**An effective lobbying in inter-wars Justice: Law concerning the
organization and unification of the body of lawyers from the
February 21, 1923
Summary**

In early 1923, taking advantage of the presence of a large number of lawyers on the banks of the Constituent National Assembly, the Bar has succeeded to impose its will and, enjoying total and unconditional support of the Minister of Justice, Ion (Jan) Th. Florescu, to determine the adoption, in due form, of the law concerning the organization and unification of the body of lawyers. The legal act should not only enshrine the new organization of lawyers in the judicial system of unified Romania, by clarifying the professional situation of lawyers in the United Provinces, but also would materialize a slightly position of authority of the Bar in relation to the magistracy and the possibility of the women accession in legal advocacy. The support received from the Minister, a person with significant influence among liberal-dominated parliament, made the law to be discussed and voted in a very short time, even the government and opposition members were on irreconcilable positions at

²¹ **Ibidem**, fl. 69. Ca o recunoaștere a meritelor sale în adoptarea legii, Jan Th. Florescu va fi ales în anul 1924, pentru o scurtă perioadă, decan al Baroului București.

²² Dem. Dobrescu, **Congresul avocaților**, în *Curierul Judiciar*, XXXII, nr. 15, din 22 aprilie 1923, p. 225.

that time, discussing the provisions of the new Constitution.

ION I.C. BRĂTIANU, ÎN ENCICLOPEDIILE ALE LUMII

George Florescu

Între personalitățile politice care s-au distins în România primelor trei decenii ale secolului XX, Ion I.C. Brătianu ocupă, neîndoind, un loc predominant, care nu poate fi tăgăduit, indiferent de argumentele avute în vedere, eventual, de cineva. Prin întreaga sa existență, el a continuat o tradiție de familie, începută de tatăl său, Ion C. Brătianu, și de unchiul său, Dimitrie C. Brătianu, pentru a fi prelungită apoi de cei doi frați, Vintilă Brătianu și Constantin I.C. Brătianu. Toți au consacrat o dinastie care a condus destinele țării lor în momente decisive ale modernizării acesteia. Chiar și fiul său, Gheorghe I. Brătianu, a ilustrat aceeași conveniență familială, încheiată tragic, după ce România a intrat în zona de influență a ideologiei totalitare rusești.

În 1895, când abia depășise vârsta de 30 de ani, Ion I.C. Brătianu a devenit membru al Partidului Național Liberal și deputat, inaugurând astfel o carieră politică exemplară, din multe puncte de vedere, ce se va încheia, surprinzător, în noiembrie 1927. În ianuarie 1909, a fost investit pentru prima dată cu demnitatea de prim-ministru, experiență repetată de mai multe ori. A condus, între 1897 și 1927, unele departamente guvernamentale importante, precum cel al Lucrărilor Publice, al Războiului, al Internelor și al Afacerilor Străine. Pe lângă unele priorități personale, fiul cel mai mare al lui Ion C. Brătianu a fost acela care s-a aflat în fruntea primului cabinet din care au făcut parte reprezentanți ai tuturor provinciilor României Mari. A guvernat țara în anii neutralității, dar și după intrarea ei în război, până la 26 ianuarie/8 februarie 1918. Tot el a fost șeful delegației române la Conferința de Pace de la Paris, în 1919, și semnatarul unor documente internaționale de mare valoare politică și diplomatică. Constituția din 1923, un act fundamental al României moderne, a fost adoptată de un minister condus de Ion I.C. Brătianu, artizan al multor înfăptuiri asemănătoare ale României postbelice. Pe lângă aceste înalte competențe oficiale, Ion I.C. Brătianu s-a aflat, între 1909 și 1927, în fruntea Partidului Național Liberal, care a fost cea mai importantă formațiune politică a vremii. Menționând doar principalele răspunderi și realizări, trebuie să avem permanent în vedere circumstanțele de ansamblu ale vremurilor respective, privite din perspectiva epocii, care, așa cum se întâmplă adeseori, ajung la un

moment dat să fie blamate și puse sub semnul întrebării. România primului sfert al secolului XX a fost o țară care a beneficiat de un context european favorabil înfăptuirii aspirațiilor ei naționale. Acestea au fost, de altfel, exigențele dominante ale acelor ani, care au polarizat principalele energii politice românești până în 1919, continuate apoi de încercările de modernizare a unei societăți care nu mai era aceea de dinainte de încheierea Primului Război Mondial.

Privit cu ochii zilelor noastre, dar fără a-l abstrage din contextul timpului său, Ion I.C. Brătianu ne apare ca o personalitate providențială a unei epoci emblematice, care a răspuns dezideratelor ei, în limitele proprii lumii românești de atunci. A fost un personaj-cheie al României Primului Război Mondial și al împlinirilor de ordin național care au urmat, ipostază care nu poate fi pusă la îndoială de nimeni și niciodată. Dincolo de limitele firești ale unei asemenea biografii, oricând explicabile și inerente câteodată, el continuă a fi considerat și azi o individualitate politică predestinată. Ion I.C. Brătianu a fost cel mai mare om de stat al României moderne.

De-a lungul anilor, istoricii îndeosebi, dar nu numai ei, i-au dedicat ilustrului personaj mai multe studii și lucrări biografice¹. Cu toate acestea, nu s-a reușit încă a se realiza monografia pe care o merită o personalitate de o asemenea anvergură, recunoscându-se adeseori că istoriografia română resimte și azi această lipsă, care continuă a se repercuta încă asupra încercărilor de recuperare a unui interstițiu deosebit de semnificativ pentru devenirea modernă a României. După dispariția sa pretimpurie, memoria acestui patriot autentic a intrat într-un con de umbră, pentru ca odată cu încheierea celui de-al Doilea Război Mondial numele său să atragă după sine o atitudine de ciudată denegare și chiar de blamare din partea istoriografiei ideologizante a unui timp anormal. Încercările recente nu s-au desprins întru totul de vechea optică politizantă sau de rezervele întreținute de aceasta, circumstanță greu de surmontat, astfel încât monografia pe care o merită Ion I.C. Brătianu a rămas încă, din nefericire, un deziderat². O asemenea stare de fapt

¹ Anastasie Iordache, **Ion I.C. Brătianu, un corifeu al democrației și al liberalismului românesc** (ediția a II-a, revăzută și adăugită), București, Editura Albatros, 2007; Ioan Scurtu, **Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică**, București, Editura Museion, 1992.

² Cf. Gheorghe I. Florescu, **Meridianele clipei**, Iași, Editura Timpul, 2005, p. 308-313; idem, **Un nume uitat: Ion I.C. Brătianu**, în *Convorbiri literare*, Iași, Nr. 11, Noiembrie 2007, p. 96-100.

continuă a fi întreținută de lipsa prelungită, în mod nejustificat, a unei lucrări dedicate Partidului Național Liberal, în fruntea căruia s-a aflat timp de aproape două decenii personajul în discuție.

Dacă posteritatea omului de stat la care ne referim a fost grevată mereu de o rezervă stranie, dublată adeseori de o tăcere recriminatorie, impresiile străinilor, avansate în momentul dispariției sale, sugerau o altă judecată finală. *The New York Times*, bunăoară, scria că „el și tatăl său au dominat România mai mult de o generație”, iar dispariția sa „excluse din lumea modernă una dintre cele mai remarcabile și extraordinare figuri”³. Revenind asupra aceluiași subiect, celebrul cotidian new-yorkez observa că „România a fost pentru câțiva ani una dintre principalele surse de evenimente dramatice pentru solitudinea lumii, iar ultimul premier, Brătianu, a fost figura principală pe scena Bucureștilor. [...] Despre locul permanent al lui Brătianu în istoria țării sale și a Europei Centrale nu poate fi vreo îndoială. [...] Acum, întrebarea este ce va urma după dispariția principalei personalități de pe scenă”, într-un context dificil, complicat de moartea Regelui Ferdinand, de exilul Principelui Carol, de recurgerea la soluția unui principe minor etc.⁴. La fel gândea și ministrul american la București, William Smith Culbertson, care îi mărturisea Reginei Maria că „moartea D-lui Brătianu este o lovitură neîndurătoare pentru țara sa. El a fost figura politică proeminentă a domniei Regelui Ferdinand. A fost adevărata coloană vertebrală a tuturor marilor evenimente care au avut loc în timpul prea scurt al celor 13 ani, atât de plini, în cel mai înalt grad, de realizări extraordinare”⁵. Intervalul pe care îl avea în vedere diplomatul american era acela cuprins între 1914 și 1927.

Dincolo de aceste aprecieri, care erau niște recunoașteri firești, avansate de cineva care nu era străin de realitățile românești și nici nu avea în vedere vreun interes personal, Ion I.C. Brătianu a intrat imediat după dispariția sa surprinzătoare într-o zonă a dezinteresului și chiar a unei potrivnicii resentimentare, atitudini determinate de reminiscențe vindicative, care au atras după ele o uitare nemeritată. În plus ori înainte

³ **Bratianu a Striking Figure**, în *The New York Times*, November 25, 1927, p. 2.

⁴ **Ion Brătianu**, în *The New York Times*, November 26, 1927, p. 14.

⁵ Library of Congress. Manuscript Division, William S. Culbertson Papers, Bound Correspondence, Container no. 55, 1927, Dispatch no. 501. Vezi și Constantin Argetoianu, **Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri**, Volumul al VIII-lea, Partea a VII-a, (1926-1930), Ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1997, p. 169-170.

de toate, așa cum remarca I.G. Duca la 7 ianuarie 1931, „din primul moment, ceea ce m-a izbit a fost tocmai contrastul între ceea ce lumea credea despre el și între ceea ce era în realitate”. Deși, în epocă, așa cum remarca fruntașul liberal, liderul celui mai important partid politic „trece drept un om nehotărât, inactiv și sigur de el”, „în realitate, Brătianu era tocmai contrariul. Era omul cel mai hotărât din generația sa, [...] un spirit necruțător de autocritică, o conștiință veșnic preocupată de răspunderile ce-i incumbau și de datoriile pe care le avea de îndeplinit”. Pe el nu-l interesa „judecata prezentului”, ci „verdictul posterității. El lucra pe planul cel mare al istoriei, nu în cadrul restrâns și meschin al actualităților trecătoare”⁶.

Regina Maria, o personalitate inconfundabilă a vremii, care își cunoștea contemporanii și îi judeca privindu-i dintr-o perspectivă proprie unei suverane, îl considera pe Ion I.C. Brătianu, la începutul anului 1922, deci într-un moment deosebit de semnificativ pentru biografia lui și pentru viitorul României, ca fiind „singurul om cu adevărat puternic pe care îl avem, dar nu este popular”⁷. Un diplomat român, apoi, pentru care omul politic la care ne referim nu era un străin, se va arăta convins, câțiva ani mai târziu, că personajul în discuție a fost „cel mai mare bărbat de stat român din vremea sa”⁸.

Istoricii și diplomații străini care au scris despre România primelor trei decenii ale secolului XX au relevat, fără rezerve, rolul lui Ion I.C. Brătianu în devenirea modernă a țării sale. Amintim doar cum îl va vedea pe el, târziu, când trecutul se dezvăluise întru totul, Conte de Saint-Aulaire, care, recunoscându-i calitățile, releva că acestea, „fac din el unul din cei mai mari oameni de stat ai generației sale, mai mare decât «cei trei mari», Wilson, Lloyd George și Clemenceau. Nimic mai firesc: țărilor mici, le sunt sortiți oameni mari”⁹. Cu toate acestea, unii dintre cei

⁶ I.G. Duca, **Portrete și amintiri**, Ediția a V-a, București, Humanitas, 1990, p. 40-42. Vezi și Sterie Diamandi, **Galeria oamenilor politici**, s.l., Editura GESA, 1991, p. 28 și urm.

⁷ Maria, Regina României, **Însemnări zilnice**, Volumul IV, Traducere de Sanda-Ileana Racoviceanu, București, Editura Albatros, 2005, p. 44.

⁸ Raoul Bossy, **Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)**, Volumul I, 1918-1937, Ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1993, p. 43.

⁹ Cf. Comte de Saint-Aulaire, Ambassadeur de France, **Confessions d'un vieux diplomate**, Paris, Flammarion, Éditeur, 1953; Joseph S. Rouček, **Contemporary Roumania and Her Problems. A Study in Modern Nationalism**, New York, Arno Press & The New York Times, 1971, p. 73-74; Henry L. Roberts, **Rumania. Political Problems of an Agrarian State**, Archon Books, 1969, p. 94, 106; Sherman David

care vorbesc azi despre el continuă a relua, surprinzător și straniu chiar, unele poncife vetuste sau acuzații echivoce, impuse ideologic după 1945, nu din necunoaștere, ci mai ales dintr-o rezervă aprehensivă, de care nu se pot încă desprinde. Adevăratul om de stat Ion I.C. Brătianu a rămas, prea mulți ani, din nefericire, un nume adus arareori în actualitate, fără a se ști cine a fost cu adevărat și de ce nu trebuie uitat. Cei care au obligația de a estompa măcar această imagine deformată, cu malițiozitate uneori, dar mai ales cu neștiință, nu pot renunța nici azi la vechile grile interpretative din teama de a nu greși, prin abandonarea fostelor șabloane ideologizante. Stăruie, încă, părerea că despre Ion I.C. Brătianu s-a scris tot ceea ce ar trebui să știm despre el. În ianuarie 1931, deci după trei ani de la moartea unei asemenea personalități politice, I.G. Duca considera că „generațiile viitoare vor aduce desigur cu emoție omagiul ce se cuvine acestei înalte scupulozități, și vor recunoaște că Brătianu a prevăzut tot ce se putea prevedea și că în dragostea lui de neam a făcut tot ce se putea face. Răspunderile restriștilor suferite, posteritatea le va atribui, cu imparțialitatea cuvenită istoriei, aceluia care le poartă într-adevăr. Din nopțile de chin, din zbuciumul sufletesc al lui Brătianu, se va desprinde însă și mai luminos, pentru cei care vor să vadă, nota profund omenească și atât de mișcătoare a acestui mare român”¹⁰. Câți, însă, au acceptat, imediat ori mai târziu, să vadă și să recunoască aceste adevăruri? Câți dintre cei care au scris despre „marele român” s-au întrebat, cu sinceritate, apelând la argumente, care îi este locul ce i se cuvine între aceia care au însemnat ceva pentru trecutul României? A fost Ion I.C. Brătianu, într-adevăr, ceea ce și-ar fi dorit să fie cei mai mulți dintre contemporanii săi, adică omul providențial al unui timp irepetabil? A răspuns el așteptărilor aceluia care se arătau convinși că odată cu sfârșitul Primului Război Mondial țara lor va fi ceea ce trebuia și putea să devină, într-o zonă a Europei cu permanente probleme politico-diplomatice? A corespuns, el, întru totul, investiției de lider incontestabil al unei generații ce se confundă cu un timp al afirmării marilor idealuri naționale? S-a ridicat, oare, omul politic român la înălțimea unor Mustafa Kemal Atatürk, Józef Piłsudski sau Tomáš G.

Spector, **România la Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu**, Iași, Institutul European, 1995, *passim*; Keith Hitchins, **România. 1866-1947**, Traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Humanitas, 1996, *passim*.

¹⁰ I.G. Duca, **op.cit.**, p. 57.

Masaryk? Până unde ori cât de departe a mers el cu înnoirile reclamate de România acelor ani? Punându-ne doar aceste întrebări, firești și îndreptățite, bineînțeles, ar trebui să încercăm și a vedea dacă altcineva, dintre contemporanii lui, ar fi fost mai potrivit pentru o investiție atât de înaltă și delicată. A existat, oare, o alternativă demnă de a fi fost avută în vedere? Ceea ce știm azi, cu siguranță, este că prin moartea lui Brătianu, România a rămas prea devreme fără unul dintre liderii ei incontestabili și de neînlocuit. Neprevăderea sa, cea mai dureroasă și cu repercusiuni unanim recunoscute mai târziu, a fost, probabil, aceea că a considerat că România anulului 1919 devenise o țară întreagă, egală sieși din toate punctele de vedere și capabilă a se confrunta cu imperativele oricărui timp. Dar cine putea întrevedea atunci că România – dar nu numai ea – va fi pusă în fața unui viitor care nu va mai ține seama de principiile lumii civilizate? Câți dintre contemporanii lui au mers vreodată cu gândul atât de departe, imaginându-și că peste douăzeci de ani lumea se va confrunta cu o dramă care va compromite tot ceea ce se realizase după Primul Război Mondial?

Acceptând și evidențiind chiar, cu imparțialitate, limitele unei individualități de asemenea dimensiuni, nu putem eluda totuși faptul că unul dintre fiii unei familii românești emblematică a secolelor XIX și XX a intrat în posteritate ca un nume care nu poate fi uitat și care va merita în permanență o atenție specială. Cu toate reticențele afișate de contemporani, în momentul dispariției sale, el a rămas în memoria epocii ca unul dintre reprezentanții marcanți ai generației care a impus pe harta Europei o Românie nouă, din multe puncte de vedere. O modalitate de recunoaștere a unei individualități atât de concludente a reprezentat-o faptul că Ion I.C. Brătianu a ajuns, treptat, un *subiect* predilect al mai multor celebre enciclopedii ale lumii. Această ipostază reprezintă, nu numai azi, o confirmare valorică netăgăduită și deosebit de semnificativă pentru un nume și pentru țara pe care o ilustrează. Enciclopedia este, înainte de toate, un demers cu o semnificație multiplă, ce reclamă selecția, recunoașterea și teaurizarea – criterii opționale confirmate în timp –, care stabilesc la un moment dat o scară valorică, un standard, raportate la un trecut distinct și acceptat astfel, la o cauză ideală, un principiu etc. Includerea unui nume într-o enciclopedie îi conferă „subiectului” respectiv o aură care-l înnobilează, eternizându-i numele și opera și conferindu-i astfel o identitate inconfundabilă.

În 1926, celebra **The Encyclopaedia Britannica**, afirmată demult

ca un model incontestabil al genului, a dedicat un articol special lui Ion I.C. Brătianu, intenționându-se, așa cum se recunoștea de fapt, a se realiza astfel o reparație întru totul convenită unui *nume* intrat în istorie odată cu schimbările internaționale intervenite după 1918¹¹. George Boncescu, autorul textului respectiv, preciza, înainte de toate, că demersul său era rezervat unui „om de stat român”, educat la Paris, care după „înțoarcerea în România a ocupat funcția de inginer la căile ferate. În 1895, a intrat în Partidul liberal și a fost ales deputat. În anul următor a fost desemnat a fi ministru al Lucrărilor Publice în cabinetul prezidat de D. Sturdza, pe care l-a succedat ca prim-ministru și șef al Partidului liberal, când acesta din urmă s-a retras, în 1909. A rămas în fruntea guvernului până în ianuarie 1911, când și-a dat demisia, dar în 1913 (sic!), după semnarea Tratatului de la București, a format din nou un cabinet. La declanșarea Războiului Mondial, Brătianu era la putere și guvernul său a fost acela care a condus destinele României în acea perioadă. A demisionat la 29 □ «ianuarie» 1918, ca o consecință firească a deciziei conducerii militare de a încheia un armistițiu cu germanii. Totuși, în decembrie 1918, a fost chemat din nou să guverneze, în urma hotărârii guvernului generalului Coandă de a denunța pacea separată semnată cu Puterile Centrale”¹². Partea a doua a articolului se referea la prezența lui Brătianu la Conferința de Pace de la Paris, în 1919, când „a refuzat să semneze Tratatul de la Versailles” și a demisionat apoi din funcția de prim-ministru, revenind la putere după doi ani, adică în ianuarie 1922. În fraza de încheiere se menționa că el „a urmat îndeaproape politica de consolidare inaugurată de tatăl său, în general aceea a principalelor reforme, precum introducerea sufragiului universal, reforma agrară și soluționarea chestiunii evreiești, care au fost legiferați în perioada când a fost la guvern”¹³. Dincolo de unele inexactități

¹¹ BRATIANU, JON, în *The Encyclopaedia Britannica. A Dictionary of Arts, Sciences, Literature & General Information*, Thirteenth Edition, Volume 29, The Three New Volumes, I, London, The Encyclopaedia Britannica Company, Ltd., New York, The Encyclopaedia Britannica, Inc., 1926, p. 426.

¹² *Ibidem*. George Boncescu, acela care semna în ipostaza de correspondent român al ziarului londonez *The Times* cele 30 de rânduri rezervate personajului respectiv, a menționat și unele detalii temporale inexacte. Cele mai multe dintre aceste neconcordanțe erau datorate însă diferențelor de datare determinate de adoptarea calendarului gregorian.

¹³ *Ibidem*.

nesemnificative, lesne de corectat, informațiile puse astfel în circulație erau în măsură să ofere celui interesat o imagine acceptabilă a unei personalități care merita să figureze într-o asemenea lucrare, alături de figuri ilustre ale acelor vremuri. Circumstanța că s-a apelat la un român pentru a scrie acest articol evidențiază preocuparea editorilor pentru respectarea exactității informaționale a unor asemenea texte și faptul că George Boncescu era considerat în măsură să răspundă acestei rigurozități firești.

Ion I.C. Brătianu era reprezentantul unei importante familii românești, care devenea, iată, în 1926, „subiect” al acestei remarcabile enciclopedii. Pentru viitoarele sale prezențe în paginile diferitelor enciclopedii universale, privilegiul de a fi fost inclus – încă în viață fiind – în **The Encyclopaedia Britannica** a reprezentat un argument în plus, întrucât se știe că enciclopediile preiau îndeobște unele nume și informații biografice din lucrări asemănătoare, editate deja și considerate etaloane ale genului. Un alt detaliu, care merită a fi remarcat, este acela că textul care marca prima prezență enciclopedistă a lui Ion I. C. Brătianu a fost redactat de un diplomat român, care cunoștea foarte bine lumea politică românească a timpului și pe liderii săi.

În 1930, **Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti**, editată la Roma, îi rezerva și ea lui **BRĂTIANU, Ion junior**, „om de stat român”, un articol substanțial, în care erau consemnate, dincolo de impreciziile inerente epocii, principalele momente ale biografiei aceluia care fusese investit pentru prima dată ca premier al țării sale în ianuarie 1909. Autorul articolului insinua însă că, fiind un individ „de o inteligență nu genială, dar înzestrat cu o clară intuiție a realității, B<rătianu> a strălucit prin spiritul său practic. A înțeles că masele rurale din România (reprezentând 90% din populație), trezite la viața civilă, trebuiau satisfăcute. De aceea a făcut concesii în 1907, ca ministru de Interne, iar în 1913 l-a convins pe regele Carol I de necesitatea unei reforme agrare, pe care a realizat-o ulterior, în 1919, printr-o revoluție pașnică. B<rătianu> a fost un păstrător tenace al dominației burgheziei, făcând chiar din partidul liberal un partid al clasei burgheze, pe care l-a consolidat și organizat rigid, sub conducerea unei oligarhii în care familia B<rătianu> ocupa primele poziții, în special prin persoana lui B<rătianu>”¹⁴.

Acela care a însăilat acest crochiu portretistic nu-l agreea, evident,

¹⁴ **Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti**, Roma, Institute della enciclopedia italiana, fondata da Giovanni Treccani, Ristampa fotolica del volume, MCMXXX, p. 777.

pe politicianul român, astfel încât precizia afirmațiilor sale era, în unele privințe, îndoielnică. În 1919 nu a avut loc nici un fel de „revoluție” în România, chiar „pașnică”, iar reforma agrară va fi legiferată în 1921, de un guvern condus de Alexandru Averescu. „Onest și fără pată în ceea ce privește propria sa persoană, s-a folosit fără scrupule, în politică, de toate expedientele posibile. [...] Combinând forma democratică parlamentară cu un fond absolutist și oligarhic, el a încercat să frâneze și să stăvilească trecerea, prea bruscă, a poporului său de la obișnuințele Orientului la instituțiile Occidentului. Educat la Paris, B<rătianu> a fost, spre deosebire de tatăl său, care făcuse o politică bismarkiană, un francofil declarat. Această transformare, rod, mai degrabă, al educației și al firii sale, decât al calculului politic, a fost în orice caz potrivită și norocoasă. A avut încredere extraordinară în energiile morale ale poporului său și în bogăția naturală a țării sale; de aceea, ajutat de fratele său Vintilă, finanțistul, a adoptat, în special în domeniul economic, deviza «prin noi înșine». În acest entuziasm patriotic, B<rătianu> a avut un mare emul, Tache (sic!) Ionescu, francofil și el, și un adversar puternic, Alexandru Marghiloman, germanofil”¹⁵.

În 1930, când a apărut această ediție a **Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti**, Ion I.C. Brătianu nu mai era în viață. Opera sa politică intrase, așadar, în ceea ce numim îndeobște istorie. Circumstanța acesta conferea unui autor de articole enciclopediste posibilitatea de a aborda totalitatea aspectelor biografice ale unei personalități al cărei nume intrase deja în sumarul unor lucrări de referință. Mai important decât acest posibil argument era însă acela că biografia în discuție putea fi raportată deja la ansamblul unei epoci încheiate, permițându-se astfel evidențierea dimensiunilor exacte ale personalităților cu valoare de reper național. O viață de importanța aceleia pe care o avem în vedere nu poate fi înțeleasă cu adevărat decât judecată în contextul epocii sale și al generației pe care o reprezenta. În același timp, nu trebuie să uităm că o enciclopedie răspunde unui anumit orizont de așteptare – național și european –, care nu poate fi nesocotit, chiar dacă el suplantează adeseori obiectivitatea demersului la care ne referim. Textul din lucrarea în discuție se deosebea de acela asemănător, rezevat de enciclopedia britanică, așa cum era, bineînțeles, și de așteptat. Pentru autorul italian, politicianul român nu era un nume oarecare, dar nici unul care să-l fi

¹⁵ **Ibidem.**

impresionat prin ceva anume. Pentru el, România avea, înainte de toate, o „dimensiune” personală, pe care o raporta la identitatea sa de italian, peste care nu putea trece referindu-se la un român. Poate că nici nu voia chiar! Semnificația numelui Ion I.C. Brătianu era și nu era aceeași pentru un italian și pentru un englez. Considerațiile autorului roman lăsa să se înțeleagă că pe el nu-l interesau în mod deosebit detaliile biografice ale „vocii” despre care scria, ci textul în sine, care era adresat în primul rând unui conațional de-al său, pentru care România era altfel decât pentru un alt european. Nici raporturile italo-române din acel moment nu aveau aceeași accepțiune pentru toate statele, iar Brătianu nu manifestase, evident, de-a lungul anilor, o atitudine invariabilă și mai ales preventivoare ori predilect favorabilă față de Italia, în raport cu alte țări europene. În rest, judecățile avansate de O<scar> R<andi> erau întemeiate, surprinzătoare chiar pentru acea vreme și pentru cineva care nu era interesat în mod special de România.

Referindu-se, apoi, la un alt aspect al biografiei lui „Brătianu-junior”, publicistul peninsular amintea de implicarea acestuia în cel de-al Doilea Război Balcanic, cu intenția de a-l ajuta pe Take Ionescu, „arbitru al Conferinței de la București”, „să obțină așa-numitul Cadrilater”. „La declanșarea războiului mondial, B<rătianu> era șeful guvernului și l-a determinat pe regele Carol, favorabil unei intervenții de partea Puterilor Centrale, să se mențină neutru”. Victoria Antantei i-a permis lui Brătianu „să alcătuiască în noiembrie 1918 primul minister al României Mari”, iar ca șef al acestuia să participe la Conferința de Pace de la Paris, din 1919. A revenit în fotoliul de premier la 19 ianuarie 1922, punându-se astfel capăt guvernelor experimentale la care se recursese imediat după încheierea războiului. În iunie 1927 a format ultimul cabinet, în ipostaza de prim-ministru, pe care l-a condus până la moartea survenită în noiembrie același an.

Curioasă, dar nu surprinzătoare, desigur, având în vedere faptul că enciclopedia la care ne referim era una italiană, ni se pare fraza cu care se încheia acest text enciclopedist: „A combătut orientarea italo-filă a generalului Averescu și a împiedicat tratativele pentru intensificarea schimburilor comerciale cu Italia”! O asemenea reticență, manifestă și tendențioasă, avansată ca o concluzie ce nu poate fi acceptată fără cuvenitele rezerve, pare a fi ecoul unui adagiu reprehensibil, determinat de sentimente nu numai decât personale, dar subiective și reprobabile. La fel de susceptibil sună și adaosul ce urmează acestei învinuiri regretabile,

potrivit căreia Gheorghe I. Brătianu, adică fiul lui Ion I.C. Brătianu, ar fi devenit moștenitorul material și spiritual al părintelui său¹⁶. O asemenea supoziție era plauzibilă, bineînțeles, dar ea nu confirma o realitate.

Prezența omului politic român în această enciclopedie rămâne, neîndoielnic, notabilă, chiar dacă, în mod surprinzător, biografia sa continua a fi influențată de inexactități datorate lipsei de informare și mai ales de unele intenții subiective, reprobabile și stânjenitoare. A edita o enciclopedie, care se pretinde a fi un *summum* de adevăruri, pentru a lansa acuzații sau inexactități pernicioase, rămâne pentru totdeauna un act lipsit de eleganță, deci reprobabil. Publicistul Oscar Randi nu a avut puterea de a trece peste convicțiunile personale, scriind despre o personalitate a vieții politice românești. Poate că nici nu și-a propus așa ceva. Nu la fel a scris Alexandru Marcu, de pildă, în aceeași enciclopedie, despre Ion I. Brătianu, tatăl aceluia la care tocmai ne-am referit.

Un an mai târziu a apărut în Spania **Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana**, care oferea cititorilor din spațiile de limbă spaniolă poate cel mai amplu articol enciclopedist, ca dimensiuni, rezervat lui Ion I.C. Brătianu, însoțit de fotografia acestuia și de precizarea că textul respectiv era o „*bio<grafie>*”¹⁷. După menționarea cunoscutelor informații privind studiile pariziene ale lui Ion I.C. Brătianu, accesarea sa în Parlament, intrarea în cabinetele conduse de Dimitrie A. Sturdza sau preluarea direcției guvernului României și a șefiei Partidului Național Liberal etc., autorul acestei introduceri uzuale amintea că în România anului 1907 „avusese loc o formidabilă răscoală agrară, îndreptată nu numai împotriva marilor proprietari de pământ, ci și contra evreilor, intermediari între moșieri și țărani, iar pentru a se înăbuși acea răscoală a fost nevoie de mobilizarea a 14.000 de soldați”. Trecând, repede, peste guvernele conduse de Brătianu, până la izbucnirea Primului Război Mondial, autorul articolului pe care îl avem în vedere evidențiază faptul că „în acest moment – adică acela al declanșării războiului –, rolul lui Brătianu a dobândit o importanță epocală în politica europeană. [...] Imediat după ce s-a aflat vestea primelor lupte, monarhul român l-a chemat la palatul său de la Sinaia pe președintele Consiliului și i-a

¹⁶ **Ibidem.**

¹⁷ **BRATIANO (Juan)**, în **Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana**, tomo II (apéndice), Bilbao, Madrid, Barcelona, Espasa – Calpe, S. A., 1931, p. 536-537.

comunicat că trebuia să mobilizeze armata, întrucât el își dăduse cuvântul de onoare în acest sens”. Refuzul lui Brătianu și decizia Consiliului de Coroană convocat pentru adoptarea unei atitudini oficiale față de evenimentul respectiv nu au dat curs intențiilor Regelui. După moartea lui Carol I, disputa între adepții Puterilor Centrale și gruparea care milita pentru cauza națională, deci intrarea în război alături de Antanta, a continuat. În cele din urmă, însă, angajarea României în conflictul militar început în urmă cu doi ani nu a atras după sine rezultatul așteptat, întrucât ajutorul promis de Antanta nu a devenit o realitate. Încheierea păcii separate de către Rusia a silit România să procedeze la fel, acceptând consecințele impuse de Puterile Centrale, prin Pacea de la București, din primăvara anului 1918. Trecând repede peste încheierea războiului și pacea care a urmat, autorul articolului dedicat de această enciclopedie lui Ion I.C. Brătianu s-a crezut obligat să avanseze și el niște concluzii personale referitoare la realitățile cu care s-a confruntat România imediat după 1918. Conferința de Pace de la Paris a acordat acestei țări, considera el, „în schimbul sacrificiilor făcute, Basarabia, Bucovina și o mare parte din Ungaria, dublând numărul locuitorilor săi. Dar acest fapt a determinat o serie de crize interne formidabile, întrucât nici rușii, dar nici ungurii, și cu atât mai puțin cei de origine română, care locuiau în teritoriile anexate, nu s-au resemnat cu asimilarea. Pentru a evita ca o contaminare bolșevică să facă ravagii în România, Brătianu a promulgat o lege agrară de mare importanță, prin care a fost democratizată proprietatea și a fost creată o adevărată clasă de mijloc rurală, cu baza în țărani, zilieri și fermieri”. Aceste considerații neangajante și aparent plauzibile, avansate ca niște sublinieri incontestabile, nu depășeau zona supozițiilor, deformând bineînțeles realitățile caracteristice României aceluși timp. Ceva adevăr se ascundea, bineînțeles, după fiecare dintre afirmațiile menționate, dar România nu era amenințată, îngrijorător, la acea oră, de bolșevismul unguresc, chiar dacă pericolul exista. Continuând pe același ton și recurgând la aceleași ipoteze deformante, autorul se arăta convins că „Brătianu, având în vedere dificultățile cu care se confrunța, datorate rebeliunilor continue din Basarabia și Bucovina, dar și atacurilor din partea Partidului Conservator, i-a cedat puterea, în 1920, generalului Averescu, care a organizat alegerile și care, departe de a conduce în acord cu Brătianu, a încercat o emancipare”.

Este adevărat că imediat după încheierea războiului starea de spirit a populației se modificase, întrucât România anului 1919 era diferită de

aceea a anului 1913. Unificarea reclamată de creșterea teritorială cerea timp și presupunea adoptarea unei legislații speciale, în consonanță cu noile realități naționale și europene. Dar, cu toate acestea, nu s-a ajuns niciodată la acele „crize interne formidabile”, provocate de presupusa „asimilare”. Reforma agrară nu a fost legiferată de Brătianu. La realizarea ei nu s-a plecat doar de la intenția de a se evita astfel „o contaminare bolșevică”. Este adevărat că în 1913 Partidul Național Liberal inscriesese în programul său politic necesitatea punerii în practică a unor reforme importante, printre care se număra și cea agrară. Dar, în 1920, țara nu era guvernată de liberali, iar Basarabia și Bucovina nu se confruntau în nici un caz cu „rebeliuni continue”. „Atacurile” îndreptate împotriva Partidului Național Liberal erau inițiate în special de noile formațiuni partidiste, întrucât grupările conservatoare traversau o criză importantă, care le va cauza de altfel dispariția treptată de pe scena vieții publice românești. De fapt, întregul sistem politic românesc se confrunta cu alte realități, care reclamau o politică de normalizare și acomodare, însoțită în permanență de înnoirile pretinse de noile vremuri. Nu Brătianu – singurul și nici primul – „i-a cedat puterea”, în martie 1920, generalului Alexandru Averescu, chiar dacă liderul liberal continua a se afla printre factorii de decizie ai vieții politice. „Cedarea” în cauză era probabil singura sau cea mai judicioasă tentativă de redresare a aceluia moment. Investiția lui Averescu, în martie 1920, cu prepotența de prim-ministru a fost mai mult o ultimă soluție decât o cedare. În fața cui s-a cedat? Liderul liberal nu avea în vedere, numai decît, în acel context, o revenire la guvern. El știa că mai devreme sau mai târziu se va apela, incontestabil, la serviciile sale.

Așadar, scriind despre Ion I.C. Brătianu, autorul recurgea și la unele considerații personale, care deformau într-o oarecare măsură realitățile unei perioade importante a istoriei României. Brătianu, de pildă, nu a fost desemnat de Regele Ferdinand să facă parte din Consiliul de regență, alături de Regina Maria și de unii politicieni liberali, așa cum pretindea colaboratorul acestei cunoscute enciclopedii spaniole. Iar Principele Carol nu a părăsit țara ca urmare a actului de la 4 ianuarie 1927, care oficializa un fapt consumat deja. Acest act, care va atrage după sine grave complicații de ordin politic, a fost determinat de refuzul său de moment și surprinzător întrucîtva de a se întoarce în țară. De altfel, întregul „caz” era prezentat într-o manieră personală, evidențiindu-se astfel faptul că acela care scria nu-și propusese a fi obiectiv cu

„subiectul” demersului său biografic. Încheindu-și articolul, el decidea, ipotetic, că „în ultimul timp Brătianu a procedat ca un adevărat dictator, închizând gura presei, interzicând întrunirile și manifestațiile și persecutându-i pe partizanii principelui”. Cei care au citit acest text au rămas probabil cu impresia că Principele Carol era, în conjunctura de atunci, singura soluție politică salvatoare a României. După tonul articolului și a modului în care erau prezentate realitățile acestei țări, „biograful” părea a-i fi fost potrivnic, acuzând-o, tendențios, prin recurgerea la unele învinuiri forțate puse pe seama lui Ion I.C. Brătianu. Să nu uităm că „povestea” aceasta era mult mai importantă decât aceea pe care o colportă presa vremii, iar pentru Spania, sfârșitul ei nu era indiferent. Iată cum un colaborator al unei enciclopedii cu pretenții justificate se folosea de biografia unei oficialități române pentru a strecura diferite inexactități la adresa unei țări cu care Spania nu avea și nici nu avusese ceva de împărțit. Dar poate ni se pare numai nouă așa. Oricum, un asemenea text era destul de departe de biografia adevărată a lui Ion I.C. Brătianu.

Deși trecuseră abia patru ani de la dispariția sa pretimpurie, posteritatea fostului om de stat român intrase deja într-un con de umbră, iar amintirile aceluia care-l cunoscuseră nu-i erau dintre cele favorabile. O fostă mare personalitate a României ultimelor două decenii ale secolului XX părea a fi fost condamnată la o înregimenare a sa în limitele unor aproximații și deformări care o defavorizau. Brătianu nu era privit întotdeauna și cu predilecție ca unul dintre numele afirmate printre liderii marcanti ai Primului Război Mondial și apoi ai modernizărilor de după 1918. România ieșise întregită din Marele Război, provocând prin aceasta unele reacții neașteptate și chiar adversități manifeste, greu de explicat, dar nu imposibil. O asemenea stare de spirit nu se justifica, aparent, prin nimic, dar fiecare națiune interpreta contextul în favoarea intereselor proprii. După doar puțin mai mult de un deceniu de la încheierea Marelui Război, europenii păreau a fi uitat deja sacrificiile acelei nenorociri. Câte țări au suferit asemeni României, în anii 1916-1918? Această „uitare” nejustificată s-a repercutat asupra raporturilor internaționale ale Bucureștilor și asupra aceluia care conduseseră România în anii războiului. Întrucât Brătianu a fost în perioada pe care o avem în vedere un nume de referință, posteritatea sa a suportat consecințele atitudinii discordante și curioase manifestate de o parte a Europei, după 1918, față de România.

Douăzeci de ani mai târziu, **Marea enciclopedie sovietică** dădea semnalul de început al unui nou tip de proiecție enciclopedistă, cu consecințe triste și deformante pentru interpretarea istoriei îndepărtate ori recente a Europei¹⁸. Trecuseră deja șase ani de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, iar realitățile politice europene erau într-un tototul diferite de cele anterioare anului 1939. România ajunsese o țară ocupată de Moscova, iar comunizarea ei îi deformase, nepermis de mult, identitatea. Cortina de Fier a izolat-o, transformând-o într-un spațiu abandonat și necunoscut lumii vestice. Istoria și cultura acestei țări au suportat intruziunile grave și brutale ale Moscovei, stare de fapt care s-a repercutat asupra trecutului național. Brătienii au ajuns a fi considerați de ocupantul comunist „o familie de mari capitaliști și moșieri, provenită din boierime, care a dat României o serie de activiști politici reacționari”! După câteva referiri rezervate lui Ion C. Brătianu, acuzat pentru vina de fi adoptat „calea subordonării țării față de Austro-Ungaria și Germania”, după Războiul ruso-turc din 1877-1878, **Marea enciclopedie sovietică** îl expedia pe Ion I.C. Brătianu într-un text nesemnificativ, cu precizarea că el a fost „lider al partidului național liberal; în 1909-1927 a fost în repetate rânduri șeful guvernului. În timpul Războiului Balcanic din 1913 Ion Brătianu a susținut dezlipirea Dobrogei de Bulgaria. În 1918, fiind șeful guvernului, a fost unul dintre organizatorii cuceririi Basarabiei Sovietice, iar în 1919 – al intervenției împotriva Ungariei Sovietice. Ion Brătianu a pus în practică o politică de teroare cumplită față de cei care muncesc și în primul rând față de Partidul Comunist din România. Dușman înverșunat al Uniunii Sovietice, Ion Brătianu a transformat România într-o unealtă a imperialiștilor în lupta cu U. R. S. S.”¹⁹.

Textul „compus” de **Marea enciclopedie sovietică** nu seamăna întru nimic cu articolele dedicate mai înainte ilustrului om de stat român de vreo enciclopedie străină. Enunțurile tendențioase la care a apelat enciclopedia rusească nu-și propuneau să creioneze o schiță biografică obișnuită pentru o asemenea lucrare, ci să demonstreze faptul că omul de stat român nu a fost adeptul ideologiei comuniste și admiratorul U.R.S.S.! Judecându-l din această perspectivă tendențioasă, enciclopedia moscovită îl prezenta pe fostul lider al Partidului Național Liberal și

¹⁸ **Bolșaiia sovetscaia Enciclopediia**, 6, vtoroe izdanie, Gosudarstvennoe naučnoe izdatelstvo <<Bolșaiia sovetscaia Enciclopedia>>, Moscva, 1951, p. 54.

¹⁹ **Ibidem**.

premier al țării sale ca pe un „dușman înverșunat” al U.R.S.S., fără a-i fi menționate măcar unele dintre faptele care au avut în vedere interesele României și ale Europei timpului său. **Marea enciclopedie sovietică** ignora, cu un dispreț resentimentar întru nimic justificat, o tradiție acceptată de întreaga lume civilizată, transformând o operă de informare într-o improvizație de șabloane ideologizante, subordonate „principiului luptei de clasă”. „Biografia” lui Ion I.C. Brătianu a fost preschimbată astfel într-un text care nu se raporta la viața și activitatea politică a unui om de stat dintr-o țară europeană, ci plăsmuia niște acuzații stânjenitoare, inventate *ad hoc*, la adresa lui și a României.

Dar prejudiciul științific adus unui astfel de prototip referențial nu se reducea numai la enciclopediile sovietice, întrucât Moscova dicta în acea vreme modelul său tuturor țărilor intrate după al Doilea Război Mondial în zona de influență a Kremlinului. Toate țările comuniste, deci și România, au preluat cu timpul sistemul enciclopediilor rusești, transformând aceste importante instrumente de informare în niște imitații uniformizante și duplicitate. Treptat, nu puține enciclopedii notabile ale lumii libere au cedat și ele, dar din considerente diferite, acestei manevre politizante, acceptată, nu întâmplător, ca model de unele edituri din Vest. Azi, chiar, câte o enciclopedie de prestigiu din țări care nu au suferit din cauza comunismului continuă, surprinzător, a prelua clișee ideologice lansate înainte de 1989, perpetuându-le și transformându-le în stereotipuri imuabile.

În anul în care **Marea enciclopedie sovietică** transforma biografia lui Ion I.C. Brătianu într-un „manifest ideologic”, **Diccionario Enciclopedia U.T.E.H.A.**, din Mexic, includea printre numele avute în vedere și pe acela de **Brătianu**, referindu-se la Constantin Brătianu, Dumitru Brătianu, Ion C. Brătianu, Vintilă Brătianu și Ion I.C. Brătianu (**Juan**)²⁰. Fără a politiza aceste schițe biografice, enciclopedia mexicană continua vechea tradiție, întrucât modelul rusesc încă nu se impusese, pretutindeni, ca paradigmă a genului. Despre fiul cel mai mare al lui Ion C. Brătianu se scria că a fost „om politic și inginer român (1864-1927). Deputat liberal în 1895 și președinte al Cosiliului de Miniștri în 1909. În timpul Primului Război Mondial și-a dat demisia pentru a nu semna

²⁰ **Diccionario Enciclopedia U.T.E.H.A.**, tomo II, Barcelona, Buenos Aires, Bogotá, Caracas, Guatemala, Habana, Lima, Montevideo, Rio de Janeiro, Santiago, Union Tipografica Editorial Hispano Americana, Mexico, 1951, p. 547.

tratatul de pace impus de Germania (1918), recuzat din fericire odată cu triumful aliaților, revenind apoi pentru a face parte din guvern. Din cauza neînțelegerilor privitoare la Banat și Timișoara, între țara sa și Iugoslavia (sic!), a renunțat la putere, la care revine în ianuarie 1922. A fost un om politic liberal și s-a arătat preocupat în mod constant de problemele agrare”²¹.

În 1962, când România fusese izolată, nu din dorința ei, bineînțeles, de țările libere ale Europei, un dicționar enciclopedic român prelua fără rezerve denaturările ideologice lansate de **Marea enciclopedie sovietică**, acuzându-l pe Ion I.C. Brătianu pentru vina de a fi „făcut parte din guvernul care a organizat sângeroasa represiune a răscloalelor țărănești din 1907” și de a fi fost, ca prim-ministru, în anii 1914-1918 și 1922-1926, „unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai tendințelor imperialiste agresive ale burgheziei și moșierimii române”. Mai mult decât atât, tocmai el, care contribuisese în mod decisiv la reușitele diplomației române post-1918 era culpabilizat pentru că, chipurile, „a inițiat și a organizat intervenția împotriva Rusiei Sovietice și împotriva revoluției socialiste din Ungaria, a reprimat mișcarea muncitorească revoluționară (la 13 decembrie 1918) și a scos în afara legii (în 1924) Partidul Comunist din România”²². Autorul, un „român”, desigur, care a însăilat o asemenea mostră de duplicitate ideologizantă, îl trata pe ilustrul său conațional”, care condusese România într-o perioadă decisivă a trecutului ei, ca pe un străin de țara sa, dar mai ales ca pe un dușman al Rusiei sovietice și al comunismului. Obligate să procedeze astfel, toate lucrările de acest gen, editate în România și în celelalte țări ale „lagărului comunist”, s-au transformat, fără rezerve, în instrumente de propagandă ale unui sistem anistoric.

În 1966, o enciclopedie editată la Zagreb, adică în Iugoslavia, pretindea și ea că „politicianul român” Jon (Jonel) Brătianu i-a reprimat în 1907, ca ministru de Interne, pe răsculați, provocând moartea a 11 000 de țărani. Ca reprezentant al politicii imperialiste a burgheziei române, Ion I.C. Brătianu era acuzat pentru faptul că a pretins Bulgariei Dobrogea, în 1913, iar în „războiul imperialist” din 1914-1918 s-a manifestat defavorabil Rusiei. Un alt laitmotiv al portretului

²¹ **Ibidem**. Articolul rezervat Brătienilor este însoțit de un portret desenat al lui Ion I.C. Brătianu.

²² **Dicționarul Enciclopedic roman**, Vol. I, București, Editura Politică, 1962, p. 415.

enciclopedist dedicat omului de stat român era acela că el a dus o politică permanentă împotriva organizațiilor revoluționare și a clasei muncitoare din România. Dar Iugoslavia procedase la fel! De când devenise Zagrebul atât de interesat de problemele politicii interne ale României și în virtutea cărui fapt istoria altei țări ajunsese obiect al unor acuzații propagandistice ale unui stat vecin? În sfârșit, printre imputațiile care îi erau reproșate fostului om de stat român era și aceea că el a stimulat o politică profranceză și a fost un protagonist al Micii Antate²³. Dar Iugoslavia făcuse parte din același organism diplomatic european! Ce principiu a încălcat România, colaborând cu Belgradul?

Chiar dacă între Iugoslavia acelor vremuri și U.R.S.S. nu funcționau raporturi întru totul analoage celor româno-sovietice, dicționarele și enciclopediile din țara situată în Vestul României își însușiseră modelul prescris de Moscova. Biografia lui Ion I.C. Brătianu nu-l avea în vedere pe el ca pe o personalitate, ci ca pe un politician burghez, care s-ar fi raportat, în permanență, la interesele țării sale, nu ale Moscovei. Oricine procedase astfel, așa cum fusese firesc de fapt, ajunsese a fi considerat, indiscutabil, un dușman de neiertat al U.R.S.S. și al sistemului comunist.

Un an mai târziu, **Brockhaus Enzyklopädie**, editată la Wiesbaden, deci nu în spațiul comunist, insera în paginile sale un text despre familia **Brătianu**, cu referiri exprese la Constantin I.C. Brătianu, Gheorghe I. Brătianu, Ion I.C. (Ionel) Brătianu și Vintilă Brătianu²⁴. Menționând studiile pariziene ale primului fiu al lui Ion C. Brătianu, autorul succintului text dedicat acestuia amintea faptul că în 1895 el devenise deputat, pentru ca în 1908 să fie investit cu demnitatea de prim-ministru al României, iar un an mai târziu să preia conducerea Partidului Național Liberal, în programul căruia figurau reforma agrară și votul universal. Ajuns din nou premier, în 1914, Brătianu a adoptat o atitudine de

²³ **Enciklopedija Leksikografsog zavoda**, 1, Zagreb, Jugoslavenski lecsikografski zavod, 1966, p. 482. Pe aceeași pagină erau incluse câteva rânduri rezervate lui Dimitrie C. Brătianu și lui Ion C. Brătianu.

²⁴ **Brockhaus Enzyklopädie in zvanzig Bänden**, Siebzehnte völlig neubearbeitete Auflage des grossen Brockhaus, Dritter Band, Wiesbaden, F.A. Brockhaus, 1967, p. 219. Ca sursă de informare suplimentară despre Ion I.C. Brătianu era recomandată cunoscuta lucrare a lui Sherman David Spector: **Romania at the Paris Peace Conference: A Study of the Diplomacy of Ion I.C. Brătianu** (New York, Bookman Associates, Inc., 1962).

neutralitate față de războiul declanșat în vara aceluiași an, pentru ca în august 1916 să-și angajeze țara în conflictul aflat în curs de desfășurare alături de statele antantiste, deci împotriva intențiilor afișate de Regele Carol I. A guvernat până în ianuarie 1918, revenind în fruntea unui alt cabinet în decembrie 1918. Apoi, a intervenit împotriva Republicii lui Béla Kun, conducând, în 1919, delegația României la Conferința de Pace de la Paris. În 1922, a redevenit prim-ministru, funcționând în această demnitate până în martie 1926, timp în care a adoptat o constituție a României Mari. După moartea Regelui Ferdinand a preluat pentru ultima dată conducerea unui guvern, continuând a se comporta ca un opozant al Principelui Carol, care acționa în direcția preluării succesiunii dinastice.

Deși articolul propus de **Brockhaus Enzyklopädie** era scris după apariția dicționarului enciclopedic românesc și a celui iugoslav, informațiile pe care le avansa editura din Wiesbaden erau diferite de acelea la care apelaseră autorii din cele două țări comuniste. Enciclopedia germană nu se arăta interesată, în mod expres, de diferențele ideologice dintre România și R.F. a Germaniei, în schițarea unui posibil portret lui Ion I.C. Brătianu. Omul politic român apărea într-un fel în dicționarele publicate la Moscova, Zagreb și București și altfel în enciclopedia germană. Despre implicarea sa în răscoala din 1907 nu se amintea nimic, așa cum nici „tendențele imperialiste agresive ale burgheziei și moșierimii române” nu erau considerate a se constitui într-o componentă fundamentală a biografiei lui Ion I.C. Brătianu. Lipseau, bineînțeles, referirile la politica sa antisovietică, precum și cele care aveau în vedere atitudinea manifestată față de mișcarea muncitorească și față de Partidul Comunist din România. Se știe că el a fost artizanul deciziei intrării României în Marele Război alături de Antanta, deci împotriva Germaniei, dar acest detaliu diplomatic nu a fost transformat de enciclopedia pe care o avem în vedere într-o reprehensiune revanșardă față de omul politic român și țara unde se născuse. Incluzând în paginile sale un text de câteva cuvinte despre o personalitate politică a României, **Brockhaus Enzyklopädie** nu a judecat-o în funcție de raporturile politice germano-române ale aceluși timp, așa cum a procedat **Marea enciclopedie sovietică**, deci aceea care a impus modelul său tuturor enciclopediilor editate în țările înrobite zonei de influență rusească.

Grote Winkler Prints publica, la rândul ei, tot în 1967, patru succinte texte despre Constantin Dinu Brătianu, Ion Brătianu, Ion (Ionel)

Brătianu și Vintilă Brătianu²⁵. Articolul rezervat lui Ion I.C. Brătianu era aproape identic cu acela apărut în **Brockhaus Enzyklopädie**²⁶.

În 1971, o nouă ediție a **Bolșaiia sovetscaia Ențiclopedia** publica un articol intitulat **Brătianu**, precizându-se că erau avuți în vedere câțiva „frunțași ai vieții politice românești, proveniți din aceeași familie”²⁷. Aproape o coloană a unei pagini era dedicată unor informații foarte generale despre Ion C. Brătianu, Ion I.C. Brătianu și Constantin (Dinu) I.C. Brătianu. Vintilă Brătianu, care beneficiase de un tratament asemănător în ediția din 1951, nu mai era considerat a fi o personalitate de interes pentru enciclopedia moscovită, douăzeci de ani mai târziu. Înainte de toate, se preciza că Ion I.C. Brătianu a fost ministru al Lucrărilor Publice, al Afacerilor Străine și al Internelor, în anii 1897-1908. „Împreună cu gen<eralul> Averescu a condus reprimarea *răscoalei țărănești din 1907* din România. Din 1909 este liderul Partidului Național Liberal. În 1908-<19>10, 1914-<19>19 (cu întrerupere în 1918), 1922-<19>26, 1927 a fost preș<edinte> al Consiliului de Miniștri. La 4 (17) aug<ust> 1916 a semnat convenția de intrare a României în război de partea *Antantei*. În 1918 este unul dintre organizatorii cuceririi Basarabiei Sov<ietice>, iar în 1919 – al intervenției contra Republicii sov<ietice> Ung<aria>. În 1924, guv<ernul> B<rătianu> a declarat partidul comunist din România în afara legii, pedepsindu-i cu duritate pe participanții la *răscoala de la Tatarbuniar din 1924*”²⁸.

Tonul noului portret schițat omului de stat român era asemănător celui propus de aceeași enciclopedie în 1951. De această dată, însă, imediat după ce se menționa ipostaza sa de ministru, în anii 1897-1908, era reluată – ca o acuzație, bineînțeles –, responsabilitatea însoțită de Ion I.C. Brătianu, alături de generalul Alexandru Averescu, în acțiunea de pacificare a țăranilor răsculați în 1907, care amenințau siguranța internă a țării și ordinea europeană a momentului. Dar, așa cum era și de așteptat, Moscova comunistă nu era interesată nici de această dată de soarta țăranilor români, ci de faptul că un asemenea eveniment se putea transforma oricând într-o ocazie care ar fi putut „justifica” intervenția

²⁵ **Grote Winkler Prints. Encyclopedie in twintig delen**, deel 4, Amsterdam, Brussel, 1967, p. 482-483.

²⁶ **Ibidem**, p. 483.

²⁷ **Bolșaiia sovetscaia Ențiclopedia**, 4, Trete Izdanie, Moscva, Izdatelstvo «Sovetscaia Ențiclopedia», 1971, p. 69.

²⁸ **Ibidem**.

Kremlinului în treburile interne ale României și ale altor state din aceeași zonă. Din nefericire, nu au fost elucidate încă, nici până azi, implicațiile Rusiei țariste în pregătirea și declanșarea mișcărilor țărănești din România anului 1907. Fără a fi interesat de biografia adevărată a lui Ion I.C. Brătianu, colaboratorul enciclopediei rusești urmărea în primul rând reactualizarea vechilor acuzații la adresa României. Basarabia nu a fost „cotropită”, în 1918, așa cum fabula diplomația comunistă, întrucât unirea sa cu România a fost cerută de Chișinău. „Solicitudinea” afișată de U.R.S.S. vis-à-vis de Republica Sovietică Ungaria era determinată de interese ideologice și de inențiile afișate în cazul răscoalei din 1907. Adoptarea ilegalității Partidului Comunist din România era o decizie care nu privea în vreun fel Moscova, în afara unor interese de natură politico-diplomatică. Rebeliunea de la Tatar-Bunar, la rândul ei, a fost opera Cominternului, pentru a provoca destabilizarea situației interne a României, în 1907, conspirație care ar fi putut atrage după sine o eventuală intervenție rusească. Toate aceste regizări puse în scenă cu o insolență penibilă și transferate asupra lui Ion I.C. Brătianu nu reprezentau nicidecum niște linii ilustrative ale biografiei sale. Ele erau, toate, obișnuite plâsmuiri rudimentare pentru propaganda comunistă și diplomația Kremlinului. De această dată, „justițiara” enciclopedie sovietică a abandonat în mod surprinzător tema referitoare la „dezlipirea Dobrogei de Bulgaria”, pe care o agita, cu înverșunare, în 1951. De ce, oare?

Indiferenți față de principiile științifice ale unei enciclopedii, editorii tendențioaselor inventare ale „subiectelor” în care Rusia se considera implicată, de la sine, cu pretenția dobândirii vreunui beneficiu teritorial sau politic, se foloseau de aceste elaborate pentru a deforma istoria țărilor ocupate la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și a justifica, chipurile, supremația mondială a „lagărului comunist”. Așa-zisa biografie a lui Ion I.C. Brătianu era un asemenea exemplu, cu toate că personajul în cauză murise în 1927 și nu s-a afirmat niciodată, măcar întâmplător, ca adversar al Kremlinului și al ideologiei acestuia.

Un an mai târziu, **Mayers Enzyklopädisches Lexikon** includea și ea în paginile sale câteva texte lapidare rezervate celor mai reprezentativi membrii ai familiei Brătianu. *Ion (Ionel) I.C. Brătianu* era prezentat ca om politic român, care a studiat în Franța și a îndeplinit de mai multe ori, între 1908 și 1911, funcția de ministru și premier, fiind investit în 1909 și cu demnitatea de președinte al Partidului Național Liberal. Între 1914 și

1918 a fost din nou prim-ministru, interval în care țara sa a intrat în război alături de statele antantiste. Renunțând la demnitatea de șef al guvernului, în februarie 1918, a revenit în decembrie 1918, participând la Conferința de Pace, unde a protestat, în virtutea înțelegerii din 1916, împotriva tratamentului impus țării sale de către Cei Patru Mari. A condus apoi România și în anii 1922-1926, când a afișat o orientare francofilă a politicii externe, amintindu-se doar în trecere de Mica Înțelegere²⁹. Ultima prezență la guvern, aceea din 1927, nu mai era menționată, chiar dacă, așa cum se poate observa, autorul acestor rânduri s-a arătat interesat, cu predilecție, de componenta politică a biografiei brătieniste.

Ion I. C. Brătianu al **Enciclopediei Meyers** era, din multe puncte de vedere, un alt om politic în comparație cu acela imaginat de **Marea enciclopedie sovietică**. Normele etice avute în vedere de cele două enciclopedii nu erau aceleași, chiar dacă amândouă pretindeau a respecta o regulă *sine qua non* a unor asemenea lucrări de informare, adică obiectivitatea științifică.

De o importanță deosebită pentru proiectul de față, care trebuie numădecat evidențiată, este articolul intitulat **Brătianu, Ionel**, publicat în 1974 de **The New Encyclopaedia Britannica**³⁰. Prima remarcă a acestui demers biografic era aceea că individualitatea avută în vedere era un „politician care a servit de cinci ori ca prim-ministru al României și a fost principalul purtător de cuvânt al idealului României Mari – i. e., unirea Vechiului Regat (Moldova și Valahia) cu teritoriile românești din imperiile habsburgic și otoman”. „Ca lider al Partidului Liberal, el a asigurat suportul politic al realizării României Mari, prin creșterea ei teritorială”. După experiența guvernamentală de început, încheiată în

²⁹ **Meyers Enzyklopädisches Lexikon in 25 Bänden**, Band 4, Mannheim/Wien/Zürich, Bibliographisches Institut, Lexikonverlag, 1972, p. 641.

³⁰ **The New Encyclopaedia Britannica in 30 Volumes**, Volume II, 15th Edition, Chicago, London, Toronto, Geneva, Sydney, Tokyo, Manila, Seoul, Johannesburg, Encyclopaedia Britannica, Inc., 1974, p. 239-240. Înainte de articolul rezervat lui Ion I.C. Brătianu, editorii au publicat texte asemănătoare despre Constantin I.C. Brătianu și Ion C. Brătianu (p. 239). Rândurile despre Ion I.C. Brătianu sunt ilustrate cu fotografia unui tablou al lui Ionel Brătianu, executat de Sava Henția. **Encyclopaedia Britannica** era cunoscută în România și considerată o lucrare de referință model. În decembrie 1925, de pildă, un deputat român recurgea la această lucrare celebră, pentru a elucida ceva și a exclude astfel o nesiguranță (Cf. **Dezbaterile Adunării Deputaților**, ședința din 11 decembrie 1925, p. 695).

1911, „a fost rechemat să guverneze în 1914, ca adept al unei largi reforme agrare, pentru a potoli nevoia de pământ a țărănimii. În fazele de început ale Primului Război Mondial, a încercat să evite conflictul cu Germania, dar în cele din urmă a acceptat ca România să se alăture Alianțelor (august 1916). După renunțarea la demnitatea de premier, în februarie 1918, a fost chemat din nou în decembrie următor. Un perseverent apărător al României Mari, la negocierile de pace de după război, de la Paris, Brătianu a demisionat, încă o dată, în septembrie 1919, din postul său, mai degrabă decât să accepte un compromis în chestiunea teritoriului disputat cu Iugoslavia (sic!). Iarși prim-ministru din 1922, a fost răspunzător de adoptarea unei noi constituții și de ratificarea unei reforme agrare naționale. A format un ultim și scurt guvern în iunie 1927”³¹.

Articolul **Ionel Brătianu**, inclus în **The New Encyclopaedia Britannica**, la trei ani după acela aranjat de **Bolșaiia sovetscaia Enciclopedia**, oferea celor interesați o altă imagine a bărbatului de stat român. În primul rând, din textul acestei enciclopedii lipseau tonalitățile rechizitoriale, nejustificate, formal, de principiile unei astfel de lucrări, care informează, nu polemizează cu istoria unei națiuni, plecând de la biografia cuiva, în scopuri politizante. Imaginea celui devenit personaj al unei enciclopedii nu trebuie să fie „ajustată” în funcție de intenții personale sau de tertipuri politico-diplomatice. În enciclopedia americană, Ion I.C. Brătianu apare ca „principalul purtător de cuvânt al idealului României Mari”. După ce a condus delegația țării sale la Conferința de Pace de la Paris, a adoptat, în 1923, o constituție care legaliza noile realități teritoriale și politico-diplomatice ale României, în conformitate cu principiile și deciziile Conferinței de Pace din 1919, de la Paris.

În anii din urmă, s-a ajuns – circumstanță considerată a avea o accepțiune consensuală subînțeleasă – ca marile enciclopedii să poată recurge, în cazul notelor biografice ale unor personalități de talie internațională, la un text cvasiunanim acceptat, întrucât datele reluate astfel nu se modifică de la un an la altul și nici de la o țară la alta. Așa, de pildă, un dicționar parizian din 1988 menționa familia Brătianu – „mari proprietari de pământ” –, amintindu-i pe Ion C. Brătianu și Ion I.C. Brătianu. Acesta din urmă era prezentat ca „fiu al precedentului, șef al

³¹ **The New Encyclopaedia Britannica in 30 Volumes**, p. 239-240.

Partidului Național Liberal; președinte de Consiliu de cinci ori, între 1909 și 1927, el s-a declarat pentru intrarea țării sale în război de partea Aliatilor (1916)³². Dimensiunea unei asemenea notații a fost de regulă determinată nu numai de importanța personalității avute în vedere, ci de faptul că dicționarul **Hachette** nu este unul biografic în sensul obișnuit. Același text era reluat, opt ani mai târziu, de un alt dicționar **Hachette**, asemănător³³.

Probabil că articolul cel mai pertinent și nepărtinitor, dedicat lui Ion I.C. Brătianu de o enciclopedie străină, este, în momentul de față, acela propus de istoricul Glenn E. Torrey pentru **Encyclopedia of Eastern Europe. From the Congress of Vienna to the Fall of Communism**, editat de Richard Frucht, în anul 2000³⁴. Dintru început chiar se cuvine a remaca faptul că acest impresionant op are în vedere un areal geografic precis delimitat teritorial și mental, cu o identitate recunoscută și o istorie care include, ineluctabil, multe puncte comune pentru națiunile acestei zone. **Encyclopedia of Eastern Europe** le-a rezervat, atât României cât și oamenilor ei politici, spații și prezențe speciale. Autorii care au scris despre această țară și Ion I.C. Brătianu sunt, toți, specialiști recunoscuți în domeniile lor, care au publicat de-a lungul anilor studii și lucrări monografice remarcabile despre România și personalitățile ei reprezentative pe plan european³⁵.

Pentru distinsul intelectual american, Ion I.C. Brătianu a fost un „om de stat român, prim-ministru și principal arhitect al României Mari, unificator, după Primul Război Mondial, al pământurilor românești”. L-a continuat pe tatăl său atât în problemele privitoare la Partidul Național Liberal, cât și în cele pe care le-a implicat guvernarea țării, când, devenind premier, în 1908, „și-a condus partidul în direcția reformei electorale și agrare, ca premisă a modernizării și industrializării țării”. În anii de început ai Primului Război Mondial, când România a adoptat o atitudine de neutralitate, „el a atras Antanta, cu abilitate și în secret, într-o înțelegere (Tratatul de la București, 1916), recunoscându-se aspirațiile

³² Hachette, **Le dictionnaire de notre temps**, Paris, SPADEM, ADAGP, 1988, p. 181.

³³ **Dictionnaire Hachette Encyclopédique Illustré**, Paris, Hachette Livre, 1996, p. 239.

³⁴ New York & London, Garland Publishing, Inc., p. 82.

³⁵ Glenn E. Torrey, **Brătianu, Ion I.C. (1864-1927)**, în idem, p. 82. Vezi și Paul E. Michelson, **Romania (History)**, p. 667-690; Paul D. Quinlan, **Greater Romania**, p. 305. Cf. Gheorghe I. Florescu, **Encyclopedia of Eastern Europe**, în *Convorbiri literare*, Iași, Nr. 7, Iulie 2001, p.34.

teritoriale ale României față de Austro-Ungaria (Transilvania, Banat și Bucovina)”. „Revoluția rusă și căderea frontului de Est au silit România să accepte brutalul Tratat de la București (mai 1918), care au scos-o temporar afară din război și l-au proiectat pe Brătianu către punctul culminant al carierei sale”.

Glenn E. Torrey este autorul care a introdus în acest articol de enciclopedie informații biografice care nu au fost luate în considerare anterior sau nu au fost subliniate atât cât ar fi trebuit. În nici o altă enciclopedie în care personalitatea lui Ion I.C. Brătianu s-a constituit în subiect al unui text special, nu a fost remarcată, bunăoară, preocuparea potrivit căreia el a urmărit, prin programul de reforme liberal, modernizarea țării sale. Totodată, nimeni nu a subliniat, cu atâta elocvență, asemeni lui Glen E. Torrey, că același bărbat de stat s-a afirmat în permanență ca un susținător sincer și fervent al „unirii tuturor românilor”, aspirație care a reprezentat dintotdeauna o componentă imuabilă a credoului său politic. Conducând țara, în ipostaza de premier, Brătianu a fost unul dintre factorii decisivi ai reorientării României către Antanta, fiind acela care a negociat și semnat tratatul de alianță cu aceasta, la 4/17 august 1916, prin care, așa cum subliniază Glenn E. Torrey, au fost recunoscute „aspirațiile teritoriale ale României față de Austro-Ungaria”. Suportând, cu adâncă tristețe, înfrângerile din 1916, Brătianu a fost acela care a revenit la putere în decembrie 1918, conducând apoi, în anul următor, delegația României la Conferința de Pace de la Paris. Refuzând orice compromis propus de Cei Patru Mari, el a revendicat „completa îndeplinire a promisiunilor înțelegerii din 1916”, care „a supărat Marile Puteri, însă ele nu au putut face prea mult și le-au acceptat tacit, astfel încât armata română a și ocupat teritoriile în cauză. După război, Brătianu a dominat viața politică românească până la moartea sa, în 1927. Stilul său politic autoritar și partizan, deopotrivă, l-a făcut adorat de contemporanii săi”.

Pentru prima dată, un asemenea text a fost însoțit și de o listă bibliografică, în care i se recomandau aceluia care dorea să afle mai multe informații despre Ion I.C. Brătianu două lucrări speciale, publicate în 1931 și 1992, despre el, plus patru volume cu discursurile sale și trei volume memorialistice scrise de I.G. Duca.

Ion I.C. Brătianu s-a afirmat, în scurta sa viață, ca un personaj de incontestabil prestigiu european, care a activat în a doua jumătate a ultimului deceniu al secolului XIX și în primii 27 de ani ai secolului XX,

când și-a început și desăvârșit opera politică. Perioada aceasta ni se relevă azi ca una deosebit de importantă pentru istoria României. Cineva interesat de o asemenea personalitate, căreia i se recunoaște calitatea de a fi fost cel mai important om de stat al țării sale, din primele trei decenii ale secolului XX, va afla din articolul semnat de Glenn E. Torrey o sumă de judecăți de valoare întru totul îndreptățite și lipsite de învinuirile jenante lansate de enciclopediile sovietice, tendențioase și determinate, înainte de toate, de considerații politice proprii intereselor imperiale ale Moscovei. O biografie enciclopedistă, care nu depășește de regulă treapta referințelor generale, se limitează la evidențierea unor simple date personale, pentru a trasa astfel liniile definitorii ale unei individualități ilustrative pentru neamul său. În momentul în care se recurge la considerații vindicative, deci tendențioase, insinuate ca particularități ale biografiei cuiva, portretul realizat în această manieră va fi unul fals, punându-i sub semnul întrebării valoarea și eventualul aport informațional. Intrările enciclopediste rezervate lui Ion I.C. Brătianu de enciclopediile sovietice și de cele din spațiului de influență rusească, după al Doilea Război Mondial, sunt subiective și inoportune, întrucât aveau în vedere afirmarea unor stratageme politice al Moscovei, nu autenticitatea biografiei unei personalități emblematice a României.

În ultima vreme, biografia lui Ion I.C. Brătianu a fost condensată până la câteva fraze sau chiar cuvinte, de unele dicționare care nu și-au propus decât să semnaleze anumite nume. **Le Petite Larousse Illustré**³⁶, de pildă, amintea, în 2006, că „**Brătianu** Ion (Ionel), Florica 1864-București 1927” a fost un „om politic român. Fiul lui Ion Brătianu, el a fost prim-ministru, printre altele, în 1914-1918 și 1922-1926”.

Chiar și în cazul enciclopediilor devenite clasice, considerate demult modele ale genului, putem remarca, de un timp, tendințe evidente de schematizare și unifomizare a articolelor dedicate unor personalități reprezentative din sfere de interes științific, politic, cultural etc. Această reducere simplificatoare, de condensare a unor cunoștințe devenite treptat niște aparente locuri comune, era poate previzibilă, după ce un timp îndelungat fiecare enciclopedie a încercat să creioneze unui nume avut în vedere de o biografie ce-și propunea a respecta niște norme particularizante, diferențiate îndeosebi de perspective sau considerații de ordin național, iar uneori chiar personal. Noua propensiune, devenită

³⁶ Larousse, Paris, 2006, p. 1231.

chiar o cerință recentă, explicabilă până într-un punct și fără a fi reprobabilă, nu poate fi în nici un caz comparată cu monomania deformărilor ideologizante practicate de Rusia comunistă, impuse fără vreo explicație țărilor ocupate la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și incluse apoi în zona de influență sovietică.

În viitorul nu prea îndepătat, când numărul enciclopediilor va crește considerabil, întrucât tot mai multe țări editează, azi, asemenea lucrări, se va ajunge, probabil, la o nouă diversificare a lor și la o revizuire a vechiului sistem de referințe și, eventual, de alcătuire și legitimare. Unele enciclopedii au acceptat deja, de un timp, să reia, întocmai, în ediții noi, articole publicate anterior. Se presupune, întru totul justificat, desigur, că o biografie rămâne neschimbată în datele ei esențiale, iar apariția ei într-o enciclopedie de ultimă oră se adresează cuiva care nu are, probabil, nici o altă ediție. Dar, o biografie nu trebuie considerată definitivă, în principiu, întrucât oricând poate fi desoperit un document sau poate fi identificată o informație care să pună sub semnul întrebării unele dintre vechile considerații. În plus, interpretările avansate cândva ajung a fi revizuite după un timp, datorită noilor optici exegetice, determinate de alte vremuri, cu o altă mentalitate și cu idealuri proprii altor generații.

Chiar așa stând lucrurile, putem afirma că enciclopediile nu vor dispărea, indiferent de schimbările care vor interveni, cu timpul, pentru că o asemenea carte nu se adresează aceleiași generații și nici aceluiași spațiu cultural și spiritual, deci unor orizonturi de așteptare identice sau apropiate ca proiecție a trecutului.

În anul 2007 a apărut o nouă ediție a **The New Encyclopaedia Britannica**, în care articolul **Brătianu, Ionel** a rămas același din **The New Encyclopaedia Britannica in 30 Volumes**, din 1974³⁷. Singurele adăugiri sunt neesențiale și au în ere niște exactitudini care se referă la două detalii, nu de conținut și nici de interpretare. În 1974, se afirma, încă din prima frază, că Brătianu a fost investit ca premier de cinci ori, fără a se indica și anii, pentru ca în 2007 să se menționeze că el a guvernat de șase ori, adăugându-se și anii fiecărui mandat. Cu aceste precizări sau fără ele, esența textului respectiv rămâne aceeași. De fapt,

³⁷ **The New Encyclopaedia Britannica**, Volume 2, Chicago, New Dehli, Paris, Seoul, Sydney, Taipei, Tokyo, Encyclopaedia Britannica, Inc., 2007, p. 482. Ca și în 1974, alături de articolul **Brătianu, Ionel**, mai apăreau două texte asemănătoare intitulate **Brătianu, Constantin** și **Brătianu, Ion (Constantin)**.

ambele notații sunt acceptate, atât timp cât unii istorici consideră că investițiile ministeriale din 27 decembrie 1908/9 ianuarie 1909-28 decembrie 1910/10 ianuarie 1911 au reprezentat o singură guvernare, pe când alții vorbesc despre două cabinete distincte. Aceeași incertitudine sau dedublare rutinieră i se aplică, adeseori, și interstițiului 4/17 ianuarie 1914-26 ianuarie/8 februarie 1918, când Ion I.C. Brătianu a condus iarăși guvernul României. Nici datele de început și nici cele de sfârșit ale acestor ministere nu sunt întotdeauna aceleași, la toți autorii. O asemenea intervenție, chiar nesemnificativă, demonstrează însă un fapt relevant, care trebuie menționat. Textul rezervat lui Brătianu a fost revăzut de fiecare dată când a apărut o nouă ediție a acestei enciclopedii. Între **BRATIANU, JON** din **The Encyclopaedia Britannica**, editată în 1926, și **Brătianu, Ionel** din **The New Encyclopaedia Britannica**, apărută în 2007, nu sunt diferențe semnificative. Eventualele nuanțări sunt firești, întrucât în 1926 personalitatea avută în vedere nu-și încheiase încă existența, deci nici opera sa politică. După opt decenii de posteritate a unei individualități de asemenea calibru, crochiul biografic de altădată a devenit un text considerat cvasidefinitiv, în urma atâtor revizuiți. Poate numai pentru o vreme. Nu trebuie uitat niciodată că autorul care scria despre Ion I.C. Brătianu în 1926 era un român, care îl cunoștea și-l aprecia în mod deosebit pe acela despre care vorbea, iar semnatarul articolului din 1974 era, probabil, un colaborator american, pentru care omul de stat român nu era decât un strict subiect de enciclopedie. Dar chiar așa stând lucrurile, între cele două texte nu sunt deosebiri care să provoace eventuale semne de întrebare. Diferențele esențiale, stânjenitoare chiar și degradante, sunt cele între **Brătianu** al enciclopediilor și dicționarelor editate în spațiile lumii libere și **Brătianu** al enciclopediilor editate în U.R.S.S. și în țările transformate de Moscova în sateliți ai ei după 1945. Enciclopedia este un dat care adună în paginile sale „ansamblul cunoștințelor universale” însumate de o epocă, ori, alfel spus, date și informații despre diferite subiecte sau aspecte ale unui subiect, nu deformări reprobabile și reprehensiuni ideologice, cu caracter propagandistic și retrograd.

Faptul că, încă în viață fiind, Ion I.C. Brătianu a devenit „intrare” sau „voce” de enciclopedie este într-un tot relevant pentru dimensiunea proprie-i personalități, dar mai ales pentru istoria și afirmarea țării în care s-a născut. În plus, el nu a fost sigurul membru al unei „dinastii” ajuns în această onorantă ipostază. Trei generații ale aceleiași familii,

care au marcat intervalul 1818-1953, au dat personalități cărora enciclopedii celebre în întreaga lume le-au dedicat articole speciale. Ion I.C. Brătianu, acela care a făcut legătura între aceste generații, conferindu-le o identitate inconfundabilă, a fost o individualitate proeminentă pentru țara sa, într-o epocă relevantă a istoriei României și a Europei. Ipostaza sa enciclopedistă întregește și particularizează, deopotrivă, o biografie care se adresează aceluia interesat de numele exponențiale ale unei națiuni și ale unui timp definitiv pentru întreaga Europă.

Ion I.C. Brătianu, in encyclopedias of the world Summary

Ion I.C. Brătianu (1864-1927) was a leading Romanian personality in the first three decades of the 20th century. His father, Ion C. Brătianu, had distinguished himself as leader of the National Liberal Party and Prime Minister of his country in the second half of the 19th century. This tradition was continued by Ion I.C. Brătianu, as oldest son, and then by his two brothers, Vintilă I.C. Brătianu and Constantin I.C. Brătianu, and lastly by his own son, Gheorghe I. Brătianu.

Between 1909 and 1927, Brătianu was a member of Parliament, minister in various governments, several times Prime Minister, as well as chief of the National Liberal Party, the most important Romanian political party of the time. He led Romania during the First World War, was the head of the Romanian delegation at the Paris Peace Conference in 1919, president over the adoption of a new 1923 Romanian constitution, and contributed decisively to the creation of Greater Romania and its subsequent international affirmation.

In 1926, the well known **Encyclopaedia Britannica** included an entry on Ion I.C. Brătianu, which was unusual since few living politicians were so recognized. The author of the article was the Romanian journalist George Boncescu. Three years later, following Brătianu's death, the **Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti**, published in Rome, carried a piece by the Italian publicist Oscar Randi. This text, however, was influenced by the author's indifference or coldness toward Brătianu and Romania, of course. In 1931, the Spanish **Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana** had a voice on Brătianu that gave ample coverage to interwar Romania's most important

political leader, despite some inexact and personal opinions.

An unexpected moment in encyclopedic treatment of Ion I. C. Brătianu occurred in 1951, when the **Great Soviet Encyclopedia** presented the Romanian statesman from a strongly ideological perspective. The person who composed this text was less interested in Brătianu than in using the occasion to vent the subjective accusations of Moscow against Romania and its history. The same thing happened in the encyclopedias edited across the Communist bloc after World War II. Unfortunately, the biographies published in encyclopedias of the Western world began to reflect the same biases. In some cases, these unfortunate falsifications continue even now, but the general tendency today is toward much improved accuracy.

The proposed study follows the manner in which the encyclopedic biography of Ion I.C. Brătianu has evolved as a function of the specific interests of the various reception, areas and the relations existent at certain points in time between Romania and other countries. An attempt is also made to delineate the differences between the ways in which his identity has been presented by the encyclopedias of the West and those of the USSR/Russia. This case study of Ion I.C. Brătianu shows that while present day encyclopedic studies are much better than they used to be, there are still improvements that need to be made.

OMAGIEREA ILUSTRULUI N. TITULESCU

Gheorghe Buzatu

Diplomația României din perioada 1919-1939 a fost conformă tradițiilor istorice ale țării și a avansat un program îmbrățișând exclusiv principii și obiective specifice raporturilor interstatale, precum, în rândul întâi, cooperarea internațională și egalitatea între state, combaterea revizionismului și excluderea războiului din viața internațională. Și tradițiile, și principiile sau obiectivele urmărite, și modul concret în care a fost practică diplomația României între cele două conflagrații mondiale, totul, dar absolut totul, poartă – astăzi, ca și atunci – un nume de primă mărime și de incontestabilă rezonanță universală – **NICOLAE TITULESCU**.

Ministru de Externe și de Finanțe al României în câte două rânduri, delegat la Conferința Păcii de la Paris din 1919-1920, titular al Legațiilor române de la Londra, Paris Bruxelles, delegat permanent al țării la Societatea Națiunilor de la Geneva cu începere din 1920, președinte – în mod excepțional – de două ori al Adunării Generale a Societății Națiunilor, principal negociator român în reglementarea inextricabilelor probleme ale reparațiilor și datoriilor noastre din primul război mondial către Marea Britanie și S.U.A., semnatar al Tratatului de Pace de la Trianon, prin care se recunoștea pe plan internațional Unirea Transilvaniei cu Patria-mamă, proclamată la 1 Decembrie 1918, făuritor al Convenției internaționale privind recunoașterea Unirii Basarabiei cu Țara (28 octombrie 1920) și coautor al faimoasei Convenții pentru definirea agresorului (3-5 iulie 1933), militant neobosit pentru consolidarea unității de stat, a independenței și integrității teritoriale a României Mari, pentru întărirea Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, pentru cooperarea rodnică și pozitivă a Bucureștilor cu Franța, Anglia, Polonia, Iugoslavia, Grecia, Turcia, Cehoslovacia și U.R.S.S., prin tratate bilaterale sau în cadrul „fronturilor neagresive” oriental și european, unul dintre principalii autori ai Convenției de la Montreux din 1936 privind regimul Strâmtoarelor Mării Negre, rămasă în vigoare până astăzi, dascăl și orator de excepție, îmbinând un deosebit farmec personal cu o temeinică pregătire istorică și juridică, atât de necesare, toate, în arta

negocierilor, **Nicolae Titulescu**, a intrat în legendă încă din timpul vieții, se confundă – de multe decenii – cu *însăși diplomația*, în accepțiunea cea mai largă și, deopotrivă, cea mai limitată a termenului. Așa cum s-a observat cu deplin temei, la Centenarul nașterii sale, în 1982, „*despre activitatea lui Nicolae Titulescu s-a scris și se va mai scrie cu aceeași asiduitate și admirație tot atât timp cât nu se vor fi diminuat prețuirea și grațitudinea noastră pentru opera sa, indiscutabil una dintre culmile de manifestare a geniului românesc de oricând și de pretutindeni, de impunere a acestuia în conștiința universală*”¹. Întrucât, alături de I.I.C. Brătianu, Mareșalul Ion Antonescu, P.P. Carp, Iuliu Maniu și Vintilă I.C. Brătianu, de N. Iorga, Mircea Eliade și George Enescu, de Lucian Blaga și Liviu Rebreanu, de G. Călinescu și Mircea Eliade, de C. Brâncuși și Gh.I. Brătianu, de I.G. Duca, Take Ionescu și Grigore Gafencu, N. Titulescu se numără între personalitățile de excepție care, mult dincolo de limitele domeniilor ilustrate, au dat, în prima jumătate a veacului al XX-lea, maximă strălucire *României* și numelui de *român* pretutindeni în lume. Prin întreaga sa activitate politică, N. Titulescu a tins la crearea echilibrului ideal între organismul intern solid al statului român² și poziția lui internațională, aceasta îndeosebi după făurirea României Mari în 1918³. Din acest punct de vedere, de numele și de eforturile sale neobosite, ca și de acelea ale tuturor colaboratorilor săi apropiați sau mai depărtați și mulți, rămâne legat saltul ce s-a înregistrat în privința *statutului internațional* al României⁴, de la statul cu interese fie ignorate, fie „limitate”, cum era înainte de Războiul Mondial din 1914-1918 și, oficial, chiar după aceea, mai precis în vremea Conferinței Păcii de la Paris, la statul pe deplin suveran și independent în concertul națiunilor

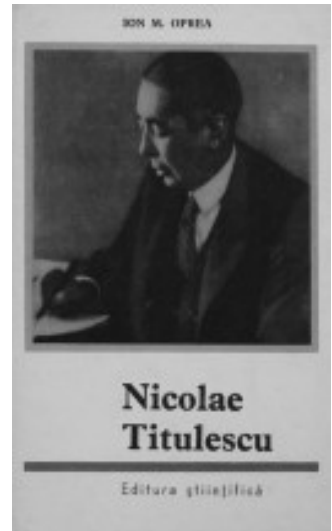
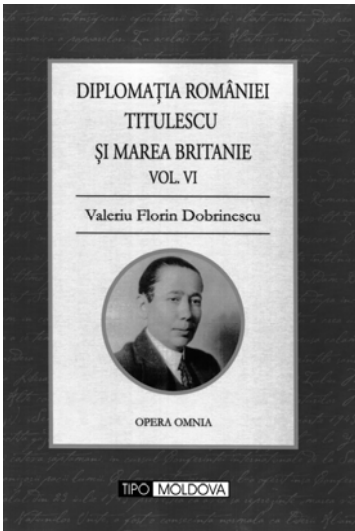
¹ Gh. Buzatu, coordonator, **Titulescu și strategia păcii**, Iași, Editura Junimea, 1982, p. 17; ediția a II-a, anastatică, Tipo Moldova, 2010.

² Nicolae Titulescu, **Discursuri**, ediție Robert Deutsch, București, Editura Științifică, 1967, p. 110.

³ Vezi Ioan Scurtu, coord., **Istoria Românilor (1918-1940)**, București, Editura Enciclopedică, 2003, *passim*; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, **Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)**, București, Editura Paideia, 1999, *passim*.

⁴ Cf. Mircea Malița, **Diplomația. Școli și instituții**, ediția a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 449; Viorica Moisuc, **Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918-1940**, în **Probleme de politică externă a României, II, 1918-1940**, București, Editura Militară, 1977, p. 13-195.

lumii, care s-a afirmat treptat între 1919 și 1939, solicitat și solicitând, cu succes, drepturi egale în raporturile cu toți partenerii mici, mijlocii ori mari, din epoca celui de-al doilea mandat al său ca ministru al Afacerilor Străine, dintre 1932 și 1936. Evenimentele care au succedat demiterii sale de la conducerea diplomației Bucureștilor, la 29 august 1936, au coincis cu preludiile și desfășurările brutale ale preistoriei Războiului Mondial din 1939-1945, fiind de natură să afecteze grav statutul internațional al României.

Cunoscutul om politic francez Édouard Herriot a definit admirabil această coordonată a acțiunii internaționale a României independente și suverane, referindu-se chiar la aportul lui N. Titulescu: „*Acest ministru al unei țări mici face politică în stil mare* (subl. ns.)”⁵. Că lucrurile au stat, în adevăr, astfel, în ceea ce-l privește pe strălucitul diplomat, să notăm și această constatare datorată titularului diplomației britanice (Anthony Eden) la aflarea știrii despre înlăturarea ministrului de Externe al României în 1936: „*Iată acum România reintrând în dimensiunile ei geografice* (subl. ns.)”⁶.

Personalitatea și activitatea lui N. Titulescu au stăruit, se înțelege, în atenția contemporanilor săi, români și străini⁷. Este cazul să precizăm că, în întreaga perioadă interbelică, presa română – cu unele excepții, explicabile – a găzduit cu larghețe ample știri privind demersurile lui N. Titulescu, succesele și declarațiile sale, comentarii asupra omului și operei. Marile agenții de presă și cotidiene străine au procedat deopotrivă, între prestigioasele ziare care nu l-au „ignorat” aflându-se: *The Times* și *Le Temps*, *Ce Soir* și *Journal des Débats*, *Le Matin* și *Daily Herald*, *Pravda* și *Izvestiia*, *Journal de Genève* și *Le Populaire*, *Daily Express* și *The New York Times* etc.⁸

⁵ Apud Genéviève Tabouis, **20 de ani de tensiune diplomatică**, traducere, București, Editura Politică, 1965, p. 154.

⁶ Vezi Hoover Institution on War, Revolution, and Peace. Hoover Institution Archives, Stanford University, Palo Alto, California, U.S.A., **N. Titulescu. Diary and Correspondence**, Box No. XVI, nepaginat.

⁷ Cf. o bibliografie N. Titulescu (Gh. Buzatu, ed., **Titulescu și strategia păcii**, p. 349-360), ca și contribuțiile ulterioare ale lui G.G. Potra, îndeosebi remarcabilul volum **Pro și Contra Titulescu**, editor George G. Potra, București, Editura Enciclopedică, 2003, X – 687 p.; ediție anastatică, Iași, Tipografia Moldova, 2010.

⁸ La 23 septembrie 1936, deci după demiterea sa, *The Evening News* îl califica „the brilliant Titulesco”, iar Pertinax (în *L'Europe Nouvelle*, oct. 1936) – „la tête... de ce que les Allemands et les Italiens appellent le système français” (Hoover Institution Archives, **N. Titulescu. Diary and Correspondence**, Box No. XVI, *passim*).

FUNDAȚIA EUROPEANĂ TITULESCU

FUNDAȚIA EUROPEANĂ TITULESCU

NICOLAE TITULESCU

CORESPONDENȚĂ

VOLUMUL I
(1921–1931)

Partea I

Volum îngrijit de:
GEORGE G. POTRAColaboratori:
Delia Răzdolescu, Gilbert Monney Câmpeanu,
Daniela Boriceanu, Cristina Păiușan

București, 2004

NICOLAE TITULESCU

OPERA POLITICO-DIPLOMATICĂ

IULIE 1927 – IULIE 1928

Partea a II-a

Volum îngrijit de:
GEORGE G. POTRA
COSTICĂ PRODANAu colaborat:
Daniela Boriceanu, Delia Răzdolescu, Cristina Păiușan

București, 2003

Dintre marii contemporani ai lui N. Titulescu ori dintre colaboratorii săi ne-au lăsat mărturii W.S. Churchill și Anthony Eden, Genéviève Tabouis și A.F. Frangulis, Vintilă Brătianu, I.G. Duca, M.M. Litvinov, Édouard Herriot și N.P. Comnen, Lucian Blaga și Sextil Pușcariu, Savel Rădulescu și G. Oprescu, N. Iorga, Iuliu Maniu și Gh.I. Brătianu, cu care, aceștia din urmă, n-a fost tot timpul în cele mai bune raporturi. Bineînțeles, omul și opera nu au fost neglijate de istorici, români și străini, cărora le datorăm mai multe lucrări speciale, temeinice și pline de noutăți și sugestii pentru aprofundarea studiilor titulesciene⁹.

⁹ Vezi, mai ales, Ion M. Oprea, **Nicolae Titulescu**, București, Editura Științifică, 1967; Walter M. Bacon Jr., **Nicolae Titulescu and Romanian Foreign Policy, 1933-1934**, Ann Arbor – London, University Microfilms International, 1977; idem, **Secret Papers on the Failure of Romanian-Soviet Negotiations, 1931-1932**, Stanford University, Hoover Institution Press, 1979; Jacques de Launay, **Titulescu et l'Europe**, Nyon, Byblos, 1976; George Macovescu, **Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu**, în N. Titulescu, **Documente diplomatice**, București, 1967; Savel Rădulescu, **Nicolae Titulescu (1882-1941)**, în **Diplomați iluștri**, I, București, Editura Politică, 1969; Gh. Buzatu, ed., **Titulescu și strategia păcii**, ediția citată; Adrian Năstase, **Nicolae Titulescu – contemporanul nostru/Nicolae Titulescu – notre contemporain**, București, Fundația Europeană Titulescu/Editura Metropol, 1995. Vezi, de asemenea, studiile documentate publicate de G.G. Potra, Eliza Campus, Ion M.

Domeniul respectiv a fost jalonat și de apariția simultană a *Documentelor diplomatice*¹⁰ ori a *Discursurilor*¹¹ diplomatului, valorificate parțial în prezent în cadrul colecției „**Opera Omnia**”. Penultimul volum menționat reunește, fără discuție, cele mai numeroase și unele dintre cele mai semnificative documente întocmite, expediate, semnate ori realizate cu colaborarea sau în spiritul convingerilor și indicațiilor lui N. Titulescu.

Pe urmele lui Jacques de Launay, Walter M. Bacon Jr., V.F. Dobrinescu, Gh. Buzatu, dar mai cu seamă G.G. Potra, studiile de specialitate din ultimii ani s-au întemeiat pe documentele diplomatice descoperite în Elveția și îndeosebi pe *arhiva personală* a ilustrului diplomat, aflată mai demult în posesia celebrei *Fundații Hoover* din cadrul Universității Stanford (Palo Alto, California, S.U.A.) aflată în ultimele două decenii la dispoziția tuturor cercetătorilor¹². De-a lungul anilor (1980, 1986, 1987), noi înșine am avut posibilitatea să investigăm întregul fond N. Titulescu¹³ păstrat în **Arhivele** prestigioasei instituții internaționale de studiere a istoriei mondiale a veacului al XX-lea care este **Hoover Institution on War, Revolution, and Peace. Hoover Institution Archives**, fondată în 1919 de către viitorul (pe atunci) șef al executivului american.

În context, trebuie să ne referim la inițiativele și rezultatele de excepție din ultimele două decenii¹⁴ ale **Fundației Europene Titulescu** din București.

Oprea, Viorica Moisuc, George Macovescu, Ilie Seftiuc, Robert Deutsch, Florin Constantiniu, V.F. Dobrinescu, Costin Murgescu, Constantin I. Turcu, Z. Avramovski, S. Mikulicz și M. Tejchman.

¹⁰ N. Titulescu, **Documente diplomatice**, ediție George Macovescu și colab., București, Editura Politică, 1967, 894 p.

¹¹ Idem, **Discursuri**, ediția citată.

¹² Pentru detalii, vezi Gh. Buzatu, ed., **Titulescu și strategia păcii**, p. 69 și urm.; Gh. Buzatu, **Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial**, II, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 309 și urm. Menționăm, de asemenea, că fondul Arhivelor Hoover este disponibil pe Internet.

¹³ Valorificat începând din 1982, la centenarul nașterii ilustrului diplomat – Gh. Buzatu, ed., **Titulescu și strategia păcii, passim**.

¹⁴ Nu putem neglija, neîndoielnic, informațiile difuzate în același răstimp pe Internet, unele demne de tot interesul, precum: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Titulescu; http://romani_adevarati.blogspot.com/2008/01/niculae_titulescu.html; http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Index:Ministrii_de_Externe.

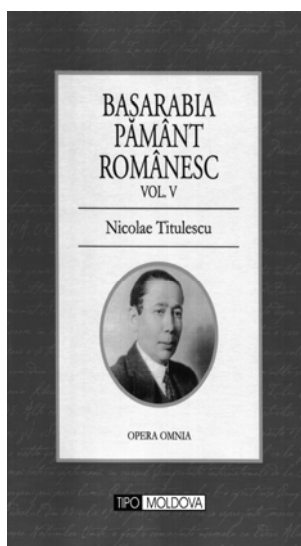
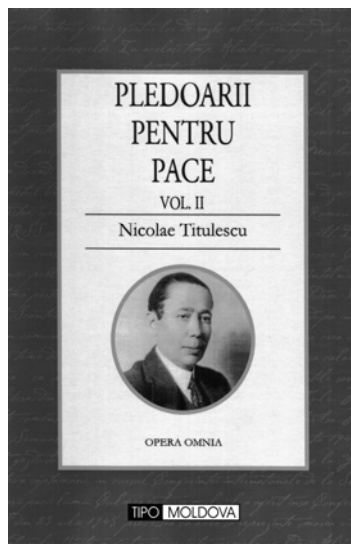
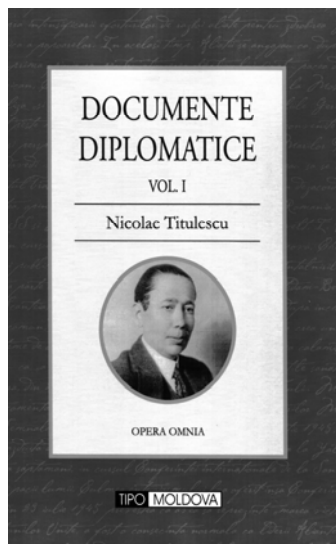
Coordonatorii și colaboratorii Fundației, în prima ordine Profesorii **Adrian Năstase** și **G.G. Potra**, ne-au rezervat în acest răstimp surpriza unui veritabil *recital Nicolae Titulescu*. Astfel, **Fundația** a valorificat, în condiții grafice excepționale, numeroase și solide lucrări **de sau despre Nicolae Titulescu** ce întregesc, în chip fericit, seria cărților fundamentale apărute anterior privind activitatea fostului lider al diplomației române interbelice, unele deja menționate, precum: volumele **Documente diplomatice**, redactor responsabil George Macovescu, București, 1967; biografia datorată lui I.M. Oprea, București, 1966; **Pledoarii pentru pace**, editori G.G. Potra și C. Turcu, București, 1996 și, nu mai puțin, **Titulescu și strategia păcii**, coordonator Gh. Buzatu, Iași, 1982. În tradiția acestor puncte de reper ale istoriografice, cărora trebuie să le adăugăm în principal edițiile Walter Bacon, V.F. Dobrinescu și Jacques de Launay, volumele recent apărute sub egida **Fundației Europene** inaugurează un veritabil program științific în domeniul studiilor titulesciene. Iată de ce, cu siguranță, considerăm că nu vom abuza de răbdarea cititorului dacă, în context, reținem unele dintre realizările programului la care ne refeream: G.G. Potra și colaboratori, **Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan**, București, 2002; Adrian Năstase, **Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru/ Notre contemporain**, ediția a II-a, București, 2002; **Pro și contra Titulescu**, ediție G.G. Potra, București, 2002; Emil Păunescu și colaboratori, **N. Titulescu – N. Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii**, București, 2003. Aceștia, li s-au adăugat primele trei volume (dintr-o serie de cel puțin 16) din seria monumentală **Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu**, editată prin grija lui G.G. Potra și a colaboratorilor săi (București, 2003-2004). Programul lansat cu aceste volume acoperind perioada iunie 1927 – august 1928 se anunță nu numai cel mai ambițios, dar, din câte cunoaștem, și cel mai consistent și realist, cu cele mai temeinice șanse de a fi tradus în viață. Iată de ce vom reține, din **Cuvântul înainte** al prof.univ.dr. Adrian Năstase la cel dintâi volum al **Operei politico-diplomatice**, constatarea potrivit căreia valorificarea integrală a creației titulesciene reprezintă „o datorie” față de cei ce au fost și „un dar pentru generațiile actuale și viitoare”, demersul specialiștilor angrenați în proiect fiind unul „*de mare complexitate și anvergură*”¹⁵.

Casa Editorială „**Tipo Moldova**” din Iași, în spiritul programului

¹⁵ Apud N. Titulescu, **Opera politico-diplomatică. Iulie 1927 – iulie 1928**, I/1, volum îngrijit de G.G. Potra, Costică Prodan și colaboratori, București, Fundația Europeană Titulescu, 2003, p. V-VIII.

Colecției „**Opera Omnia**”, inaugurată la 23 noiembrie 2009, își propune retipărirea – în ediții anastatice – a unora dintre **cele mai cunoscute cărți purtând semnătura lui Nicolae Titulescu ori studii consacrate ilustrului diplomat român.**

Fapt cu totul remarcabil, evenimentul editorial precede împlinirea a 70 de ani de la trecerea lui Nicolae Titulescu în rândul celor dreپți, la 17 martie 1941.

N. Titulescu – 70 years after his death

Summary

On the basis of the new documents and a rich bibliography, Gh. Buzatu submits to the reader a brief examination of diplomatic exceptional activity of N. Titulescu (1882-1941). In this context, the author reveals that the Publishing House „Tipo Moldova” in Iași, in the spirit of the program series „Opera Omnia”, which was inaugurated on 23 November 2009, aims to reprint – in editions anastatic – some of the most popular books bearing the signature of Nicholas Titulescu or studies on the illustrious diplomat.

Actually quite remarkable, editorial event precedes the celebration of 70 years from Nicholas Titulescu among the righteous, on 17 March 1941.

DINU ADAMEȘTEANU (1913-2004).

EVOCARE LA ȘAPTE ANI DE LA PLECAREA SPRE CEI DREPTI

Alexandru Barnea

Înainte de a fi împlinit, la 25 martie 2004, vârsta de 91 de ani, marele arheolog italian de origine română Dinu Adameșteanu trecea în lumea celor drepti la 21 ianuarie 2004, după o lungă suferință, la Policoro, în sudul Italiei¹. Urmând parcă și cronologic o viață paralelă dar cu destin diferit, prietenul și colegul lui din aceeași generație, alt mare arheolog, Ion Barnea (1913-2004), tatăl autorului acestor rânduri, îl urma, plecând din București în aceeași lume mai bună, zece zile mai târziu și după alte 40 de suferință.

Au fost două destine diferite și asemănătoare totodată, a acestor personalități formate, împreună cu altele, în același mediu universitar de înaltă ținută din România de dinaintea celui de al doilea război mondial. Pentru domeniile de cercetare urmate de cei doi prieteni, au fost imprimate direcții de specializare diferite dar înrudite de marele epigrafist și arheolog clasic Scarlat Lambrino (1891-1964). Acesta, primul mare formator de școală arheologică clasică și istorie antică din România după Vasile Pârvan, a sezisat, din propria experiență și din contactele internaționale, care domenii ar trebui acoperite pentru viitorul imediat și în perspectivă. A deschis astfel căi noi discipolilor săi. Lui Dinu Adameșteanu îi transmisese interesul pentru relațiile dintre coloniștii greci și populațiile indigene, încă prea puțin urmărite până la el în cazul Histriei, ca și pe acela privind cercetarea aerofotogrametrică. De cealaltă parte, Ion Barnea urma sfatul lui Scarlat Lambrino de a se specializa în arheologia creștină.

După război, viețile celor doi tineri specialiști în formare aveau să se despartă, fiecare continuând direcția profesională aleasă. Dinu Adameșteanu în Italia liberă, Ion Barnea în România dictaturii comuniste. Aveau să se revadă abia în 1968, pe când se aflau deja în momente foarte clar conturate ale carierei lor profesionale, plecând de la

¹ Evocarea de față este o traducere mult revizuită și corijată a celei prezentate de noi la Roma în primăvara anului 2004 și apărută în limba franceză în *Ephemeris Dacoromana*, XII, 1, Roma, 2004, p. 9-13.

sfaturile ilustrului lor profesor.

Născut la 25 martie 1913 la Toporu, jud. Vlașca (jud. Giurgiu la data apariției acestor rânduri), în familia numeroasă a preotului ortodox Ion Adameșteanu, Dinu a absolvit școala primară în satul natal. După școala secundară și Seminarul Central din București, paralel cu Colegiul „Sf.Sava”, a urmat, între 1933 și 1938, cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București. Participarea sa deja din acei ani de învățatură la ședințele Arhivelor Statului (al căror ritm și profesionalism n-au mai fost egalate după 1947) a contribuit mult la formarea sa din punct de vedere metodologic și intelectual. Aceasta mai ales în ceea ce privește evaluarea și interpretarea surselor istorice de orice fel. A continuat apoi să-și desăvârșească instruirea și bagajul de cunoștințe ca bursier al Școlii Române din Roma de la sfârșitul anului 1938, mulțumită sprijinului profesorului său, Scarlat Lambrino. După încheierea stagiului, a fost angajat ca bibliotecar al aceleiași Școli, deja prestigioasa Accademia di Romania din Roma.

După ce a susținut în 1945 doctoratul sub conducerea marelui profesor italian Gaetano de Sanctis, Dinu Adameșteanu nu a mai revenit în țară, iar câțiva ani mai târziu a căpătat cetățenia italiană.

Închisă în 1947 de autoritățile comuniste, Școala Română din Roma, pe atunci una dintre instituțiile de știință străine din Roma cele mai evolute, dispărea din viața științifică și culturală romană și română. Fostul ei bursier și bibliotecar lua pe bună dreptate hotărîrea susamintită. Așa se face că, din anii 1949-1950, Dinu Adameșteanu începea cercetări de teren și arheologice sistematice într-una dintre regiunile cele mai incomode pentru arheologii italieni, Sicilia. Aventura sa în marea insulă de la sudul Italiei l-a transformat, grație personalității sale și sufletului său deschis, într-un personaj foarte bine cunoscut acolo, îndrăgit și devenit o figură legendară printre autohtoni, cu un nume provenit din adaptarea *sui generis* de către aceștia a celui de familie, dar cu o sonoritate asemănătoare: din Adameșteanu, toată lumea îl știa ca „Don Bastiano”. Plecat în sud pentru câteva luni de cercetări, a rămas acolo vreo 20 de ani și tot în sud s-a stins la 21 ianuarie 2004.

Urmând căile deschise de fostul său profesor, îmbogățite prin studiile italiene, Dinu Adameșteanu a muncit foarte mult, mai întâi și în special în Sicilia. Cele 35 de studii ale sale publicate între 1953 și 1966 privind Sicilia antică l-au făcut mult mai bine cunoscut în lumea științifică italiană și internațională. În cursul aceleiași perioade, a condus

de asemenea și cercetările arheologice ale Institutului Italian de Studii Orientale de la Ghazni, din Afganistan, ale căror rezultate au fost publicate în 1966. Desigur, valoarea sa științifică era deja recunoscută în Italia atunci când, în 1954, statul italian îi acorda cetățenia. Doi ani mai târziu era numit inspector al Suprintendenței arheologice Agrigento. A lucrat de asemenea la reorganizarea Muzeului din Gela și la formarea rezervațiilor arheologice din teritoriul acestui oraș antic.

Una dintre contribuțiile excepționale ale lui Dinu Adameșteanu la progresul arheologiei italiene a fost fondarea Direcției Aerofototecii Arheologice din Roma ca instituție a Ministerului Bunurilor Culturale și Ambientale. Pe această cale și prin propriile cercetări și inițiative, a coordonat editarea, în 1971, a primei hărți arheologice generale a Italiei.

În fiecare loc de muncă, Dinu Adameșteanu avea grija formării unor tineri specialiști, pentru ca domeniul să aibă viitor prin continuitate. Din 1960 de pildă, ținea cursuri de specializare în aerofotogrammetrie pentru studenții italieni și străini, la Școala de Cooperare Aeriană, la Fundația Lerici și la Institutul Central de Restaurare al UNESCO de la Roma. După 1964 a condus, peste zece ani, Suprintendența arheologică a regiunii Basilicata, aflată în sudul peninsulei. Acolo, a format o echipă italiană și internațională la care au putut participa, din 1968, și câțiva români. Lucrul a fost posibil în special grație relației prietenești și profesionale vechi dintre Dinu Adameșteanu și academicianul Emil Condurachi, pe atunci încă director al Institutului de Arheologie din București. Din păcate, însă, această experiență românească, prima după atâția ani, n-a rămas, în cei doi ani cât a durat, decât la nivelul unui început fără continuitate, din pricina piedicilor ridicate de regimul comunist al vremii.

Revenind la cercetările conduse în Basilicata de Dinu Adameșteanu, trebuie reamintit caracterul lor complex și exemplar plecând de la orașul antic (Metapontum, azi Metaponto, Siris-Heraclea) până în adâncimea teritoriului (chorei) și ajungând la relațiile cu așezările indigene. Deschidea astfel, dincolo de stabilirea unei metodologii moderne, căi noi de cercetare asupra relațiilor dintre coloniștii greci și indigenii italici. Așa se face că preocuparea mai veche a lui Dinu Adameșteanu, datorată începuturilor lui Vasile Pârvan și inițierii lui în domeniu prin cazul Histriei de către Scarlat Lambrino, lua forma unei cercetări sistematice și de amploare pentru *Graecia Magna*. Ea s-a concretizat în mai multe volume și studii remarcabile ale renumitului

arheolog și ale colaboratorilor săi. Pentru regiunea pe care a condus-o peste zece ani ca suprintendent, este de menționat volumul **Basilicata antica. Storia e monumenti**, apărut în 1974 și reluat într-o ediție românească în 1983. În legătură cu această problematică specifică, a fost adesea invitat la congrese și colocvii de specialitate, pentru experiența sa recunoscută de specialiștii din toată lumea.

Între numeroasele astfel de prezențe, ne oprim aici doar asupra uneia dintre ele. Era prima sa revenire în România după război și totodată prima participare la un congres internațional organizat în țara sa natală: „**Sources archéologiques de la civilisation européenne**”, Mamaia, 1-8 septembrie 1968. A fost o întrunire științifică de o deschidere și o viziune remarcabile pentru epocă, datorată în special prestigiului, diplomației și inteligenței profesorului și cercetătorului Emil Condurachi. În cuprinsul acestei reuniuni cu largă și distinsă participare internațională, Dinu Adameșteanu s-a remarcat în mai multe rânduri în afară de propria comunicare din program. El distingea atunci, între altele și adăugând experiența bogată italiană la inițierea din România, două categorii de relații între coloniștii greci și indigeni, iar asupra acestora, discuțiile și opiniile exprimate au fost extrem de interesante.

Grație unei coordonări pe care am putea-o considera completă, Dinu Adameșteanu a realizat în sudul Italiei un model de cercetare complexă, până la punerea în valoare a rezultatelor acesteia, începând cu valorificarea științifică și continuând cu popularizarea descoperirilor. Astfel, monumentele o dată descoperite și conservate erau rapid integrate circuitului științific și turistic. A făcut să se deschidă astfel adevărate parcuri arheologice cu muzee proprii. Aceste complexe au devenit reperi științifice și culturale la dispoziția tuturor și nu doar a italienilor. Așadar, în contextul unei redeschideri temporare și relative a României către Apus, contactele directe cu experiența și realizările lui Dinu Adameșteanu au avut efecte și în țară. Am amintit în mai multe rânduri, printre acestea, reorganizarea Muzeului de Arheologie din Tulcea, sub direcția dr. Gavrilă Simion (1927-2010), devenit pentru câțiva ani un adevărat etalon pentru cea ce trebuia și putea fi o expoziție cu specific regional. Tot atunci se înființa la București, e drept sub controlul atent al Consiliului Culturii și Educației Socialiste și mai ales al Securității, o secție de aerofotogrametrie, încredințată lui Alexandru Simion Ștefan, arheolog format în această disciplină de Dinu Adameșteanu.

Acestea nu reprezintă decât o mică parte din sprijinul generos pe

care Dinu Adameșteanu l-a dat arheologiei din țara sa natală, mai ales din 1968, în colaborare și în contact permanent cu Emil Condurachi, director până în 1971 al Institutului de Arheologie din București și apoi secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene (AIESEE). Dealtfel, începând din acel an, aproape toți arheologii clasici din Institut și alții foarte mulți din țară au fost invitați, pe rând, sub aceste auspicii, în Italia. Se putea astfel intra în contact direct cu școala pe care Dinu Adameșteanu o crease, și, în general, cu monumentele, știința, bibliotecile și specialiștii italieni și străini de acolo. A reveni și a studia în Europa dar și a te prezenta acolo mai curând decât ai fi putut spera în condițiile restrictive de atunci a fost de fapt unul dintre cadourile cele mai prețioase oferite arheologilor și istoricilor români, dintre care cei mai tineri au putut beneficia aproape toți. Se poate spune chiar că profesorul Dinu Adameșteanu, prin eforturile personale și cu ajutorul instituțiilor și autorităților italiene care îl respectau, a suplinit în toți acei ani, cel puțin în parte, funcția esențială a Școlii Române din Roma, pe care aceasta a reluat-o abia din anul 2000.

Pentru a completa măcar în parte portretul și *curriculum vitae* al lui Dinu Adameșteanu, ar mai fi de adăugat și alte titluri și funcții: din 1971, profesor al Universității din Lecce; din 1977, suprintendent al regiunii Apulia; spre sfârșitul carierei sale strălucite, titular al Catedrei de Topografie a Italiei antice și director al Departamentului de Arheologie și Istorie Antică al aceleiași Universități; vicepreședinte al Institutului de Istorie și Arheologie pentru „Magna Grecia”; membru activ al mai multor organizații științifice din Italia și al mai multor academii, societăți, instituții științifice italiene, străine și internaționale, între care Academia Pontificală de Arheologie din Roma, Federația Internațională de Studii Clasice, Institutul German de Arheologie, Societatea de Studii Latine din Paris ș.a.

Recunoașterea meritelor sale, a prestigiului și activității sale prodigioase i-a adus numeroase premii și onoruri: Premiul Feltrinelli pentru arheologie al Academiei „Dei Lincei”, 1973; Premiul Regiunii Basilicata, 1973; Ordinul „Cavaliere del Lavoro” al Republicii Italia; Ordinul „Palmes Académiques” al Republicii Franceze, 1974; Medalia de Aur a Congreselor „Magna Grecia”, manifestare științifică anuală pe care a inițiat-o la Taranto; Medalia de Aur a regiunii Basilicata, 1977; Medalia de Aur a Societății „Dante Alighieri”, 1971; Medalia de Aur a Societății *Sybaris*; Medalia de Aur a orașului Metaponto, 1978; Medalia

de Aur pentru Activitate Științifică, Lion's Club, Potenza, 1979; Medalia de Aur a orașului Venosa, 1979; Placa de Argint a orașului Banzi, 1980; Medalia de Aur cu Diplomă Clasa I, pentru Învățământ, Cultură și Artă acordată de Președintele Republicii Italia la propunerea Ministerului Italian al Bunurilor Culturale și Ambientale, 1982; aceeași distincție i-a fost acordată din nou, zece ani mai târziu. În 1992 a fost ales membru de Onoare al Academiei Române.

Discret, cu sufletul mare și deschis, și-a ajutat țara de origine și arheologia română din momentul când acest lucru a devenit posibil și a continuat cu același optimism și devotament atât cât a putut, până aproape de sfârșitul vieții. Savantul și profesorul Dinu Adameșteanu a rămas tot timpul același OM, dotat de Bunul Dumnezeu cu cele mai strălucite calități, încununând o viață dedicată științei.

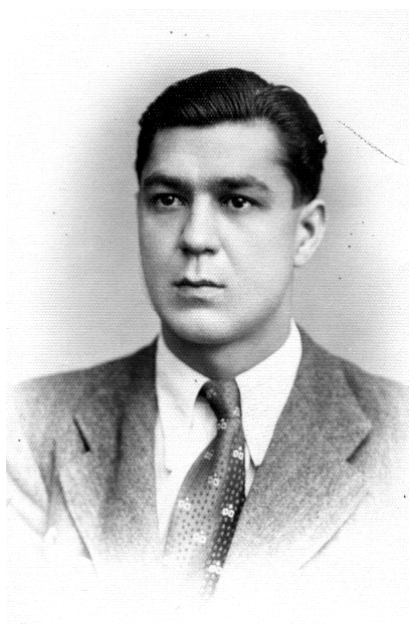
Așadar, iată atâtea motive ca toți cei care l-am cunoscut să-l fi iubit, rămânând mândri de el, Românul devenit Italian și Universal totodată. Am constatat acest fapt din nou în reuniunea comemorativă internațională de la Accademia di Romania din Roma în primăvara anului 2008, unde toți participanții, italieni sau străini, foști colaboratori și mai ales foști elevi își exprimau recunoștința și bucuria de a-l fi cunoscut. De aceea, țin să închei această evocare cu frumoasele cuvinte italiene care îi erau adresate profesorului Dinu Adameșteanu în 1982 la Universitatea din Lecce:

„Dacoromano per nascita, italiano per elezione, cittadino del mondo per vocazione, il professore Dinu Adameșteanu ha consentito, in questi anni del suo magistero leccese, di collegare l'Università salentina ai più grandi e accreditati centri della ricerca scientifica europei ed extraeuropei”.

Dinu Adameșteanu (1913-2004).
Évocation de sept ans après avoir quitté pour les justes
Résumé

L'auteur évoque la personnalité du célèbre archéologue italien d'origine roumaine Dinu ADAMEȘTEANU (1913-2004), dès sa formation en Roumanie et puis en Italie, jusqu'à ses réalisations remarquables et appréciées au plus haut niveau en Italie.

En suivant les démarches de son ancien professeur Scarlat Lambrino, il développa pour sa nouvelle patrie, une fois y établi, les recherches aérophotogrammétriques pour tout le pays en créant une vraie école nationale et internationale dans le domaine, l'étude archéologique et épigraphique des relations entre les colonies grecques et les autochtones et (ce n'est pas tout), la plus moderne mise en valeur des sites dont la découverte il avait dirigée, ensemble avec des musées liés à ses découvertes, exposés ensemble au public, aux étudiants et aux spécialistes.

1940

1966, în elicopter, Italia

1974, în curtea casei din Toporu, cu soția, Hel Dilthey, Alexandra Ștefan,
Petre Adameșteanu (unul dintre frați), Alexandru Simion Ștefan, acad.
Emil Condurachi

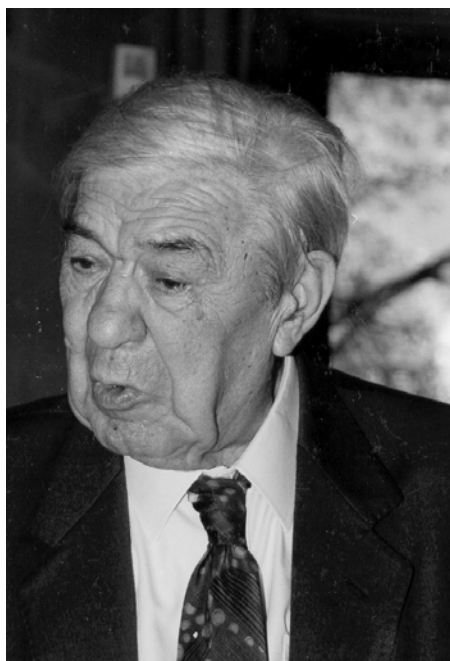
1994, București, *doctor honoris causa* al
Universității din București; rector, prof.
univ. dr. Emil Constantinescu

1995, București, seniorii la Institutul de
Arheologie „Vasile Pârvan”, cu Dumitru
Berciu, Maria Coja, Ion Barnea

1995, Institutul de Arheologie „Vasile
Pârvan” București, membru de onoare

1996, cetățean de onoare al orașului Policoro

1997, Museo Nazionale delle Siritide, una din ctitoriile lui Dinu Adameșteanu

Datorez aceste imagini colegei Mihaela Mănuclu Adameșteanu, nepoată de frate a lui Dinu Adameșteanu, căreia îi mulțumesc și pe această cale. (A.B)

IULIAN ANTONESCU – 20 DE ANI DE POSTUMITATE

Ioan Mitrea

De necrezut, dar trebuie să o spunem că au trecut 20 de ani, de la 24 ianuarie 1991, de când a trecut la cele veșnice profesorul Iulian Antonescu, ctitor și deschizător de drumuri în muzeografia și arheologia băcăuană¹. Pe un plan mai larg, pentru noi și sper că și pentru cei ce vor veni după noi, Iulian Antonescu rămâne omul de larg orizont spiritual și formație enciclopedică impresionantă, prezență activă, vreme de aproape patru decenii, în varii domenii, de la istoriografie, arheologie, muzeologie și apărător al monumentelor istorice, al ansamblurilor ce mobilează și înobilează orașele noastre, cerând imperativ crearea unor „veritabile muzee urbanistice”², într-o epocă dintre cele mai vitrege ale istoriei noastre, la traduceri remarcabile din poezia medievală europeană și orientală, la oratorul de excepție, unul din ctitorii învățământului superior băcăuan și fondatorul unei reviste de notorietate internațională, intitulată sugestiv *CARPICA*,

¹ Ioan Mitrea, **Iulian Antonescu deschizător de drumuri în muzeografia și arheologia băcăuană**, în *Carpica*, XXXVI, 2007, p. 209-224.

² Panait I.Panait, **Prof. Iulian Antonescu printre intelectualii români discutând remodelarea Bucureștilor**, în vol. **Iulian Antonescu – 70 de ani de la naștere**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2007, p. 17. La acea dezbatere, din aprilie 1972, când se discuta despre orientarea lucrărilor din zona Curtea Veche din București, Iulian Antonescu a avut curajul să afirme că „ce se întâmplă la București se reflectă pe tot teritoriul României. Orașele noastre dispar sub zâmbetul arhitecților contemporani. Blocurile, care se înfig în centru, vor fi un act de acuzare în Istorie” (p.17). Din păcate această atitudine de dezinteres față de monumentele istorice și ansamblurile vechi din marile orașe, a continuat, fără întrerupere și după 1989.

în fapt Omul care a slujit, cu credință și un cult al muncii de sorginte pârvaniană, la scară națională, cultura românească din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Ne-a părăsit cu puțin înainte de a fi împlinit șase decenii de viață, o vârstă întâlnită frecvent în vremea noastră, cu mult sub speranța de viață din ultimele decenii.

Iulian Antonescu care ne-a părăsit la 58 de ani neîmpliniți (n. 26 iulie 1932 – d. 24 ianuarie 1991), a trăit intens, a ars ca o torță întru luminarea trecutului nostru, sub multiplele sale ipostaze. Nu cred că exagerăm afirmând că viața lui Iulian Antonescu înflăcărează ca o viață „plutarchiană”, preluând o fericită caracterizare făcută de G. Călinescu, savantului V. Pârvan³, creatorul școlii moderne de arheologie în țara noastră.

Noi cei care am rămas, avem datoria de a-i continua opera și de a nu-i uita. Este înscrisă această datorie într-o tradiție pozitivă, consolidată din fericire în timp, a poporului nostru. Să ne reamintim că despre datoria de a nu uita înaintașii și faptele lor ne sfătuia, încă de pe la jumătatea secolului al XVI-lea episcopul-cronicar al Romanului, Macarie⁴, atunci când spunea că „lucrurile întâmplare în vremurile trecute să nu fie acoperite de mormântul uitării”. În fapt această datorie a pomenirii celor trecuți în lumea celor drepti este cu mult mai veche. V. Pârvan spunea în 1919, că „cei vii pomenesc pe cei morți. E o datorie pe care muritorii și-au statornicit-o, dintru însuși începutul gândului despre moarte...”⁵.

Credința permanentă că Iulian Antonescu ne-a părăsit doar fizic, dar spiritual este prezent lângă noi, în acțiunile noastre, ne fortifică, ne îndeamnă să-i continuăm opera. Matematicianul Octav Mayer, creator de școală în geometrie, savant de valoare mondială, spunea că a nu ne uita înaintașii „înseamnă a le continua opera, legându-i astfel organic de actualitatea vie”.

Vorbind mereu despre viața, inițiativele și realizările lui Iulian Antonescu îl simțim alături de noi. De aici obligația noastră de a-i menține și cultiva permanent spiritul său, în viața noastră. Fără festivism, fără acțiuni lipsite de conținut trainic, trebuie să dovedim că încă mai știm să ne iubim valorile.

³ G. Călinescu, **Vasile Pârvan**, în *Viața literară*, III, nr. 88, p. 1, București, 1928, p. 1, apud Al. Zub, **Vasile Pârvan – efigia cărturarului**, Iași, 1974, p. 7.

⁴ †Ioachim Băcăuanul, Arhiereu Vicar al Episcopiei Romanului, **Argument** la reeditarea monografiei **Episcopia Romanului** de preot Scarlat Porcescu, Roman, Editura Filocalia, 2008, p. 5.

⁵ V. Pârvan, **Memoriale**, București, 1923, p. 163.

Credincioși tezei că vorbele zboară, că doar faptele rămân, dorim să reamintim acțiunile concrete și urmările lor prin care am menținut treaz interesul contemporanilor față de personalitatea lui Iulian Antonescu, în cei 20 de ani de postumitate.

Poate trebuie început prin a spune, un lucru deseori uitat, că în anii postumității sale, i s-a împlinit una din marile dorinți. Prin grija foștilor colegi și colaboratori, a administrației județului, la Bacău s-au construit două clădiri, pentru muzeele de istorie și științele naturale, între cele mai moderne din țară. A continuat să apară revista *CARPICA*, al cărei fondator a fost, ajunsă la al XXXIX-lea număr. Încă din 1991, Muzeul Județean de Istorie și Artă îi poartă numele⁶ (azi Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău).

Un rol important, în perpetuarea memoriei lui Iulian Antonescu îl are Fundația Cultural-Științifică ce-i poartă numele, înființată la 21 martie 2000, având, de la început până azi, ca președinte de onoare pe Eugenia Antonescu și președinte executiv pe prof.dr. Ioan Mitrea⁷. La inițiativa fundației menționate, Consiliul Local al municipiului Bacău, în mai 2002, i-a acordat, post-mortem, titlul de *Cetățean de onoare al orașului Bacău*⁸. O alee din zona centrală a orașului poartă numele de „*Aleea Iulian Antonescu*”.

Începând din 2002, sub egida Filialei Bacău a Societății de Științe Istorice din România și a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”, apare revista de istorie *ZARGIDAVA*, ajunsă în acest an la al X-lea număr, publicație care și-a câpătat o notorietate între revistele de specialitate din țară.

În anii postumității lui Iulian Antonescu s-au publicat mai multe volume, din opera sa, sau despre viața și bogata sa activitate, pe care le menționăm în ordinea apariției : **Iulian Antonescu-o viață dăruită istoriei și muzeografiei**, București, Editura Orion, 1997; Iulian Antonescu, **Libertății în societatea romană a secolelor I-II**, Editura Constanța, „Ex Ponto”, 2000; **Iulian Antonescu, spirit universal**, Vaslui, Editura „Cutia Pandorei”, 2001;

⁶ Elena Artimon, **Posteritatea lui Iulian Antonescu**, în vol. **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2008, p. 106.

⁷ Cornel Galben, **S-au pus bazele Fundației „Iulian Antonescu”**, în *Monitorul de Bacău*, joi 27 ianuarie 2000, p. 4a; Ioan Mitrea, **Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”**, în vol **Iulian Antonescu – 70 de ani de la naștere**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2007, p. 65; Elena Artimon, **op.cit.**, p. 108.

⁸ *Cartea. Periodic de atitudine culturală*, Anul II, nr. 3 (13), p. 15, martie 2002; Ștefan Olteanu, **Istoricul Iulian Antonescu Cetățean de Onoare post-mortem al municipiului**, în cotidianul *Deșteptarea*, din 11 iulie 2002, p. 19; **Hotărârea Consiliului Local al Municipiului Bacău, nr .121, din 29.05.2002, privind conferirea titlului de Cetățean de onoare al Municipiului Bacău post-mortem, istoricului Iulian Antonescu**, în vol. **Iulian Antonescu – 70 de ani de la naștere**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2007, p.89-91.

Iulian Antonescu și dreptul la neuitare, București, Editura Maiko, 2002; **Iulian Antonescu – 70 de ani de la naștere**, Bacău, Editura Corgal Press, 2007; **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Editura Corgal Press, 2008; Iulian Antonescu, **Neliniști medievale**, traduceri din poezia medievală, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2010. Sub egida Filialei Bacău a Societății de Științe Istorice din România și a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu” a apărut lucrarea **Membrii Academiei Române din județul Bacău** (autori: Liviu Mărghitan și Ioan Mitrea), Bacău, Editura Vicovia, 2008.

Cu diverse alte prilejuri, aniversative și comemorative, s-au organizat la Bacău, Piatra Neamț, București, Roman etc. expoziții foto-documentare privind viața și opera lui Iulian Antonescu. La sediul Complexului Muzeal Bacău care-i poartă numele, există o expoziție permanentă „Sala memorială Iulian Antonescu”. Cu prilejul aniversărilor și comemorărilor din cei 20 de ani la care ne referim, în revistele de cultură *Ateneu*, *Vitraliu* și *Cartea*, în presa locală, precum și în revistele *Carpica* și *Zargidava* s-au publicat studii și articole despre viața și activitatea lui Iulian Antonescu. Începând din anul 2001, Ministerul Culturii și Cultelor a instituit și acordat anual „*Premiul Iulian Antonescu*” pentru muzeografie.

Toate aceste inițiative și activități concrete ne dovedesc că cel care a fost toată viața director (director al Muzeului din Bacău, între 1957-1971 și al Direcției Muzeelor din Consiliul Culturii, între anii 1971-1990), este o prezență vie, rămâne un permanent director de conștiință al celor ce oficiază în templul muzei *CLIO*.

Vorbind de anii directoratului lui Iulian Antonescu la Bacău, trebuie spus clar că au fost cei mai buni, mai promițători pentru muzeografia băcăuană. Sper să nu supăr pe nimeni afirmând că niciunul dintre succesorii în scaunul directorial al muzeului băcăuan, între care mă număr, nu a reușit să-l ajungă și cu atât mai puțin să-l depășească. Iată de ce ilustrul înaintaș rămâne un adevărat model, un model activ care te provoacă și mobilizează.

Împlinirea, recentă, a 20 de ani de la trecerea lui Iulian Antonescu la cele veșnice a constituit un nou prilej de evocare a ilustrului înaintaș, care a însemnat atât de mult pentru arheologia, istoriografia, muzeografia și în ansamblu pentru cultura românească din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

În ziua de 14 ianuarie 2011, conducerea Complexului Muzeal Județean Neamț a organizat o activitate de comemorare a lui Iulian Antonescu, la 20 de ani de postumitate. În frumoasa sală de conferințe a Muzeului de Istorie din

P.Neamț, în fața unui numeros și elevat public au vorbit despre viața și activitatea lui Iulian Antonescu, prof.dr. Gheorghe Dumitroaia, directorul instituției gazdă, prof.dr. Ioan Mitrea, președintele executiv al Fundației „Iulian Antonescu”, prof. Gh. Bunghez și prof. Eugenia Antonescu, tovarășa de viață a celui comemorat. Cu acest prilej a fost lansat volumul **Neliniști medievale**, cuprinzând traduceri aparținând lui Iulian Antonescu din poezia medievală, cele mai multe dintre acestea văzând acum, pentru prima dată, lumina tiparului. Despre acest interesant volum a vorbit cunoscutul scriitor Emil Nicolae, autor al mai multor volume de poezie.

În continuarea demersului comemorativ, a doua zi, pe 15 ianuarie, familia a organizat la mormântul lui Iulian Antonescu, din cimitirul „Eternitatea” („Borzoghean”) din P. Neamț o slujbă de pomenire.

O săptămână mai târziu, sâmbătă 22 ianuarie a.c., la Biserica Precista din Bacău, ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare și fiului său Alexandrel, în preajma căreia Iulian Antonescu prin cercetări arheologice sistematice a descoperit ruinile Curții Domnești, fostă reședință voievodală a lui Alexandrel Vodă, Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”, în prezența unui numeros și select public băcăuan a organizat „Slujba parastasului prilejuită de împlinirea a 20 de ani de la trecerea la cele veșnice a Profesorului Iulian Antonescu”. Șirul acestor manifestări s-a încheiat pe 10 februarie a.c. când la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”, în fața unui numeros public s-a organizat un program cuprinzând prezentarea noului număr, al XXXIX-lea, al anuarului *CARPICA*, publicație de arheologie și istorie, fondată de Iulian Antonescu în 1968, despre care a vorbit semnatarul acestor rânduri. În cadrul aceleiași manifestări a fost prezentat și volumul **Neliniști medievale**, cuprinzând, cum am mai spus, traduceri de Iulian Antonescu din poezia medievală europeană, în special a veacurilor XII-XIII, dar surpriză plăcută și din vechea poezie japoneză, din secolele XI, XIII și XVII.

Despre acest incitant volum de poezie medievală, publicul prezent a ascultat cu mare interes elegantul discurs al criticului și istoricului literar Constantin Călin, precum și recitalul de excepție al distinsilor actori: Constanța Zmeu, Stelian Preda și Geo Popa.

Manifestările recente adăugate celor din cei 20 de ani de postumitate a lui Iulian Antonescu, ne dovedesc că spiritul și faptele sale sunt încă vii, că pot fi continuate și dezvoltate, că pot deveni oricând proiecte viabile. O revenire la spiritul lui Iulian Antonescu, la preocupările sale de arheolog, istoric, muzeograf, universitar etc. înseamnă un pas înainte. El rămâne un

model de muncă intelectuală, de pasiune, de ostaș al datoriei față de cultură.

În scurta-i viață Iulian Antonescu și-a îndeplinit, cu rigurozitate benedictină, în fapt un singur lucru: **datoria lui**. Este ceea ce cerea N. Iorga la vremea sa: „fiecare are de făcut un singur lucru: datoria lui, datoria lui întregă, orice s-ar alege de dânsul după ce și-a făcut datoria, pentru că nu interesează acel care-și face datoria, interesează datoria care s-a făcut”⁹.

Privind retrospectiv la ceea ce a însemnat Iulian Antonescu pentru arheologia, muzeografia... și în general pentru cultura românească, având în vedere atenția de care s-a bucurat în cele două decenii de postumitate, că amintirea sa devine tot mai viguroasă, putem afirma că înaintașul nostru face parte dintre acele mari personalități menite a menține mereu treaz interesul public. Toți cei care au avut bucuria să-l asculte, publicul, de toate profesiile și de toate vârstele, a fost fascinat de marele său talent oratoric sprijinit pe un fond intelectual de excepție. L-am ascultat de peste o mie de ori, i-am fost asistent la disciplina de Istorie Antică Universală și i-am ascultat de câteva sute de ori lecțiile, rostite liber de la catedra universitară, i-am ascultat sute de conferințe și câteva zeci de comunicări științifice la Bacău, București, Iași, P. Neamț și alte multe centre din țară, am purtat cu el sute de dialoguri pe teme de arheologie și istorie antică, încât cred că am dreptul să afirm că a fost cel mai fascinant orator pe care l-am întâlnit și ascultat în viața mea. Nici un alt vorbitor, de remarcabil talent nu avea verva sa tumultoasă, fraza lui unduitoare și plină de har, rostită în cea mai frumoasă limbă românească, inteligența lui scilpitoare și adânc pătrunzătoare, hrănite de lecturi bogate, bazate pe o vastă cultură enciclopedică de cea mai bună calitate.

La 20 de ani de la trecerea sa la cele veșnice ne face plăcere să constatăm că interesul pentru viața și opera, scrisă și orală, a lui Iulian Antonescu nu se estompează prin trecerea timpului, ci dimpotrivă se conturează tot mai clar. Se adeverește și în acest caz profunda viziune a lui Goethe care spunea că personalitățile cu adevărat mari sunt cele pe care trecerea timpului nu numai că nu le diminuează, ci le impune conștiinței viitorului, proiectându-le în adevărata lor lumină. Gândurile, ce urmează, exprimate de colegi, colaboratori, oameni de cultură care l-au cunoscut, susțin aserțiunile noastre. Da, avem convingerea că timpul lucrează în favoarea lui Iulian Antonescu.

⁹ Ludovica Tănăsescu, **Amintirile unei colege de grupă**, în vol. **Iulian Antonescu-70 de ani de la naștere**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2007, p. 104.

*Anexă***Gânduri despre Iulian Antonescu**

„Născut ca un răsfațat al ursitorilor, care l-au dăruit cu toate virtuțile posibile, Iulian Antonescu a făcut parte din acea stirpe rară de oameni care trec prin viață cu ochii larg deschiși, se dăruie cu generozitate semenilor și lasă în drumul lor urme adânci de fapte capabile să înfrunte veșnicia”¹⁰.

Prof. Marcel Drăgotescu

*

„Superioritatea lui intelectuală era evidentă pentru toată lumea și, lucru mai puțin obișnuit la vârsta geloziei juvenile, acceptată fără rezerve de către toți colegii săi. Căci felul de a fi al lui Iulian era menit, încă din adolescență, să deștepte spontan simpatia și s-o sporească mereu în timp”¹¹.

Prof.univ.dr. Ștefan Cazimir

*

„Nu cred că a fost, în toate seriile de studenți pe care i-am pregătit, unul mai simpatic, mai iubit și mai apreciat de toți, fie colegi, fie profesori ... Iulian Antonescu a ajuns spiritual pe înălțimi mari în conștiința cetățenilor. A ajuns clădind ceea ce întotdeauna va rămâne în conștiința acestui popor: muzeele noastre de istorie”¹².

Prof. univ. dr. Dumitru Almaș

*

„Cred că nu voi nedreptăți pe nimeni, spunând că în promoția noastră, Iulian Antonescu a avut orizontul de cunoaștere cel mai larg, că a venit în facultate cu o cultură enciclopedică... În anii de facultate,

¹⁰ Marcel Drăgotescu, **Cetățeni de onoare al municipiului (Piatra Neamț) – Iulian Antonescu**, în vol. **Iulian Antonescu-70 de ani de la naștere**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2007, p. 10.

¹¹ Ștefan Cazimir, **Amintiri despre Iulian Antonescu**, în vol. **Iulian Antonescu și dreptul la neuitare**, București, Editura Maiko, 2002, p. 23.

¹² Dumitru Almaș, **In Memoriam (Iulian Antonescu)**, în vol. **Iulian Antonescu și dreptul la neuitare**, București, Editura Maiko, 2002, p. 84; idem, **Eminent student al Facultății de Istorie – Universitatea București**, în vol. **Iulian Antonescu – o viață dăruită istoriei și muzeografiei**, București, Editura Orion, 1997, p. 25.

Iulian Antonescu a fost pentru mine un adevărat profesor... Oameni ca Iulian Antonescu se întâlnesc rar. Sunt ca niște nestemate, greu de găsit. Am avut privilegiul să-i fiu prieten și să mă îmbogățesc spiritual și cultural din această prietenie. Doamne, cum să-ți mulțumesc”¹³.

Acad. Florin Constantiniu

*

„Iulian Antonescu a fost un produs de frunte al școlii universitare bucureștene ... Lucrarea sa de licență, **Libertii în societatea romană a secolelor I-II**, este un model și în același timp o dovadă a capacității istoriografiei românești de a sparge chingile controlului politic în cei mai aprigi ani ai totalitarismului comunist”¹⁴.

Prof.univ.dr. Panait I.Panait

*

„Trepidanta, bogata și variata activitate muzeistică, precum și aceea de pe plan cultural, constituie fără îndoială, dominantă principală a activității lui Iulian Antonescu, prin care numele său se înscrie hotărât în istoriografia muzeografiei românești”¹⁵.

Acad. Mircea Petrescu-Dîmbovița

*

„Iulian Antonescu a fost un muzeograf precum Părintele Matasă de la Neamț, precum Profesorul Simache de la Ploiești, el a fost muzeograf precum Hașdeu care aduna cuvintele din bătrâni și din aceeași stirpe cu geniul istoriografiei noastre, a culturii naționale și universale – Nicolae Iorga – care aduna rânduri pentru Oameni care au fost”¹⁶.

¹³ Florin Constantiniu, **Câteva dintre lecturile de student ale lui Iulian Antonescu**, în vol. **Iulian Antonescu – o viață dăruită istoriei și muzeografiei**, București, Editura Orion, 1997, p. 41; idem, **Mulțumescu-ți, Doamne, că l-am cunoscut!**, în vol. **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2008, p. 10.

¹⁴ Panait I. Panait, **Iulian Antonescu și muzeografia românească**, în vol. **Iulian Antonescu – o viață dăruită istoriei și muzeografiei**, București, Editura Orion, 1997, p. 28; idem, **Iulian Antonescu și reconstituirea unor aspecte ale antichității romane**, în vol. **Iulian Antonescu și dreptul la neuitare**, București, Editura Maiko, 2002, p. 37.

¹⁵ Mircea Petrescu-Dîmbovița, **Câteva cuvinte despre un om ales: Iulian Antonescu**, în vol. **Iulian Antonescu și dreptul la neuitare**, București, Editura Maiko, 2002, p. 22.

¹⁶ Sever Dumitrașcu, **Un om și un suflet: Iulian Antonescu**, în *Carpica*, XXII, 1991, p. 173.

Prof.univ.dr. Sever Dumitrașcu

*

„Întâlnirea cu Iulian Antonescu la Bacău... a fost neîndoielnic una providențială... Admirabilul orator care era Iulian Antonescu, avea un discurs cu totul personal, unul a cărui putere de seducție nu și-a istovit încă ecourile. Mai există martori activi ai acestor clipe de har, când vorbitorul se lăsa prins de idei, imagini, figuri, încatenate în <povești> inimitabile. Totul în istorie se cuvine povestit, pe linia marilor devoți ai lui Clio, iar Iulian Antonescu știa aceasta mai bine ca oricare altul din breaslă. L-am ascultat de multe ori. Știa de fiecare dată să fie nou, adică să devină interesant prin schimbarea perspectivei, prin imagistică, prin capacitatea lui extraordinară de a evoca figuri de altădată, contexte ideatice, peisaje, tot ce poate contribui la o <resurrecție> a trecutului, așa cum o preconizase la timpul său Michelet și cum a practicat-o, la noi, N. Iorga”¹⁷.

Acad. Al.Zub

*

„De la prima lecție se impunea în fața studenților printr-o erudiție și elocvență rar întâlnite în epocă. Personalitate puternică și originală, un om cu pregătire tinzând spre desăvârșire, un om de rară noblețe sufletească, slujind adevărul istoric, Iulian Antonescu a fost un profesor distins al învățământului superior... A fost unul dintre cei mai mari oratori ai celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea, un iscusit meșter al cuvântului rostit, numele său stând cu demnitate și îndreptățire alături de marii corifei ai elocinței românești, din rândurile cărora amintim pe Take Ionescu, N. Iorga, V. Pârvan, N. Titulescu și G. Călinescu... Spirit oral prin excelență, Iulian Antonescu rămâne un model socratic în istoriografia românească”¹⁸.

Prof.dr. Ioan Mitrea

*

„Iulian Antonescu a fost de departe, în meteorica sa viață, o ilustră

¹⁷ Al. Zub, **Iulian Antonescu – în amintire**, în vol. **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Ed. „Corgal Press”, 2008, p. 13-14.

¹⁸ Ioan Mitrea, **Iulian Antonescu – universitarul**, în vol. **Iulian Antonescu – o viață dăruită istoriei și muzeografiei**, București, Editura Orion, 1997, p. 48-49; idem, **Iulian Antonescu – reprezentant de frunte al istoriografiei și muzeologiei românești**, în *Carpica*, XXXI, 2002, p.7 ; idem, **Iulian Antonescu – un model socratic în istoriografia românească**, în vol. **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2008, p. 29-31.

creație circumscrisă spectrului de valori eminente. Se detașa cu mult de valorile normale ale mediei umane, venea din orizonturi neobișnuite”¹⁹.

Prof.univ.dr. Adrian Rădulescu

*

„Și în muzeele de care a răspuns, fiecare exponat, fiecare lucrare purta ceva din polenul sufletului său, plin de toată cultura lumii, ca un <muzeu imaginar>, mai vast decât al lui Malroux”²⁰.

Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga

*

„Pe lângă importanțele-i preocupări de arheolog, de profesor și director al muzeelor, acest om avea patima charismatică a poeziei”²¹.

Poetul Radu Cârnelci

*

„Orator de forță, Iulian Antonescu, era totodată și un poet, dimensiune insuficient relevantă de cei ce l-au comentat până acum. Când spun asta am în vedere atât faptul că a tradus din trubadurii provensali, din poezii vechi, japonezi, din poezii medievale din Țara Galilor..., cât și, mai ales, comportamentul său... Se simțea în vorbele și gesturile sale lirismul, o tandrețe pentru oameni, locuri și lucruri”²².

Prof. univ.dr. Constantin Călin

*

„Faptul că astăzi Muzeul din Bacău îi poartă numele este nu numai o recunoaștere a meritelor sale remarcabile, ci și un pios omagiu adus crezului nezdruncinat al unui om, care și-a închinat întreaga viață unui nobil și sfânt ideal”²³.

¹⁹ Adrian Rădulescu, **Iulian Antonescu – remember**, în vol. Iulian Antonescu, **Libertii în societatea romană a secolelor I-II**, Constanța, Editura „Ex Ponto”, 2000, p. 5.

²⁰ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, **Câteva cuvinte despre un om ales: Iulian Antonescu**, în vol. **Iulian Antonescu și dreptul la neuitare**, București, Editura Maiko, 2002, p. 17.

²¹ Radu Cârnelci, **Iubitorul de poezie**, în vol. **Iulian Antonescu o viață dăruită istoriei și muzeografiei**, București, Editura Orion, 1997, p. 66.

²² Constantin Călin, **Imagini (parțial) retușate**, în vol. **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2008, p. 47.

²³ Dan Gh. Teodor, **Mesaj la împlinirea a 35 de ani de activitate a muzeului de istorie băcăuan**, în *Carpica*, XXIII/2, 1992, p. 22.

Prof.univ. dr. Dan Gh. Teodor

*

„Iulian Antonescu a avut șansa de a fi fost distribuit de regizorul divin în rolul care i s-a potrivit cel mai bine. Atributele genetice ale actorului din el l-au condus către marele spectacol al vieții și căruia i-a rămas fidel până la capăt... Îi sunt recunoscător pentru multe: pentru cele pe care le-a făcut și pentru cele pe care voia să le facă... De sus, strălucitul om de omenie și actor social Iulian Antonescu ne avertizează că, buni sau răi, nu putem locui oricât am da din coate, decât o secundă de eternitate”²⁴.

Valentin Ciucă

*

„Istoricul Iulian Antonescu, părintele muzeografiei băcăuane și o figură eclatantă a întregii vieți muzeale românești, a fost un norocos prin darurile sale «din părinți în părinți», dar și un nenorocos, deoarece acestea erau prea puțin trebuitoare timpului când îi fusese dat să trăiască... Iulian Antonescu a fost un orator antologic. Era, cum inspirat l-a caracterizat unul dintre emulii săi, istoricul Ioan Mîțea, «un model socratic al arheologiei și istoriografiei românești»”²⁵.

Grigore Ilisei

*

„A fost un mare oral – și tocmai de aceea avem datoria a-i perpetua amintirea –, dar un oral de o inteligență debordantă, de o cultură rară, cu o retorică perfectă, ușor histrionic, mai întotdeauna liric... Acest om aparent bonom, mereu scânteietor, a fost un om trist spre sfârșitul vieții sale. Nu a fost nici înțeles, nici prețuit pe cât merita... Fără Iulian Antonescu, inteligența românească este mai săracă, iar noi, cei care l-am cunoscut, mai triști și mai melancolici”²⁶.

Acad. Răzvan Theodorescu

²⁴ Valentin Ciucă, **Viața ca un spectacol...**, în vol. **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2008, p. 53, 56.

²⁵ Grigore Ilisei, **Un orator antologic**, în vol. **Studii și evocări despre Iulian Antonescu**, Bacău, Editura „Corgal Press”, 2008, p. 57, 59.

²⁶ Răzvan Theodorescu, **Un european autentic care nu a uitat niciodată de unde vine**, în vol. **Iulian Antonescu și dreptul la neuitare**, București, Editura Maiko, 2002, p. 11, 14.

Prof. Feodosia Rotaru, director al Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, deschizând activitatea dedicată împlinirii a 20 de ani de la trecerea lui Iulian Antonescu la cele veșnice

Prof.dr. Ioan Mîtrea vorbind despre **Postumitatea lui Iulian Antonescu**

Prof.univ.dr. Constantin Călin prezentând volumul de poezii **Neliniști medievale**, traduceri de Iulian Antonescu

Actrița Constanța Zmeu recitând din volumul **Neliniști medievale**

Actorul Stelian Preda recitând din volumul **Neliniști medievale**

Actorul Geo Popa recitând din volumul **Neliniști medievale**

Prof. Eugenia Antonescu mulțumind organizatorilor și celor care au participat la activitatea comemorativă „Iulian Antonescu”

Grup de participanți la activitatea comemorativă „Iulian Antonescu” din 10.02.2011

EPISTOLE ISTORICE (I)

Virgil Mihăilescu-Bîrliba

În cadrul genului epistolar, corespondența dintre istorici are o semnificație suplimentară, întrucât poate dezvălui multe dintre detaliile procesului istoriografic. De aceea, încurajat și de apariția altor lucrări de acest fel, dintre care ultima pare a fi cea a domnului academician Mircea Petrescu-Dîmbovița¹ (*Arheologia Moldovei*, XXVI, 2003, p. 331-343), am trecut la valorificarea acestui adevărat tezaur de informații, pe care-l reprezintă corespondența prin care m-au onorat mulți dintre iluștrii istorici români și străini.

1. BUCUR MITREA (1909-1995)

Născut la Rășinari (jud. Sibiu), a făcut studiile secundare la Sibiu și universitare la București (1931), unde a fost remarcat de profesorul Scarlat Lambrino², care l-a susținut în cariera sa științifică. Membru al Școlii Române din Roma (1936-1938), doctor în istorie (1940) și apoi doctor docent. Cercetător și șef de sector la Institutul de Arheologie din București (1944-1975); redactor responsabil al publicației *Studii și cercetări de numismatică*. Numismat și arheolog; a întocmit pentru prima oară o sinteză despre descoperirile monetare din Dacia preromană (**Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista**, în *Ephemeris Dacoromana*, X, Roma, 1945), care a fost distinsă în 1946 cu premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române; caz rarissim, în anul 1967, a primit a doua oară același premiu al Academiei Române pentru cartea **Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia** (coautor C. Preda). Inițiator și organizator al Cabinetului Numismatic al Institutului de Arheologie din București (în colaborare cu C. Preda, Gh. Poenaru Bordea, M. Chițescu și N. Nicolae).

A participat la săpăturile arheologice de la Zimnicea, Dinogeția,

¹ Prof.dr.doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița, fost profesor de arheologie la Universitatea „A.I. Cuza” Iași și director al Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” (1967-1989), autor al unor importante cărți și studii despre preistoria României; membru al Academiei Române.

² Scarlat Lambrino (1891-1964), profesor de epigrafie și istorie antică la Universitatea din București (1927-1944) și de litere al Universității din Lisabona (1947-1964), fost director al Muzeului Național de Antichități (1935-1944) și al Școlii Române de la Roma (1941-1947), urmaș al lui Vasile Pârvan la conducerea săpăturilor de la Histria.

Noviodunum, Suceava, Cetatea Neamțului, Spanțov, Gogoși-Cacaleți, Satu Nou, Independența, Sultana, Izvoru, Alexandru Odobescu, Olteni etc. și ne-a lăsat o vastă operă științifică (alcătuită din câteva sute de cărți, studii, note, recenzii, articole din presă ș.a.). Date suplimentare despre Bucur Mitrea, pot fi găsite în *Arheologia Moldovei*, XIII, 1990, p. 271-275 și XIX, 1996, p. 339-340.

Profesionalismul și devotamentul său pentru studierea trecutului au fost vizibile nu numai în activitatea schițată mai sus, ci în fiecare dintre amintirile celor care l-au cunoscut. Nu este de prisos să amintesc aici, că o mare parte dintre publicațiile aflate astăzi la Cabinetul Numismatic al Institutului de Arheologie au fost donate de către Bucur Mitrea, după ce au fost obținute cu mari eforturi (unele din străinătate) și au fost legate cu grijă (marcate cu sigla **B.M.**). Sau, când – spre rușinea noastră a celor tineri, care ironizam asemenea atitudini și, care, pe atunci nu le înțelegeam – profesorul se cobora personal în curtea institutului bucureștean pentru a curăța inscripțiile acoperite de zăpadă, care evident că le afecta.

Pentru noi, cei de astăzi, obișnuiți cu mesajele electronice fugitive, poate constitui un model stilul său plin de distincție și colegialitate binevoitoare³.

1.

București, 11 sept. 1968

Stimate tov. Bîrliba,

Cu poșta de astăzi am primit scrisoarea d-tale, scrisă pe data de 3 crt. Țin să-ți mulțumesc foarte mult pentru știrile noi pe care mi le dai în legătură cu descoperirile monetare din Moldova.

Acum îți comunic și eu că am intrat în legătură cu Muzeul din Tecuci, dar rezultatul este negativ. Este și acesta unul.

În ceea ce privește Muzeul din Bacău, am cerut oficial informații pentru cronică⁴.

Aștept. Poate ar fi bine ca Dta să nu mai insiști. Sa nu se creadă cine știe ce.

³ Reproducerea corespondenței de mai jos este conform ortografiei din acel moment și, de obicei, urmează ortografia autorului.

⁴ Urmărind semnalarea cât mai grabnică a descoperirilor monetare, Bucur Mitrea a inițiat și a susținut timp de peste 30 de ani **Cronica descoperirilor monetare din România** (și cu versiunea în limba franceză) apărută alternativ în *SCIV(A)*, *Dacia* sau în *BSNR*; după decesul său, această cronică a mai fost publicată doar pentru scurt timp (1996).

În ori ce caz îți mulțumesc și pentru cât am aflat.
Cu urări de bine,

B. Mitrea

2.

București, 17 ian. 1969

Iubite tov. Bîrliba

Am primit de la Crawford⁵ alăturatul anunț de publicație cu specificarea că dacă mă înscriu pînă la 15 febr. lucrarea costă 2,15 lire engleze⁶. Aș dori s-o cumpăr și o vom folosi cu toții fără îndoială.

Ai putea ruga cunoștințele d-tale de la Londra spre a vărsa suma în contul meu și eu mă oblig prin d-ta să-i trimit cărți românești de care are nevoie.

Ce zici ?

Cu multe urări de bine,

al d-tale

B. Mitrea

3.

București, 3 febr. 1969

Stimate tov. Bîrliba,

Azi am primit scrisoarea D-tale și-ți mulțumesc pentru bunăvoia arătată.

Noi așteptăm să vedem rezultatul. Dacă el va fi pozitiv, voi onora cu cărți comanda făcută, iar cînd va apare cartea, fără îndoială că-ți va sta la dispoziție spre studiere.

Cu calde urări de succese în continuarea efortului ce-l faci.

B. Mitrea

4.

București, 11 martie 1969

Iubite tov. Mihăilescu-Bîrliba,

⁵ Michael H. Crawford, renumit numismat și istoric al antichității, profesor la Cambridge și University College London, membru al Academiei Britanice (1980) etc., autor al mai multor cărți și cataloage de referință (**The Roman republic, Roman republican coin hoards, Roman Republican coinage, Coinage and money under the Roman Republic: Italy and the Mediterranean economy, La moneta in Grecia e a Roma** ș.a.).

⁶ **Roman Republican coin hoards**, London, 1969.

Am primit scrisoarea d-tale din 7 curent cu interes și plăcere.

Interes fiindcă văd că se rezolvă problema cărții lui M. Crawford, **Tezaurele de monede romane republicane**. Eu rămân mereu debitor față de d-ta cu lucrări românești de arheologie privind neoliticul. Prima ți-o voi da când vei veni la București. Este nouă, despre neolitic, și sigur îl va interesa.

Cu revista pe care vrei să o scoți va mai trebui să stai de vorbă, pentru conținut și tehnică, și cu alții cu mai multă experiență. Cu ideia sînt de acord și, desigur, voi sprijini-o cu colaborarea mea.

Problema a treia: Referatul. Sînt de acord cu planul, cu specificația ca dimensiunile cap. I și II să fie reduse la strictul necesar, iar cap. III să formeze și ca dimensiuni și ca conținut, partea principală a lucrării.

M-ar interesa lucrarea Evei Kolnikova⁷.

Propun ca pt. rev. de numism. *SCN*⁸ să vă adresați oficial prin scris EDITURII ACADEMIEI – din Buc.

Cu alese sentimente, B. Mitrea

5.

București, 24 martie 1969

Iubite tov. Bîrliba,

Zilele acestea poșta mi-a făcut o surpriză deosebit de plăcută: Mi-a adus cartea lui Crawford. Țin să-ți comunic și dtale și să-ți mulțumesc în mod deosebit. Deasemeni gratitudinea mea se îndreaptă și spre dl. Nandriș⁹, căruia-i rămân dator cu cărți de specialitate (preistorie). Asupra acestui capitol vom discuta împreună, când vei reveni pe la București.

Cu multe urări de bine, al dtale

B. Mitrea

6.

București, 2 XII 1969

Iubite tovarășe Bîrliba,

Am primit scrisoarea dumitale prin care ne ceri relații în legătură

⁷ Eva Kolníková, foarte cunoscută numismată, autoare a unor numeroase cărți și studii despre monedele antice (celtice, romane, bizantine etc.) din Slovacia.

⁸ *Studii și cercetări de numismatică*.

⁹ John G. Nandriș, bine cunoscut om de știință britanic (preistorician) – de origine română – profesor la University College London; tatăl său, Grigore Nandriș, cunoscut lingvist, profesor la Universitatea din Cernăuți, a emigrat în Occident (profesor la Strasbourg), după ce Bucovina de nord a fost anexată de fosta Uniune Sovietică în 1940.

cu examenul de doctorat.

După ce ne-am consultat cu tov. Prof. D. Tudor¹⁰, care a venit azi pe la institut în aceeași problemă, și după ce a fost de acord și tov. Acad. Prof. Em. Condurachi¹¹, a rămas stabilit ca examenul duminical să aibă loc pe data de 15 decembrie, în jurul orei 11.

Cu prietenești urări de bine,
B. Mitrea

7.

București, 29 iunie 1970

Stimate tov. Bîrliba,

Pe ziua de luni, 6 iunie, a. c. voi sosi cu soția, la Piatra pentru 2-3 zile. Te rog să fii bun să te îngrijești de o cameră la un hotel bun.

Sper să vin și cu articolul pt. Petrodava II¹².

Cu alese sentimente de prețuire
al Dtale
B. Mitrea

8.

București, 23 iulie 1970

Iubite tov. Bîrliba,

Țin întâi să-ți exprim și prin scrisoare mulțumirile mele afectuoase pentru amabilitatea arătată în tot timpul șederii mele la Piatra. Soția mea mi se alătură cu recunoștință. De asemenea te rog să fii interpretul sentimentelor noastre de grațitudine pe care le exprimăm Doamnei și Domnului H. Mihăilescu, părinții Dvs. Aceleași sentimente le exprimăm cu plăcută aducere aminte și Doamnei Bîrliba. Credem că nici dînsa nu ne va ocoli cînd va veni la București.

În ce privește contribuția mea la numărul următor al revistei Dtale, este gata, doar să-i adaug notele.

¹⁰ Dumitru Tudor (1908-1982), fost bursier al Școlii Române de la Roma, profesor la Universitățile din Iași (și decan) și București, conducător de doctorat (numismatică antică), arheolog și istoric al antichității, autor a peste 800 de cărți, studii și articole etc., laureate de trei ori al premiilor Academiei Române.

¹¹ Academician Emil Condurachi (1912-1987), fost profesor la Școala Superioară de Arhivistică din București (1940-1947) și la Universitatea din București (1947-1987, decan 1949-1950), arheolog și istoric al Antichității; în perioada 1956-1970 a fost director al Institutului de Arheologie din București, iar din 1949 a condus șantierul arheologic de la Histria. Președinte al Societății Numismatice Române între anii 1958-1983.

¹² Publicația muzeului din Piatra Neamț, *Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis*.

Te aștept în București. Cu alese sentimente de prețuire,
al Dtale,
B. Mitrea

P. S. Revista Dtale a făcut o frumoasă impresie la Institut.

N. B. Am cumpărat Dicționarul limbii române pentru Nudelman¹³.

9.

București, 7 dec. 1970

Iubite Domnule Bîrliba,

Am întocmit rezumatul articolului meu. Ți-l trimit alăturat, în două exemplare. Te rog să completezi cu nr. fig. (vezi nota marginală). Traducerea într-o limbă europeană te rog s-o faci local. Mie-mi reții nota de plată.

Pentru ilustrații, te rog să întocmești Dta o listă.

Cu multe urări de bine, pentru Dta și întreaga familie.

Cu alese sentimente de prietenie, al Dtale

B. Mitrea

10.

București, 14 ian. 1971

Iubite tov. Bîrliba,

Zilele acestea am primit scrisoarea Dtale din 8 crt. și mai înainte, pachetul cu cele patru exemplare din *Carpica*. Pentru toate, te rog să primești caldele mele mulțumiri.

Din plic am reținut „Cronica descoperirilor”, care, după câte înțeleg este destinată pentru numărul următor din *Memoria Antiquitatis*. Vom mai vorbi noi și o vom îmbunătăți și mai ales completa (dar când vei veni la București).

Mi-au făcut mare plăcere exemplarele din *Carpica*. Te rog să-mi comunici costul total, spre a-l putea trimite prin poștă.

Cu societatea numismatică ar fi bine să-ți organizezi deplasarea la Buc. ca pe 31 ian. să fii la ședința Societății și să ții comunicarea cu descoperirile monetare, la care să adaugi și *tezaurile*.

Cu multe urări de bine pentru Dta și întreaga familie

B. Mitrea

¹³ A.A. Nudel'man, bine cunoscut numismat din R. Moldova.

11.

București, 29 ian. 1971

Dragă tov. Bîrliba,

Azi, într-un moment de „relache” am luat articolul Dtale, l-am citit și pus la punct cu Sydenham¹⁴, dar numai la denarii din descriere. În text, în vreo două locuri, rămîne să completezi D-ta. Mi-am îngăduit să fac cîteva mici corectări. Le vei vedea. Dacă ești de acord, bine, dacă nu, iar bine.

Încolo textul este bun și merge, iar încheierile sînt judicioase, nu vă hazardați. Am cetit și notele. Și ele sînt bine întocmite.

Vă urez la toți, multă sănătate; Doamnei Bîrliba, care a avut amabilitatea să-mi traducă rezumatul, mii de mulțumiri. Urări de bine și sănătate Doamnei Mihăilescu și Domnului Mihăilescu.

B. Mitrea

12.

București, 9 martie, 1971

Iubite tov. Bîrliba,

Am primit azi scrisoarea Dtale, iar ieri am primit și cele două exemplare din Catalogul de la Iași. Pentru amîndouă, calde mulțumiri.

Deasemenea felicitări și sănătate părinților și tinărului Lucrețiu-Ion. Să vă trăiască și să trăiți.

*

Alăturat îți trimit 10 art. din SCN, la care se adaugă *Catalogul Iași*¹⁵, pe care-l ai, cu rugămîntea să întocmești rezumate pentru *Numismatic Literature*¹⁶. Ele vor fi, numai de data aceasta, exclusiv în românește. Ar fi bine ca totul: material și rezumate să le primesc pînă cel mai tîrziu 20 mart.

Totul după modelul alăturat, dar cu semnătura d-tale.

Cu multă prietenie

B. Mitrea

P. S. Respectuoase sărutări de mîini doamnelor și calde urări tăticului, BM.

Historical letters (I) Summary

Twelve letters addressed to the author by professor Bucur Mitrea are published.

¹⁴ E.A. Sydenham, numismat englez, autor al unor cataloage de identificare a monedelor romane republicane

¹⁵ G. Crăciun, E. Petrișor, *Catalog numismatic*, Iași, 1970.

¹⁶ *Numismatic Literature* (New York), publicație editată de American Numismatic Society, care înregistra bibliografia numismatică apărută pe plan mondial (bianuală), profesorul B. Mitrea urmărind cu obstinație consemnarea realizărilor românești din domeniu.

București, 11 martie 1969

Doamna Mihăilescu - Părliba
 Calea Picozului, Bloc E, scara D
 Etaj III, ap. 54

Pietre Neamt

Doamna Tor. Mihăilescu - Părliba,

Am primit scrisoarea d-tale din 7 curent
 cu interes și plăcere:

Interes fiindcă văd că se rezolvă problema
 cărții lui H. Crawford, Trăsurile de marel
 romane republicane. Eu rămân marele debi-
 tor față de d-ta cu lucrări românești de arhe-
 ologie privind neoliticul. Prima țară o va da
 când vei veni la București. Este nouă, după
 neolitic, și sigur îl va interesa.

Cu revizita se care vei să o scoti va mai trebui
 să stai de vorbă, pentru că am multă experiență. Cu ideea tui de acord
 și, din furtună, mi s-a spus că colaborarea mea.

Problema a treia: Festivalul. Sunt de acord
 cu planul, cu specificitatea a dimensiunii exp.
 II să fie reduse la strictul necesar, iar exp.
 III să formeze și ca dimensiuni și ca conținut, partea
 principală a lucrării.

U-a interesat succesele soi Dolnikova.

Prin a pt. av. de numirea. SC N să în găsesc
 ficil prin scris EDITURII ACADEMIEI - din București

București, 11 sept. 1968

Stimate tov. Bîrliba,

Cu poșta de astăzi am primit
Scisoarea d-voastră, scrisă pe două la 3
crt. Țin să-ți mulțumesc foarte mult pentru
știrile noi pe care mi le dai în le-
gătură cu descoperirile monetare din
Moldova.

Am să-ți comunic și eu cu ce am întot
în legătură cu lauzul din Tecuci, dar
rezultatul este negativ. Este și acesta
unul.

În ceea ce privește lauzul din Păcâni
am avut oficial informații pentru scrisă.
Interes. Poate ar fi bine ca D. I. să nu
mai insistă. Să nu se ocupe cu
știrile.

În mi se cuie și mulțumesc și pentru
cât am aflat.

Cu urări de bine,

B. Lețea

**UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA DESCOPERIRI
ARHEOLOGICE IMPORTANTE DIN CHINA EVIDENȚIATE CU
PRILEJUL UNEI CĂLĂTORII DE STUDII ȘI DOCUMENTARE DIN 1978**

Mircea Petrescu-Dîmbovița

În baza convenției de colaborare științifică între fosta Academie de Științe Sociale și Politice a României și Academia de Științe Sociale a R.P. Chineză, subsemnatul, membru al acestei Academii din România, prof.dr. Mircea Petrescu-Dîmbovița din Iași și cercetător principal Sebastian Morintz de la Institutul de Arheologie din București, ne-am deplasat timp de o lună (17 octombrie-17 noiembrie 1978) în R.P. Chineză pentru studii și documentare în domeniul arheologiei chineze¹.

Cu prilejul acestei deplasări, efectuate cu sprijinul binevoitor al președintelui Academiei de Științe Sociale și Politice din România, acad.prof.dr. Mihnea Gheorghiu, ne-am documentat asupra descoperirilor arheologice din paleolitic și până în Evul Mediu, inclusiv, din R.P. Chineză, parcurgând în total circa 7000 km, dintre care 870 cu avionul, 1200 km cu trenul și restul cu mașina.

La Pekin ni s-au pus la dispoziție doi traducători de limbă română și franceză, un arheolog specialist pentru obiectivul vizitat și o persoană de la Serviciul Relații Externe al Academiei de Științe Sociale, la care se adaugă a treia în permanență mobilizată la hotel pentru a fi la dispoziția noastră.

În deplasare am fost însoțiți de traducătorul de limbă română, un arheolog de la Institutul de Arheologie din Pekin și de aceeași persoană de la Relațiile Externe ale Academiei.

În fiecare oraș eram primiți de directorul sau adjunctul Muzeului, responsabilul direcției de cultură și al relațiilor externe al acestei direcții din provincia sau județul respectiv. Menționăm că deplasarea de la Pekin, ca și cheltuielile de transport, au fost suportate de Academie, iar în celelalte localități de direcțiile de cultură, care, prin directorii sau adjuncții lor, au oferit și câte o recepție, prilej de a scoate evidență

¹ Mircea Petrescu-Dîmbovița, Sebastian Morintz, **Aspecte și probleme privitoare la istoria veche a Chinei**, în *SCIVA*, 23, 1978, 4, p.397-405.

prietenia dintre popoarele chinez și român. În acest fel, pretutindeni s-au creat cele mai bune condiții pentru a folosi la maximum timpul, conform unui program bogat și judicios întreținut, prin care s-a urmărit cunoașterea atât a realizărilor arheologice, inclusiv ale epocii contemporane, respectiv unele din realizările contemporane din domeniile agriculturii, industriei și culturii.

În cele ce urmează, ne vom referi în primul rând la constatările făcute cu prilejul informărilor, din domeniul arheologiei, pe baza materialelor și a monumentelor arheologice văzute și a discuțiilor purtate cu arheologii chinezi.

1. Paleolitic. Sunt celebre descoperirile din cele 15 stațiuni de la Șu-ku-tien, la 45 SV de Pekin, în care s-au efectuat săpături îndeosebi de către C.W. Pei, precum și de arheologii suedezi (1921-1923), americani (1927-1939) și de către arheologi chinezi după cel de-al doilea război mondial. Dintre cele 15 stațiuni, numai în cinci erau resturi paleolitice, de la începutul paleoliticului mijlociu, din vremea glaciațiunii Mindel, cu multe resturi de faună și unele de *sinantropus Pekinensis*, precum și cu oase și pietre arse și cenușă. Descoperirile din stațiunile de la Șu-ku-tien pot fi văzute și în Muzeul Paleoliticului din China.

2. Mezoliticul. Puține microlite mezolitice.

3. Neolitic. Am avut prilejul să cunoaștem direct, din expozițiile muzeelor vizitate de-a lungul Fluviului Galben, îndeosebi de la Panp-o, de lângă orașul Sian, precum și din stațiunea arheologică de la Tahă-tun, din apropierea orașului Țin-to, aspecte ale neoliticului dintr-o largă regiune de pe cursurile mijlociu și inferior ale Fluviului Galben. De asemenea, din materialele din expozițiile muzeelor și în două cazuri și din depozitele acestora (Nankin și Shanhai), din zone de pe cursul inferior al fluviului Yong-tsen, precum și într-o mai mică măsură din sud-estul Chinei până la orașul Canton, inclusiv, ne-am documentat asupra unor aspecte neolitice înrudite din sud-estul Chinei.

În general, din câte am constatat, așezările neolitice sunt plasate pe marginile teraselor din apropierea apelor. Depunerile neolitice, urmate de cele mai multe ori de altele din epoca bronzului, constituie uneori în sud-estul Chinei adevărate movile artificiale, asemănătoare *tell*-urilor din Orientul Apropiat și sud-estul Europei. Interesant este faptul că denumirea de *tanzi* (movilă în limba chineză), corespunzător după noi, noțiunii de *tell*, se întâlnește, ca și în Orientul Apropiat, în denumirile unor localități din China, fiind în legătură directă cu asemenea tipuri de

așezări (de exemplu Ta tanzi).

Un alt element comun pentru așezările neolitice din zonele respective îl constituie fortificarea lor cu un șanț de apărare.

Relativ la tipurile de locuință, așezarea de la Panp-o, care până în prezent este cea mai reprezentativă, fiind un model de săpătură arheologică și de conservare (circa 3000 m.p.), ne-a dat posibilitatea de a cunoaște *in situ* bordeie și locuințe de suprafață de formă rotundă și rectangulară. În ceea ce privește pereții locuințelor neolitice, unii arheologi chinezi, cu care am discutat, sunt de părere că au fost arși în mod intenționat înainte de construirea acoperișului, în timp ce alții susțin că culoarea lor roșie se datorează incendiilor care au distrus așezarea.

Utilajul din piatră și silex este în general asemănător tuturor culturilor neolitice, exceptând niște plăci rectangulare de piatră, uneori de dimensiuni mari, în formă de sapă, care au fost folosite, mai mult ca sigur, la lucrările agricole. Spre deosebire însă de culturile neolitice din Europa, este surprinzătoare lipsa totală a obiectelor din aramă, fapt care îndreptățește părerea arheologilor chinezi cu care am discutat că pe teritoriul Chinei nu poate fi vorba de eneolitic.

Materialul cel mai semnificativ pentru definirea neoliticului chinez este ceramica cu decor imprimat sau pictat, acesta din urmă prezentând uneori asemănări frapante cu motivele ornamentale ale complexului cultural Cucuteni-Tripolie. Pe baza caracteristicilor acestui material și a observațiilor stratigrafice s-a ajuns la un început de periodizare a neoliticului din părțile de est ale Chinei.

Astfel, după faza de început, în curs de cercetare, semnalată de Van Nien, în care predomină ceramica imprimată, urmează etapa principală, caracterizată prin ceramica pictată, după ale cărei particularități au fost deosebite mai multe particularități regionale. În această privință, menționăm o grupă mai bine ilustrată în zona Fluviului Galben, cunoscută sub denumirea de Nian țe, corespunzătoare aceleia de Yango șao, în timp ce în sud-estul Chinei ceramica pictată prezintă trăsături speciale, încă suficient precizate, dintre care aceea de tip Cinengam amintește pe cele ale culturii Nian țe (etapa târzie)

În afară de aceste deosebiri regionale, în unele așezări mai bine cercetate (Panp-o, Tahă țin ș.a.) s-au deosebit și unele etape din evoluția culturii Nian țe (Panp-o timpurie și târzie și Meotikon).

Din punct de vedere cronologic, pe baza analizelor C14, efectuate în laboratorul Institutului de Arheologie din Pekin și în unele cazuri

verificate prin metoda dendrocronologică, s-au obținut următoarele datări: Panp-o timpurie, în jur de 4000 î.Hr.; Panp-o târzie, pe la 3600 î.Hr. și Meatikon pe la 3200 î.Hr. În cazul în care se vor confirma aceste datări și prin alte analize C14, rezultă că ceramica pictată din China apare mai târziu decât în Anatolia, dar ceva mai timpuriu decât în complexul Cucuteni-Tripolie, neputând fi vorba, după arheologii chinezi cu care am discutat, de o derivare a ceramicii pictate neolitice din China din cultura Tripolie. Pentru lămurirea problemei originii și evoluției ceramicii pictate din China, după părerea noastră, trebuie avută în vedere o zonă mai largă din estul Asiei (inclusiv Japonia, Indonezia etc), în care se întâlnește această specie. De asemenea, pentru o mai bună înțelegere a particularității ceramicii pictate din estul Asiei, se impune, după părerea noastră, studierea acesteia prin comparație cu speciile pictate ale culturii neolitice din Orientul Apropiat și sud estul Europei. Tot în legătură cu neoliticul, găsim deosebit de important faptul că prin cercetările arheologilor chinezi au fost descoperite în imediata vecinătate o așezare și necropolele cu morminte de înhumație ale purtătorilor culturii ceramicii pictate (Panp-o, Tahă-țun etc.), precum și unele morminte de copii în vase de lut ars lângă locuințe. Observațiile înregistrate cu privire la ritul funerar și îndeosebi la poziția necropolelor față de așezare, ne întăresc convingerea că, prin intensificarea săpăturilor în preajma așezărilor culturii Cucuteni, se vor putea descoperi necropolele populațiilor culturii Cucuteni, necunoscute până în prezent.

4. Perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului. În continuare, din cele constatate în muzee, precum și din discuțiile avute cu arheologii chinezi, a rezultat că în văile de pe cursurile mijlociu și inferior ale fluviilor Galben și Yang tse a fost precizat un aspect cultural de tranziție de la cultura ceramicii pictate Yang șao la cultura denumită Long șan. În această etapă predomină ceramica fină neagră-cenușie, cu forme, în parte, deosebite, față de care specia pictată este cantitativ redusă. Până în prezent, din informațiile obținute, se pare că această etapă nu a fost bine precizată în sud-estul Chinei.

După această primă perioadă de tranziție a urmat, în a doua jumătate a mileniului III î.Hr. și la începutul mileniului al II-lea î.Hr., cultura Long șan, caracterizată prin ceramica fină neagră-cenușie, lustruită și, în parte, lucrată la roată (perioadele mijlocie și târzie), în care se menține și poate chiar crește cantitativ decorul imprimat cu șnurul răsucit și cu aspect textil. Se remarcă bogăția și varietatea vaselor cu trei

picioare (tripode). În ceea ce privește utilajul, se mențin, în continuare, tipurile de unelte de piatră din cultura ceramicii pictate, cu o frecvență însă mai mare a uneltelor plate în formă de sape. În schimb, piesele de aramă sunt rare. Din datele comunicate rezultă că în această perioadă a fost folosit pentru prima dată și calul domestic. În sud-estul Chinei s-a semnalat un aspect al acestei culturi, denumit Lian-tu.

Din cele constatate rezultă că elemente ale culturii Long-șan s-au continuat până târziu în epoca bronzului.

Perioada Long-șan târzie ar corespunde în mare parte primei dinastii legendare Xia, care se plasează în timp în secolele XXI-XVII î.Hr.

5. Epoca bronzului. Începutul propriu-zis al epocii bronzului s-ar data aproximativ în același timp cu începutul dinastiei Shang (sec. XVII î.Hr.) și probabil chiar puțin mai înainte. Pe baza cercetărilor efectuate de arheologii chinezi s-a ajuns la o periodizare a aspectului cultural din vremea acestei dinastii, datată în secolele XVII-XII î.Hr., deosebindu-se trei etape principale în evoluția culturii din această vreme, în urma săpăturilor efectuate la Arli tou (Loyan), secolele XVII-XVI î.Hr., Țin to, secolul XV î.Hr. și Anyan, secolele XIV-XII î.Hr.

În ceea ce privește prima etapă, cercetările de la Arli tou au dat la iveală un palat, cel mai vechi cunoscut până în prezent în China. Pentru etapa a doua se remarcă o întăritură grandioasă în formă de val din pământ bătut, lat de 23 m și înalt de 10 m, care proteja un spațiu cu construcții din vremea când dinastia Shang își avea acolo capitala. Deosebit de caracteristic pentru etapa a treia, ilustrată de așezarea Yin (astăzi Anyan), este numărul mare de inscripții pe carapace de broască țestoasă și oase de animale, descoperite în locuințe, dar și în morminte.

Scheletele de sclavi îngropați și inventarul deosebit de bogat al mormintelor aristocrației clasei conducătoare ilustrează un stadiu dezvoltat al aristocrației sclavagiste din China, în vreme când capitala dinastiei Shang se afla la Anyan.

În ceea ce privește cultura materială și viața spirituală rețin atenția, în mod deosebit, ceramica, metalurgia bronzului și scrierea.

Relativ la ceramică se observă o continuitate de la ceramica culturii Long-shan la cea a epocii bronzului din timpul dinastiei Shang. Predomină din nou ceramica cenușie lucrată la roată, cu forme însă mai variate, din care primul loc îl ocupă tot vasele cu trei picioare. Se menține însă, în special în etapa timpurie, ilustrată prin așezarea de la Arli tou, străvechiul ornament imprimat.

Privitor la metalurgie, uneltele de bronz sunt rare, în general, în epoca bronzului, dar au, în schimb, o mare frecvență vasele de bronz de diferite dimensiuni și cu o variată și uneori bogată ornamentație. Numărul mare al vaselor din bronz, în raport uneori cu uneltele, constituie o notă particulară a metalurgiei bronzului din China, fiind în legătură directă cu accentuarea diferențierilor sociale din cadrul orânduirii sclavagiste din această perioadă.

În această privință, în epoca bronzului din China agricultura s-a dezvoltat, în continuare, pe baza aceluiași metode tradiționale, folosite pentru irigații și agricultură, respectiv uneltele de piatră.

Progresul metalurgiei bronzului s-a manifestat nu numai în sectorul uneltelor, ci și al vaselor de bronz, în marea lor majoritate în posesia claselor stăpânitoare. Un relativ spor în domeniul uneltelor și al armelor de bronz se observă aproximativ cu începere din mijlocul secolului al XIV-lea î.Hr., fiind ilustrat prin celturi, dălți, cuțite, seceri, pumnale, vârfuri de săgeată și de lance ș.a. Dintre acestea, o mențiune aparte o merită secerile de bronz din provincia Țșe kiang din muzeul orașului Shanghai, care permit urmărirea evoluției clare de la tipul cu buton la acela cu limbă la mâner.

O problemă importantă, căreia arheologii chinezi i-au acordat o atenție deosebită este aceea a scrierii, urmărind apariția ei de la primele elemente de pe ceramica neolitică pictată, considerate ca semne cu funcții de răboj. Începând cu epoca bronzului se poate vorbi de o scriere propriu-zisă, cum o atestă descoperirile de inscripții de pe carapacele de broască țestoasă și omoplații de bou din etapa mijlocie a dinastiei Shang de la Țin to și Țin to, precum și în cantitate deosebit de mare de la sfârșitul dinastiei Shang de la Anyan, de unde se cunosc până în prezent peste 180.000 de asemenea inscripții, din care aproximativ 6000 au fost descifrate. Pe baza informațiilor pe care le conțin, coroborate cu alte date istorice, s-a putut deduce dezvoltarea social-economică și culturală din ultima capitală a dinastiei Shang, denumită atunci Yin (actualul Anyan).

6. Prima epocă a fierului, corespunzătoare în China secolelor XI-V î.Hr. iese în evidență prin dezvoltarea, în continuare, a metalurgiei bronzului, cu numeroase vase din morminte și depozite, varietatea mai mare de unelte și arme de bronz, instrumente muzicale de piatră și bronz, dintre care unele cu analogii în lumea tracică, oglinzi rotunde de bronz, precum și prin monedele sub formă de obiecte din bronz (cuțite, lopeți mici și altele). În general, metalurgia fierului din această perioadă este

ilustrată prin foarte puține descoperiri, de o intensificare a acestei metalurgii fiind vorba numai din secolulul V î.Hr. Descoperiri destul de importante pentru această perioadă s-au făcut pe teritoriul actualului oraș Loyan, datând din secolele VIII-V î.Hr., corespunzătoare etapei în care a fost aici capitala dinastiilor Primăverii și Toamnei .

O altă problemă din planul de lucru al deplasării noastre în China a fost aceea a cunoașterii unor săpături arheologice și a modului de conservare a monumentelor arheologice.

În acest scop ne-am documentat în muzee și pe teren. Cu acest prilej am constatat deosebită grijă care se acordă cercetărilor arheologice în China, investindu-se sume apreciabile pentru săpăturile arheologice și totodată pentru conservarea obiectelor la locul descoperirii. Pentru a preîntâmpina distrugerea, prin lucrările agricole, de hidroameliorație și de construcții, s-a stabilit un perfect acord cu întreprinderile respective, în vederea cercetărilor de teren. În această privință este impresionantă grija organelor locale de stat și de partid pentru descoperirile arheologice, organizându-se, în zonele de cel mai mare interes științific, stațiuni arheologice și muzee speciale.

Dintre acestea, am avut prilejul să cunoaștem stațiunile arheologice de la Anyan, Taha tun, Loyan, din apropierea orașului Ţin to, în care lucrează mai mulți arheologi ai Institutului de Arheologie din Pekin. În acest scop s-au făcut construcții speciale pentru expoziții și laboratoare, creindu-se baze pentru valorificarea acestor descoperiri.

În ceea ce privește muzeele speciale, ne-a impresionat în mod deosebit marele muzeu al paleoliticului chinez din vecinătatea renumitor peșteri cu oseminte omenești de la Şu-ku-tien, în care se prezintă tot ceea ce s-a găsit cu prilejul cercetărilor din zona respectivă, atât sub aspect paleontologic cât și antropologic. În afară de aceasta, din expoziție rezultă că prin cercetările mai noi de la Iemo (1965), în provincia Sunan, se coboară până la 1.700.000 data resturilor umane fosile din acest loc.

Un alt muzeu special, deosebit de important, este acela din cadrul rezervației arheologice de la Pan-po, unde într-o construcție specială acoperită, se conservă o porțiune de 3000 m.p. din cunoscuta stațiune neolitică cu ceramică pictată a culturii Yang şao, conținând 14 locuințe, iar în apropiere, într-o construcție specială, este păstrat un cuptor de ars oale. La acestea se adaugă muzeul din incinta rezervației arheologice, în care sunt expuse obiecte descoperite în această stațiune.

O altă rezervație arheologică, tot din neolitic, este aceea de la Taha-țou,

de la periferia orașului Țin-to, cu o suprafață clădită de circa 500 m.p.

În ceea ce privește epoca bronzului, se remarcă rezervația arheologică de la Fen-și, în apropierea orașului Sian, conținând două care din lemn și șase cai cu multe piese de harnașament, datând din secolele XIII-IX î.Hr.

În continuare, din informațiile obținute rezultă că în următorii ani se va face un mare muzeu, pe locul celebrei descoperiri din 1974 din secolul al III-lea de lângă Sian, în provincia Șen și, constând din 580 statui antropomorfe și 24 cai, toate în mărime naturală, reprezentând doar o parte de asemenea plastică, dintr-un complex mai mare, compus din circa 6000 statui de luptători. Un alt muzeu special, de importanță mondială este acela construit special pentru mormântul cu o mumie (numărul 1) foarte bine conservată și cu un inventar excepțional de bogat al unei aristocrate din secolul II î.Hr., descoperit în 1972 la Mawangtua, la periferia orașului Țan-șa, din provincia Hunan, precum și pentru alte două morminte (numerele 2 și 3) descoperite în anul 1973 în aceeași localitate². Inventarul celor trei morminte și sicriile sunt expuse într-o clădire anume construită. Prin suprafața de expunere (3100 mp) și numărul vitrinelor, acest muzeu este un exemplu de grijă acordată în China valorificării descoperirilor arheologice.

Primul și al doilea sicriu din mormântul numărul 1 sunt pictate cu motive peisagistice, animaliere, vegetale și geometrice, lăcuite, pereții laterali și capacul sunt tapisați cu mătase decorată, în lăcașurile de pe laturile sarcofagului exterior se află inventarul funerar; bogat și variat în mormântul nr.1 și ceva mai modest în celelalte două. Multe vase sunt marcate cu inscripții relativ la capacitatea, posesorul și urări pentru ospăț. Recipientele din lut ars sunt mai puține decât cele din lemn. La acestea se adaugă peste 200 de vase de lemn din mormintele cu nr. 1 și 3. Prezența lor în preajma unei mese evocă probabil un banchet funerar.

Foarte importante sunt instrumentele muzicale și mătăsurile fine, transparente, brodate și pictate, apoi cărțile și hărțile lucrate pe mătase din mormântul 3, din cutie de lemn apoi ierburile medicinale sau pentru parfumul lor. Inventarul excepțional de bogat al acestor morminte, și în deosebi al mormântului tumular nr.1, reflectă stadiul înalt de dezvoltare social-economică și artistică din vremea dinastiei Han de Apus. În ceea

² Mircea Petrescu-Dîmbovița, **Mawangtua - Republica Populară Chineză. O mare descoperire arheologică**, în *Magazin Istoric*, 12, 1978, 8 (137), p.37-38.

ce privește mumia de femeie, uimește starea ei perfectă de conservare, datorită condițiilor de zacere (adâncime mare, depuneri groase de cărbune și argilă peste sarcofagul cu trei sicrie, unul în altul, lichidul cu mercur în care se afla corpul și rarefierea rapidă a oxigenului), ceea ce a permis unor specialiști chinezi în domeniul medicinei să efectueze autopsia cadavrului, precizându-se astfel vârsta (50 ani), grupul sanguin (A), anotimpul când a murit (în sezonul pepenilor, întru-cât s-au găsit în intestine, esofag și stomac semințe de pepeni), maladiile de care a suferit în viață (arteroscleroză generalizată, calculi biliari și o fractură, care a provocat deformarea antebrațului drept, ș.a.), precum și cauza decesului (infarct miocardic sau o gravă aritmie provocată de o criză arteroscleroză coronară suscitată de o colică hepatică).

În fine, o altă rezevație arheologică vizitată a fost aceea de la Loyan a unui hambar pentru cereale, în formă de groapă mare, cu pereții arși protejați cu lemn și rogojini din secolul al VI-lea d.Hr, conținând cărămizi cu inscripții privitoare la locurile de proveniență ale cerealelor, numele dregătorilor care au administrat hambarul, cantitatea și data depozitării cerealelor respective. Până în prezent s-au săpat în această zonă mai multe hambare de acest fel, mutându-se calea ferată, un depozit și stâlpii de înaltă tensiune.

În același scop, au fost incluse în programul vizitei noastre următoarele monumente istorice de mare importanță:

a) Marele zid chinezesc din secolul al III-lea î.Hr., în lungime de circa 6000 km, reparat ultima dată în secolul al XV-lea, monument vizitat de noi în zona munților Yen, nu departe de Pekin;

b) Mormântul dinastiei Ming (secolul XV), cercetat în 1956-1957, precum și, în apropiere, Palatul pentru cultul strămoșilor din această dinastie și muzeul privitor la luptele țăranilor din această zonă de la sfârșitul secolului al XVI-lea și din primele decenii ale secolului al XVII-lea;

c) Palatul Imperial (secolele XV-XIX) din Pekin;

d) Pagoda Vîn Fun, după unii de influență indiană, din 956, de la Anyan;

e) Celebrele caverne de la Lungmen, din provincia Honan, la 13 km sud de orașul Loyan, cu veche tradiție istorică și important centru industrial. Cavernele antice săpate de om în calcarul a două înălțimi, separate de apele râului Yi, se întind pe o distanță de 1 km. Din informațiile obținute la fața locului a rezultat că sunt înregistrate în zona

respectivă 1352 caverne, 750 nișe și aproximativ 40 pagode de diferite dimensiuni, conținând circa 100.000 imagini sculptate ale lui Budha în diferite ipostaze, cu dimensiuni cuprinse între 2 cm și 17,14 m. Începuturile acestor caverne sculptate datează din 494, când împăratul Hsiao Wen din dinastia Wei, din nord a mutat capitala la Loyan. Cele mai multe sunt din secolele VII-IX, din vremea dinastiei Tang, după care se întâlnesc în număr mic până în secolele X-XI în timpul dinastiei Song de nord. Atrag atenția în nord deosebit bogăția, frumusețea, execuția tehnică superioară și realismul sculpturilor din piatră, reprezentând pe Budha și pe soția sa Bodhihsitua, discipoli, zei protectori și alți însoțitori, precum și diferite motive vegetale, dintre care un loc de frunte îl ocupă floarea de lotus.

La acestea se adaugă cele peste 3600 inscripții din diferite dinastii cu o foarte mare valoare, mai ales prin caligrafia lor.

f) Mormântul de la Gen lin, la 80 km de Sian, al prințesei Yun tai, decedată la 17 ani, din timpul dinastiei Tang, conținând 1354 obiecte și nu departe un grup de statui de piatră reprezentând ambasadorii veniți la moartea împăratului, ca și alte morminte de împărați (Mao lin și Lin tin) și generali din vremea dinastiei Han, dintre care ultimul, decedat la numai 23 de ani, a fost îngropat aici pentru meritele dobândite în luptele cu hunii;

g) Mormântul primului împărat (Șehuan gti) care a făcut unificarea Chinei în 221 î.Hr., aflat în apropiere de locul unde s-au găsit, în 1974, statuile din lut ars de luptători și cai, în mărime naturală.

În timpul acestei deplasări s-au mai organizat vizite la următoarele instituții:

a) Universitatea din Pekin, înființată în 1898, în cadrul căreia, după discuții cu unii profesori, s-au vizitat bibliotecile, expoziția de carte veche și o altă de arheologie;

b) Institutul Naționalităților Conlocuitoare de la Pekin, înființat în 1951, cu șapte facultăți, 1800 studenți din 50 naționalități și cu peste 1000 profesori, în cadrul căreia ni s-a arătat expoziția cu piese arheologice, istorice și etnografice și biblioteca;

c) Observatorul astronomic din Nankin de pe înălțimea Și cin san, cu diferite aspecte astronomice vechi;

d) Comuna populară a prieteniei chinezo-române, din apropiere de Pekin, cu 40000 mii de locuitori, 24 brigăzi și 146 grupuri de producție, 13 uzine și fabrici pentru producție agricolă, 19 școli elementare, 5

medii, magazine ș.a.

e) Mari lucrări de hidroameliorații din zona canalului Steagu Roșu, în apropierea localității Lan-șie, o stație de pompare a apei din fluviul Galben, necesară pentru irigațiile industriale din orașul Țin-to, precum și marele pod de pe fluviul Yang-tse de la Nankin.

Pentru a cunoaște realizările din ultimii ani din domeniul tehnico-industrial am fost conduși la Palatul Expoziției din Shanghai și la marea expoziție pentru comerțul exterior de la Canton.

La toate acestea se adaugă și o vizită în cartierul subteran de la Pekin, unde erau amenajate magazine, spital, farmacie, dormitoare, bucătărie, cu aer condiționat, cu o suprafață de 3000 mp la 8-15 m adâncime, pentru 10000 de oameni.

La rândul nostru s-au susținut la Pekin, de către Mircea Petrescu-Dîmbovița două comunicări urmate de discuții, din care una, însoțită de proiecții, privitoare la cultura Cucuteni și alta privitoare la principalele rezultate ale săpăturilor arheologice privitoare la perioada formării poporului român, la ambasada țării noastre din Pekin, unde am fost bine primiți de ambasadorul Nicolae Gavrilesco și secretarul doi Constantin Lupeanu, bun cunoscător al limbii chineze și autor al unei lucrări privitoare la China.

În concluzie, vizita efectuată în R.P. Chineză a contribuit la o documentare destul de utilă privitoare la preistoria Chinei în ansamblu și în mod special asupra neoliticului și epocii bronzului. În același timp, ea a urmărit posibilitatea metodei de lucru în teren, precum și modul de conservare al monumentelor arheologice, care în multe privințe poate constitui un model și pentru noi.

Programul întocmit de Academia de științe sociale din Pekin ne-a dat posibilitatea ca, pe lângă probleme de specialitate, să ne putem face o imagine generală atât asupra istoriei Chinei, cât și relativ la unele realizări importante în domeniile social-economic și cultural, obținute de poporul chinez.

Quelque considérations concernant les découvertes archéologiques importantes dans la Chine, relevées à l'occasion d'un voyage d'études et de documentation de 1978
Résumé

Sur la base de la convention de collaboration entre l'Académie des Sciences Sociales et Politiques de Bucarest et l'Académie de Sciences Sociales de Pekin, l'acad. Mihnea Gheorghiu, le président de l'Académie des Sciences Sociales et Politiques de Bucarest a délégué le prof. dr. Mircea Petrescu-Dîmbovița, membre de cette Académie et directeur de l'Institut d'Histoire et de d'Archéologie de Iassy et le dr. Sebastian Morintz, chercheur principal de l'Institut d'Archéologie de Bucarest, d'effectuer temps d'un moind'un voyage d'études et de documentation archéologique dans la République Populaire Chinoise, qui a eu lieu entre le 17 septembre et 17 octobre 1978, en se parcourant au total 7000 km, dont 870 km en avion, 1200 km avec le train et le reste avec l'auto.

À l'occasion de ce voyage, dans les bonnes conditions offertes par l'Académie de Sciences de Pekin ont été obtenues des informations concernant les célèbres découvertes archéologiques des stations paléolithiques de Şu-ku-tien, tout près de Pekin et surtout relatives au néolithique, par les recherches effectuées dans les établissements de Panp-o, tout près de la ville de Sian et de la ville de Taha ũn, tout près de la ville de Ţin-to, concernant les types des habitats et des habitations, l'outillage en pierre et en silex, et surtout la céramique à décor imprimé ou peint datée sur la base des analyses du C14 entre le 4600 et 3200 av. J.-C., plus tard comme en Anatolie et plus jeune en comparaison avec la céramique peinte de la civilisation de Tripolie, étant nécessaire, selon notre avis, une comparaison avec les espèces peintes des civilisations néolithiques de Proche Orient et du Sud-Est de l'Europe.

Très importante est aussi la découverte des nécropoles très proches des établissements, fait qui doit être en vue aussi pour la découverte des nécropoles de la civilisation de Cucuteni, inconnues jusqu'à présent.

Par la suite dans la période de transition de le néolithique à l'âge du bronze, de la civilisation à céramique peinte Yang-şao à la civilisation Long-şa, a céramique fine noir-grise, ont été distinguées deux étapes, dans lesquelles les pièces en cuivre sont rares.

À l'âge du bronze, dont les débuts corespondent avec les débuts de

la dynastie Shang (XVII siècle av. J.-C.), ont été distinguées trois étapes sur la base des fouilles de Ārli-tou (Loyan): Ārli tou (les siècles XVII-XVI av. J.-C.), Tin-to (siècle XVI av. J.-C.) et Anyan (siècles XIV-XIII av. J.-C.). En ce qui concerne la culture matérielle et la vie spirituelle présente un intérêt particulier la céramique, qui continue celle de la civilisation Long Shan à celle de la dynastie Shang, puis la métallurgie, qui est illustrée par des vases en bronze, outils et armes en bronze et par une écriture proprement dit, dont les débuts datent déjà de l'âge de la céramique peinte du néolithique.

Dans le premier âge du fer, correspondent en Chine aux siècles XI-V av. J.-C. à continué se développer la métallurgie du bronze, en comparaison avec laquelle la métallurgie du fer est attestée par les très peues découvertes, l'intensification de cette métallurgie date seulement de Ve siècle av. J.-C.

Un grand intérêt a été présenté par la connaissance des quelques fouilles archéologiques et le mode de conservation des monuments archéologiques. A cet égard présente intérêt l'organisation des recherches archéologiques d'Anyan, Loyan et Tahi tou avec des constructions spéciales, expositions et laboratoires.

En ce qui concerne les musées spéciales, nous mentionnons le grand musée du Paléolithique de la Chine de Şu-ku-tien, puis les musées spéciales pour le néolithique de Panp-o et de Taha-tun, de la périphérie de la ville Ĥin-to, pour l'âge du bronze de Fena, près de la ville de Sian, pour les tombes de Mawangtua du IIe siècle av. J.-C., qui attestent le haut stade de développement social-économique et artistique du temps de la dynastie Han d'Ouest. Une autre réserve archéologique remarquable est celle d'une grange pour les céréales de Loyan du VIe siècle à celes-ci s'ajoutent, selon les informations obtenues, qu'il sera construit un grand musée sur la place de la découverte du IIIe siècle av. J.-C, tout près de la ville de Sian, consistant de 580 statues antropomorphes et 24 chevaux en terre cuite, en grandeur naturelle, une partie d'un complexe de 6000 statues en terre cuite de combattants.

Sans ceux-ci ont été visité à l'occasion de ce voyage les suivants monuments:

- 1) Le Grand Mur Chinois du IIIe siècle av. J.-C., longue d'environ 6000 km, réparé pour la dernière fois dans le XVIe siècle;
- 2) Le tombeau de la dynastie Ming du XVIe siècle;
- 3) La Palais Imperial du XVe siècle de Pekin;

4) La Pagode Vid fun de 956 d'Anyan, d'influence indienne;

5) Quelques cavernes de Luming non loin de Loyan, de celles de 1325, qui datent de cinq siècles, avec environ 100.000 images de Budha de différentes dimensions entre 2 cm et 17,14 m. Les débuts des cavernes avec sculptures de Linamen datent de 494, la majorité sont des siècles VIIème-I^{ème} de l'époque de la dynastie de Tang;

6) Le tombeau de la princesse Yun tai, de la dynastie de Tang, de Gen Lin, à 80 km de Sian;

7) Le tombeau du premier empereur, Şehuan gti, qui a fait l'unification de la Chine en 221 av. J.-C., tout près du lieu où ont été trouvés en 1974 les statues combattants en terre cuite.

De même à l'occasion de ce voyage ont été visités les suivantes institutions:

a) L'Université de Pekin, la bibliothèque et la section archéologique;

b) L'Institut de nationalités collaborantes de Pekin fondé en 1957 avec sept facultés;

c) L'Observatoire astronomique de Nankin sur la hauteur Şi-cin-can;

d) La commune populaire de l'amitié chinoso-roumaine, tout près de Pekin;

e) Les Grands travaux de hydroaméliorations dans la zone du canal „Le Drapeau Rouge” tout près de localité Lan-şie;

f) Le grand port de Nankin;

g) Le Palais de l'Exposition de Shanghai;

h) Le quartier souterrain de Pekin.

i) Visite à l'Ambassade de la Roumanie de Pekin, où nous fûmes reçu par l'ambassadeur Nicolae Gavrilescu et le secrétaire deux Const. Lupan, bon connaisseur de la langue chinoise et auteur de quelques travaux concernant la Chine.

CIVILIZAȚIA CUCUTENIANĂ: CREDINȚE RELIGIOASE SAU SISTEM RELIGIOS?

Nicolae Ursulescu

Populația complexului cultural Precucuteni-Cucuteni (cunoscut și sub numele de Cucuteni-Tripolie), care se încadrează integral în perioada avansată a epocii neolitice – eneoliticul, și-a câștigat un loc de frunte în istoria veche a spațiului carpatic, ca și în Preistoria universală, atât prin realizările sale artistice de excepție, materializate, în primul rând, în frumoasa ceramică pictată și în numeroasele și enigmaticele statuete modelate în lut, dar și prin durata neobișnuit de lungă a existenței sale, acoperind aproape un mileniu și jumătate (circa 5000-3500 B.C.) – timp în care aceste comunități s-au manifestat activ pe un vast spațiu, de circa 350.000 km² (din estul Transilvaniei până la Nipru), devenind, în epocă, un etalon pentru numeroase alte entități culturale din Europa est-centrală, estică și sud-estică¹.

Pornind de la premisa că indiscutabilele valori estetice ale civilizației cucuteniene – remarcabile și ca diversitate de expresie – ascund în spatele lor un tezaur de credințe spiritual-religioase, ne-am propus, în prezentarea de față, să discutăm nu atât probleme teoretice ale religiei preistorice, ci să prezentăm mai ales dovezi ale formelor concrete de manifestare a unor practici religioase specifice populației acestei

¹ Pentru problemele generale ale complexului Cucuteni-Tripolie, vezi: Tatjana S. Passek, **Periodizacija tripol'skich poselenij**, MIA 10, Moskva, 1949; Vl. Dumitrescu, **Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie (I)**, în *SCIV*, 14, 1963, 1, p. 51-74; **(II)**, *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 285-305; idem, **Arta culturii Cucuteni**, București, 1979; Silvia Marinescu-Bîlcu, **Cultura Precucuteni pe teritoriul României**, București, 1974; Ekaterina K. Černyš, **Eneolit Pravoberežnoj Ukrainy i Moldavii**, în **Eneolit SSSR** (red. V.M. Masson, N. Ja. Merpert), Moskva, 1982, cap. I-VI, p. 165-252; Linda Ellis, **The Cucuteni-Tripolie Culture: A Study in Technology and the Origins of complex Society**, BAR International Series 217, Oxford, 1984; Cornelia-Magda Mantu, **Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături**, BMA V, Piatra Neamț, 1998; Mikhail Ju. Videjko *et alii* (red.), **Enciclopedia tripil'skoj civilizacij**, I-II, Kijv, 2004; N. Ursulescu, Raluca Kogălniceanu, Cristina Crețu (a cura di), **Cucuteni. Tesori di una civiltà preistorica dei Carpazi**, Roma-Iași, 2008; Cornelia-Magda Lazarovici, Gh.-Corneliu Lazarovici, Senica Țurcanu, **Cucuteni. A Great Civilization of the Prehistoric World**, Iași, 2009.

civilizații. Ca bază teoretică a discuției noastre, pornim de la faptul că întreaga existență a acestei populații preistorice era pătrunsă de un puternic filon religios, așa cum ni se prezintă în lumina descoperirilor arheologice², deoarece omul preistoric nu făcea disocieri tranșante între aspectele pe care astăzi, cu spiritul nostru analitic, le clasificăm drept materiale și spirituale. Gândirea omului primitiv era dominată de ideea omniprezenței divinităților în orice fapt cotidian³. Problema se pune dacă diferitele manifestări de ordin spiritual ale populației cucuteniene, consemnate în artefacte ale acestei civilizații, sunt doar expresia unor credințe de ordin religios, cu puternice particularități locale, sau exprimă existența unui sistem religios încheșat, cu idei/teme și cutume bine definite, la nivelul întregii arii de răspândire.

Există, în momentul de față, argumente solide care fac credibilă existența unui sistem religios la populația complexului cultural Precucuteni-Cucuteni. Sistemul său religios poate fi sesizat încă din primele faze de evoluție ale acestui complex cultural, adică din perioada de maximă înflorire a culturii Precucuteni (trecerea de la faza a II-a la cea de a III-a)⁴. Este vorba de acele descoperiri cu conținut similar, care arată existența unor idei și practici religioase, ce se repetau, în esența lor, la comunități situate la mare distanță între ele, fiind, deci, general acceptate de populația din aria întregului complex cultural⁵.

Studiile întreprinse până în prezent au reușit să stabilească existența unor mari teme/idei în religia populației cucuteniene⁶, așa cum se desprind ele din dovezile arheologice (contexte și piese), în lumina

² D. Monah, **Practici rituale în vremea culturii Cucuteni**, în **Credință și cultură în Moldova**, I (Trecut religios și devenire creștină), Iași, 1995, p. 10-18; idem, **Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie**, BMA III, Piatra Neamț, 1997.

³ N. Ursulescu, **Spiritual și material în viața preistorică și în concepțiile arheologice preistorice**, în *Carpica*, XXXIII, 2004, p. 5-9.

⁴ S. Marinescu-Bîlcu, **op.cit.**, p. 127-131; N. Ursulescu, **Modèles d'organisation de l'espace aux habitations de la culture Précucuteni entre Siret et Prut, în Etablissements et habitations préhistoriques. Structure, organisation, symbole. Actes du Colloque de Iași, 10-12 décembre 2007** (éds. V. Chirica, M.-C. Văleanu), Bibliotheca Archaeologica Moldaviae IX, Iași, 2008, p. 207-238.

⁵ N. Ursulescu, **Complessi di culto nella civiltà Precucuteni dell'est di Romania**, în *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia*, XLV (2002), Università degli Studi di Bari, 2003, p. 5-25.

⁶ D. Monah, **Grands thèmes religieux reflétés dans la plastique anthropomorphe Cucuteni-Tripolye**, în *MemAntiq*, XVII, 1992, p. 189-197; idem, **op.cit.**, 1997, p. 201-215.

interpretărilor furnizate de istoria religiilor și de etnoarheologie. Menționăm aici, dintre cele mai bine documentate:

- cultul fertilității și al fecundității (de esență în special chtoniană), exprimat mai ales prin venerarea Marii Zeițe Mamă a Pământului;
- cultul uranian (constând în venerarea simbolurilor solare și cerești);
- cultul cuplului divin (unirea forțelor chtoniene cu cele cerești într-o „căsătorie sacră” – hierogamia);
- cultul androginului (ca expresie absolută a cuplului divin)⁷;
- cultul divinităților protectoare ale casei, gospodăriei și avuției.

La aceste teme de bază pot să apară diferite variante, fie prin detalierea unor trăsături ale divinităților venerate, fie prin combinarea elementelor unor divinități diferite. Așa ar fi, de exemplu, ipostaza *kurotrophoi* (mama protectoare a copilului), ipostaza *Potnia theon* („Stăpână a animalelor”) sau cea a cuplului Mamă – Fiică (ca prefigurare a Demetrei și Corei din mitologia greacă)⁸ ș.a.

Dacă studiile de până acum au pus accentul îndeosebi pe cultul Marii Zeițe Mamă a Pământului (poate și ca urmare a extrem de numeroaselor reprezentări feminine în plastica și în pictura cucuteniană), în lumina descoperirilor recente considerăm că, totuși, ideea principală a acestui sistem religios de esență agrară, ca și în cazul altor civilizații contemporane, consta în venerarea formelor abstractizate de reprezentare a celor două elemente primordiale și esențiale ale naturii (Pământul și Cerul)⁹. Aceste două elemente, chiar dacă aveau reprezentări specifice, nu puteau fi concepute separat în acțiunea lor, ci, așa cum arată descoperirile arheologice, ele, formând un *cuplu divin*, printr-o unire sacră (*hierogamia*), asigurau condițiile necesare reproducerii tuturor speciilor animale și vegetale (fertilitatea și fecunditatea), deci perpetuarea lor, asigurând astfel mijloacele necesare vieții. Ecouri târzii ale acestei credințe se regăsesc în mitologia greacă, conform căreia prin unirea lui Uranus cu Gaea au luat naștere celelalte divinități, din a căror voință și acțiune exista viața pe pământ și era determinat destinul oamenilor.

⁷ N. Ursulescu, V. Batariuc, *L'idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava)*, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (éds. M. Petrescu-Dîmbovița et alii), BAI I, Iași, 1987, p. 309-312.

⁸ Vezi n. 6.

⁹ N. Ursulescu, *La religione della popolazione di Cucuteni*, în N. Ursulescu, R. Kogălniceanu, C. Crețu (a cura di), *op.cit.*, p. 83-106.

Trecerea în cadrul civilizațiilor eneolitice de la cultul Marii Zeițe la venerarea „cuplului divin” (care implica atât prezența Marii Zeițe, cât și a „acolitului” ei masculin) corespundea unui stadiu mai complex de organizare social-economică și spirituală a comunităților, fiind una din trăsăturile de bază ale eneoliticului / chalcolithicului, alături de: utilizarea obiectelor de cupru, delimitarea spațiului așezărilor, ordonarea spațiului locuit după o anumită planimetrie, separarea necropolelor de așezări, trecerea la o agricultură practică cu ajutorul brăzdarului, acționat prin tracțiune animală, specializarea unor meșteșuguri și ocupații, un început de ierarhizare socială (dovedită de diferențele dintre locuințe, așezări, morminte), existența unor simboluri de comandă, amenajarea unor construcții și locuri special destinate cultului etc.¹⁰.

Această idee religioasă centrală era îmbrăcată, prin simboluri, într-o mare varietate de reprezentări. Diversitatea rezulta din faptul că, deși se respectau anumite canoane (atestare prin obiceiuri și produse similare, răspândite pe spații foarte largi), totuși, imaginația și creativitatea oamenilor culturii Cucuteni găsea mereu noi forme de expresie, ca variațiuni ale temei de bază. Astfel, pe fondul aparent comun și uniform al reprezentărilor religioase (redate mai ales prin intermediul ceramicii și al idolilor), apar particularități, atât locale, cât și cronologice, dând naștere unor stiluri diferite, care au fost definite mai ales din punct de vedere artistic¹¹. Deci, respectarea esenței ideilor religioase nu însemna încă, în acele vremuri, existența unor canoane rigide, nu impunea limitarea formelor de expresie, a simbolisticii, ceea ce a favorizat crearea unor opere cu caracter de unicitate și, totodată, cu mare valoare și forță de expresie artistică¹².

Așa cum afirmam la început, latura sacră, religioasă, nu trebuie căutată numai în anumite obiecte sau situații arheologice. Ea este prezentă, de fapt, în gândirea și mentalitatea omului preistoric și se manifestă prin toate acțiunile și realizările sale, chiar dacă uneori apare estompată sub o formă aparent pur materială. Astfel, spațiul de locuit, activitățile cotidiene, principalele momente de trecere din viață (nașterea,

¹⁰ Idem, *Dacia în cadrul lumii antice*, Iași, 1992, p. 17; idem, *Prémises du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie*, în *SAA*, II, 1995, p. 76-78.

¹¹ Vl. Dumitrescu, *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni, în cursul primei sale faze de dezvoltare*, în *SCIVA*, 25, 1974, 4, p. 545-554.

¹² Idem, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979.

inițierea, moartea) aveau o solidă fundamentare religioasă și se exprimau prin modalități diversificate de stabilire a comunicării dintre comunitate/om și divinități.

Dacă analizăm elementele mai sus amintite, în ceea ce privește spațiul așezărilor, acesta era, în multe cazuri, delimitat, încă din primul moment al locuirii, fie prin simple palisade, fie prin săparea unor șanțuri de mici dimensiuni, ca *spațiu sacru*, în care nu trebuiau să pătrundă forțe malefice din exterior¹³. De abia pe parcurs, aceste lucrări sumare de delimitare, realizate cu scop religios, puteau să dobândească și o utilitate practică, de apărare, prin săparea unor șanțuri mai adânci și mai late, eventual dublate de valuri, având un rol real de fortificare¹⁴.

De asemenea, este relevant faptul că, la amenajarea locuințelor, locul pentru instalațiile casnice de foc era ales de la început, probabil într-un punct considerat sacru, de regulă o groapă umplută cu resturi de la ceremonii de cult sau cu vestigii ale unei construcții anterioare, dezafectate; resturile dintr-o asemenea groapă erau considerate ofrande aduse zeităților chtonice, în primul rând Marii Mame a Pământului, iar vatra amplasată deasupra, ca purtătoare și păstrătoare a focului de origine celestă, devenea principalul loc de cult al casei, un *axis mundi*, asigurând legătura dintre cele două elemente primordiale: Pământul și Cerul¹⁵. Legătura spirituală care implica amplasarea vetrelor deasupra unor gropi de ofrande, cu caracter sacru, se dovedește cel mai bine prin asumarea conștientă a riscului ca, în felul acesta, vetrele să aibă de suferit pe parcurs prin tasarea pământului, trebuind să fie refăcute, pentru a rămâne funcționale. Vom cita un singur caz, cel al vetrei cuptorului din locuința 8 din așezarea Precucuteni III de la Târgu Frumos (jud. Iași), construită, pe un pat de bârne, deasupra unei gropi (nr. 25), de mari dimensiuni, umplută rapid, în momentul nivelării terenului pentru construirea

¹³ Ilustrativă, în acest sens, este cea „brazdă sacră” din legenda lui Romulus și Remus, legată de fundarea Romei, care nu este altceva decât perpetuarea unei tradiții ancestrale până în vremurile istorice.

¹⁴ S. Marinescu-Bîlcu, **Tipurile de așezări și sistemele lor de fortificație în cuprinsul culturii Precucuteni**, în *MemAntiq.*, IV-V (1972-1973), 1976, p. 55-64; A.C. Florescu, **Befestigungsanlagen der spätneolithischen Siedlungen im Donau-Karpatenraum**, în *ŠtZv*, 17, 1969, p. 111-124; Gh. Lazarovici, **Über neo- bis äneolithische Befestigungen aus Rumänien**, în *JMV*, 73, 1990, p. 93-117.

¹⁵ M. Eliade, **Sacrul și profanul**, București, 1992, p. 49-51; N. Ursulescu, F.A. Tencariu, **Aménagements de culte dans la zone des foyers et des fours de la culture Précucuteni**, în *MemAntiq.*, XXIII, 2004, p. 129-144.

locuinței, cu un bogat conținut de vestigii. Deoarece, ulterior, umplutura gropii s-a tasat treptat, vatra a trebuit să fie refăcută de nouă ori !¹⁶ (fig. 1). Deci, impedimentele de ordin practic treceau pe plan secund în fața scopurilor religioase, vizând obținerea protecției divinităților pentru membrii familiei respective, prin intermediul locului sacru al vetrei.

Interesantă este și amplasarea unor obiecte de cult la marginea vetrelor, cum ar fi idoli, plăci de lut de tip *stella*, coloane miniaturale sau chiar altare, toate indicând existența unor forme speciale de exprimare a simțământului religios, prin amenajări dedicate divinităților, în preajma vetrelor, unde se desfășurau anumite ceremonii de cult, cu caracter casnic sau colectiv. Amintim dintre acestea, coloana miniaturală de lut, cu capitel în formă de ciupercă (fig. 2/1-2), ridicată pe bordura care delimita vatra locuinței nr. 6 de la Isaiia¹⁷; asemenea coloane (sau simpli stâlpi de lemn), care nu aveau în nici un caz un rol funcțional, au fost interpretate drept „coloane ale cerului”, având rolul de a asigura legătura dintre pământ și cer¹⁸. De asemenea, lângă vatra și cuptorul din locuința nr. 7 de la Isaiia erau amplasate trei plăci de lut, cu schematizare antropomorfă, terminându-se, la partea superioară, cu o ușoară înșeuare, care dă naștere unor proeminențe în formă de coarne (fig. 2/3-5)¹⁹.

În ceea ce privește altarele²⁰, ne vom referi doar la cele mai

¹⁶ N. Ursulescu, D. Boghian, S. Haimovici, V. Cotiuță, Anca Coroliuc, **Cercetări interdisciplinare în așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași). Aportul arheozoologiei**, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, I, Sibiu, 2002, p. 47, fig. 5; N. Ursulescu, **Santuari e luoghi di culto nel Neolitico della Romania e dell'Italia Meridionale**, în *Italia e Romania. Storia, Cultura e Civiltà a confronto. Atti del IV Convegno di Studi italo-romeno (Bari, 21-23 ottobre 2002)*, Quaderni di „Invigilata lucernis” 21 (a cura di Stefania Santelia), Bari, 2004, p. 50-51, fig. 2; N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiuță, **Problèmes de la culture Précucuteni à la lumière des recherches de Târgu Frumos (dép. de Iași)**, în *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata* (eds. V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah), Iași, 2005, p. 225-226.

¹⁷ N. Ursulescu, F.A. Tencariu, **Religie și magie la est de Carpați acum 7000 de ani. Tezaurul cu obiecte de cult de la Isaiia**, Iași, 2006, p. 69, pl. VIII/2-3.

¹⁸ A. Nițu, **Reprezentarea altarului cu două coloane pe ceramica de la Turdaș**, Iași, 1948; Vl. Dumitrescu, **Édifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station tell de Căscioarele**, în *Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 20-21; M. Eliade, **op.cit.**, p. 32-35, 49-51.

¹⁹ N. Ursulescu, F.A. Tencariu, **op.cit.**, 2006, p. 69-70, pl. VIII/7-9.

²⁰ C.-M. Lazarovici, **Sanctualele Precucuteni-Cucuteni**, în *ArhMold*, 25 (2002), 2004, p. 47-64; Gh. Lazarovici, C.-M. Lazarovici, **Santuari della civiltà Precucuteni-**

relevante construcții de acest tip – altarul de la Trușești²¹ (jud. Botoșani) și cel de la Târgu Frumos²² (jud. Iași), fiecare cu caracter de unicat. Deși cele două altare (fig. 3/1-2) sunt realizate în manieră diferită, totuși amândouă redau, într-un ansamblu compozițional, aceeași idee de bază, cea a unui cuplu de divinități, constând din două reprezentări antropomorfe, extrem de schematizate. Ambele au fost făcute dintr-o pastă grosieră, iar la dezafectarea locuințelor au fost distruse intenționat și parțial împrăștiate, astfel că, la descoperire, erau într-o stare extrem de fragmentară, putând fi reconstituite doar cu un anumit grad de probabilitate. O altă trăsătură comună constă în faptul că ambele provin din mari așezări, cele mai mari cunoscute până în prezent pe teritoriul României pentru fazele în care se datează: primul altar (cel de la Trușești) dintr-o așezare a fazei Cucuteni A, iar cel de la Târgu Frumos dintr-un sit Precucuteni III, existând o diferență de circa două-trei sute de ani între ele. În cadrul celor două așezări, construcțiile în care se aflau altarele au jucat probabil un rol deosebit, fiind poate sanctuare colective, fapt sugerat și de poziția centrală a celor două construcții – nr. XXIV la Trușești²³ și nr. 11 la Târgu Frumos²⁴.

Altarul precucutenian de la Târgu Frumos (fig. 3/2) se găsea în apropiere de vatra locuinței (fig. 3/3) și era înconjurat de o bordură de lut ars (fig. 3/4), în formă de U (circa 1,20 x 1 m). Atât bordura, cât și cele două plăci ale statuii propriu-zise au fost acoperite cu o vopsea albă, pe care s-au pictat motive liniare și geometrice cu roșu și, poate, și cu brun-negricios, anunțând nașterea picturii tricrome a fazei Cucuteni A. Fiecare placă se compunea dintr-o parte frontală și una dorsală, între ele existând o cavitate, în care, odinioară, era fixat, probabil, un suport de lemn. În starea actuală, altarul are înălțimea de 26 cm și o lățime generală a celor două plăci de 47 cm. Fiecare placă pare să reprezinte imaginea extrem de stilizată a unui bust uman, cu umerii ușor reliefați. La partea superioară,

Cucuteni, în N. Ursulescu, R. Kogălniceanu, C. Crețu (a cura di), **op.cit.**, p. 107-148.

²¹ M. Petrescu-Dîmbovița, Marilena Florescu, A.C. Florescu, **Trușești. Monografie arheologică**, București-Iași, 1999, p. 528-530, fig. 372/6.

²² N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, **L'autel peint de l'habitat de Târgu Frumos (dép. de Iași) appartenant à la civilisation Précucuteni (Énéolithique Ancien)**, în *SAA*, IX, 2003, p. 27-40.

²³ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, **op.cit.**, p. 528 și fig. 5.

²⁴ N. Ursulescu, **Position des constructions-sanctuaires dans les habitats de l'Énéolithique ancien de la Roumanie**, în *CCDJ*, XVI-XVII, 2001, p. 44-45.

rupturile indică existența probabilă a unor capete, care nu s-au păstrat²⁵. Motivul decorativ principal al celor două plăci consta din romburi circumscrise, în mijlocul cărora se afla un cerc umplut cu culoare. Motivul romburilor circumscrise este considerat un semn simbolic comun mai multor culturi neolitice și eneolitice din Europa de sud-est și centrală și din Anatolia²⁶, sugerând, prin cercul din mijloc, o reprezentare feminină, așa cum a fost interpretat acest motiv pe ceramica Cucuteni-Tripolie²⁷.

Dacă interpretarea ca simbol feminin a motivului pictat de pe altarul de la Târgu Frumos este corectă, atunci aceasta poate constitui o dovadă a venerării unui cuplu de divinități feminine, prefigurând, așa cum s-a presupus²⁸, cuplul Demeter-Core, care asigură perpetuarea naturii, a vegetației, deci a vieții.

Altarul de la Trușești (fig. 3/1) este de dimensiuni mai mari (1 x 1 m) și are o compoziție mai elaborată. Baza altarului prezintă, în basorelief, nouă siluete umane, dispuse în trei grupuri egale. Acestea au fost interpretate ca orante ale celor două divinități reprezentate, la partea superioară a altarului, prin două capete, sub formă de cupă și cu umeri arcuiți. Cele două capete sunt de mărime inegală, presupunându-se că ar reprezenta fie „cuplul divin” (Marea Zeiță cu acolitul masculin)²⁹, fie cuplul mamă-fiică³⁰.

În ceremoniile organizate în jurul vetrelor și altarelor se utilizau și ansambluri de piese de cult, precum cele descoperite la Poduri (jud. Bacău), Târpești și Ghelăiești (jud. Neamț), Isaiia și Buznea (jud. Iași),

²⁵ Presupunerea noastră se bazează pe situația asemănătoare a statuii monumentale din sanctuarul de la Parța (Gh. Lazarovici, F. Drașovean, Zoia Maxim, **Parța. Monografie arheologică**, Timișoara, 2001).

²⁶ Eva Ruttkay, **Ein Heilszeichen aus dem 5. Jahrtausend v.Chr. in der Lengyel-Kultur**, în *Das Altertum*, 45, 1999, p. 271-291.

²⁷ V.I. Markevič, **Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii**, Kișinev, 1981, p. 161-166.

²⁸ P. Lévêque, **Formes et structures méditerranéennes dans la genèse de la religion grecque**, Praelectiones Patavinae IX, Roma, 1972, p. 175-176; J. Makkay, **Altorientalische Parallelen zu den ältesten Heiligtumstypen Südosteuropas**, în *Alba Regia*, 11 (1970), 1971, p. 139-141; D. Monah, **op.cit.**, 1992, p. 192; idem, **op.cit.**, 1997, p. 214.

²⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, **Die wichtigsten Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der neolithischen Siedlung von Trușești (Moldau)**, în *PZ*, 41, 1963, p. 180; Vl. Dumitrescu, **Arta culturii Cucuteni**, București, 1979, p. 79.

³⁰ Vezi nota 28.

Dumești (jud. Vaslui) ș.a.

Astfel, în câte o locuință din așezările precucuteniene de la Poduri³¹ și Isaiia³², ambele datate pe la 4800 CAL B.C., s-a descoperit un vas, fiecare conținând un ansamblu de piese de cult, cu un conținut asemănător. În fiecare vas erau câte 21 de statuete feminine de lut, de mărimi diferite și cu particularități de modelare, precum și câte 13 scăunele de lut (fig. 4). Câte 15 statuete erau decorate, fie prin pictură (la Poduri), fie prin incizii (la Isaiia). Ansamblul de la Isaiia mai conținea în plus 21 de mici conuri, cu un canal vertical la partea superioară (dar care nu ajungea până la bază), precum și 63 de mărgelile, dintre care 42 erau complet perforate, formând un colier, iar 21 aveau un orificiu numai pe o parte (nu străpungea, deci, întreg diametrul). Având în vedere perforarea parțială a conurilor și a celor 21 de mărgelile, s-a presupus că un con și o mărgică erau pe vremuri reunite, cu ajutorul unei tije de lemn, formând astfel o reprezentare masculină, de tip phalic, cu cap mobil³³ (fig. 5/1). În

³¹ D. Monah, *op.cit.*, 1997, p. 191-192; idem, **Cult Complex „The Council of the Goddesses”**, în Lăcrămioara Stratulat, N. Ursulescu *et alii* (eds.), **Cucuteni-Trypillia: A Great Civilization of Old Europe**, București-Rome, 2008, p. 222-231; D. Monah *et alii*, **Poduri-Dealul Ghindarului. O Troie în Subcarpații Moldovei**, BMA XIII, Piatra Neamț, 2003, p. 43-47; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, **Cult Complex „The Council of the Goddesses”**, în **Cucuteni, the least great Chalcolithic Civilization of Europe**, Tessaloniki-Athen, 1997, p. 179-181.

³² N. Ursulescu, **Dovezi ale unei simbolistici a numerelor în cultura Precucuteni**, în *Mem.Antiq*, XXII, 2001, p. 51-69; idem, **Sanctuarul eneolitic de la Isaiia. Religie și magie acum 6000 de ani**, în *Academica*, S.N., XII, 2002, 2-3, p. 40-43; idem, *op.cit.*, 2003, p. 5-25; idem, **La valeur sacrée des nombres dans l'Énéolithique de Roumanie**, în **Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 9-Section 10**, BAR International Series 1303, Oxford, 2004, p. 325-331; idem, **Nouvelles données concernant les croyances magiques des communautés de la civilisation Précucuteni (Énéolithique ancien) de l'Est de la Roumanie**, în **Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 9 – Section 10**, BAR International Series 1303, Oxford, 2004, p. 343-348; N. Ursulescu, F.A. Tencariu, *op.cit.*, 2006.

³³ Statuetele cu cap mobil sunt bine cunoscute în mediul culturii Vinča sau în culturile care au încorporat elemente vinčiene (N. Vlassa, **Chronology of the Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tartaria Settlement's Stratigraphy**, în *Dacia*, N.S., VII, 1966, p. 9-16; Vl. Dumitrescu, **Une figurine de type thessalien découverte à Gumelnița**, în *Dacia*, VII-VIII (1937-1940), 1941, p. 97-102; idem, **A New Statuette of Thessalian Type Discovered at Gumelnița**, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 443-453; Gh. Lazarovici, **Neoliticul Banatului**, BMN IV, Cluj-Napoca, 1979, p. 94-97; D. Monah *et alii*, *op.cit.*, 2003, p. 150 – nr. 64; p. 162 – nr. 103; Gh. Dumitroaia *et alii*, **Primul muzeu**

felul acesta, ansamblul de cult conținea 21 de cupluri de divinități feminine (idolii) și masculine (conurile).

Statuetele feminine, prin mărimea lor diferită, reprezentau probabil vârste ale divinităților, de la stadiul de copilăș până la cel de maturitate deplină (fig. 5/2). Doar o parte dintre ele (probabil cele mature, care dăduseră naștere vieții) aveau privilegiul de a fi așezate pe cele 13 scăunele (fig. 5/3). Legătura cu fertilitatea este dovedită și de prezența unor mici coarne la partea superioară a spetezelor scaunelor, simbolizând forța virilă a taurului.

Caracterul de cult al acestor ansambluri este dovedit și de semnele simbolice găsite pe unele piese componente. Astfel, două scăunele de la Isaiia aveau: unul³⁴ – pe partea din față, un decor simbolic de puncte imprimate, formând o spirală, iar pe spate un desen ciudat de linii incizate (fig. 6/1); celălalt³⁵ – un decor de înțepături, despărțite printr-o linie incizată, având, la unul din capete, alte două liniuțe dispuse oblic (fig. 6/2), probabil o imagine stilizată a unei orante. Una din statuetele din același complex avea incizat, pe spate, un semn simbolic³⁶ (fig. 6/3), întâlnit și pe alte obiecte ceramice neolitice³⁷.

Menționăm și descoperirea, în cadrul aceleiași construcții-sanctuar de la Isaiia (L1), care adăpostea complexul cu obiecte de cult, a două tablete de lut fragmentare, neglijent modelate și sumar arse, acoperite cu linii incizate, care formau un decor simbolic (fig. 6/4-5), dificil de înțeles³⁸. Se pare că asemenea tablete erau utilizate doar o singură dată, în cadrul unor ceremonii de cult, fiind apoi distruse. Folosirea unor asemenea tablete de lut este atestată în cadrul mai multor culturi din Europa de sud-est, dintre care amintim aici exemplarele cele mai cunoscute, de la Tărtăria³⁹ (jud. Alba) sau de la Karanovo⁴⁰ și

Cucuteni din România, BMA XV, Piatra Neamț, 2005, p. 132, nr. 110).

³⁴ N. Ursulescu, F.A. Tencariu, **op.cit.**, 2006, p. 109.

³⁵ **Ibidem**, p. 112.

³⁶ **Ibidem**, p. 86-87.

³⁷ **Iidem**, **Symbolic signs on the ceramics of the Chalcolithic settlement at Isaiia (Iași County, Romania)**, în **Signs and symbols from Danube Neolithic and Eneolithic. Proceedings „Signs and symbols from Danube Neolithic and Eneolithic”, May 18-20, 2008: International symposium** (ed. S.A. Luca), Bibliotheca Brukenenthal XXXV, Sibiu, 2009, p. 87-101.

³⁸ **Iidem**, **op.cit.**, 2006, p. 42-43, 124.

³⁹ N. Vlăsa, **op.cit.**, 1963.

⁴⁰ Vassil Mikov, Georgi I. Georgiev, Vladimir I. Georgiev, **Nadpisăt vărhu krăgljia**

Gradeșnica⁴¹ (Bulgaria), despre care unii cercetători susțin că ar reprezenta o încercare timpurie de utilizare a unui sistem de comunicare prin scris⁴².

Asemenea ansambluri de cult s-au găsit nu numai în stare de conservare, depuse în recipiente de lut, între două ceremonii, ci și în etalare, în cuprinsul locuințelor, așa cum indică descoperirea din aria tripoliană de la Sabatinovka⁴³ (Ucraina), contemporană cu cele de la Poduri și Isaiia, precum și cea de la Târpești⁴⁴ (județul Neamț) – ultima cu o oarecare probabilitate. Important este faptul că, în ambele situații, piesele găsite (chiar dacă nu există o inventariere precisă a acestora) indică aproximativ aceeași compoziție numerică a ansamblurilor, cu 21 de statuete și 13 scăunele, ceea ce ne-a determinat să ne gândim la existența unei magii a numerelor, prezentă pe toată aria de răspândire a comunităților Precucuteni-Tripolie A. Această ipoteză se bazează pe valoarea simbolică a cifrelor 3 și 7, care se regăsesc reunite în ansamblurile celor 21 de piese de cult, ca o invocare a puterii absolute a

pecat ot Karanovo – najdrevnata pismenost v Evropa, în *Arheologija* (Sofia), XI, 1969, 1, p. 4-13.

⁴¹ B. Nikolov, *Gradechnitza*, Sofia, 1974, p. 29-30, pl. 68-69 și 70, 89, 109, 110.

⁴² S.M.M. Winn, *Pre-Writing in South-Eastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture, 4000 B.C.*, Calgary, 1981; Emilia Masson, "L'écriture" dans les civilisations danubiennes néolithiques, în *Kadmos*, XXIII, 1984, 2, p. 89-123; J. Makkay, *A tartariai leletek (Les découvertes de Tărtăria)*, Budapest, 1990; H. Haarmann, *Early Civilization and Literarcy in Europe. An Inquiry into Cultural Continuity in the Mediterranean World*, Berlin – New York, 1995; Lolita Nikolova (ed.), *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe*, I-II, BAR International Series 1139, Oxford, 2003; M. Merlini, *La scrittura è nata in Europa?*, Roma, 2004; idem, *Segni di scrittura su oggetti della ceramica Precucuteni e Cucuteni?*, în N. Ursulescu, R. Kogălniceanu, C. Crețu (a cura di), *op.cit.*, 2008, p. 173-200; Joan Marler (ed.), *The Danube Script: Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe. Exhibition Catalogue*, Sebastopol – Sibiu, 2008; J. Marler, Miriam Robbins Dexter (eds.), *Signs of Civilization. Neolithic Symbol System of Southeast Europe*, Novi Sad, 2009; Zoia Maxim, Joan Marler, Viorica Crișan (eds.), *The Danube Script in light of the Turdaș and Tărtăria discoveries*, Cluj-Napoca, 2009; S.A. Luca (ed.), *Signs and symbols from Danube Neolithic and Eneolithic*, Sibiu, 2009.

⁴³ M.L. Makarevič, *Ob ideologičeskikh predstavlenijakh u tripol'skikh plemen*, în *Zapiski Odesskogo arheologičeskogo obščestva*, I, 1960, p. 290-301.

⁴⁴ Silvia Marinescu-Bîlcu, *op.cit.*, 1974, 107; idem, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR International Series 107, Oxford, 1981, p. 26-27; N. Ursulescu, F.A. Tencariu, *op.cit.*, 2006, p. 65.

divinității, precum și în simbolul lui 13, de asemenea ca număr al divinității, situat dincolo de 12, care, ca și 6, reprezenta normalul. Deci, aceste valori numerice puteau deveni simboluri divine în cazul existenței, la populația precucuteniană, a unui sistem numeric bazat pe cifra 6, așa cum este atestat, ceva mai târziu, în Mesopotamia⁴⁵. Amintirea acestui sistem numeric s-a păstrat până în zilele noastre, mai ales în împărțirea timpului (zodiacul, lunile anului, zilele săptămânii, orele zilei, minutele orei), dar și în alte domenii (gradațiile busolei, unele subdiviziuni monetare etc.).

În cadrul altor complexe de cult, precum cele de la Ghelăiești⁴⁶ (jud. Neamț) și Buznea⁴⁷ (jud. Iași), se atestă depunerea unor piese de cult (idoli și vase), în număr de patru sau șase, corespunzând direcțiilor cardinale, stabilite în funcție de modificările legate de anotimpuri⁴⁸.

La Ghelăiești (faza Cucuteni B), într-un colț al locuinței nr. 5, au fost plasate, în formă de cerc, șase vase pictate, care înconjurau depunerea propriu-zisă – un vas piriform, parțial îngropat în podea, acoperit cu un vas mai mare, cu gura în jos (fig. 7A). În interiorul vasului parțial îngropat, lângă pereți, erau dispuse, în poziție verticală⁴⁹, patru statuete de lut ars (dintre care două erau pictate, iar celelalte două fuseseră probabil și ele pictate), orientate în cele patru direcții cardinale. Pe bună dreptate, se poate considera că respectiva construcție (având și o poziție centrală în cadrul așezării) a funcționat ca sanctuar, având în vedere și faptul că în interiorul ei au fost descoperite încă două depuneri de cult⁵⁰, iar piesele descoperite aveau, în general, trăsături aparte față de

⁴⁵ B.L. Goff, *Symbols of prehistoric Mesopotamia*, New Haven – London, 1963.

⁴⁶ Șt. Cucuș, **Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăiești (jud. Neamț)**, în *SCIV*, 24, 1973, 2, p. 207-215; idem, **Complexele rituale cucuteniene de la Ghelăiești, jud. Neamț**, în *SCIVA*, 44, 1993, 1, p. 59-80; idem, **Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei**, BMA VI, Piatra Neamț, 1999, p. 48-49.

⁴⁷ D. Boghian, C. Mihai, **Le complexe de culte et le vase à décor ornithomorphe peint découverts à Buznea (départ. de Iasi)**, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (éds. M. Petrescu-Dîmbovița *et alii*), BAI I, Iași, 1987, p. 313-324.

⁴⁸ D. Monah, **op.cit.**, 1997, p. 43.

⁴⁹ Poziția verticală și ușor suspendată (față de fundul vasului) a celor patru statuete atestă că acestea au fost depuse, probabil, într-un înveliș de paie, care le proteja (D. Monah, **op.cit.**, 1997, p. 41 și n. 101; Șt. Cucuș, **op.cit.**, 1999, p. 48). E posibil ca această situație să fi existat și la depunerile rituale în vasele de cult de la Poduri și Isaiia. Depunerea în paie de cereale avea, probabil, și scopul de a favoriza transmiterea unor elemente magice, legate de fertilitate.

⁵⁰ Șt. Cucuș, **op.cit.**, 1973, p. 213; idem, **op.cit.**, 1999, p. 49: un vas conținea 497 de

inventarul obișnuit al unei case de folosință cotidiană.

La Buznea, într-o construcție de circa 10 x 6 m, situată aproximativ în centrul unei așezări contemporane cu cea de la Ghelăiești, lângă o vatră semilunară, erau așezate în cerc șase pahare pictate (fig. 7B)⁵¹, având în mijloc un castron pictat, așezat cu gura în jos. Sub castron erau plasate orizontal, cap la cap, patru statuete, în direcțiile cardinale.

Alte ansambluri de cult găsite la Ghelăiești au fost adăpostite în miniaturi de lut (fig. 8), reprezentând sanctuare⁵². Într-un asemenea model miniatural de sanctuar se repeta dispunerea cardinală a patru statuete, dar, de această dată, una dintre ele era masculină (fig. 8A).

Desfășurarea unor asemenea ceremonii de cult, care presupun o regie a scenelor componente, indică și existența unor officianți specializați, de tipul „șamanilor”, locuind, probabil, în acele construcții cu rol de sanctuar, pe care le putem sesiza astăzi mai ales prin marea diversitate de obiecte rituale, adăpostite în interior.

În cadrul ceremoniilor de cult un rol important îl jucau și unele gropi, săpate inițial cu alte scopuri, dar care, primind ofrande de obiecte ori resturile unor sacrificii animaliere sau chiar umane, făcute în timpul acestor ceremonii, deveneau locuri sacre (*bóthroi*), de depunere a unor ofrande dedicate divinităților. Am putea aminti aici, ca exemplu, groapa K de la Traian (jud. Neamț), cu sute de cochilii de melci, dispuse în straturi suprapuse⁵³ sau groapa nr. 26 de la Târgu Frumos (jud. Iași), cu resturile a circa 20 de cranii de bovidee, alături de care se găseau numeroase piese de cult⁵⁴.

Datele arheologice nu ne furnizează, însă, întotdeauna, elemente prin care să putem înțelege viața spirituală a comunităților cucuteniene în toate aspectele și complexitatea ei. Cazul cel mai relevant, în această

astragale, iar celălalt – un topor-sceptru, un lustruitor, o daltă și câțiva colți de mistreț.

⁵¹ D. Boghian, C. Mihai, **op.cit.**, fig. 5/1-4, 6/2, 8/3.

⁵² Șt. Cucuș, **op.cit.**, 1993; D. Monah, **op.cit.**, 1997, p. 47-48 și fig. 12.

⁵³ Hortensia Dumitrescu *et alii*, **Șantierul Traian**, în *SCIV*, IV, 1953, 1-2, p. 61; S. Marinescu-Bîlcu, **op.cit.**, 1974, p. 107.

⁵⁴ N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiugă, **Tg. Frumos**, în *Cronica 1998*, București, 1999, p. 120; S. Haimovici, A. Coroliuc, **The Study of the archaeozoological Material founded in the pit no. 26 of the Precucuteni III Settlement at Târgu Frumos-Baza Pătule**, în *SAA*, VII, 2000, p. 169-206; V. Cotiugă, S. Haimovici, **Fosses culturelles (bóthroi) et à caractère culturel du Néolithique et l'Énéolithique de la Roumanie**, în *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 9 – Section 10*, BAR International Series 1303, Oxford, 2004, p. 322.

privință, îl constituie cel al ritului funerar, care rămâne încă învăluit în mister, fiind mai degrabă subiect de ipoteze. Este greu de explicat de ce săpăturile efectuate, de peste 125 de ani, în așezările complexului cultural Cucuteni-Ariușd-Tripolie nu au reușit să descopere încă un cimitir al oamenilor de atunci, ci doar câteva (extrem de puține!) înmormântări (sau depuneri funerare) în cadrul așezărilor, având mai curând caracter de cult⁵⁵. Astfel, în așezarea Cucuteni A-B de la Traian (jud. Neamț) s-au găsit trei gropi, în care au fost depuse schelete umane sau părți din acestea (dar în conexiune anatomică), alături de un bogat inventar de vase pictate și alte piese de cult⁵⁶. Această situație stranie nu se poate explica, în momentul de față, decât prin presupuneri ipotetice, bazate mai ales pe analogii etnoarheologice cu privire la acele obiceiuri funerare (ale unor populații) care nu lasă urme sesizabile pentru arheologie, cum ar fi depunerea morților pe „platforme ale tăcerii” sau incinerarea și împrăștierea cenușii. În mod cert, o civilizație atât de sofisticată, așa cum o recomandă realizările ei artistice, nu putea să neglijeze, pe plan spiritual, o problemă atât de importantă pentru oamenii din toate timpurile, cum era cea a „tregerii dincolo de viață”.

În ceea ce privește caracterul de ansamblu al religiei cucuteniene,

⁵⁵ H. Dumitrescu, **O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie**, în *SCIV*, 5, 1954, 3-4, p. 399-425; eadem, **Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie**, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 97-116; eadem, **Deux nouvelles tombes cucuténiennes à rite magique découvertes à Traian**, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 407-423; Tamara G. Movša, **K voprosu o tripol'skich pogrebenijach s obrjadom trupopoloženija**, în *Materialy i issledovanija po arheologii jugo-zapada SSSR i Rumynskoj Narodnoj Respubliki*, Kișinev, 1960, p. 59-76; Al. Bolomey, **Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană**, în *CercArh*, VI, 1983, p. 159-173; eadem, **Man**, in: S. Marinescu-Bîlcu, Al. Bolomey, **Drăgușeni. A Cucutenian Community**, București – Tübingen, 2000, p. 153-158; Olga Necrasov, **Données anthropologiques concernant la population du complexe culturel Cucuteni-Ariușd-Tripolie**, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen* (éds. M. Petrescu-Dîmbovița *et alii*), BAI I, Iași, 1987, p. 145-156; C.-M. Mantu, D. Botezatu, B. Kromer, **Un mormânt dublu de înhumație din așezarea cucuteniană de la Scânteia, jud. Iași**, în *AMN*, 31, 1994, I, p. 87-103); D. Monah, **op.cit.**, 1995, p. 16, 18; D.W. Bailey, **On the Absence of Burial ritual in Cucuteni-Tripolie Communities**, în *Scripta praeistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata* (eds. V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah), Iași, 2005, p. 329-339.

⁵⁶ H. Dumitrescu *et alii*, **op.cit.**, 1953, p. 62-66; eadem, **op.cit.**, 1954; eadem, **op.cit.**, 1959, p. 192-193; eadem, **op.cit.**, 1961, p. 91-101.

numeroasele statuete antropomorfe (mai ales feminine)⁵⁷ și zoomorfe⁵⁸, ca și varietatea manifestărilor de cult, ne permit să ne gândim la o religie politeistă, cu un panteon de divinități, dominate de Marea Zeiță Mamă a Pământului, venerată în cele mai diverse ipostaze⁵⁹.

S-a presupus, pe bună dreptate că, în cadrul culturii Cucuteni, se întâlnesc unele elemente religioase, care, alături de cele ale altor civilizații preistorice din bazinul mediteranean, au stat la baza constituirii treptate a religiei și panteonului lumii clasice greco-romane⁶⁰. Amintim, dintre acestea, Marea Zeiță-Mamă a Pământului (în lumea elenică – Gaea), zeitățile solare și uraniene (viitorii Zeus, Apollon, Phoebus), cuplul divin Mamă-Fiică (viitoarele zeițe Demetra – Cora), zeitățile androgine, cuplul divin și hierogamia. Chiar unele legende elene sunt parcă prefigurate în obiecte de cult cucuteniene. Exemplul cel mai edificator îl reprezintă plăcuța de os descoperită la Bilcze Złote (Ucraina subcarpatică, în aria tripoliană), reprezentând un cap de taur, pe fruntea căruia, între coarne, este desenată, prin împunsături, o siluetă feminină (fig. 9/1)⁶¹; piesa amintește, în mod frapant, de scena răpirii Europei de către Zeus, transformat în taur. Interesant este faptul că această idee se regăsește și într-un grup statuar de lut, fragmentar, reprezentând un cap de taur cu o statueta feminină între coarne (fig. 9/2), descoperit în așezarea de la Căscioarele⁶² (jud. Călărași), aparținând culturii Gumelnița, contemporană cu Cucuteni.

Exemplele invocate aici – semnificative, în opinia noastră, dar selective față de varietatea și bogăția descoperirilor cucuteniene cu caracter religios – ne arată că vechile comunități eneolitice din teritoriile est-carpatice și-au creat, pe parcursul îndelungatei lor existențe, un amplu sistem de credințe, care treptat s-a constituit într-un sistem religios încheat, cu practici rituale utilizate de întreaga populație din arealul

⁵⁷ Aina P. Pogozheva, **Antopomorfnaja plastika Tripolia**, Novosibirsk, 1983; eadem, **Die Statuetten der Tripolje-Kultur**, Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie 7, München, 1985; D. Monah, **op.cit.**, 1997.

⁵⁸ Vera I. Balabina, **Figurki životnyh v plastike Kukuteni-Tripol'ja**, Moskva, 1998.

⁵⁹ D. Monah, **op.cit.**, 1997.

⁶⁰ P. Lévêque, **op.cit.**, p. 145-179.

⁶¹ D. Monah, **op.cit.**, 1997, p. 211, fig. 232/6; M.P. Sokhachij, **Bil'ce Zolote**, în M.Ju. Videjko *et alii* (red.), **op.cit.**, II, p. 52-53, 89.

⁶² Vl. Dumitrescu, **Despre un fragment de vas zoomorf de tip mai puțin comun de la Căscioarele**, SCIVA, 28, 1974, 4, p. 577-583, fig. 1-3; D. Monah, **op.cit.**, 1997, p. 211, fig. 45/7.

Cucuteni-Tripolie. Amintirea acestui sistem s-a păstrat nu numai în descoperirile arheologice, ci și în moștenirea preluată în epocile istorice ulterioare, unele dintre ele fiind consemnate în izvoarele scrise ale Antichității.

Cucuteni Civilization: religious beliefs or religious system?

Abstract

Arguments are brought in favor of the existence of a religious system within the population of the Precucuteni-Cucuteni Chalcolithic cultural complex (approximately 5000-3500 CAL BC), having as a central idea the veneration of the two primordial elements (the Sky and the Earth) as a divine couple. Identical cult manifestations (the cult of hearths and ovens, the altars, the cult pieces assemblages used for certain ceremonies, the idols, the magic of numbers) in sites located at a large distance are cited in this sense.

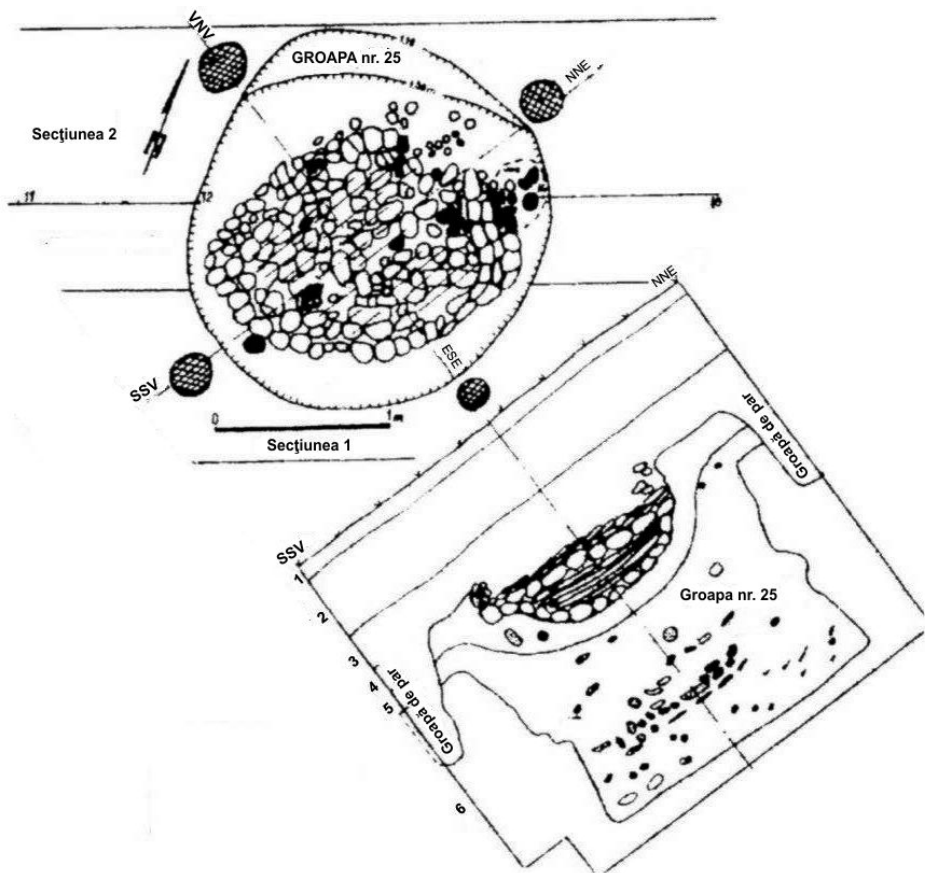

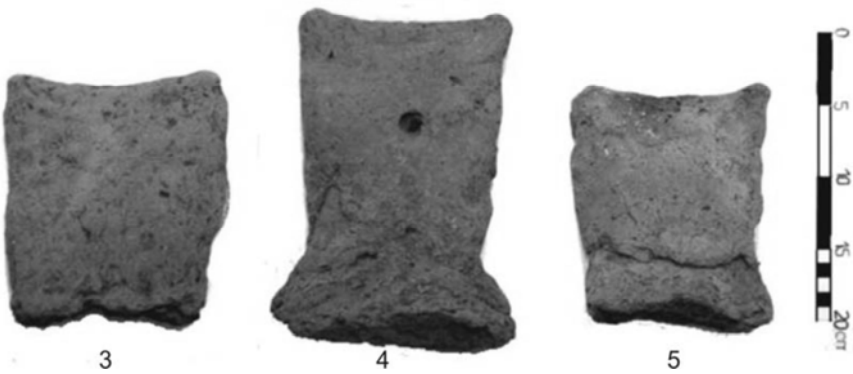
Fig. 1. Târgu Frumos. Profilul cuptorului din locuința nr. 8, construit deasupra gropii 25.

1

2

3

4

5

Fig. 2. Isaiia. 1-2: Coloană descoperită în locuința nr. 6; 3-5: plăci de lut ars găsite în locuința nr. 7.

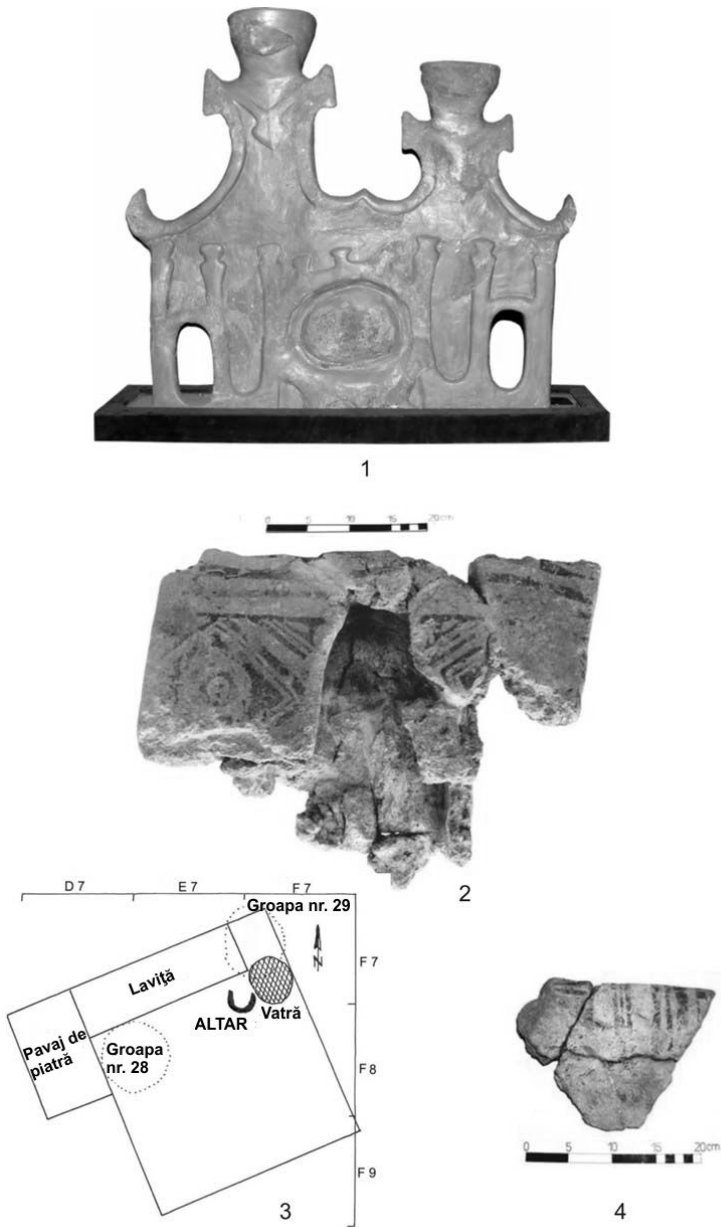

Fig. 3. Altare descoperite la Trușești (1: după M. Petrescu-Dîmbovița) și Târgu Frumos (2-4).

1

2

Fig. 4. Ansamblurile de piese de cult de la Poduri (1: după D. Monah) și Isaiia (2).

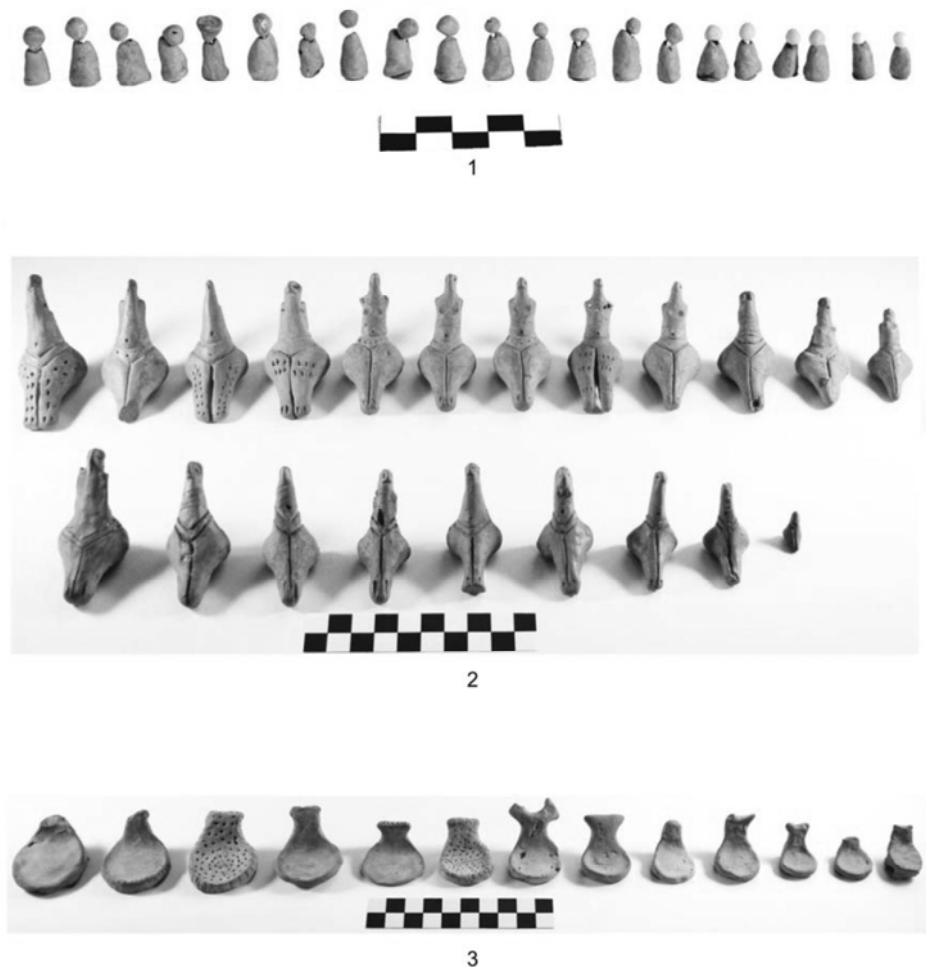

Fig. 5. Ansamblul de piese de cult de la Isaiia. 1: reprezentări phalice, cu cap mobil; 2: cei 21 de idoli; 3: cele 13 scăunele.

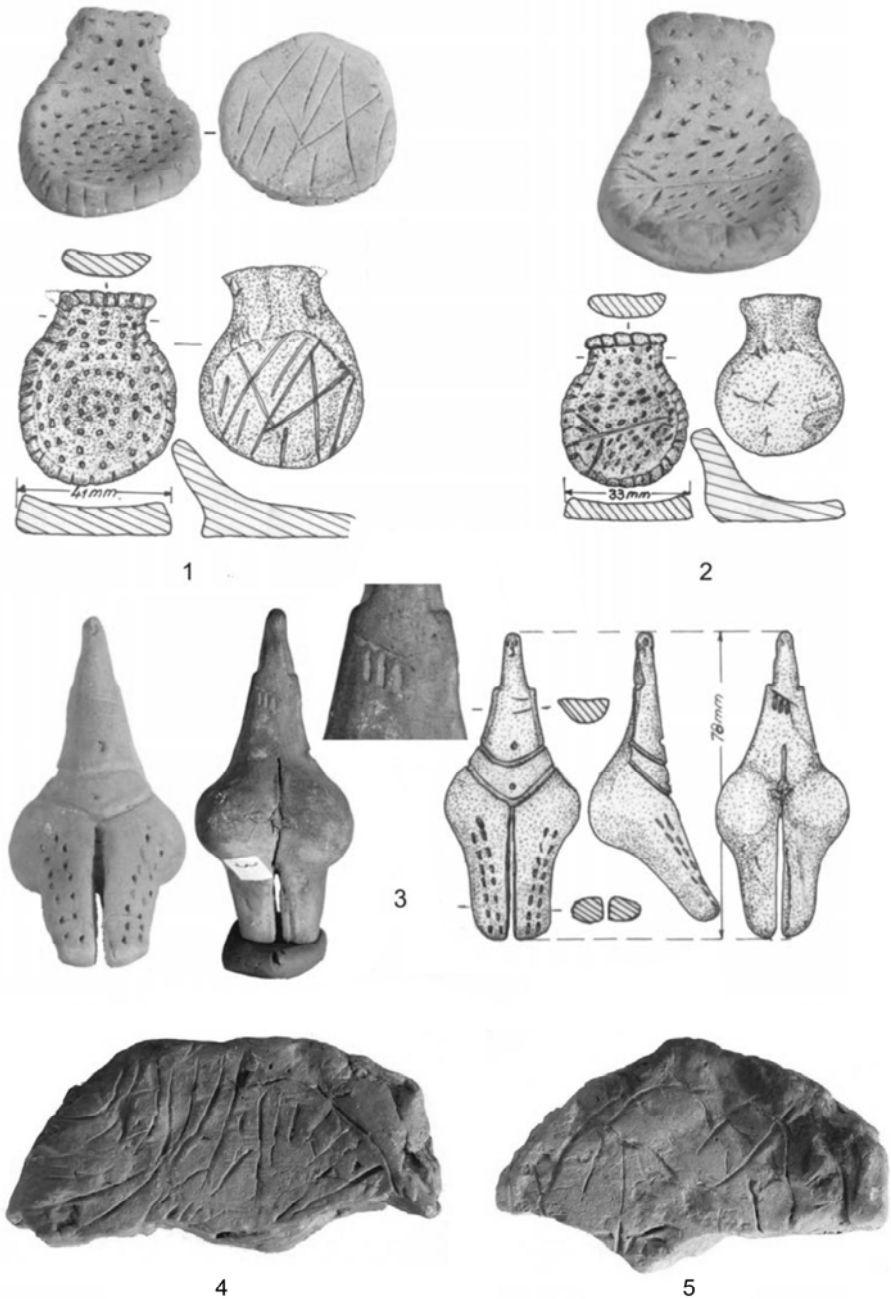

Fig. 6. Isaiia. Semne simbolice pe piese de cult: scăunele (1-2); statueta (3); tăblițe de lut ars (4-5).

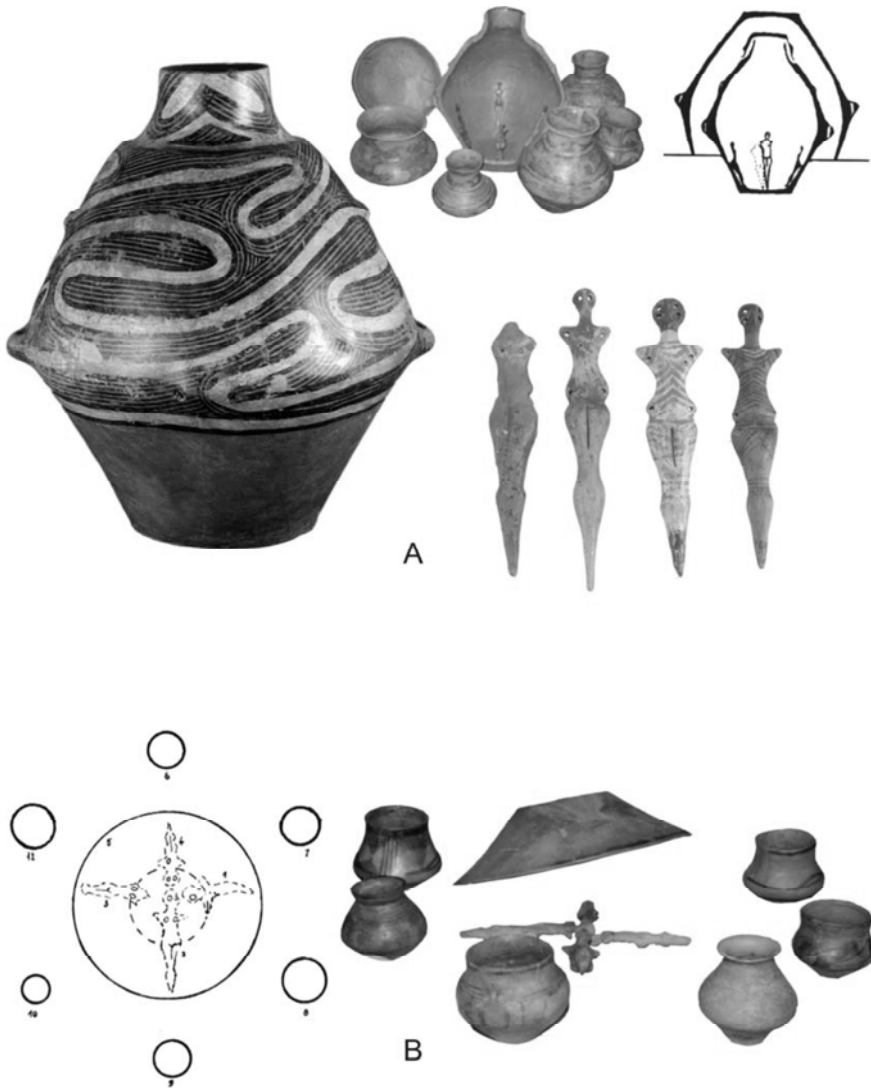

Fig. 7. Depuneri cu caracter de cult. A: Ghelăiești (după Șt. Cucuș și D. Monah); B: Buznea (după D. Boghian, C. Mihai).

A

B

Fig. 8. Ghelăiești: două modele miniaturale de sanctuare (după Șt. Cucos și D. Monah).

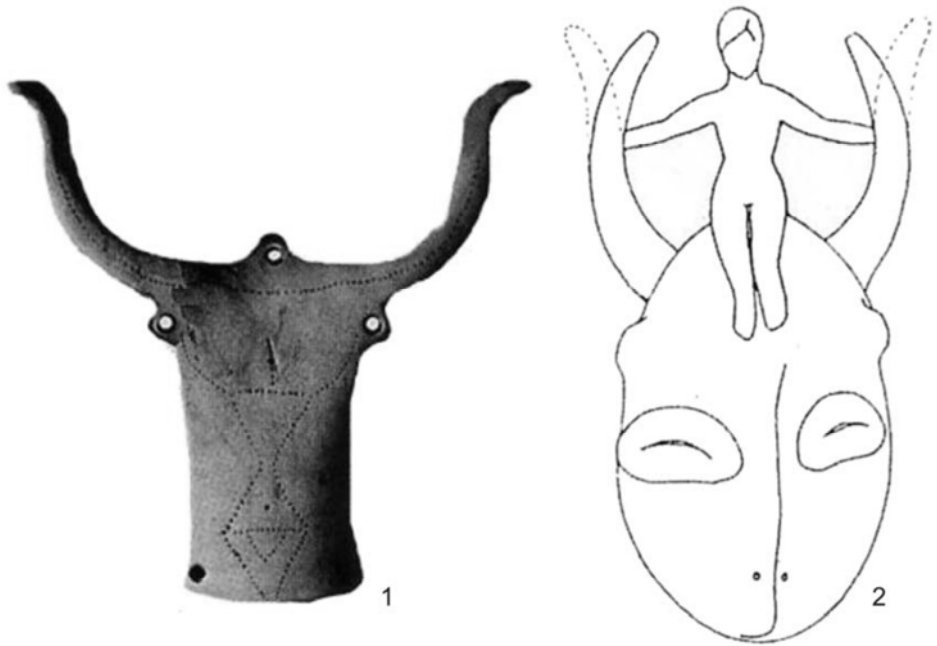

Fig. 9. 1. Bilcze Złote; 2. Căscioarele (după Vl. Dumitrescu).

MENTALITĂȚI ȘI PRECEPTE RELIGIOASE DESPRE ADULTER ȘI LEGIFERAREA LOR

Livia Liliana Sibișteanu

Adulterul, în dreptul românesc, este definit ca infracțiune care constă în încălcarea fidelității conjugale de către unul dintre soți. Articolul 304 din Codul Penal consemnează că fapta persoanei de a avea relații sexuale afară de căsătorie se pedepsește cu închisoarea de la o lună la șase luni sau cu amendă. Urmărirea penală și procesul penal încetează dacă intervine anularea căsătoriei sau în cazul în care adulterul a decedat.

Am constatat că adulterul nu este și nu a fost în toate legislațiile socotit faptă penală. În situația în care această faptă a fost sau mai este considerată infracțiune, ea este privită diferențiat, în funcție de apartenență socială sau de gen. Așadar, putem spune că legile, din diferite spații și perioade istorice, au reglementat și această infracțiune în funcție de mentalitățile epocii și astfel cutuma a fost legalizată oficial, încât nimeni să nu îndrăznească s-o schimbe. De asemenea, religiile au tratat diferit adulterul, considerându-l sau nu păcat, în funcție de morala acelei religii.

În antichitate, predomină în conștiința comună și în legislații o percepere diferită a adulterului bărbatului față de adulterul femeii, a adulterului între reprezentanții aceleași clase sociale sau între reprezentanții clasei privilegiate și clasei tolerate. Astfel, orice încălcare a fidelității femeii era considerată adulter și atrăgea sancțiuni grave, în timp ce infidelitatea soțului era considerată adulter numai în situația când acesta întreținea relații cu o femeie căsătorită.

De exemplu, în legislația cretană, conform legilor de la Gortyn, nu era considerat adulter relația dintre un bărbat și soția unui iobag. Adulterul era pedepsit în funcție de situații. Uneori vinovatul era luat prizonier de familia ofensată și putea fi răscumpărat de ai lui în termen de 5 zile. În cazul nerăscumpărării, paznicii lui puteau să facă orice cu el. Abia după un mileniu după Minos, statul a preluat sarcina de a pedepsi adulterul, prin amenzi cuprinse între 120 și 1200 de oboli, în funcție de starea socială a vinovatului și a victimei ei¹. În Mesopotamia, Codul lui

¹ Paul Faure, **Viața de fiecare zi în Creta lui Minos**, București, Editura Eminescu, 1977, p. 39.

Hamurabi considera pe ambii adulteri vinovați și acorda pedepse și intenției de adulter, ținând cont de declarația celor implicați și de opinia celor din jur. Martorii jucau un rol important în legislația mesopotamiană. Credem că acest aspect este o continuare a tradiției epocilor arhaice, când vinovații erau judecați public, pentru a constitui lecții de respectarea regulilor și a moralei și exemple de acordare a pedepsei. În situația în care soțul își prindea soția cu alt bărbat, ambii erau legați și aruncați în apă. Dacă soțul își ierta soția, pe bărbat regele trebuia să-l ierte. Când un bărbat încerca doar să „acostesteze” soția altuia, dacă nu existau martori, era dus în fața judecătorului și i se tunde părul de pe față capului. Dacă un bărbat își invinuia soția de adulter, fără a proba fapta, soția era iertată dacă jura în fața unui zeu că este nevinovată. Dacă acest lucru îl susțineau și alți martori, fără a fi prinsă asupra faptului, femeia trebuia să-și dovedească nevinovăția, prin scufundare în apă². Însemnarea unei persoane care era imorală se făcea și la hitiți. Astfel, conform Codului hititit, bărbatul care era prins de soțul femeii adultere, putea fi iertat de rege, dacă bărbatul înșelat își ierta soția, dar i se înfiera capul. Soțul putea să-i omoare pe loc pe cei doi iubiți, dacă îi prindea asupra faptului, fără a fi pedepsit pentru omor. Codul de legi hitit, care admitea în multe situații depravarea (un bărbat liber putea întreține relații sexuale cu mama și cu fiica ei sau cu mai multe surori), este foarte dur în ceea ce privește infidelitatea. Adulterul era considerat crimă capitală atunci când bărbatul îl săvârșea cu soacra sa, cu cumnata sau cu fiica acesteia³.

În Egipt, femeia era considerată egală și tovarășa bărbatului. Cu toate acestea, în perioada timpurie, bărbaților din clasa privilegiate li se permiteau să aibă una sau două concubine, pe care puteau să le aducă în casă. Deși egiptenii erau iubitori de copii și aveau mare grijă de ei, copiii născuți în afara căsătoriei nu beneficiau de niciun drept legal. Textele vorbesc despre egipteanul de rând ca de un soț grijuliu și fidel⁴. Morala egipteană îndemna la cumpătare. Astfel, **Învățătura I din Învățăturile papirusului Insinger** spune: „pofta de împreunare nelegiuită îl duce pe

² **Codul lui Hamurabi** (art.127, 129, 131-132) , în **Gândirea asiro-babiloniană în texte**, București, Editura Științifică, 1975, p. 332-333.

³ **Codul de legi hitit**, în **Gândirea hitită în texte**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 262.

⁴ Guy Rachet, **Dicționar de civilizație egipteană**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 79.

bărbat la pierzanie” și nu este om înțelept acela care are legături cu o femeie rea, „care vrea să placă unui alt bărbat”⁵. În mentalitatea egipteană, fidelitatea constituia temelia familiei. Așa ne explicăm faptele din basmul **Povestea celor doi frați**. Alături de pământeni, participă la evenimente zeii, care încurcă și dezleagă acțiunea. Pe parcursul acțiunii se apelează la magie, la supranatural. Punctul de plecare al subiectului basmului este intenția soției lui Ampu de a săvârși adulterul cu Bytan, cumnatul ei neînșurat. Ampu își omoară soția și-i dă trupul la câini. Bytan, supărat de neîncrederea fratelui său, pleacă în lume. Căutarea lui Bytan durează ani și reprezintă calea grea pe care trebuie să o parcurgem pentru a șterge ofensa adusă unei persoane pe care o iubim, prin neîncrederea acordată⁶. Prin acest basm, se arătau egiptenilor nenorocirile care se puteau declanșa, în urma unei fapte necugetate. Mai târziu, probabil, având la bază mentalități și fapte reale, legiutorul va considera adulterul crima cea mai mare și o va sancționa cu moartea partenerilor: soția era arsă de vie, iar amantul era aruncat pradă crocodililor.

În **Cartea Legii lui Manu**, care este un cod compus de precepte morale și norme sociale, persoanele care comit adulterul sau acelea care îl acceptă sunt disprețuite atât în viața pământească, cât și în viața de Dincolo și trebuie să-și ispășească pedeapsa într-o viață viitoare. De exemplu, în cod se spune: „Căci nimic pe lume nu se împotrivesc mai mult prelungirii vieții decât curtenia nevastei altuia (134)”, „De la oamenii care îngăduie necredința conjugală a femeilor(...), să nu se manânce nici o mâncare (217)”, „Femeia necredincioasă bărbatului ei este obiect de rușine pe pământ, după moarte, ea se naște din nou în pântecele unui șacal sau este chinuită de elefantiazis și de oftică (163)”⁷. Bărbatul în prezentul cod, în orice situație, trebuie să se bucure de respectul soției, conform perceptului 154: „Chiar când purtarea unui bărbat ar fi de condamnat, iubind alte femei sau fiind lipsit de alte calități, femeia virtuoasă trebuie totuși să-l respecte ca pe un zeu”.

Tratarea diferită a adulterului se constată și în codurile de legi japoneze și persane. În Japonia, familia din clasele inferioare trebuia să fie

⁵ **Învățăturile papirusului Insinger**, în **Gândirea egipteană în texte**, București, Editura Științifică, 1974, p. 194-195.

⁶ **Povestea celor doi frați**, în **Poveștile Egiptului Antic**, București, Editura Minerva, 1972, p. 144.

⁷ **Manava-dhara-sastra sau Cartea Legii lui Manu**, București, Editor Aldo Press, 2001.

monogamă. Bărbatului din clasa superioară i se permitea să aibă concubine, iar regele putea să aibă un harem. Infidelitatea pasageră nu avea importanță. În schimb, infidelitatea femeii constituia o crimă, iar bărbatul era îndreptățit să-și ucidă soția infidelă⁸. În Persia, în păturile sociale sărace, femeia, în caz de adulter, putea fi iertată, dacă rămânând gravidă, nu recurgea la avort⁹. În China se practica adulterul de la împărat și împărăteasă până la înalții funcționari, fără ca acesta să fie considerat un delict. Cu toate că în mentalitatea chineză, ca element al fericirii și puterii îl constituia viața intimă cu aspecte de discreție, subtilitate, simbolism, rafinament, tradiționalism, cu toate că principiul de urmat, în învățăturile lui Confucius, era xiao-respect (adică respect între conducători și supuși, între soț și soție, între copii și părinți, între tineri și vârstnici), viața intimă și nu numai a împăraților chinezi era uneori plină de perversiuni, adultere și cruzime. Ne oprim doar la împăratul Tai Zong, contemporan cu profetul Mohamed și cu extinderea califatului arab și a răspândirii preceptelor din Coran privind adulterul. Acest împărat, considerat arhitect al strălucirii și măreției dinastiei Tang, protector al inventatorilor artei de luptă Kong Fu, al acordării libertății budismului în China, cel care și-a dezmoștenit fiul pentru că era homosexual, a dus o viață imorală. El și-a acordat o libertate nelimitată, nerespectându-și soția, având nenumărate contacte amoroase cu doamnele grase și frumoase (a introdus o nouă modă de prezentare a doamnelor în societate: grase și frumoase) și apelând la sprijinul unor licori afrodisiace, care i-au pricinuit moartea¹⁰. Până în zilele noastre, înalții funcționari chinezi au avut amante, pentru că în mentalitatea lor, „amantele sunt simbolul rangului”. În anul 2009, în China a fost impusă legea, prin care înalții funcționari trebuie să renunțe la amante¹¹. Chinezii aveau și o culoare a adulterului, și anume, galbenul¹².

⁸ Octavian Simu, **Civilizația japoneză tradițională**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 153.

⁹ Ovidiu Drîmba, **Istoria culturii și civilizației**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, vol. I, p. 219.

¹⁰ Yuan Utazub, **Viața intimă a împăraților chinezi, de la Împăratul Galben la Împăratul Roșu**, București, Editura Nemira, 2003, p. 133-135.

¹¹ **Scandal în China: Funcționarii, obligați prin lege să renunțe la... sutele de amante**, știre din 08.07.2009, în Ziare.com.

¹² Jean Chevalier și Alain Gheerbrant, **Dicționar de simboluri**, București, Editura Artemis, 1985, vol. II, p. 84.

În Grecia, bărbatul se bucura de mai multe drepturi decât femeia în materie de sexualitate. El nu avea voie să se expună în public cu alte femei, dar putea să apară cu adolescenți cu care se știa că întreține relații sexuale. Era obligat prin lege să întrețină relații sexuale cu soția sa de cel puțin trei ori pe lună. Adulterul nu era condamnat la greci, pentru că ei și-au creat o religie, care nu condamna adulterul. Se știe că grecii păstrau ritualurile, venerau zeii, participau la mistere și se inițiau în diferite doctrine religioase. Atunci, dacă zeii își făceau de cap pe pamânt și în cer, de ce nu le-ar urma și ei, oamenii, exemplul? Pentru zeii greci, morala nu avea sens. Ei erau nemuritori, erau pasionali și se dădeau în profunzime plăcerii. Mitologia greacă a elaborat un panteon amoral, sacralizând defecte umane capitale ca: viclenia, adulterul, trufia, lăcomia, paricidul și fraticidul¹³. Sunt binecunoscute aventurile lui Zeus. Hera, arhetipul soției geloase, obsedată să-și prindă bărbatul în flagrant delict, se răzbuna pe amantele lui Zeus și pe copiii rezultați din aceste relații, iar Zeus, care reușea întotdeauna să o păcălească, râdea în fața zbucrii ei. Întotdeauna râdea și își bătea joc. Iubirea adulteră dintre Afrodita și Ares a constituit unul dintre marile scandaluri ale Epocii Homerice și subiectul a fost dezbătut de filosofi Empedocle și Heraclit din Efes. Umilința lui Hefaistos a fost ștersă prin reparații și despăgubiri pecuniare, datorită intervenției lui Poseidon, iar pământeni, după lungi dezbateri, au considerat adulterul benefic, pentru că s-au unit Dragostea (Afrodita) cu Discordia (Ares), dând naștere Armoniei, fiica rezultată din iubirea lor¹⁴. Oare acestui adulter se datorează și armonia din Univers, nu numai aceea din arte? Constatăm cât de ușor poate fi manipulată opinia publică, dacă știi să aduci argumente pentru transformarea unui act imoral, într-un bine universal!

Grecii au știut întotdeauna să-și apere eroii și să le găsească scuze, atunci când au greșit. Ulise este unul dintre aceștia. Infidelitățile lui cu frumoasele Circe și Calipso s-au datorat conjuncturilor nefavorabile de care a avut parte eroul. Zeii i-au provocat distrugerii, declanșând furtuni și uragane, întinzându-i capcane, distrugându-i corăbiile și înfometându-i oamenii. În timp ce el se lupta cu zeii și cu forțele naturii, în timp ce se iubea pasional, după modelul zeilor, Penelopa, credincioasă, țesea, țesea și

¹³ A. Bonard, **Civilizația greacă**, București, Editura Științifică, 1967, vol. I, p. 168.

¹⁴ Felix Buffière, **Miturile lui Homer și gândirea greacă**, București, Editura Univers, 1987, p. 137-139.

ținea piept pețitorilor. **Iliada** și **Odiseea** au reprezentat pentru greci cărți de învățătură, iar eroii războiului troian au constituit modele pentru educația tinerilor greci. Atunci, legea a venit în ajutorul educației, după modelul homeric: bărbatului i se admitea adulterul, cu condiția de a-și îndeplini obligațiile conjugale, în timp ce femeia trebuia să-l aștepte credincioasă în gineceu, unde el trebuia să-și facă datoria, ca un bun cetățean, de cel puțin trei ori pe lună! Dar cum rămâne cu adulterul Elenei, cauza morală a războiului troian? Gorgias, în **Elogiul Elenei**, pune capăt acuzațiilor care i s-au adus timp de un mileniu de la declanșarea războiului, susținând că orice cauză poate fi apărută și apărarea este cu atât mai grea cu cât subiectul pare negativ. El se întrebă ce a determinat-o pe Elena să-l părăsească pe Menelau pentru Paris: „Fie prin voia Sorții, prin hotărârea zeilor sau printr-un decret al Necesității a făcut ea ce a făcut; fie răpită cu forța, fie convinsă prin discurs, fie cuprinsă de iubire”. Pentru fiecare dintre aceste motive, Gorgias are argumente pentru apărarea Elenei. Dacă zeii au hotărât acest lucru, Elena nu poate fi învinuită pentru că „Zeul este mai puternic decât omul prin forța înțelepciunii și prin toate celelalte” (11:6); dacă a fost răpită cu forța, vinovat este agresorul, „el a făcut grozăvii, ea le-a suferit, drept este să avem pentru ea milă, pentru el ura să o păstrăm” (11:7); dacă a fost convinsă printr-un discurs, „acesta este stăpân puternic care duce la îndeplinire, cu un trup foarte mărunț și aproape nevăzut, o lucrare pe de-a-ntregul divină, căci el are puterea de a pune capăt fricii, de a îndepărta jalea, de a trezi bucurie, de a spori mila” (11:8), iar dacă Elena s-a îndrăgostit de Paris, ea nu poate fi acuzată, „pentru că iubirea este un zeu și are puterea sacră a zeilor” (11:9). Astfel, în orice situație, ea a scăpat de învinuire și din acuzată a devenit o victimă¹⁵. Prin această pledoarie, erau împăcate principiile umaniste grecești exprimate prin „Omul este măsura tuturor lucrurilor”, omul este rezultatul lui „kalosagathos” și este subjugat destinului, căruia nu i se poate opune.

Romanii, ancorați în realitate mai mult decât grecii, au avut alte principii umaniste exprimate prin sintagmele „Trăiește-ți clipa”, „Sunt om și nimic din ce este omenesc, nu-mi este străin”, principii valabile și femeilor și bărbaților. Adulterul a fost sancționat de legea romană, fiind considerat delict și pentru bărbat și pentru femeie, prin legea **Iulia de**

¹⁵ Bogdan Teodorescu, **Cinci milenii de manipulare**, București, Editura Tritonic, 2008, p. 98.

adulteriis, pedepsele acordându-se de la condamnarea la moarte la separarea celor doi soți, în funcție de tipul căsătoriei și de diferite situații¹⁶. Concubinajul era admis în situația văduviei, dar și concubinajul declarat trebuia să fie monogam. Romanii țineau foarte mult la imaginea lor, așa că atât bărbații cât și femeile ieșeau în lume însoțiți ca să nu le fie știrbită virtutea. De asemenea, casa era plină de sclavi care vegheau peste tot, încât amanții nu aveau unde să se întâlnească tainic¹⁷. Cu toate acestea, izvoarele istorice și cele literare vorbesc despre adulteri, despre haremurile împăraților și despre împărăteșe infidele (împăratul Nero, deși căsătorit cu Octavia a început o legătură amoroasă cu Poppaea Sabina, soția senatorului Marcus Salvius Othon și nepoata consularului Gaius Poppaeus Sabinus. Octavia cea virtuoasă a fost acuzată de desfrânare, exilată și omorâtă într-un mod cumplit, în timp ce adultera Sabina Poppaea a devenit împărăteasă). Ca și grecii, romanii nu considerau adulter întreținerea unor relații sexuale de către un bărbat însurat cu un tânăr. De obicei, tânărul era scutierul sau paharnicul stăpânului: îi umplea paharul ca și Ganimede, lui Jupiter¹⁸ (din nou exemplul zeilor venea ca o susținerea a viciilor nestăpânite). Această meteahnă de a ține un iubit aparținea persoanelor simandicoase și era privită de popor cu un zâmbet respectuos. Este binecunoscută reproducerea sculpturii care îl reprezenta pe frumosul iubit al lui Brutus. Să fie această reproducere doar admirația pentru o operă de artă sau admirația pentru meteahna lui Brutus?

Odată cu adoptarea creștinismului și a musulmanismului, legiuitorii vor ține seama de preceptele acestor religii.

Biblia consideră adulterul o relație extraconjugală a unei femei căsătorite. Nu era adulter relația unui bărbat căsătorit cu o femeie necăsătorită, deoarece aceasta nu era proprietatea niciunui bărbat, deci nu se încălca proprietatea altui bărbat. Creștinismul a definit mai profund adulterul. Iisus Hristos spune: „Oricine se uită la femeie poftind-o a și săvârșit adulter cu ea cu inima lui” (Matei, 5, 28). Sfântul Ioan Gură de Aur consideră adulterul orice relație trupească săvârșită de o persoană căsătorită cu orice altă persoană căsătorită sau necăsătorită, liberă social sau sclavă, menționând că „fărădelegea adulterului nu este probată doar

¹⁶ Daniela Nicoleta Popescu, **Dreptul roman-curs**, Capitolul III, **Familia**, București, 2009.

¹⁷ Philippe Ariès și George Duby, **Istoria vieții private**, București, Editura Minerva, 1994, vol.1, p. 83.

¹⁸ **Ibidem**, p. 87.

în cazul celor cărora li se calcă cinstea, ci și în cazul celor care necinstesc” (Omilie la I Corintieni 19, 3). În vziunea Sfinților Părinți, adulterul provine din pofta trupește, desfrâul din voluptate și cele două păcate sunt tratate diferit. Sfântul Iustin Martirul, în a doua **Apologie**, consideră că acceptarea adulterului înseamnă a fi partaș la patima desfrâului și despărțirea se soțul/soția adulter/ă nu este doar un drept, ci și o datorie. Însă Sfântul Vasile tratează diferit desfrâul bărbatului de desfrâul femeii. Bărbatul se putea despărți de femeia adulteră, în timp ce femeia trebuia să accepte adulterul soțului, aceasta fiind o „legiferare” a tradițiilor capadociene, care vor fi consfințite și de Sinodul de la Elvira (Sfântul Ion Gură de Aur și Sfântul Grigore de Naziazar au susținut egalitatea în căsătorie și au combătut obiceiurile nedrepte capadociene). Pedepsele canonice, stabilite de Sfântul Vasile, pentru adulter și desfrânare erau diferite. Pentru adulter, se stabileau oprirea de la împărtășirea cu Sfintele Taine timp de 15 ani, pentru desfrâu timp de 7 ani. În ceea ce îi privește pe preoții adulteri, aceștia încetau să mai fie clerici, iar în situația în care soția lor era adulteră și nu se separa de ea, de asemenea, el era demis. Pedepsa pentru preoteasa adulteră era: 3 ani să mănânce uscat, iar după al nouălea ceas să facă zilnic 3000 de metanii¹⁹.

În Porunca a IV-a din cartea apocriafă **Păstorul lui Herma**, apărută în secolele II-III, se consideră mare păcat a pofti o femeie străină: „Îți poruncesc să păstrezi curăția și să nu se suie în inima ta pofta de femeie străină, de vreo desfrânare sau de alte lucruri rele de acest fel, căci dacă faci acestea săvârșești un mare păcat. Dacă însă îți aduci aminte pururea de femeia ta niciodată nu vei greși, căci dacă o astfel de poftă rea se suie în inima ta, cazi în păcat și dacă te dedai la astfel de răutăți de acest fel, săvârșești păcat. O astfel de poftă este un păcat mare pentru un serv al lui Dumnezeu. Dacă cineva săvârșește această faptă, își atrage moartea. Ia seama deci! Înfrânează-te de la pofta de acest fel, căci acolo unde locuiește sfințenia, acolo nu trebuie să se suie fărădelegea în inima bărbatului drept”²⁰.

Adulterul, conform Coranului, este o relație extraconjugală între un bărbat și o femeie ambii fiind căsătoriți. În situația în care un bărbat își

¹⁹ Lect.univ.dr. Iulian Mihai L.Constantinescu, conf.univ.dr. Mihai Valentin I. Vladimirescu, **Adulterul-motiv cu teme biblic și canonic pentru divorț**, referat în **Creștin Ortodox. Ro.**, 2010.

²⁰ **Păstorul lui Herma**, București, Editura Herald, 2007, p. 12-13.

acuză femeia de adulter, mărturia femeii o poate chiar invalida pe cea a unui bărbat. Dacă soțul se îndoiește fals de castitatea soției sale, el va jura de cinci ori pentru a evidenția nevinovăția ei. Dacă soția jură în același mod este considerată nevinovată și în acest caz căsătoria este desfăcută. „Aceia care defăimează femei cinstite și nu au martori în afară de ei înșiși, fiecare dintre ei trebuie să facă patru mărturii cu jurământ pe Allah Preaînaltul că el este dintre cei care spun adevărul./ Și o a cincea mărturie cu jurământ, că blestemul lui Allah Preaînaltul să cadă asupra lui, dacă este dintre cei care mint./ Însă osânda va fi îndepărtată de la ea, dacă ea face patru mărturii cu jurământ pe Allah Preaînaltul că el este dintre cei care mint./ Și o a cincea mărturie cu jurământ că mânia lui Allah Preaînaltul să se abată asupra ei, dacă el este dintre cei care spun adevărul.” (An Nur: 6-9).

Pedeapsa pentru adulter în Coran, care se aplică și astăzi în statele islamice unde Coranul ține loc de Constituție, este deosebit de crudă. Se aplică lovituri cu pietre sau 100 de lovituri cu biciul: „Pe cea care precurvește și pe cel care precurvește biciuți-i pe fiecare cu câte o sută de lovituri. Și să nu vă apuce mila de ei în împlinirea legii lui Allah Preaînaltul, dacă voi credeți în Allah și în Ziua de Apoi! Și un grup de dreptcredincioși să fie martori la pedepsirea lor!” (An Nur: 2)²¹.

În legislația bizantină, exista discriminare între femei și bărbați, privind acordarea pedepselor. Această tratare diferențiată are ca puncte de plecare însăși preceptele creștine stabilite la Sinodul de la Elvira, dar și mentalitățile și tradițiile capadociene, conform cărora femeile erau privite în mod constant cu suspiciune, fiind un potențial obiect al ispitei. În Evul Mediu, viciile și slăbiciunile bărbaților au fost puse pe seama nurilor femeilor, nu pe neputința lor de a-și stăvili instinctele. În primele secole ale Imperiului Bizantin, în dreptul civil se prevedea pedeapsa capitală pentru adulter. Ulterior, legislația adoptă criterii de apreciere diferite, în sensul că bărbatul căsătorit era pedepsit numai dacă săvârșea adulterul cu o femeie măritată. De asemenea, pedeapsa capitală este înlocuită cu mutilarea, prin tăierea nasurilor părților aflate în culpă. Uneori femeia adulteră era trimisă la mănăstire, iar soțul avea dreptul să-și însușească dota ei. Dreptul canonic pedepsea adulterul cu excomunicarea și penitența²².

²¹ **Coranul**, Cluj, Editura ETA, 1995.

²² Alice-Mary Talbot, **Femeia**, în **Omul bizantin**, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 150.

Discriminare în tratarea adulterului se constată și în dreptul burgund. Există o prevedere în acest drept, lipsită total de logica contemporană a săvârșirii adulterului. Astfel este socotită adulteră fata care s-a căsătorit cu un bărbat fără consimțământul părinților, iar bărbatul trebuia să plătească de două ori prețul nupțial și putea să se recăsătorească. „Putoarea adulterului” era atât de condamnată, încât însemna izgonirea imediată a femeii măritate, care apoi era strangulată și aruncată într-o mlaștină. Pedepsa capitală pentru femeia adulteră se acorda și în legislația francă, care considera fapta femeii adultere aducerea unei pete pentru toată rubedenia ei și a soțului²³.

Ne surprinde imoralitatea societății medievale, deși aceasta s-a aflat sub controlul Bisericii. Creștinismul, care a impus credincioșilor Decalogul, nu a putut stăvili instinctele nici măcar în rândurile clerului înalt. Papa Pius al II-lea, pe vremea când era secretarul episcopului de Siena, a avut doi copii cu o scoțiană și cu o bretonă, pe care le-a expedit „cu cinism la părinții lor”, iar papa Alexandru al IV-lea (Borgia) a avut șapte copii de pe vremea când era vicecancelar al Bisericii de la Roma și încă doi, după ce a ajuns papă, concepuți cu amanta sa oficială, soția lui Orsino Orsini, frumoasa Giulia Farnese²⁴. Pentru amanta oficială a papei, nu exista păcatul adulter, deci nu putea fi excomunicată!

Istoricii pun săvârșirea adulterului pe seama căsătoriilor aranjate între părinți. În general, soțul era mult mai în vârstă decât soția și sentimentul de dragoste nu se înfiripa decât rar între cei doi soți, în special în sânul clasei dominante. Trubadurii, proveniți în general din rândul nobilimii, recitau și cântau povești de dragoste adulteră, adâncind suferința castelanelor romantice, încinse în centuri de castitate, așteptându-și soții să se întoarcă din războaie ale căror cauze nu le înțelegeau și nici nu le priveau. Povestea de dragoste a lui Tristan și a Isoldei a trezit și mai trezește admirație pentru dragostea frumoasă dintre cei doi tineri. Nu este drept ca bătrânul rege Marc de Cornwall să oblige o tânără frumoasă să-l iubească, după cum nu este moral ca Tristan să tânjească la dragostea soției unchiului său, care l-a crescut, după moartea părinților. Generații întregi de cititori au condamnat cruzimea lui Marc și au pus săvârșirea adulterului pe seama licorii, „vinul fermecat” destinat

²³ Philippe Ariès și George Duby, **op.cit.**, vol. 2, p. 177-182.

²⁴ Claudio Rendina, **Papii. Istorie și secrete**, București, Editura BICC ALL, 2002, p.593 și 614.

soţilor, pregătit de mama Isoldei şi dat din greşeală lui Tristan. De asemenea, şi adulterul Genovevei, soţia regelui Artur, este motivat cu răpirea şi seducerea acesteia. Genoveva (Guinèvre), simbol al dorinţilor carnale şi aspiraţiilor spirituale, căsătorită cu Artur din interese politice, a devenit amanta lui Lancelot, cavaler al Mesei Rotunde sau, după o tradiţie reflectată în **Romanul lui Yder**, amanta lui Yder. Într-o altă variantă, în **Viaţa lui Gidas**, Genoveva a fost răpită şi sedusă, iar lui Arthur i-au trebuit mulţi ani ca s-o găsească. Această variantă este comparată de istorici cu mitul Persefonei, Genoveva devenind un personaj supranatural, mitic²⁵.

Opuse poveştilor de dragoste ale trubadurilor, sunt biografiile câtorva eroine, credincioasele fiind chemate să le urmeze conduita. Este vorba despre viaţa Idei din Boulogne, simbol al împlinirii feminităţii prin maternitate şi despre viaţa Godelivei, simbol al împlinirii femeii căsătorite, prin credinţă. Ambele doamne au fost căsătorite cu bărbaţi mai în vârstă decât ele, dar educaţia creştină şi respectarea învăţăturii creştine le-au determinat să fie cinstite şi să-şi găsească împlinirea. Biserica le-a sanctificat şi mormintele lor au devenit locuri de pelerinaj şi de înfăptuire a unor minuni²⁶. Dar nu toate femeile au vocaţia sacrificiului şi nu toate vor să ajungă sfinte! Probabil acest lucru l-au înţeles în cele din urmă şi legiuitorii, care au înlocuit pedepsele capitale pentru adulter, cu amenzi, punând egalitate între adulterul femeii şi cel al bărbatului. În Olanda, s-a păstrat mult timp discriminarea. Tatăl sau bărbatul femeii surprinse în flagrant delict se puteau răzbuna pe ea cum credeau de cuviinţă, fără a da socoteală nimănui pentru faptele lor. În schimb, bărbatul adulter prins cu o femeie nemăritată era supus plăţii unei amenzi foarte mari, iar partenera sa era trimisă într-o casă de corecţie²⁷.

La azteci, principiile morale erau respectate: erau transmise copiilor de către părinţi, discipilor de către profesorii lor. Rudele şi tătăl unui tânăr se grăbeau să-l însoare, pentru că se temeau că acesta, din nepricepere, va greşi şi va cădea în mâna vreunei curtezane²⁸, deoarece,

²⁵ Georgianna Ziegler, **The Characterization of Guinèvre in English and French Medieval Romance**, diss, U of Pennsylvania, 1974, p. 183-184.

²⁶ George Duby, **Evul Mediu masculin**, Bucureşti, Editura Meridiane, 1992, p. 52-74.

²⁷ Paul Zumthor, **Viaţa de toate zilele în Olanda din vremea lui Rembrandt**, Bucureşti, Editura Eminescu, 1982, p. 168.

²⁸ Fray Bernardino de Sahagún, **Istoria generală a lucrurilor din Noua Spanie**, Bucureşti, Editura Meridiane, 1989, p. 203.

în gândirea aztecă, se considera că plăcerile trupești înainte de vreme îl vlăguiesc pe tânăr și-l va face neputincios în fața soției. Un tată îi spunea astfel fiului său: „...cum ai să fii gata vlăguit și istovit și fără vreo nădejde de a-i mai da ceea ce i se cuvine de drept soției tale, tu singur îi vei spune: nu mai pot. Drept urmare, ea o să te urască, o să te părăsească și o să-și caute pe altul, deși nici prin gând nu-i trecuse așa ceva, ea te va înșela comițând un adulter din vina ta”²⁹. Prin această afirmație, tatăl îi motivează fiului un eventual adulter pe care soția sa îl va săvârși. Cu toată învinuirea bărbatului, legea aztecă nu era îndurătoare față de adulterul femeii, ajungându-se cu pedeapsa până la condamnarea cu moartea. Femeii i se dădea totuși dreptul la apărare. Este cunoscut adulterul săvârșit de două bătrâne cu doi tineri, pe care tații îl dădeau ca exemplu atunci când își educau băieții. Cele două adultere aduse în fața stăpânului, la remarcă acestuia „Sunteți atât de bătrâne, încât aceasta ar trebui să vă facă mare scârbă”, ele au răspuns: „Voi ceilalți, bărbații, nu mai doriți desfătarea simțurilor odată ce ați îmbătrânit, pentru că ați abuzat la tinerețe și acum sunteți neputincioși, iar sămânța oamenilor secătuiește odată cu ea; dar noi, femeile, nu suntem niciodată satisfăcute sau dezgustate de acest fapt, pentru că trupul nostru este ca o prăpastie, ca o râpă adâncă care nu se umple niciodată și care primește tot ce i se dă”³⁰. În **Învățăturile unui tată către fiica sa**, acesta o povățuiește astfel: „dacă Atotputernicul binevoiește a te hărăzi unui bărbat, primește-l doar pe acela. Fii atentă fiica mea, nu te duce după altul, decât după acel care te cere; stai lângă el până în ceasul său de pe urmă: nu-l părăsi, chiar dacă lui i-ar da inima ghes să o facă”³¹.

La români, exista principiul pe care Sfinții Părinți l-au decretat și anume, disciplinarea sexualității prin matrimoniu, pe care, după cum am arătat mai sus, îl aveau și aztecii, deși nu erau creștini. Pravilele românești porneau de la porunca divină: „să nu dorești femeia aproapelui” și numeau adulterul preacurvie, pedepsind chiar și intenția de adulter. **Pravila ritorului Lucaci** spunea: „Cine va gândi spre muiarea altuia sau muiarea spre bărbatu, post 30 dzile, închinăciuni 40 în dzi”. În ceea ce privește adulterul dovedit, **Îndreptarea legii**, glava 20, stabilea:

²⁹ **Ibidem**, p. 216.

³⁰ **Ibidem**, p. 219.

³¹ **Ibidem**, p. 197.

„Preacurva și preacurvarul 2 ani să fie despărțiți”³². În schimb, aceeași pravilă era neîndurătoare față de femeia adulteră și amantul ei, dacă erau prinși în flagrant delict. Soțul putea să-i omoare pe amândoi. El era certat, însă nu cu moartea, dacă amantul era de același rang cu el și nu era certat, dacă amantul era de rang inferior lui. De asemenea, el putea cere judecătorului, pedeapsa cu moarte a adulterilor. Dar la români s-a obișnuit din totdeauna ca legea să nu fie respectată și să se influențeze dreapta judecată. De exemplu, Maria, soția paharnicului Lupu Mehedințeanu, a fost surprinsă de înaltul dregător, înșelându-l cu un slujbaș de al lui. La intervențiile boierilor și ale domnitorului, paharnicul i-a iertat „capul” Mariei, în schimb i-a luat dota pe care a dat-o Mănăstirii Izvoreni. Pentru femeile adultere, au fost înființate închisori, de felul celei descoperite recent la Mănăstirea Dintr-un Lemn. Mai târziu, pravilele au devenit mai îngăduitoare: femeia adulteră pierdea dota și bunurile primite de la soț și era trimisă pentru doi ani la mănăstire. **Pravilniceasca condică** din anul 1815 a scurtat pedeapsa la un an³³. Micșorarea acestei pedepse este, după părerea lui Ștefan Lemny, un semn al creșterii numărului de adultere și o rezolvare mai operativă a crizelor familiale³⁴.

Biserica a rămas consecventă față de preacurvie, dar, izvoarele istorice nu spun nimic de condamnarea de către aceasta a preacurviei domnești. Dan Horea Mazilu consideră „țitoria domnească” o instituție aproape publică. Erau cunoscute și consemnate de cronicari țitorarele domnitorilor. Pătrașcu cel Bun, tată a doi domnitori, Petru Cercel și Mihai Viteazul, avea peste zece concubine, ceea ce i-a deteriorat imaginea la Înalta Poartă. Mihai Viteazul se afișa prin Transilvania cu Velica, nepoata Doamnei Chiajna și soția italianului Fabio Genga, un apropiat al lui Sigismund Bathóry. Vasile Lupu, ctitor de biserici și cu imaginea unui domnitor cu frică de Dumnezeu și cu dragoste de cele sfinte, lua fetele boierilor „peste vrerea părinților la țitorie” sau fetele din păturile de jos³⁵.

Începând cu epoca modernă, legislația a devenit mai indulgentă față

³² Dan Horia Mazilu, **Lege și fărădelege în lumea românească veche**, Iași, Editura Polirom, 2006, p. 369.

³³ **Ibidem**, p. 372.

³⁴ Ștefan Lemny, **Sensibilitate și istorie în secolul al XVIII-lea românesc**, București, Editura Meridiane, 1990, p. 99.

³⁵ Dan Horia Mazilu, **op.cit.**, p. 389-391.

de adulter, pentru că și mentalitatea oamenilor s-a schimbat. Libertatea câștigată prin triumful revoluției franceze, democrația instaurată aproape în toate țările în epoca contemporană au făcut ca să nu se mai facă legătura între morală și valoare sau altfel spus, nu toate principiile morale mai sunt considerate valori. Însăși instituția căsătoriei, garantată și sprijinită de majoritatea constituțiilor, nu mai constituie pentru mulți indivizi o valoare, pentru că aceștia nu cunosc taina căsătoriei și semnificația „trupului unit”. Acesta se va întâmpla când omul se va îndrepta moral, iar „Îndreptarea morală a omului presupune înnoirea sa, restaurarea sa ontologică. Iar desăvârșirea sa morală se realizează prin trăirea înnoirii lui ontologice”³⁶.

Mentalités et préceptes religieux sur l’aldutère et leur légifération **Résumé**

Dans cet étude l’auteur nous présente son opinion sur l’aldutère du point de vue de la liaison des mentalités, religions et lois.

En analysant les différents codes de lois appartenant aux époques et aux espaces différents, il est arrivé à la conclusion que ceux-ci ont légiféré les mentalités de l’époque sur l’aldutère corroborés avec les préceptes religieux.

Le légiste a consacré se que se pratiquait déjà dans la société, soit par la coutume, soit par les préceptes religieux. Ainsi, la justice laïque s’est alignée à la société et à la religion.

³⁶ Georgios Mantzaridis, **Morala creștină**, II, București, Editura Bizantină, 2006, p. 10.

**DIN NOU DESPRE CAMPANIA LUI ALEXANDRU CEL MARE
LA DUNĂREA DE JOS (335 A.CHR.).
SCURTE CONSIDERAȚII DE ORDIN MILITAR**

*Valentin Marin**

1. Situația politico-militară și strategică a Macedoniei înainte de începerea campaniei din anul 335 a. Chr.

Bătălia de la Cheronea (2 aprilie 338 a.Chr.) a marcat o schimbare profundă pe eșichierul politico-militar din sud-estul Europei. Victoria raportată de Filip al II-lea, regele Macedoniei (359-336 a.Chr.) împotriva coaliției attico-tebane a avut o consecință dintre cele mai nefaste pentru cetățile grecești.

Din punct de vedere politic, Macedonia devine arbitrul de necontestat al lumii grecești, mai ales când, imediat după această bătălie, prin capitularea Tebei, Liga beoțiană devine caducă, iar influența Atenei nu se mai face resimțită decât în câteva insule și ca un corolar, Filip și fiul său, Alexandru, devin cetățeni atenieni. Mai mult chiar, în anul 337 a.Chr., după faimosul congres de la Corint, cu toată împotrivirea Spartei, Filip al II-lea este însărcinat să îndeplinească acel vis frumos al Helladei, sintetizat metaforic de către Isocrates în Panegiriul său și anume: de a strămuta războiul de la greci în Asia și fericirea Asiei la greci. De-abia numit generalissim al Greciei, Filip trimite în anul imediat următor (336 a. Chr.) un detașament macedonean în Asia, sub comanda lui Parmenion și Attalos, pentru a cuceri un cap de pod și de a-și asigura astfel un deplin control al strâmtorilor, dar și o bază de operații în viitoarea confruntare cu Imperiul Ahemenid.

Din punct de vedere militar s-a constatat că celebra falangă hoplitică greacă, precum și unitățile de elită de tipul „*batalionului sacru teban*”, trebuiseră să se încline în fața nu mai puțin celebre falange

* Dr. în istorie, secretar al Diviziei de Istoria Științei a Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei al Academiei Române; membru al Comisiei Române de Istorie Militară.

macedonene, constituită pe osatura celei dintâi, dar modernizată de unul dintre cele mai fascinante dar și dintre cele mai controversate personaje ale lumii antice, regele Filip al II-lea. Având în vedere că la Cheronea, acesta folosise pe plan tactic, dispunerea oblică a falangei sale după procedeul însușit de la un teban, Epaminondas, putem aprecia fără a greși prea mult că macedonenii i-au înfrânt pe greci cu propriile lor arme.

Asasinarea prematură, în același an, a regelui Macedoniei avea să amâne pentru moment planurile de campanie pe continentul asiatic. Urmașul său la tron, Alexandru cel Mare, rege al Macedoniei (336-323 a.Chr.) a primit moștenire de la tatăl său un regat în plină ascensiune dar care, în acel moment semăna cu o corabie care navighează în derivă pe o mare cuprinsă de furtună.

Tânărul în vârstă de numai 20 de ani avea să rezolve cu foarte mare rapiditate marile probleme ale regatului. După cum spune Diodor, „*în acest an, Alexandru a moștenit regalitatea. Prima sa grijă a fost să aplice ucigașilor tatălui său pedeapsa meritată. S-a ocupat apoi de funeraliile tatălui său și a îndeplinit cu noblețe această pioasă îndatorire*”¹.

Recunoscut ca rege al Macedoniei de către adunarea militară macedoneană la propunerea lui Antipatros, Alexandru trebuie să facă față tendințelor centrifuge ale cetăților grecești care voiau să profite de situația creată prin asasinarea lui Filip și în acest sens, pentru a stăvilii

¹ Diodore de Sicile, **Bibliothèque historique**, traduction nouvelle, avec une préface, des notes et un index, par M.Ferd. Hoefel, tome I-IV, Paris, 1851; în continuare Diodor din Sicilia, **Biblioteca istorică**, XVII, 2; K. J., Beloch, **Griechische Geschichte**, III-IV, Berlin-Leipzig, 1922-1927; H. Berve, **Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage**, 2 vol. München, 1926; A.B. Bosworth, E.J. Baynham (editori), **Alexander the Great in Fact and Fiction**, Oxford, 2000; P. Briant, **L'Empire Perse de Cyre a Alexandre**, Paris, 1996; G.J. Droysen, **Geschichte Alexanders des Grossen**, Berlin, 1833; J.F.C. Fuller, **The Generalship of Alexander the Great**, New York, 1960; G. Glotz, P. Roussel, R. Cohen, **Histoire grecque**, IV, 1: **Alexandre et le démembrement de son empire**, Paris, 1938, p. 33-250; P. Green, **Alexander of Macedon, 356-323 BC: A Historical Biography**, London, 1970; N.G.L. Hammond, **The Genius of Alexander the Great**, Chapel Hill, North Carolina, 1997; J. Kromayer, **Antike Schlachtfelder**, IV, Berlin, 1924; L. Pearson, **The Lost Histories of Alexander the Great**, New York, 1960; G. Radet, **Alexandre le Grand**, Paris, 1931; A.B. Ranovici, **Elenismul și rolul său istoric**, București, 1953, Al. Suceveanu, **Alexandru cel Mare**, București, Editura Academiei Române, 1993, cu întreaga bibliografie modernă referitoare la Alexandru; W.W. Tarn, **Alexander the Great**, Cambridge, 1948-1950, A. Weigall, **Alexandre le Grand**, Paris, 1934, U. Wilcken, **Alexander der Grosse**, Leipzig, 1931.

revolta grecilor care au denunțat Liga de la Corint, Alexandru întreprinde o scurtă campanie în Grecia. Demonstrația de forță întreprinsă de Alexandru paralizează efectiv cetățile grecești, care îi recunosc autoritatea de generalisim și implicit capacitatea de a duce la îndeplinire planurile tatălui său de a da lovitura de grație Imperiului Ahemenid.

Acest imperiu, cu toate că în vremea aceea era „*un colos cu picioarele de lut*” reprezenta totuși o mare putere politică și militară². Iată cum descrie Diodor din Sicilia, reacția pe care a avut-o Darius al III-lea Codommanos, ajuns pe tronul ahemenid cu sprijinul eunucului Bagoas, la aflarea veștii că Alexandru cel Mare i-a urmat la domnie lui Filip al II-lea: „*Urcat pe tron înaintea morții lui Filip*³, *Darius dorea să mute în Macedonia teatrul războiului care era gata să izbucnească. Când Filip a încetat din viață, Darius nu s-a îngrijorat de fel din pricina acestui război, disprețuind excesiva tinerețe a lui Alexandru. Dar, după ce a aflat cu ce iuteală și cu ce promptitudine de execuție a reușit Alexandru să se facă recunoscut comandant suprem al grecilor și că renumele acestui tânăr rege începea deja să se răspândească, Darius a înțeles necesitatea de a-și organiza forțele sale. El a construit un mare număr de trireme, a pus pe picior de război trupe considerabile, a ales pe cei mai buni comandanți, printre care se remarcă Memnon din Rhodos, bărbat vestit prin bravura și abilitatea sa strategică. Regele i-a dat comanda a 5.000 de mercenari cu ordinul de a înainta spre cetatea Cyzic și de a încerca să pună stăpânire pe aceasta./... /După ce a traverat acest munte (este vorba de muntele Ida – n.n.), Memnon a atacat prin surprindere cetatea Cyzic și nu a întârziat să pună stăpânire pe ea. El nu a împins mai departe expediția ci s-a mărginit să devasteze câmpia și să adune o pradă imensă. În timp ce se petreceau aceste lucruri, Parmenion a luat cu asalt cetatea Grynion și i-a redus la sclavie pe locuitori, apoi a asediat cetatea Pitane, dar Memnon ivindu-se i-a îngrozit pe macedoneni și i-a făcut să ridice asediul. Callas, în fruntea unui detașament de macedoneni și de mercenari, a dat la Troada o bătălie cu perșii; aceștia din urmă fiind cu mult superiori în forțe, a fost copleșit și s-a retras la Rhaetion”*⁴.

Acest pasaj nu a fost prezentat întâmplător, ci pentru a sublinia faptul că înainte de a porni în campania împotriva tribalilor și ilirilor⁵,

² Al. Suceveanu, **op.cit.**, p.39-44.

³ În anul 337 a.Chr.

⁴ Diodor din Sicilia, **Biblioteca istorică**, XVII, 7.

⁵ Flavius Arrianus, **Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia**, I, 1, (traducere și indice

Alexandru avea de confruntat, pe teatrul de acțiuni militare din Asia Mică, un adversar de temut, iar detașamentul de 10.000 de macedoneni comandat acum numai de Parmenion, fiindcă Attalos fusese suprimat ca participant la complotul împotriva lui Filip al II-lea, menținea cu greutate capul de pod cucerit în anul 336 a.Chr.

Din punct de vedere strategic, putem aprecia că Macedonia, având în frunte un comandant de geniu, bazându-se pe o armată foarte bine instruită și experimentată în câmpul tactic controla spațiul geopolitic balcanic, în est până la Pontul Euxin și Hellespont, în nord până la Munții Haemus, în sud până la Marea Egee, iar în vest până la ținuturile muntoase ale illirilor. De asemenea, fiind stăpână absolută a strămtorilor, își crease un avantaj strategic prin posibilitatea asigurării unui control riguros atât din punct de economic, cât și militar, având posibilitatea de a sprijini în mod oportun detașamentul lui Parmenion.

Singura primejdie care ar fi putut să-l împiedice pe Alexandru să se concentreze asupra campaniei antipersane, ar fi constituit-o lumea tracă din nordul Haemusului, care nu ar fi scăpat prilejul de a năvăli în Macedonia în momentul când armata sa ar fi trecut Hellespontul, mai ales că, imediat după moartea lui Filip al II-lea, aceste neamuri au început să se răscoale.

2. Planul de campanie al lui Alexandru: scopul urmărit, pregătirea și concepția acțiunilor

Comandantul suprem al armatei macedonene, Alexandru cel Mare, a conceput campania ca pe o manevră ingenioasă de învăluire la flancul stâng al teritoriului ocupat de tribali, având, după cum remarca Vasile Pârvan, *flancul drept apărat de regiunile de penetrație elenică și de imediat contact cu flota, întâi pe Marea Egee și Marea Neagră până la Haemus, apoi pe Dunăre, de la coborârea din Haemus către ținutul tribalilor*⁶, cu scopul de a supune și a controla acest teritoriu până la fluviu.

În vederea desfășurării acestei campanii și-a concentrat trupele într-un raion cu centrul la Amphipolis. Pe parcursul relatării evenimentelor de către Arrianus, nu rezultă că Alexandru ar fi primit întăriri sau ajutoare

de nume Radu Alexandrescu; studiu introductiv, note, indice de termeni de Alexandru Suceveanu, Editura Științifică, București, 1966). La p. 452, este prezentată o schemă cu organizarea de principiu a armatei terestre a lui Alexandru.

⁶ V. Pârvan, **Getica. O protoistorie a Daciei**, București, 1982, p. 33.

pe parcurs, ceea ce ne face să credem, încă de la început, că trupele s-au adunat la Amphipolis, unde s-a procedat la antrenarea lor prin exerciții zilnice. În acest sens, reținem observația lui Diodor din Sicilia că Alexandru „*trecea adesea trupele sale în revistă; le-a pus să facă exerciții militare, creîndu-și astfel o armată disciplinată*”⁷.

Având în vedere că aceste trupe ne sunt dezvăluite progresiv, pe parcursul desfășurării acțiunilor de luptă, putem să ne facem o părere privind componența acestora, precum și prezența în raionul de concentrare amintit.

Astfel, aici se vor fi găsit numai forțele terestre, deoarece forța navală se afla în zona Byzantion, sprijinind probabil acțiunile lui Parmenion în capul de pod de la Abydos. Din forțele terestre făceau parte: două falange; arcașii; trupele de elită; gărzile; agrianii; cavaleria: macedoneană, bottiană, amphipolitană, precum și alți călăreți; formațiunile de logistică (dacă avem în vedere amintirea în timpul campaniei a animalelor de povară sau a corturilor); trupele tehnice (mașinile de război).

Probabil că această instruire a trupelor se făcea sub supravegherea comandanților, care sunt pomeniți de către Arrianus, tot progresiv, pe măsură ce se derulează acțiunile militare. Astfel sunt menționați: Lysanias, Philotas, Heraclides, Sopolis, Nicanor, Filip, Meleagru, Perdicas și Coinos.

La începutul primăverii anului 355 a.Chr., Alexandru a părăsit Amphipolisul în fruntea armatei sale, îndreptându-se spre Haemus, lăsându-l pe Antipatros, regent la Pella (Anexa nr. 1).

3. Caracteristicile teatrului de acțiuni militare

Teatrul de război cuprinde întreg teritoriul populațiilor beligerante, incluzând, în antichitate, spațiul terestru și maritim al acestora. El poate cuprinde unul sau mai multe teatre de acțiuni militare.

Prin noțiunea: *teatrul de acțiuni militare*, în conformitate cu **Lexiconul militar** se înțelege spațiul geografic pe care părțile beligerante concentrează mari grupări de forțe cu care desfășoară acțiuni militare de amploare strategică.

Campania lui Alexandru Macedon din anul 335 a.Chr. s-a desfășurat cu preponderență pe teatrul de operațiuni balcanic. Acest

⁷ Diodor din Sicilia, **Biblioteca istorică**, XVII, 2.

teatru are câteva caracteristici geo-climatice de care trebuie să ținem seama atunci când încercăm să analizăm această campanie.

Din punct de vedere *orografic*, zona balcanică este compusă din două feluri de munți; pe de-o parte munți vechi precum masivele Rila, Rodopi și Pirin (anticul Orbelos sau Orbelon) precum și din munți tineri ca Stara Planina (Balcani-Haemus) și Sredna Zagora (Antibalcani). Acești munți au o orientare diferită. Dacă munții mai vechi, amintiți mai sus au o orientare NV-SE, ceilalți au o orientare paralelă cu linia Dunării (Istrului). În nordul Bulgariei de astăzi, între munții Stara Planina și teritoriul actual al țării noastre, se întinde câmpia înaltă a Dunării, cunoscută și sub numele de Platforma Moesică. Aceasta are o înălțime variabilă, ajungând la 100-120 de km în E, iar spre V, aproape de litoralul pontic, la o înălțime de 30-40 de km. Principalul lanț de munți al Bulgariei de astăzi, Stara Planina, ocupă o poziție centrală în acest spațiu geografic și are o lungime de aproape 555 km, întinzându-se între Valea Timocului (în V) și țărmul Mării Negre (Pontul Euxin) în E, având altitudinea maximă în vârful Botev (2.376 m), fiind străbătut de o multitudine de trecători, dintre care cele mai importante sunt cele prezentate în Anexa nr. 14. Între munții Sredna Gora (Antibalcani), care au o altitudine de maximum 1.605 m (Vârful Bogdan) și munții Rila, cu altitudinea maximă de 2.925 m (Vârful Musala) sau mai precis, Munții Rodopi, cu altitudinea maximă de 2.914 m (Vârful Goljam Perelik), se individualizează Câmpia Traciei superioare, drenată de fluviul Marița (anticul Hebron-Hebrus). Aceasta este despărțită de țărmul Mării Negre (Pontul Euxin), prin colinele Tundja și masivul Strandza.

Rețeaua hidrografică este foarte densă, în special în Platforma Moesică, Dunărea primind dinspre Haemus numeroși afluenți precum: Timok, Topolovița, Vidbol, Arcar, Lom, Cibrița, Bârzija, Ogosta, Iskăr, Vit, Osâm, Jantra, Rusenski Lom etc. Începând de la izvoare, cu excepția Timocului care are un traseu de la S spre N, ceilalți afluenți au o orientare de la SV către NE până în dreptul ostrovului Carlovăț, sau mai precis, până la vărsarea Oltului de pe malul românesc și o orientare de la SE către NV, în aval de acest sector, creîdu-se impresia că râurile Vit și Osâm formează un uriaș triunghi isoscel, cu vârful la vărsarea acestora în Dunăre.

În partea centrală a acestui teatru de acțiuni militare, trebuie remarcat bazinul hidrografic al fluviului Marița (Hebrus-Hebron), care izvorăște din masivul Rila și care după ce străbate Câmpia Tracă,

descriind o uriașă buclă spre sud, se varsă în Marea Traciei. Tot în această mare se varsă Strymonul (Struma) și Mesta (Nestos), râuri care au o orientare aproape de la Nord la Sud și care cuprind între ele Munții Pirin (Orbelon-Orbelos).

Atât zona muntoasă cât și bogata rețea hidrografică influențează foarte mult acțiunile militare, înlesnind acțiunile defensive și defavorizându-le pe cele cu caracter ofensiv. În acest sens trebuie remarcat faptul că atât cursurile de apă, cât și numeroasele pasuri sau trecători se constituie în veritabile puncte de trecere obligatorie fiind ușor de apărat cu forțe relativ puține. Pentru adversarul care execută deplasarea este necesară luarea unor măsuri de siguranță a marșului în vederea preîntâmpinării unui atac prin surprindere din partea apărătorului, precum și coordonarea tuturor forțelor și mijloacelor pe care le are la dispoziție în vederea realizării unui raport de forțe corespunzător, în special la trecerea cursurilor de apă, prin zonele împădurite și cu vegetație abundentă sau pe la punctele de trecere obligatorie atunci când acestea sunt sub controlul adversarului.

4. Desfășurarea campaniei lui Alexandru la Dunărea de Jos: perioade (etape) și caracteristicile fiecăreia

Campania lui Alexandru cel Mare din primăvara anului 335 a.Chr., deși sumar tratată în izvoare⁸, reprezintă un moment de referință pentru

⁸ Fragmente din aceste izvoare au fost publicate în **IIR** într-o ediție coordonată de Radu Hâncu și Vladimir Iliescu, astfel: Arrianus, **Expediția lui Alexandru**, I, 1-5, cf. **IIR**, I, p. 579-587, Strabon, **Geografia**, I, 2,1; VII, 3,8; 3,13; 5, 11-12, cf. **IIR**, I, p. 216-217, 233-235, 239-241, 247-249; Pseudo-Calistene, **Viața și faptele lui Alexandru Macedon**, I, 26, cf. **IIR**, I, p. 127; Diodor din Sicilia, **Biblioteca istorică**, XVII, 8,1, cf. **IIR**, I, p. 191-193, Trogus Pompeius/ Iustinus, **Istoria lui Filip**, XI, 6, 20, cf. **IIR**, I, p.355; Curtius Rufus, **Istoria lui Alexandru cel Mare Macedoneanul**, IX, 6, 20, cf. **IIR**, I, p.363; Frontinus, **Stratagemele**, II, 11, 3, cf. **IIR**, I, p. 433; Plutarh, **Alexandru**, I, cf. **IIR**, I, p.459. Primii doi autori (Arrianus și Strabon) folosesc drept sursă relatarea lui Ptolemeios Lagos, participant la campania dunăreană a lui Alexandru și care, după moartea acestuia, a ajuns rege al Egiptului. Relatăriile celorlalți autori antici prezintă știri extrem de sumare și aduc prea puține lămuriri suplimentare în ceea ce privește desfășurarea acestei campanii. De asemenea, având în vedere imensul material bibliografic referitor la Alexandru cel Mare, vom încerca să prezentăm o analiză din punct de vedere militar a acestei campanii printr-o reînțoarcere la izvoarele de bază (Arrianus, Strabon și Quintus Curtius Rufus), folosindu-ne de două lucrări ale istoriografiei românești, datorate lui Vasile Pârvan, **Getica. O protoistorie a Daciei**, București, 1982 (ediție îngrijită de Radu Florescu) și Alexandru Suceveanu, **Alexandru**

istoria Dunării de Jos și poate fi considerată ca parte distinctă a acțiunilor militare întreprinse de către regele Macedoniei „*împotriva tribalilor și ilirilor*”⁹ în spațiul geostrategic balcanic.

Având în vedere spusele lui Arrianus, putem aprecia că, inițial, Alexandru cel Mare a pornit împotriva tribalilor, populație tracă localizată între Munții Haemus și Istros, știrea răzvrătirii neamurilor ilirice primind-o de la iscoade de-abia după încununarea cu succes a campaniei de la Dunărea de Jos, când se pregătea să se întoarcă prin ținuturile agrianilor și peonilor¹⁰.

În principiu, din punct de vedere militar, în opinia noastră, acțiunile întreprinse de Alexandru cel Mare în cadrul acestei campanii pot fi etapizate, astfel:

- etapa I – plecarea din raionul de concentrare, executarea marșului spre Munții Haemus și nimicirea tracilor autonomi;
- etapa a II-a – traversarea Munților Haemus, lupta împotriva tribalilor și urmărirea acestora până la Istru;
- etapa a III-a – realizarea joncțiunii cu flota și forțarea Istrului;
- etapa a IV-a – incursiunea împotriva geților;
- etapa a V-a – revenirea în Macedonia.

Etapa I – plecarea din raionul de concentrare, executarea marșului spre Munții Haemus și nimicirea tracilor autonomi

Alexandru a părăsit raionul de concentrare de la Amphipolis la sfârșitul primăverii anului 335 a.Chr., având probabil următorul dispozitiv de marș: avangarda, forțele principale constituite din cavaleria regală, falanga și pedestrirea ușoară, formațiunile de logistică¹¹, printre care se vor fi aflat și trupele tehnice, precum și ariergarda formată din trupe ușoare.

Deși aceste formațiuni de logistică, indispensabile oricărei acțiuni

cel Mare, București, 1993, la care vom adăuga, pentru discuții și un alt punct de vedere foarte interesant, aparținând lui Florin Medeleț, **În legătură cu expediția întreprinsă de Alexandru Macedon la Dunăre în 335 î.e.n.**, în *ActaMN*, XIX, 1982.

⁹ Flavius Arrianus, I, 1.

¹⁰ **Idem**, I, 5. La fel prezintă acest aspect și Curtius Rufus, (I, 12), p. 66 care spune: „*Pe când Alexandru se întorcea în Macedonia prin ținutul agrienilor și peonilor, află de răscoala ilirilor*”. În legătură cu aspectele referitoare la campania danubiană întreprinsă de Alexandru, spusele celor doi autori antici coincid.

¹¹ Flavius Arrianus, I, 5.

militare, indiferent de amploarea lor, nu sunt pomenite în mod explicit de Arrianus, putem deduce existența lor din faptul că pe timpul retragerii, când Alexandru a avut de înfruntat illirii lui Cleitos și taulantienii lui Glaucias, „*îi dădu ordin lui Philotas ca, escortat de o avangardă călare, să plece cu animalele de povară din tabără după nutreț*”. Tot în același context sunt pomenite și trupele tehnice care utilizau mașinile de război. „*Văzând însă că ultimele coloane sunt amenințate de dușmani, dispuse ca mașinile de război să fie așezate pe mal și dădu ordin ca proiectilele să fie aruncate cât se poate de departe...*”¹².

Având în vedere prezența acestor mașini de asediu, precum și faptul că nicăieri pe parcursul întregii acțiuni la Dunărea de Jos nu sunt pomenite, considerăm că Alexandru le avea încă de la plecarea din Amphipolis. Fiind puțin probabil ca pe parcursul deplasării să ordone confecționarea acestora, datorită rapidității cu care s-au executat acțiunile, suntem îndreptățiți să considerăm că Alexandru își pregătise campania cu minuțiozitate și intenționa să se îndrepte spre capitala tribalilor.

Itinerarul urmat de Alexandru este sumar descris de Arrianus. „*Pornind din Amphipolis, el invadează teritoriul trac ocupat de tracii autonomi, lăsând în stânga orașul Philippi și muntele Orbelos, și se zice că după ce a trecut pe celălalt mal al Nestosului, în zece zile a ajuns la poalele munților Haemus*”¹³.

Având în vedere nevoile de aprovizionare cu hrană și apă potabilă, atât pentru efective, cai, dar și pentru celelate animale de povară trebuie să remarcăm faptul că deplasarea s-a executat ori de-a lungul unor ape, ori în apropierea acestora. Este greu de calculat necesarul de asemenea provizii pentru întreaga armată, însă ne putem da seama de greutatea unei asemenea activități apreciind că unui cal îi trebuie cel puțin 10-15 litri de apă pe zi, precum și 25-27 kilograme de nutreț.

De la Amphipolis până la Philippi, oastea macedoneană a avut două variante de deplasare: o variantă prin nordul Munților Pangaion și o a doua, care ni se pare mai veridică – printre munții Pangaion și Simpholon. Este puțin probabil să fi urmat linia de coastă până în dreptul cetății Philippi. În continuare, este posibil să fi ajuns la râul Nestos (Mesta de astăzi), probabil pe un traseu care astăzi se află pe comunicația

¹² **Ibidem.**

¹³ **Ibidem**, I, 1.

Adriani - Paranestio și de aici să se fi deplasat în amonte pe Nestos, până în dreptul localității actuale Goda Delcev, unde este posibil să-l fi trecut¹⁴. De aici, spune Arrianus, în zece zile de marș, trupele macedonene au ajuns la poalele Munților Haemus.

Pentru această etapă este caracteristic faptul că trupele s-au deplasat într-un teritoriu controlat de macedoneni, posibilitatea întâlnirii unor elemente ostile fiind mai redusă, deci și măsurile de siguranță marșului au fost mai sumare, având ca efect mărirea vitezei de deplasare a coloanelor forțelor principale. De asemenea, este posibil ca pe traseu, Alexandru să fi organizat popasuri pentru odihna efectivelor și animalelor. Putem aprecia, în baza unui studiu recent, că viteza medie de deplasare a trupelor nu putea fi mai mare de 25-30 km pe zi de marș¹⁵.

Lungimea itinerarului parcurs o putem aproxima la 350 - 400 km, iar ca timp, pe baza aceluiași studiu – la 14-15 zile. După cum rezultă din relatarea lui Arrianus, trupele macedonene au parcurs distanța doar în zece zile, ceea ce demonstrează că acestea s-au deplasat în marș forțat.

Ajungând la munții Haemus, Alexandru are o primă confruntare cu traccii autonomi care ocupaseră trecătoarea¹⁶. Aceștia, slab înarmați, dar ocupând un punct de trecere obligatorie, pot zădărnici înaintarea macedoneană prăvălind carele împotriva falangei.

Prezența adversarului pe culmile munților îi oferă prilejul lui Alexandru de a lua hotărârea de a acționa cu rapiditate în câmpul tactic și de a-și restructura dispozitivul din mișcare, evitând surprinderea. Cu acest prilej, trebuie să remarcăm gradul înalt de instruire al armatei

¹⁴ Fl. Medeleț, **op.cit.**, p.18, consideră că Alexandru a urcat spre nord, spre izvoarele râului Nestos, pe care-l trece. Considerăm că este posibilă și o asemenea variantă dar care nu se justifică din punct de vedere militar, având în vedere că Alexandru își deplasează armata într-o zonă controlată de macedoneni, însă revenind la textul lui Arrianus, acesta spune doar că Alexandru trece râul Nestos, fără a numi și locul pe unde s-a desfășurat o asemenea activitate.

¹⁵ În studiul nostru **Cunaxa (401 î.Hr.)**, publicat în *RIM*, nr. 4-5 (32-33)/1995, analizând traseul lui Cyrus cel Tânăr de la Sardes la Cunaxa, a rezultat tabelul anexă menționat, care nu a apărut în paginile revistei, din motive de spațiu. Constatarea nu ne-a surprins, deoarece în antichitate, cât și în prezent, într-un marș obișnuit, trupele pedestre se deplasau în câmpul tactic aproximativ cu aceeași viteză. Recunoaștem însă faptul că în vechime, oamenii erau mult mai rezistenți și mult mai bine antrenați să suporte rigorile unei campanii militare.

¹⁶ În majoritatea surselor bibliografice, această trecătoare este identificată cu probabilitate ca fiind actualul pas Șipca.

macedonene, nu numai din punct de vedere al meseriei armelor, cât și din punct de vedere psihologic.

Detaliile privind organizarea dispozitivului, precum și modul de ducere a luptei sunt prezentate în Anexa nr. 2.

Alexandru își fixează adversarul pe flancul stâng cu arcașii, apoi de front cu falanga, el intenționând să atace flancul drept al dispozitivului tracilor autonomi, comandând personal flancul stâng al dispozitivului său, format din agriani, trupele de elită și gârzi¹⁷.

La această primă confruntare de la începutul campaniei armatei macedonene nu putem face raportul de forțe. Știm numai care au fost pierderile suferite de tracii autonomi – 1 500 de morți și câțiva captivi (Anexa nr. 2).

Etapa a II-a – traversarea Munților Haemus, lupta împotriva tribalilor și urmărirea acestora până la Istru

După această primă confruntare, Alexandru „...porni împotriva tribalilor, străbătând munții Haemus. Astfel ajunse la malul Lyginosului - cale de trei zile de la cursul Istrosului, dacă mergi în direcția munților Haemus”¹⁸.

Cu toată rapiditatea executării trecerii Haemusului, Alexandru nu a putut să-i surprindă pe tribali, deoarece aflăm de la Arrianus că regele acestora, Sirmos, aflase din vreme de mișcările trupelor macedonene. Acesta din urmă se retrage spre Istros, evacuând populația necombatantă pe o insulă, numită Peuce¹⁹, unde se retrag și alte neamuri trace. După trecerea Lyginosului de către Alexandru, se constată că un detașament destul de numeros de tribali, execută o manevră de învăluire în scopul de a intercepta căile de retragere a oastei macedonene. Alexandru se întoarce și adoptă un dispozitiv de luptă cf. schemei din Anexa nr. 3. Și de această dată este de remarcat suplețea în luarea hotărârii și stabilirea elementelor de dispozitiv, astfel că, în forma finală, care i-a asigurat succesul, acesta se prezenta astfel:

- *aripa dreaptă* – cavaleria macedoneană comandată de către Philotas;

¹⁷ Flavius Arrianus, I, 1.

¹⁸ **Ibidem**, I, 2.

¹⁹ V. Pârvan, **op.cit.**, p. 34, amendează această informație, bazându-se pe Strabon și consideră că denumirea insulei este un adaos târziu.

- *aripa stângă* – Heraclides și Sopolis care comandau cavaleria bottiană și amphipolitană;

- *centrul dispozitivului* – Alexandru, care comanda falanga macedoneană, precedat de restul cavaleriei.

Dispozitivul de luptă ales de Alexandru este suplu, având elementele mobile pe flancuri, ceea ce înlesnea cooperarea între ele, conferea rapiditate în execuție, un pronunțat caracter manevrier, dar și o protecție deosebită a flancurilor falangei împotriva unei eventuale manevre de învîluire din partea tribalilor. Nici la această confruntare nu putem stabili raportul de forțe, neștiind mărimea forțelor angrenate în încleștare. Cunoaștem doar pierderile pe care le prezentăm în aceeași anexă.

De asemenea, nu se cunoaște cu exactitate locul prin care au fost trecuți Munții Haemus de către armata macedoneană și nici insula pe care s-au refugiat tribalii.

Majoritatea istoricilor lui Alexandru sunt de părere că trecerea s-a făcut prin pasul Șipca, dar și unii care sunt de părere că trecerea s-ar fi efectuat prin pasul Nișului²⁰.

În Anexa nr. 4 sunt prezentate 19 dintre principalele trecători din Munții Haemus. Ne vom opri doar la cele mai importante dintre acestea care traversează Balcanii Centrali și pe care le considerăm probabile de a fi trecute de armata lui Alexandru și anume: Șipca, Trojanski, Ribariski și Zlatinski.

Primul dintre acestea, pasul Șipka, traversează Balcanii Centrali între vârfurile Ispolin (1524 m) și Hadzi Dimităr (1441 m) și face legătura între localitățile actuale Kazanlâk și Gabrovo. De aici se deschid mai multe posibilități de deplasare către Dunăre, dintre care mai importante sunt cele către Ostrov, traversându-se râurile Roșița, Osâm, Vit și Isker, către Ghighen, traversând aceleași râuri, mai puțin Iskerul și spre Sviștov sau Belene, traversând doar râul Roșița, afluent al Iantrei. În acest caz, dacă armata macedoneană ar fi trecut prin pasul Șipca, anticul Lyginos²¹ ar putea fi identificat cu Roșița sau Iantra.

Pasul Trojanski, aflat la 60 km în linie dreaptă spre vest de pasul Șipka, traversează munții între localitățile Kârnare și Trojan. De aici până

²⁰ Fl. Medeleț, **op.cit.**, p.21.

²¹ **ibidem**, **loc.cit.** Autorul propune identificarea, cu probabilitate, a anticului Lyginos, cu râul Nișava.

la vărsarea râului Vit în Dunăre, sunt aproximativ 105 km în linie dreaptă, fapt care ar fi permis, în condițiile deplasării arătate în Anexa nr. 6, aceștia să fie parcurși în 3-4 (5-7) zile de marș. În această variantă, Lyginosul ar putea fi identificat cu râul Osâm sau cu unul dintre afluenții acestuia, iar insula pe care s-ar fi refugiat tribalii ar putea fi identificată cu ostrovul Carlovăț, aflat la o distanță de 610 km de la vărsarea Dunării în mare. Această insulă care are o suprafață de 900 ha ar fi permis retragerea unei populații destul de numeroase.

Al treilea pas la care ne referim este pasul Ribariski aflat la aproximativ 15 km vest de pasul Trojanski și cu o orientare SE-NV, între localitățile Klisura și Ribarica, la nord de munții Zlatisko-Teetevenska. Distanța prin această trecătoare până la Dunăre este aproximativ aceeași ca în cazul precedent. În această variantă, Lyginosul ar putea fi identificat cu râul Vit, sau cu vreunul dintre afluenții săi, în cazul în care direcția de deplasare a armatei lui Alexandru ar fi fost spre ostrovul Carlovăț, sau cu Iskerul, dacă direcția ar fi fost spre localitatea Ostrov.

În fine, cel de-al patrulea pas, Zlatinski se află cam la aceeași distanță față de Dunăre ca și precedentele. În acest caz, râul Lyginos ar putea fi identificat cu râul Topolnița care izvorăște din vârful Bunaja (1572 m) și după un curs spre est de vreo 10 km se îndreaptă spre NV față de vârful Bogdan (1604 m) și ale munților Koznica, apoi își schimbă cursul spre V, pe la poalele munților Sâstinska Sredna Gora. În varianta în care direcția de deplasare ar fi spre Ostrov, Lyginosul ar putea fi identificat cu Iskerul sau cu Malki, unul dintre afluenții săi.

Etapa a III-a – realizarea joncțiunii cu flota și forțarea Istrului

Conflictul cu tribalii nefiind încheiat, aceștia s-au retras împreună cu femeile și copiii, precum și cu alți traci din zona amenințată pe o insulă de pe Istros, sub comanda lui Syrmos, încercând probabil să organizeze apărarea împotriva unei eventuale debarcări.

La Dunăre, „în acest punct Alexandru dădu de un număr de corăbii de război plecate din Bizanț, care navigaseră în Pontul Euxin și urcaseră în susul fluviului ca să se întâlnească cu el”²².

În legătură cu acest aspect suntem de părere că între cele două componente, terestră și navală, ale armatei lui Alexandru, a existat o coordonare în timp și spațiu calculându-se astfel plecarea de la Byzantion

²² Flavius Arrianus, I, 3.

a flotei, încât aceasta să sosească aproximativ în același timp și loc cu forțele terestre, în așa fel ca acestea să facă joncțiunea într-un sector cuprins gurile Jiului și Vedei de pe malul românesc, sau Ogosta și Iantra, de pe malul bulgar al Dunării.

Traseul urmat de flotă este prezentat în Anexa nr. 5. În ceea ce privește coordonarea deplasării flotei trebuie să avem în vedere un aspect. Până la Gura sacră a Istrului, cum numește Strabon brațul Sfântu Gheorghe, flota a parcurs un traseu de aproape 800 de km urmând un traiect de-a lungul coastei. Dacă până la gurile Dunării, navigația nu a creat probleme datorită zonei de penetrație elenică pe care au străbătut-o, în schimb, de la intrarea pe fluviu au început să apară unele greutăți de ordin tehnic, sau chiar de natură militară atunci când navigau în zona în care această penetrație elenică era mai puțin influentă. În acest sens, trebuie avut în vedere că navigația s-a făcut în amonte, pe un fluviu care are un coeficient mare de meandrare în unele porțiuni, și nu de puține ori, trebuia să se navigheze pe șenal, unde curentul apei este mai puternic, spre a evita incendierea pânzelor sau a lemnului corăbiilor, prin lansarea săgeților de pe mal atunci când treceau printr-un teritoriu ostil. În general o triremă se deplasa cu 7-8 noduri, ceea ce reprezintă cam 14-15 km/h.

Aceste corăbii au avut, probabil, misiunea de a efectua aprovizionarea forțelor terestre, reîmprospătarea lor cu noi efective, fie pentru intimidarea neamurilor getice riverane²³.

După o încercare nereușită de debarcare, Alexandru hotărăște să treacă Dunărea pe timp de noapte, având în vedere iminența pericolului getic de pe malul drept al fluviului (14 000) de luptători.

Această încercare, este prezentată astfel de către Arrianus: *„Barbarii însă alergară pe mal pretutindeni unde corăbiile atingeau uscatul. Corăbiile erau doar câteva, și oaste, pe ele, puțină la număr; coasta insulei este și ea aproape toată povârnită și greu de atacat; în sfârșit apa fluviului curge năvalnică și amenințătoare, fiind gâtuită în acest punct”*²⁴.

Acest pasaj a creat o aprigă controversă printre istorici în sensul că s-a încercat să se identifice în teren această insulă având în vedere informațiile primite de la Arrianus. Dacă majoritatea istoricilor sunt de

²³ M. Zahariade, **Elemente de organizare militară pe teritoriul României în epoca geto-dacă și romană (până în secolul III e.n.)**, în *File de istorie militară a poporului român, Studii*, vol. IV, București, 1977, p. 9-37.

²⁴ Flavius Arrianus, I, 3.

păreră că insula „*Peuce*” trebuie localizată în aval de Porțile de Fier, alții, puțini la număr consideră că aceasta ar trebui localizată undeva în amonte²⁵.

Suntem de părere că ostrovul respectiv trebuie căutat în aval de cazanele Dunării și nu în amonte. Strabon, referindu-se la acest aspect, ne transmite următoarea informație: „*Alexandru, fiul lui Philippos, în timpul expediției sale împotriva tracilor situați dincolo de muntele Haemus, a ajuns până la tribali și, văzând că aceștia se întind până la Istru și în insula fluviului numită Peuke, că dincolo de fluviu stăpânesc geții, se spune că a înaintat până acolo, dar n-a putut să treacă în insulă din lipsă de bărci (căci Syrmos, regele tribalilor, care s-a refugiat în insulă, s-a împotrivit atacului)*”²⁶. Un autor antic de probitate a lui Strabon, nu poate fi pus la îndoială, mai ales că într-un alt fragment, face o distincție clară între Danubius și Istru, chiar dacă în realitate se referă la același fluviu. „*Căci părțile de sus și de la izvoare ale fluviului, până la cataracte și mai cu seamă pe porțiunea lui de la daci, se cheamă Danubius; părțile lui de jos, care se află la geți, și până la Pont, se numește Istru*”²⁷.

Pe Dunăre, între Baziaș și Călărași sunt 57 de ostroave de dimensiuni variabile. Acestea sunt prezentate în Anexa nr. 6. În dreptul fiecăruia este trecută distanța până la vărsarea Dunării în mare, precum și suprafața lor. Trebuie avut în vedere că ostrovul pe care s-au refugiat tribalii, împreună cu familiile lor, precum și alți traci, deci o populație numeroasă, să aibă o anumită suprafață ca să o adăpostească, să-i confere un minimum de siguranță și în același timp, să asigure posibilitatea organizării unei apărări în cazul unui eventual atac din partea adversarului. Dintre ostroavele care se pretează cel mai bine acestor condiții de minimă siguranță sunt cele care au o suprafață de peste 500 ha. Ele sunt în număr de 10, dar cel care corespunde mai bine din punct de vedere geografic-natural, cât și militar, ar fi ostrovul Carlovăț care se găsește la o distanță de 610 km față de „Gura Sacră” a Istrului și are o suprafață de 900 ha. De asemenea este amplasat în apropierea capitalei tribalilor, Oescus (actualul Ghighen) și ar fi putut permite adăpostirea în grabă a populației, precum și a bunurilor de subzistență. Să nu uităm că o

²⁵ Fl. Medeleț, **op.cit.**, p.21, este de părere că insula „*Peuce*” ar putea fi identificată cu „*marea insulă Ostrovo, al cărei vârfeștic este amplasat la vărsarea râului Caraș și unde, în sfârșit, va fi ajuns, poate, prin locuri cu Dunărea aflată la strâmtoare, și flota macedoneană*”.

²⁶ Strabon, **Geografia**, VII, 3, 8.

²⁷ **Ibidem**, VII, 3, 13.

asemenea operațiune de evacuare nu s-a putut face la voia întâmplării, mai ales că tribalii, suferiseră o înfrângere zdrobitoare, dar nu decisivă și erau presați îndeaproape de către armata macedoneană. De la Oescus la ostrov nu trebuiau să existe obstacole în teren care să îngreuneze această activitate. Ostrovul Carlovăț se află mai aproape de malul stâng al Istrului și la Est de acesta se varsă doi afluenți, Vitul și Osâmul. Chiar dacă suntem la începutul verii și este exclusă o cantitate prea mare de precipitații, s-ar putea ca acea scurgere năvalnică a apei la care se referea Arrianus, să fie de fapt curentul produs de vărsarea celor două râuri.

În majoritatea lucrărilor consultate, se vorbește despre trecerea Istrului de către Alexandru cel Mare. Având în vedere că tribalii nu fuseseră înfrânți definitiv (încă nu se dăduse bătălia decisivă, iar conducătorul lor, Syrmos încercase să organizeze rezistența pe ostrov), iar pe malul opus, fusese semnalată prezența unei numeroase oștiri getice de circa 14 000 de luptători (din care 4 000 erau călăreți) care „*voiau să-l împiedice pe regele macedonean, dacă ar fi încercat să treacă la dânșii*”²⁸, mai potrivit ni se pare termenul de forțare, care înseamnă trecerea peste un curs de apă apărat de către inamic²⁹.

Sesizând pericolul grupării getice, Alexandru cel Mare a renunțat la cucerirea ostrovului (aceasta constituie de fapt prima fază a luptelor contra oastei geților) și a hotărât să înceapă acțiunea la nord de Dunăre împotriva oștirii geților. Într-o nouă fază, trupele macedonene au forțat prin surprindere fluviul, pe timp de noapte, în aval de ostrov³⁰, cu un corp de cavalerie de circa 1 500 ostași și 4000 de pedestrași.

În contextul prezenței unei atât de numeroase și consistente forțe apăținând geților, acțiunea lui Alexandru a fost dictată de considerente tactice și nu trebuie interpretată ca o extravaganță strategică. Dacă un

²⁸ Flavius Arrianus, I, 3,5.

²⁹ **Dicționar militar, termeni tactic-operativi**, 1972, p. 145.

³⁰ (colonel) Nicolae Ciobanu, (colonel) Costică Popa, (maior) Ion Giurcă, **Istoria artei militare**, vol. I, **Arta militară românească și universală în epoca veche și medie**, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1991. În această lucrare se acreditează ideea că trecerea, s-a efectuat în două sectoare, în amonte și în aval de ostrov. Fără a-i contesta pe distinșii autori, considerăm că, în situația descrisă de Arrianus, acțiunea militară a lui Alexandru pare, mai degrabă o acțiune de forțare a Dunării, executată în sectorul aflat în aval de ostrov. În opinia noastră, trecerea/forțarea executată în amonte de ostrov nu ar fi avut șanse de reușită, din cauza curentului apei care ar fi deviat direcția de înaintare și mai ales datorită faptului că acea parte a malului stâng al Istrului era chiar în dreptul oastei geților.

asemenea potențial nu era diminuat printr-o acțiune directă și rapidă, oricând s-ar fi ivit pericolul unui atac din partea geților.

Organizarea și executarea acțiunii de forțare a Dunării demonstrează încă odată suplețea gândirii tactice a lui Alexandru, precum și adaptarea extrem de rapidă la orice gen de situație.

Pe malul Istrului, în dreptul ostrovului pe care s-au refugiat tribalii lasă o parte din trupele terestre, cealaltă parte, fie îmbarcată pe corăbi sau folosind monoxilele din zonă³¹, fie folosind mijloace improvizate de trecere (corturi umplute cu paie), a trecut pe malul opus pe timpul nopții și a ocupat un cap de pod, pe care l-au dezvoltat ulterior.

Etapa a IV-a – incursiunea împotriva geților

Incursiunea este un termen tactic și constă în pătrunderea în ascuns și de scurtă durată în dispozitivul (teritoriului) inamicului, cu scopul de a distruge obiective, a face capturi sau a procura date de cercetare³².

După traversare, gruparea macedoneană s-a concentrat pe malul stâng al Dunării apoi a început deplasarea către raionul unde se găseau forțele getice care, deși impresionate de trecerea peste fluviu într-o singură noapte a armatei macedonene au hotărât să susțină lupta cu armata dușmană, într-un loc favorabil. Spre acest raion macedonenii au mășăluit având în avangardă falanga ai căror soldați, cu lăncile înclinate, culcau holdele de grâu³³ și în ariergardă - cavaleria (Anexa nr. 7).

Și de această dată se remarcă ingeniozitatea lui Alexandru, care transformă acest dispozitiv premergător de luptă într-un dispozitiv de luptă, plasând cavaleria la flancul drept al falangei desfășurate, comandate de către Nicanor. Din spusele lui Arrianus rezultă că flancul stâng al falangei se sprijinea pe malul Istrului, deci apare justificată intenția cavaleriei getice de a executa o manevră de învăluire pe la acest flanc, însă Alexandru, comandând cavaleria macedoneană a executat o sarjă și le-a dejucat această intenție.

³¹ Aici este o mică nepotrivire între Arrianus și Strabon. Se pare că Strabon avea dreptate. Când s-au refugiat tribalii pe ostrov, în mod cert au folosit toate monoxilele din zonă pentru a nu lăsa inamicului nici o posibilitate să-i ajungă din urmă. Dar dacă refugiarea acestora s-ar fi făcut pe ostrovul Carlovăț, ar fi existat posibilitatea ca tribalii să folosească bărcile aflate pe mal în stânga gurii de vărsare a râului Vit, iar macedonenii să le folosească pe cele din dreapta râului, care nu au mai fost folosite de tribali din cauza grabei.

³² **Dicționar militar, termeni tactic-operativi**, 1972, p. 160-161.

³³ Flavius Arrianus, I, 4.

Nereușindu-i această manevră, oastea geților a părăsit localitatea evacuând întreaga populație cu ajutorul cailor și s-a retras mai la nord, „în locuri singuratice”, unde trupele macedonene nu au îndrăznit să pătrundă. Motivele retragerii sunt clar arătate de izvoarele antice: orașul nu era temeinic întărit, iar autohtonii, nu voiau să lupte în condițiile unui asediu care îi dezavantaja. După ce a prădat cetatea de bunurile pe care geto-dacii nu au reușit să le ia cu ei, macedonenii au distrus așezarea până la temelie, apoi s-au retras la sud de Istru.

Considerăm că direcția de acțiune a armatei macedonene a fost îndreptată în amonte față de sectorul de forțare, deci spre NV, și nu spre NE, așa cum apare pe schema de la p. 66 din tratatul de istorie militară, ceea ce aruncă o altă lumină în ceea ce privește identificarea acestei cetăți. În istoriografia mai veche sau mai recentă s-a acreditat ipoteza că ostrovul pe care s-au refugiat tribalii ar putea fi identificat cu actualul Belene (Bulgaria), iar cetatea geților, aflată pe malul stâng al Dunării, tot ipotetic, a fost identificată cu actuala localitate Zimnicea. Ca poziție geografică, această localitate se află în aval de ostrov și nu corespunde în totalitate cu relatarea lui Arrianus din care rezultă că direcția de înaintare a dispozitivului armatei macedonene era în amonte și nu în aval. În situația în care joncțiunea celor două componente, terestră și navală, ale armatei comandate de Alexandru s-ar fi executat în apropierea ostrovului Carlovăț, localitatea aflată la distanța de o parasangă (cca 5,5 km) de fluviu, în amonte față de sectorul de forțare, ar putea fi identificată, undeva, în zona localității Islaz.

Acest episod, al luptei împotriva geților este singurul de până acum care ne permite să stabilim raportul de forțe. Din acest punct de vedere, trupele lui Alexandru cel Mare sunt mult inferioare din punct de vedere numeric, raportul de 2,5/1 în trupe pedestre, respectiv, de 2,7/1 în cavalerie, în favoarea geților fiind edificator, însă prin succesul obținut demonstrează o temeinică pregătire și o mare abilitate în realizarea surprinderii.

Având în vedere raportul de forțe, net superior în favoarea oastei geților, precum și faptul că, în relatarea lui Arrianus, aceștia au părăsit cetatea, retrăgându-se din fața lui Alexandru, fără a executa nici o altă acțiune militară împotriva oastei macedonene, așa-zisa abilitate strategică a geților trebuie privită în altă lumină. Din punct de vedere militar, o retragere din fața unui adversar inferior ca număr, chiar dacă este bine organizat, disciplinat tactic și care, la un moment dat deține inițiativa, fără nici o încercare ulterioară de împotrivire, în opinia noastră pare mai

degrabă un act de lașitate decît de abilitate strategică. Surpriza pe care a produs-o Alexandru a avut un efect psihologic negativ asupra adversarilor săi, astfel că acțiunile acestora au fost paralizate total.

Reîntorcându-se în tabără, în aceeași zi, și după ce a adus jertfe zeilor, Alexandru a primit soli „*din partea celorlalte neamuri libere din vecinătatea Istrosului, ca și din partea lui Syrmos, regele tribalilor, și a celților așezați în regiunea Golfului Ionic*”³⁴.

Din acest moment, putem considera că scopul strategic pe care și l-a propus Alexandru cel Mare la începutul campaniei sale la Dunărea de Jos a fost realizat.

Campania lui Alexandru cel Mare la Dunărea de Jos s-a încheiat cu rezultatele scontate de macedoneni. Temerara uniune de triburi condusă de Syrmos, care dăduse atît de furcă regilor odrysi și apoi lui Filip al II-lea, fusese înfrîntă. Tracii liberi și geții dintre Haemus și Istru au devenit supuși sau prieteni ai regelui macedonean. Ca urmare, frontiera nordică a regatului macedonean a fost asigurată, la Dunăre, în preziua pornirii războaielor de cucerire a Imperiului ahemenid.

Pe plan militar, armata macedoneană s-a dovedit capabilă să execute acțiuni de mare anvergură cu pierderi foarte puține, datorită instruirii temeinice. Comandanții de formațiuni și detașamente și-au perfecționat deprinderile de a acționa în câmpul tactic.

Comandantul suprem al armatei macedonene, Alexandru cel Mare, a făcut dovada abilității strategice prin conceperea campaniei ca pe o manevră ingenioasă de învăluire la flancul stîng al teritoriului ocupat de tribali, avînd, după cum remarcă Vasile Pârvan, „*flancul drept apărat de regiunile de penetrație elenică și de imediat contact cu flota, întîi pe Marea Egee și Marea Neagră până La Haemus, apoi pe Dunăre, de la coborârea din Haemus către ținutul tribalilor*”³⁵, cu scopul de a controla acest teritoriu pînă la fluviu.

În câmpul tactic a dat dovadă de inițiativă, luînd măsuri rapide pentru rezolvarea unor situații neprevăzute. De asemenea, în acțiunile întreprinse împotriva tracilor autonomi, tribalilor, geților și ilirilor a condus personal diferite elemente de dispozitiv (împotriva tracilor autonomi – flancul stîng; în luptele cu tribalii – falanga – centrul dispozitivului sau forțele principale; în luptele cu geții – aripa stîngă, apoi

³⁴ **Ibidem.**

³⁵ V. Pârvan, **op.cit.**, p. 33.

forțele principale; împotriva ilirilor – avangarda și forțele principale), asigurând o bună coordonare și cooperare a elementelor de dispozitiv. O mențiune specială se cuvine a fi făcută în legătură cu realizarea cooperării dintre diferitele categorii de forțe în sensul că este pentru prima dată în istoria artei militare când un comandant reușește realizarea joncțiunii în timpul oportun dintre flotă și forțele terestre.

Ca un corolar, la această campanie au participat numai trupe macedonene cu foarte puțini aliați (agriani, bottieni, amphipolitani), iar acțiunile au fost concepute, conduse și executate personal de către Alexandru și chiar dacă vreodată în câmpul tactic se consulta cu ceilalți comandanți(episodul cu tracii autonomi) lua hotărâri surprinzătoare.

Ca o privire generală, campania din anul 335 a. Chr., având de toate, de la simpla acțiune ofensivă până la asediul unei cetăți (Pelion) a reprezentat de fapt, un fel de repetiție generală în vederea mării confruntări cu Imperiul ahemenid.

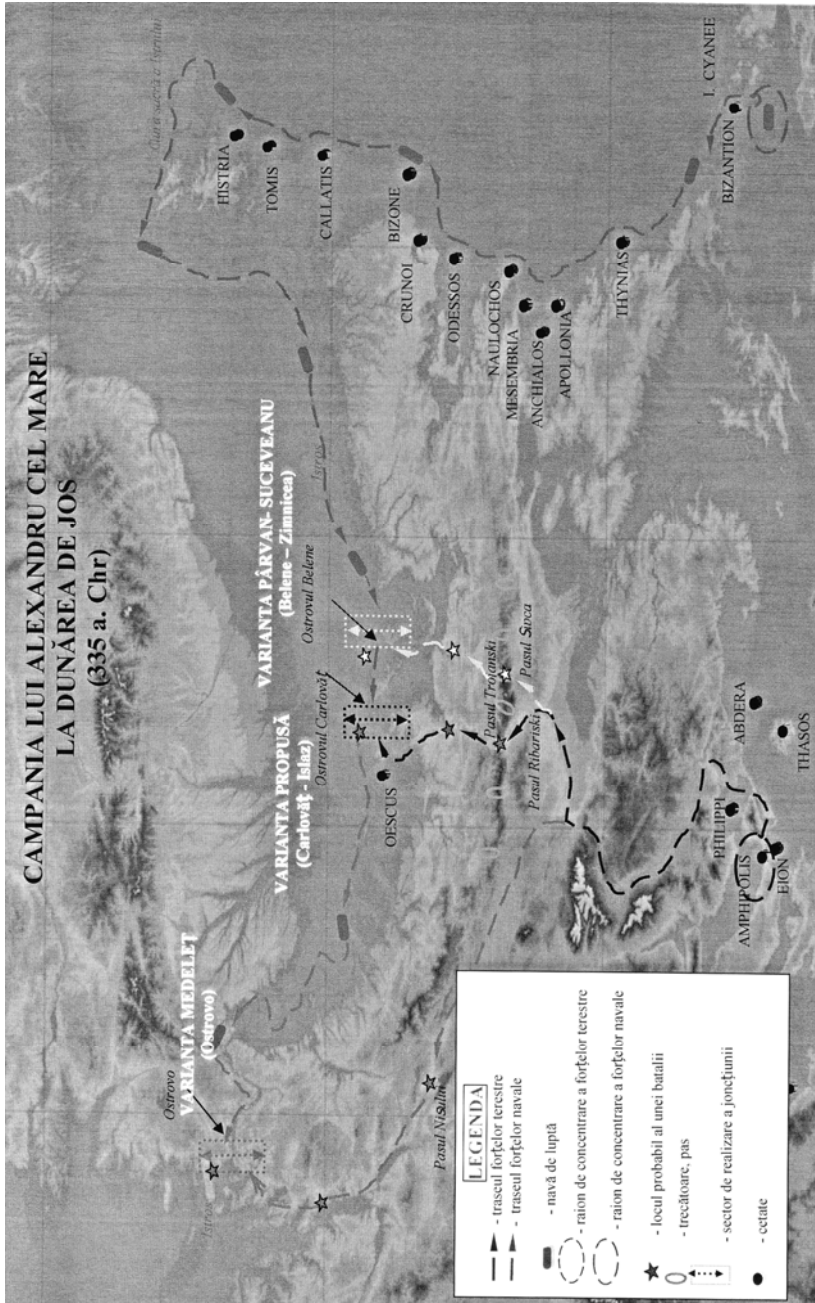
Again about the campaign of Alexander the Great in the Lower Danube (335 a.Chr.). Short military considerations

Summary

Although barely mentioned in historical sources, Alexander the Great's campaign from the spring of 335 BC represents a cornerstone in the history of the Lower Danube and it may be considered a distinct part of the military actions taken by the Macedonian king "against the Triballi and the Illyrians" within the Balkan geostrategic area.

According to Arrianus, Alexander the Great initially started war against the Triballi, a Thracian population who lived between the Haemus Mons and the Istros River. After the campaign at the Lower Danube ended successfully, while he was preparing to return through the areas inhabited by the Agrianians and the Paeonians, Alexander the Great received news from his scouts that the Illyrians had risen up.

In our view, the main military actions taken by Alexander the Great may be divided into five stages: stage 1 – departing from the concentration camp, marching towards the Haemus Mons and annihilating the autonomous Thracians; stage 2 – crossing the Haemus Mons, fighting against the Triballi and chasing them up to the Istros River; stage 3 – joining the fleet and crossing the Istros River by force; stage 4 – the incursion on the territory inhabited by the Getae; stage 5 – returning to Macedonia.

Anexa - Campania lui Alexandru cel Mare (variante)

1630 DE ANI DE LA CONCILIUL II ECUMENIC (CONSTANTINOPOL – 381)

Constantin Leonte

Anul acesta se împlinesc 1630 de ani de la Conciliul II Ecumenic de la Constantinopol, sinod care a avut un mare rol în istoria Bisericii universale. După condamnarea ereziei lui Arie, la Sinodul I Ecumenic, din 325, la Niceea, arienii și-au îndreptat virulența atacurilor împotriva Persoanei Duhului Sfânt, anulându-I dumnezeirea prin concepția că El este o creatură a Fiului, având o poziție intermediară între Dumnezeu și creatură. Acești eretici s-au mai numit *macedonieni* sau maratonieni. Denumirea de macedonieni li s-au adus de la numele episcopului semiarian Macedoniu, depus din scaun în anul 360 de Sinodul din Constantinopol, ca eretic. Când Macedoniu a murit, conducerea pnevmatomahilor a luat-o diaconul Maratoniu, hirotonit de Macedoniu ca episcop de Nicomidia. Egalitatea și deoființimea Duhului Sfânt cu Tatăl precum și cu Fiul au fost apărate și teologhisite, împotriva pnevmatomahilor, de marii Părinți și teologi ai secolului al III-lea: Sfântul Chiril al Ierusalimului, Sfântul Atanasie Cel Mare, de Părinții Capadocieni: Sfântul Vasile Cel Mare, Sfântul Grigorie de Nazians și Sfântul Grigorie de Nyssa, de Sfântul Didim Alexandrinul zis „Cel Orb” și de Sfântul Ambrozie al Milanului.

Dumnezeirea Sfântului Duh, ca și celelalte prerogative ale Sale, au fost demonstrate la Sinodul II Ecumenic. Acest sinod a fost convocat de împăratul Teodosie I la Constantinopol, în anul 381, la care au participat 150 de sinodali. La Sinodul I Ecumenic președinți au fost Sfântul Eustațiu al Antiohiei și Sfântul Alexandru al Alexandriei. La Sinodul II Ecumenic președinte al lucrărilor a fost Sfântul Grigorie de Nazians. Părinții Sinodului II Ecumenic, după ce au confirmat mai pe larg învățătura ortodoxă de la Niceea exprimată în Simbol, despre Dumnezeu Tatăl Creatorul și Proniatorul a tot ceea ce există, despre Dumnezeu Fiul Întrupat, Domnul nostru Iisus Hristos, Mântuitorul lumii, au condamnat erezia pnevmatomahilor și au mărturit, în mod expres, credința în Duhul Sfânt, cea de a III-a persoană a Sfintei Treimi (articolul 8 din Crez).

În mărturisirea credinței în Duhul Sfânt, Sfinții Părinți nu au

introdus termenii „Dumnezeu” și „de o ființă” ca în articolul II dedicat dumnezeirii lui Hristos, pentru a menaja pe creștinii care se fereau de orice formulă nouă, chiar dacă aceasta nu făcea altceva decât să exprime mai direct și mai clar învățătura ortodoxă a Bisericii. Prudența Sfinților Părinți sinodali s-a dovedit eficace. Erezia lui Macedoniu a fost părăsită; formularea învățaturii ortodoxe despre Duhul Sfânt fixate în sinodul constantinopolitan a rămas neschimbată, fiind confirmată de celelalte sinoade ecumenice (în special de Sinodul III și IV Ecumenic). Împreună cu întregul text al simbolului Niceo Constantinopolitan pe care îl folosește peste tot în slujbe și rugăciunile sale Biserica Ortodoxă, Dumnezeirea Duhului Sfânt este exprimată în mărturisirea Sinodului II Ecumenic, adică în articolul VIII al Simbolului, prin atributele „Domnul de viață Făcătorul” care implică pentru Duhul Sfânt plenitudinea dumnezeirii.

Consubstanțialitatea Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul este indicată și subliniată în mărturisirea Sinodului II Ecumenic îndată după ce se arată modul provenirii lui din Tatăl (purcedere) prin cuvintele: „Cel ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit...”, care exprimă, în alți termeni deoființimea și egalitatea celor Trei persoane divine. Mai departe, în același articol al Simbolului, Duhul Sfânt este arătat ca grăind prin prooroci, descoperind, deci pe Dumnezeu oamenilor cum ne încredințează, de altfel Sfântul Apostol Pavel prin cuvintele: „Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El. Iar nouă ni le-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Sfânt, fiindcă toate le cercetează chiar și adâncurile lui Dumnezeu”. (I Corinteni 2,9-10) Duhul Sfânt este sufletul și viața Bisericii, este plenitudinea vieții dumnezeiești revărsate în Biserică prin capul ei, Iisus Hristos. Prin Duhul Sfânt Dumnezeu se prelungește în oameni încorporându-I în Sine, ca mădulare ale trupului Său, Biserica. Și anume prin Sfintele Taine, care sunt lucrările lui Hristos în Duhul Sfânt. Iată aici rațiunea pentru care Simbolul Constantinopolitan formulează succint învățătura despre Biserică, indicându-i notele ei specifice: unitatea, sfințenia, sobornicitatea și apostolicitatea (articolul IX), învățătura despre Botez și prin aceasta despre toate Tainele Bisericii (articolul X) și învățătura despre învierea morților (articolul XI) și viața veșnică (articolul XII).

Cu mărturisirea credinței în Duhul Sfânt la Sinodul II Ecumenic se încheia în toate elementele ei dogma Sfintei Treimi, ca bază a mărturisirii

noastre în Hristos. Fiul și Duhul Sfânt își au originea în Tatăl mai înainte de toți vecii, Fiul prin naștere, iar Duhul Sfânt prin purcedere. „Noi cunoaștem că există deosebiri între naștere și purcedere dar care este modul deosebirii nu știm deloc. Nașterea Fiului din Tatăl și purcederea Sfântului Duh sunt simultane” (Sfântul Ioan Damaschin, **Dogmatica** 1,8).

Simbolul Niceo-Constantinopolitan este sinteza concisă, cuprinzătoare, a învățaturii Bisericii, care explică apartenența noastră eclesială și de care este dependentă însăși mântuirea noastră. De aceea, Crezul se rostește la Botez și la Sfânta Liturghie. La Botez pentru a arăta că noul botezat primește credința cea adevărată în Sfânta Treime și devine membru al Bisericii în care se pastrează adevărul atotcuprinzător al mântuirii omului.

La Sfânta Liturghie, prin rostirea Crezului se arată că aducerea jertfei se face numai de cei care sunt în credința cea adevărată. Numai credincioșii care păstrează credința (dogma) adevărată pot participa la jertfa lui Hristos, ca să învieze cu El.

Crezul este dovada iubirii lui Dumnezeu față de credincioși și mărturisirea Lui de către noi este recunoașterea acestei dovezi a iubirii Lui. Mărturisirea Lui în comun este manifestarea iubirii noastre întreolaltă întemeiată pe iubirea Lui față de noi. E o manifestare a soborniciității Bisericii în dreapta credință, întemeiată pe mărturisirea comună față de noi și a dragostei noastre față de El și între noi, mai ales ca îl rostim în toate Bisericile.

Mărturisirea credinței noastre în nemăsurata iubire a lui Dumnezeu față de noi este revelată prin faptul că Însuși Fiul lui Dumnezeu cel de o ființă cu Tatăl s-a făcut pentru noi și pentru a noastră mântuire om, S-a răstignit și a înviat ca să ne dăruiască și nouă Învierea și viața veacului ce va să vie. Credincioșii se pregătesc prin mărturisirea comună a Crezului să primească pe același Hristos prin Sfânta Împărtășanie, așa cum se pregătesc să-L primească în Taina Botezului, s-au să-L reprimească în Taina Mărturisirii sau, în sfârșit, cei ce vor primi harul Arhierii. Sfântul Maxim Mărturisitorul vede în rostirea comună a Crezului după sărutarea reciprocă, semnul veșnicei mulțumiri și preaslăviri unite și unitare a lui Dumnezeu de către noi. El teologhisește astfel: „Mărturisirea dumnezeiescului Simbol al Credinței făcută de către toți înseamnă mărturisirea tainică ce o vom aduce în vecii vecilor preaînțeleptei purtări de grijă a lui Dumnezeu prin rațiunea și motivele uimitoare prin care ne-am mântuit (P.G 91, col.796). De aceea, expresia „Ușile, Ușile...!” poate

avea și sensul: „deschide-ți ușile minții voastre, pentru înțelegerea conținutului mântuitor al Crezului!”

Rostirea Crezului se încheie cu asigurarea vieții veșnice pentru cei credincioși, de pe urma Întrupării, Răstignirii și a Învierii Fiului lui Dumnezeu. În ea se arată deplinătatea iubirii lui Dumnezeu pentru creația Sa. Mărturisind credința în ea mărturisim iubirea desăvârșită și veșnică a lui Dumnezeu față de noi. În vreme ce credincioșii rostesc Crezul, preotul rostește și el Crezul și ridică aerul de pe Sfântul Disc și de pe Sfântul Potir, legănându-l deasupra lor. Natura cosmică nu mai acoperă pe Hristos Mântuitorul care se jertfește ci se clatină de teamă în jurul Lui. Iubirea lui Dumnezeu revelată prin Hristos cel întrupat și jertfit se cunoaște în vremea mărturisirii a ceea ce a făcut El pentru noi și prin această arătare descoperită a jertfei și Învierii lui Hristos. Arătarea lor descoperită pune în stare de cutremur toată creația, inclusiv cea îngerească, amintind de cutremurul ce s-a petrecut la răstignirea și Învierea Domnului, când îngerul a ridicat piatra de pe mormânt (Matei 27,51;28,2). De aceea, după articolul al V-lea al simbolului („Și a înviat a III-a zi, după Scripturi”) încetează clatinarea „aerului”. Învierea a fost actul cel mai minunat și mai iubitor al PreaSfintei Treimi față de om și față de creația Sa.

Dat fiind cuprinsul său doctrinar atotcuprinzător, Crezul pe care îl rostim cu evlavie în sfintele locașuri de comuniune cu Dumnezeu și despre care învață cu dragoste elevii la ora de religie, a înlocuit toate celelalte forme de mărturisire a credinței până la anul 381, generalizându-se, într-un timp foarte scurt, prin lucrarea Providenței divine, în cultul Bisericii Ortodoxe de pretutindeni.

1630 d'ans du Concile II Ecuménique (Constantinople – 381)

Résumé

Le Concile II Ecuménique a été convoqué de l'empereur byzantin Théodosius I, à Constantinople en 381, où ont participé 150 synodes.

Au Concile I Ecuménique (325), le président a été le Saint Eustatius de l'Antiochie et le Saint Alexandre de l'Alexandrie.

Au Concile II Ecuménique le président de la grande rencontre a été le Saint Grégoire du Nazianz (330-389). Les participants du Concile II Ecuménique après avoir confirmé entièrement la doctrine trinitaire de la Nicée – 325, exprimée dans le Symbole de la Foi, sur Dieu le Père „le

Créateur et le Providence, sur Jésus Christ, le Fils du Dieu incarné et le Sauveur du monde out condamné l'haéresie du Macedonius et out proclamé expressivement la dogme sur la Saint Esprit, la troisième personne de la Sainte Trinité (article VIII du Symbole de la Foie).

Bibliografie selectivă

1. Pr.conf.dr. Ștefan C. Alexe, **Sfântul Atanasie cel Mare. Împlinirea a 1600 de ani de la moartea sa**, în *Mitropolia Moldovei si Sucevei*, anul 1973, nr. 11-12;
2. Pr. Nicolae Chifăr, **Istoria Crestinismului**, vol. II, Iasi, Ed.Trinitas, 2000;
3. Pr.prof. Ioan Rămureanu, **Sinodul I Ecumenic de la Niceea de la 325. Condamnarea ereziei lui Arie. Simbolul Niceean**, în *Studii Teologice*, anul 1987, nr. 1-2;
4. Idem, **Lupta Ortodoxiei contra arianismului de la Sinodul I Ecumenic până la moartea lui Arie**, în *S.T.*, anul 1961, nr. 1-2;
5. Idem, **Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381). Învățătura despre Sfântul Duh și Biserică. Simbolul Constantinopolitan**, *S.T.* (1969), nr. 5-6;
6. Diac. Constantin Voicu, **Problema homoousios la Sfântul Atanasie cel Mare**, în *Mitropolia Olteniei*, anul 1963, nr. 1-2;
7. Pr. Nicu Dumitrescu, **Cele șapte personalități de la Niceea (325)**, Cluj, Ed. Napoca-Star, 2001;
8. Pr. Emanoil Băbuș, **Introducere în Istoria Bisericească Universală**, București, Ed.Sophia, 2003;
9. Eusebiu de Cezareea, **Vita Constantini**, în **Scrieri**, Partea a II-a, trad. și note de Radu Alexandrescu, în colecția „P.S.B”, vol. 14, Bucuresti, Ed. IBMBOR, 1991;
10. Sfântul Ambrozie, **Despre Sfântul Duh**, trad. rom. de Vasile Răducă, București, Ed. Anastasia, 1997;
11. Pr.Prof Dumitru Radu, **Hotărârile dogmatice ale sinodului II Ecumenic(381) – sinteză a învățaturii de credință în spiritualitatea ortodoxă**, în *B.O.R.*, anul 1981, nr. 7-8;
12. Pr.prof. Dumitru Popescu, **Aspecte noi în problema „Filioque”**, în *Ortodoxia*, anul 1974. nr. 4;
13. Pr.prof. Dumitru Stăniloae, **Relațiile treimice și viața Bisericii**, în *Ortodoxia*, anul 1964, nr. 4;
14. Idem, **Studii catolice recente despre Filioque**, în *S.T.*, anul 1973, nr. 7-8;
15. Idem, **Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă**, Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1976.

IMPERIALISMUL. RECONSIDERĂRI CONCEPTUALE

Gabriel Leahu

O dificultate majoră în abordarea expansiunii coloniale a marilor puteri de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și-a avut originea în necesitatea regândirii unor fenomene și concepte, prea multă vreme abordate în istoriografia noastră doar dintr-o perspectivă stângistă¹. Astfel, noțiuni precum *colonialism*, *imperialism* sunt evident afectate de alinierea ideologice, de unde o necesară reconsiderare științifică.

Termenul de *imperialism* continuă să suscite un interes crescut și controverse în definirea lui, în contextul decolonizării, dar și al dispariției regimurilor comuniste din Europa. Punerea în discuție a conceptului pornește de la realitatea că după 1989 el încetează practic să mai fie utilizat în istoriografia noastră, după ce înainte fusese folosit în exces. Nu ne propunem să elaborăm o nouă teorie despre imperialism, ci doar să analizăm termenul, să-l repunem în discuție, cu ajutorul specialiștilor domeniului și să încercăm curățarea sa de sedimentele ideologice, astfel încât acesta să poată deveni operațional într-un demers istoric de studiere a perioadei de expansiune colonială de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

În pofida vastității sale, istoriografia problemei permite identificarea a două direcții principale de cercetare, imperialismul fiind abordat la nivel teoretic sau la cel al studiilor de caz. În prima situație, conceptul este tratat la scară mondială, fără a avea însă o solidă bază

¹ De aici caracterul pronunțat polemic al lucrărilor care au abordat aspectul colonial în istoriografia noastră. Vezi în acest sens Mircea N. Popa, **Expansiunea colonială în Africa la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și lupta anticolonialistă și antiimperialistă a popoarelor africane până la primul război mondial**, în **Prelegeri de istorie modernă universală**, II, București, 1981, p. 103-126; idem, **Primul război mondial, 1914-1918**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 9-58; Eugen Vasiliu, **Decolonizarea și relațiile internaționale**, București, Editura Politică, 1972, p. 42-52; C. Șerban, **Împărțirea Africii de către colonialiștii europeni și lupta de eliberare națională a popoarelor africane (1870-1914)**, în *Revista de Istorie*, t. 29, nr. 5/1976, *passim*; Camil Mureșan, **Introducere la C. Luraghi, Europeni caută Eldorado**, București, Editura Politică, p. 8-10.

istorică, realitatea fiind interpretată din acest motiv schematic²; în al doilea caz, istoricii au elaborat monografiile despre diferitele „imperialisme” (britanic, francez, portughez, german, belgian), evitând însă confruntarea dintre teorie și realitatea istorică globală, rămânând cantonați în particularismele subiectului ales³.

Definițiile sunt numeroase, începând cu 1840 fiind identificate cel puțin 12 accepțiuni diferite ale termenului de *imperialism*, sensul modern

² J.A. Hobson, **Imperialism. A Study**, London, 4-th. Ed., 1948; Rosa Luxemburg, **L'Accumulation du capital**, Paris, Maspero, 1967; R. Hilferding, **Le capital financier**, Paris, Edition du Minuit, 1970; N. Boukharine, **L'economie mondiale et impérialisme**, Paris, Anthropos, 1971; V.I. Lenin, **Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului**, în **Opere alese în trei volume**, București, Editura Politică, 1961, p.689-792; J. Schumpeter, **Impérialisme et classes sociales**, Paris, Flammarion, 1984; H. Morgenthau, **Théorie des relations internationales**, Paris, PUF, 1977; R. Aron, **Paix et guerre entre les nations**, Paris, Calman Lévy, 1962; H. Arendt, **Impérialisme**, Paris, Fayard, 1984.

³ **Pentru Imperiul britanic**: L.H. Gann, P. Duignan (ed.), **Colonialism in Africa, 1870-1960**, vol. 1 **The History and Politics of Colonialism, 1870-1914**, Cambridge, 1969; R. Robinson, J. Gallagher, A. Denis, **Africa and the Victorians. The Official Mind of Imperialism**, London, Macmillan, 1961; Stephen W. Searid (ed.), **The Horizon History of the British Empire**, American Heritage Publish., 1973; Camil Mureșan, **Imperiul Britanic**, București, Editura Științifică, 1967; B. Porter, **The Lion's Share. A Short History of British Imperialism, 1850-1995**, third ed., Longman, 1996.

Pentru Imperiul francez: H. Brunschwig, **Mythe et réalités de l'impérialisme colonial français, 1871-1914**, Paris, A. Colin, 1960; P. Montagnon, **La France coloniale**, vol. 1-2, Paris, Pygmalion, 1988; D. Bouche, **Histoire de la colonisation française, II. 1815-1962**, Paris, Fayard, 1991; J. Meyer, J. Tarrade, J. Thobie, A. Rey-Goldzeiguer, **Histoire de la France coloniale**, I-II, Paris, A. Colin, 1991; J. Ganiage, **L'expansion coloniale de la France sous la Troisième République, 1871-1914**, Paris, Payot, 1968.

Pentru colonialismul german: H. Brunschwig, **L'expansion allemande outre-mer du XVe siècle a nos jours**, Paris, PUF, 1957; A. Erousalimski, **L'Impérialisme allemande: passé et présent**, Moscou, Edition du Progres, 1972; R. Cornevin, **Histoire de la colonisation allemande**, Paris, PUF, 1970.

Pentru colonialismul italian: C. Zaghì, **op.cit.**; E. Decleva, **La politica estera italiana e la Francia (1896-1914)**, Bari, Laterzo, 1971; R. Battaglia, **La prima guerra d'Africa**, Torino, Einaudi, 1958; J.L. Miège, **L'Impérialisme coloniale italien de 1870 à nos jours**, PUF, Paris, 1968; G. Bosco Naitza, **Il colonialismo nella storia d'Italia (1882-1949)**, Firenze, 1975, *passim*; A. Gramsci, **Il Risorgimento**, Torino, Einaudi, 1949;

Alte dominații coloniale: F. Latour Da Veiga Pinto, **Le Portugal et le Congo au XIXe siècle**, Paris, PUF, 1972; Fr. Bontick, **Aux origines de l'Etat Independant du Congo**, Louvain, 1966; A.J. Wauters, **L'Etat Independant du Congo**, Bruxelles, 1898, J. Stengers, **Congo. Mythes et réalités**, Bruxelles, Racine, 2005.

apărând abia în anii 1880-1890⁴. În ediția din 1865 a dicționarului Littré, imperialismul nu este altceva decât o derivare a cuvântului *imperialiști*, cei care-l susțineau pe Napoleon al III-lea⁵. În Anglia, imperialismul era înțeles mai întâi ca „apărarea Imperiului”⁶, ulterior apărând sensul mai larg, cu conotația de „politică de expansiune” sau de „politică de agresiune”. Modificarea sensului s-a datorat lucrării lui James A. Hobson, publicată în 1902, **Imperialism. A Study**. Pentru Hobson, *imperialismul* era „efortul marilor patroni ai industriei de a facilita plasarea excedentului de bogăție, căutând să vândă sau să plaseze în străinătate mărfurile sau capitalurile pe care piața internă nu le poate absorbi”⁷. Termenul va fi adoptat de teoreticienii marxiști de la începutul secolului, care îl vor utiliza conform propriilor concepții: un răspuns la contradicțiile interne ale dezvoltării capitaliste⁸, un sistem de relații economice inegale între țări⁹, un stat a cărui politică externă era determinată de interesele unei oligarhii financiare¹⁰, ca expresia nevoii unor noi surse de materii prime și a unei forțe de muncă ieftină¹¹. În același timp, teoreticienii citați considerau imperialismul drept o fază inevitabilă în evoluția capitalismului, când surplusul de capital, acumulat prin activitatea productivă monopolistă, devine „steril”, adică plasarea lui

⁴ H. Brunschwig, **L’Impérialisme**, în H. Deschamps, **Histoire générale de l’Afrique noire**, II, Paris, PUF, 1971, p. 33.

⁵ J. Touchard, **Histoire des idées politiques**, II, Paris, PUF, 1981, p. 701-702.

⁶ Lordul Rosebery, într-un discurs ținut la 6 mai 1899, amintea de „cea mai mare mândrie a Imperiului numită imperialism”. *Apud Ibidem*, p. 702.

⁷ J.A. Hobson, **op.cit.**, p. 85.

⁸ N. Boukharine, **op.cit.** El avertiza asupra „conflictului existent între dezvoltarea forțelor de producție și limitarea națională a organizării producției (p. 102).

⁹ Rosa Luxemburg considera că „(...) imperialismul este expresia politică a acumulării de capital în cursa sa de a pune stăpânire pe restul lumii necapitaliste. Rosa Luxemburg, **op.cit.**, p. 273.

¹⁰ R. Hilferding aprecia „(...) capitalurile exportate sunt în securitate când puterea guvernamentală metropolitană conduce în întregime noul domeniu (...). Dacă este posibil, profiturile trebuie garantate de stat. Astfel, exportul de capital favorizează o politică imperialistă”. R. Hilferding, **op.cit.**, p. 406.

¹¹ Lenin scria „Concentrarea a ajuns atât de departe, încât se pot evalua aproximativ toate izvoarele de materii prime (de pildă zăcămintele de minereu de fier) dintr-o țară, ba chiar, (...) dintr-un șir întreg de țări, din lumea întreagă. Și nu numai că se face această evaluare, dar aceste izvoare sunt acaparate de uriașe uniuni monopoliste (...) se monopolizează brațele de muncă calificate, se angajează cei mai buni ingineri, se acaparează căile și mijloacele de comunicație”. V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 705.

în interiorul țării nu mai este rentabilă. Soluția salvării economiilor capitaliste de la congestie era plasarea capitalurilor în exterior, pe piețele sigure din colonii.

De la elaborarea teoriei leniniste a imperialismului a existat o preocupare constantă din partea cercurilor liberale de a demonstra invaliditatea sa. De regulă, acestea respingeau orice relație cauzală între capitalism și expansiunea colonială, politica de dominare avându-și originile în necesitatea refacerii prestigiului național pierdut și a rangului de mare putere¹², în dorința de securitate și în tendința organizării unor mari ansambluri teritoriale¹³, sau în impulsul determinat de adânci forțe psihologice specifice omului, cum ar fi dorința de dominare și de expansiune¹⁴. În acest ultim sens, **Joseph Schumpeter** susținea că imperialismul există atunci când istoricul poate constata că un stat manifestă „o dispoziție lipsită de orice obiectiv spre expansiunea prin forță, dincolo de orice limită definibilă”, adică atunci când activitatea războinică se exprimă fără a fi mijlocul nici unui alt țel decât cel care este implicat în propria sa exercitare¹⁵. Astfel un stat are o politică imperialistă atunci când ea este vizibil guvernată de principiul „expansiunii pentru expansiune, al luptei pentru luptă”¹⁶. Referindu-se la originea imperialismului, Schumpeter avansează un argument incitant, potrivit căruia acesta nu este decât un „atavism”, o „supraviețuire” a înclinației naturale a omului către agresiune și dominare, fără un obiectiv specific, susținând însă că „societațile burgheze, pe măsura extinderii economiei capitaliste, vor fi din ce în ce mai puțin favorabile folosirii și menținerii atitudinilor războinice”¹⁷.

Pentru **Hans Morgenthau**, politica internațională, ca orice politică, este o luptă pentru putere, iar interesul național trebuie definit în termenii conceptului de *putere* și nu în termeni morali, legali sau ideologici, care nu fac decât să camufleze realitatea inerentei lupte pentru putere. „Națiunile și oamenii lor de stat pot să-și definească obiectivele lor în termenii unui ideal religios, filosofic, economic sau social. Ei pot spune

¹² R. Gildea, **Barricades and Borders. Europe 1800-1914**, Oxford University Press, 1987, p. 535; vezi și Brunschwig, **Mythes...**, p. 15-16.

¹³ Robinson, Gallagher, **op.cit.**, *passim*.

¹⁴ Gustave Le Bon, **Psihologia mulțimilor**, București, Anima, 1990, *passim*.

¹⁵ **Impérialisme et classes sociales**, Paris, Flammarion, 1984, p. 43-44.

¹⁶ **Ibidem**, p. 43.

¹⁷ **Ibidem**, p. 152-153.

că acest ideal se va materializa prin forța lor interioară, prin intervenția divină sau prin dezvoltarea naturală a stărilor umane (...). dar oricând se luptă să-și realizeze obiectivele prin mijloacele politicii internaționale, ei o fac luptând pentru putere”¹⁸. Specificul politicii internaționale, adică lupta pentru putere, determină ascunderea acestora sub justificări ideologice și raționale. Întotdeauna strategiile imperialiste sunt deghizate ideologic pentru că trebuie să demonstreze justetea cauzei, necesitatea schimbării statu quo-ului, a ridicării moralului național, a realizării coeziunii interne pentru atingerea obiectivelor externe (vezi cazul Germaniei naziste)¹⁹. În cazul imperialismului colonial, ideologiile morale predomină. Misiunea, povara, datoria sacră, destinul sunt tot atâtea argumente pentru cucerirea „popoarelor înapoiate”. Au existat și argumente biologice, furnizate de cercetările lui Darwin și Spencer, superioritatea unui popor în fața altuia era un fenomen natural, dominarea celui slab fiind predestinată, înscrisă în destinul omenirii. Caracterul pur ideologic al pretențiilor coloniale, justificate în perioada interbelică de Germania, Italia prin presiunea demografică și problemele economice, este clar demonstrat de statisticile relevante ale populației și economiei. Cele patru colonii africane ale Germaniei acopereau 2.400.000 de kilometri pătrați și aveau, în 1914, o populație de aproape 12.000.000 de locuitori, din care numai 20.000 erau albi. S-a subliniat, în epocă faptul că locuiau la Paris mai mulți germani decât în toate coloniile Germaniei. După ce a fost colonie italiană timp de 50 de ani, Eritreea nu era locuită decât de 400 de italieni. În ceea ce privește importanța economică a coloniilor pentru metropolă, cifrele sunt elocvente. Importurile și exporturile din coloniile germane echivalau în 1913 cu 0,5% din totalul schimburilor comerciale ale țării. În 1933, importurile din teritoriile italiene constituiau 1,6% din totalul importurilor, iar exporturile reprezentau 7,2% din total²⁰.

Raymond Aron numea imperialistă „orice mare putere ideocratică, oricare ar fi fost regimul ei economic, al cărui obiectiv este de a răspândi în afară un mod de guvernare”²¹.

¹⁸ Hans Morgentau, **Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace**, Iași, Polirom, 2007, p. 82.

¹⁹ **Ibidem**, p. 129-140.

²⁰ **Ibidem**, p. 134-135.

²¹ Raymond Aron, **Paix et guerre entre les nations**, Calman Lévy, 1962, p.181; vezi și idem, **Démocratie et totalitarisme**, Paris, Gallimard, 1965, p. 60-64.

Heinz Gollwitzer²² identifică mai multe trăsături, care deosebesc imperialismul de oricare altă politică, pentru că acesta este, înainte de orice, un tip de politică. Trebuie avute în vedere tendința spre o expansiune accentuată sau de consolidare a unui imperiu, care tinde să devină ideologie, rolul preponderent al politicii externe în cadrul programului guvernamental național, susținerea evidentă de către opinia publică, apariția organizațiilor imperialiste, importanța din ce în ce mai mare acordată politicii de forță, proiectarea gândirii naționaliste în politica mondială. Politica imperialistă nu poate fi abordată numai prin intermediul economiei, pentru că este mai mult decât atât, fiind determinată de politici autonome, inițiate de oameni de stat și susținute de politicieni, care se considerau responsabili față de existența propriei națiuni și de sporirea nivelului ei de trai. „A menține sau a crește prestigiul statului pe plan mondial nu reprezenta, în elaborarea pluralistă a unei politici imperialiste, un factor mai puțin important și mai puțin determinant decât speranța nutrită de sectorul economic de a găsi o soluție favorabilă problemelor comerțului exterior sau de a obține dobânzi avantajoase pentru capitalul excedentar”²³. Pentru sporirea puterii, guvernele nu se puteau limita doar la efortul de a domina concurența economică, ci și la dezvoltarea forțelor armate, dobândirea de puncte strategice și noi teritorii pe tot globul, toate contribuind la o politică de inițiativă permanentă într-o competiție din ce în ce mai acută la nivel mondial, totul susținut ideologic²⁴. Economia în general, bancherii și industriașii, au jucat un rol preponderent în politica imperialistă, și puterea militară a statului a fost adesea pusă în slujba intereselor comerciale și financiare (Tunisia, Egipt). Dar la fel de bine putem cita acțiuni guvernamentale și economice în același timp care, indiscutabil, erau dictate de interesul alianțelor sau de o politică de bloc sau pentru a consolida fronturi ale politicii internaționale (Agadir, 1911), cu alte cuvinte o politică de forță. Este fals să se afirme că economia unei națiuni a fost întotdeauna la originea aventurii coloniale; adesea nu a existat nici un interes economic. Imensa participare a clasei mijlocii și a mediilor intelectuale în organismele coloniale demonstrează că în

²² Heinz Gollwitzer, *L'Impérialisme de 1880 á 1914*, trd. d'anglais par Anne Joba, Flammarion, 1970, p. 8; 14-18.

²³ *Ibidem*, p. 11 – 12.

²⁴ *Ibidem*, p. 12 – 13.

colonialism exista și altceva decât acțiunea directă sau indirectă a capitalului, și anume prestigiul național²⁵.

Istoricul american **William Langer** definea imperialismul drept „o explozie a expansiunii de peste mări”, ca „(...) stăpânirea sau controlul, politic sau economic, direct sau indirect, al unui stat, națiune sau popor asupra altor grupuri similare (...) sau dispoziția, impulsul sau străduința de a stabili o stăpânire sau un control”²⁶. Ronald Robinson, John Gallagher și A. Denis susțin că termenul de imperialism are sensul utilizat de actorii expansiunii occidentale, care desemna fenomenul de luare în stăpânire a lumii sub forma privilegiată a constituirii imperiilor. În condițiile în care nu se poate evidenția, la originea împărțirii Africii, nici un fel de cauze economice imediate, iar aceasta a constituit manifestarea majoră a imperialismului, teoriile marxiste ale imperialismului își pierd valabilitatea, pentru că atunci rolul fundamental îl are factorul politic, acțiunea oamenilor politici și nu determinările economice²⁷.

Henri Brunschwig utilizează termenul în sensul său etimologic: „imperialism se traduce prin preluarea suveranității - o noțiune europeană străină gândirii indigene - asupra unei părți a solului african”²⁸.

Wolfgang Reinhard observă că încărcătura sa emotivă face ca noțiunea să fie aproape inutilizabilă. Totuși, în sensul restrâns dat de marxism-leninism, semnifică stadiul suprem al capitalismului, iar în sens larg, orice formă de expansionism și de dominație exercitată de o comunitate. Noțiunea este utilizată de Reinhard în completarea celei de colonialism, fiind „orice acțiune de instaurare a colonialismului”, având mai mult o dimensiune dinamică, de exercitare, de inițiativă²⁹.

Thomas Pakenham³⁰ definește imperialismul drept „o cursă a patriotismului”, având scopul de a salva statele europene puternic

²⁵ **Ibidem**, p. 69.

²⁶ William Langer, **The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902**, secd. ed., Knopf, New York, 1960, p. VII.; 67.

²⁷ Ronald Robinson, John Gallagher, A. Denis, **op.cit.**. *Vezi* introducerea **The Spirit of Victorian Expansion**, p. 1-27.

²⁸ Henri Brunschwig, **L'Impérialisme**, în H. Deschamps (ed.), **Histoire générale de l'Afrique Noire**, II, Paris, PUF, 1971, p. 33.

²⁹ Wolfgang Reinhard, **Petite histoire du colonialisme**, trad. A. Tananka et G. Plagnes, Belin, Paris, 1997, p. 9.

³⁰ Thomas Pakenham, **The Scramble for Africa. White Man's Conquest of the Dark Continent From 1876 to 1912**, New York, Avon Books, 1991, 738 p.

afectate de criza economică și care a reușit să facă deopotrivă să viseze atât masele, cât și burghezia la El Dorado, la mine de diamant și la câmpuri aurifere, la piețe de desfacere pentru produsele nevândute. De asemenea, nu trebuie uitat „prestigiul” ce putea fi acumulat de noii veniți în rândul marilor puteri (Germania și Italia), dar și posibilitatea de a da sens național emigrației³¹.

H. Arendt consideră că imperialismul este „mai degrabă primul stadiu al preluării conducerii de către burghezie, decât ultimul stadiu al capitalismului, când oamenii de afaceri au devenit politicieni”³². Este împlinirea procesului de emancipare politică a burgheziei, care își extinde dominația dinspre economic spre politic, astfel încât statul și instrumentele sale de violență devin instrumente ale expansiunii. Expansiunea este ideea centrală a imperialismului, „scop suprem și permanent al politicii”³³, prin extrapolarea în domeniul politicii a mecanismelor economice de extindere permanentă a producției și a tranzacțiilor. Expansiunea imperialistă nu pregătea calea investițiilor de bani, ci exportul de putere urma calea banilor exportați, care nu mai erau productivi, devenind sterili prin inexistența profitului. La întrebarea „de ce expansiune dincolo de mări?”, Arendt apreciază că statul național devine o limită în expansiunea economiei capitaliste, a cărei caracteristică fundamentală, care i-a asigurat supraviețuirea în ciuda tuturor crizelor, este tocmai producerea permanentă de noi spații de desfacere. Două sunt cauzele eșecului imperialismului. Una este reprezentată de opoziția internă, a statului național – oameni de stat, parlament, presă, opinia publică, ce au criticat cuceririle de peste mări. Sunt evidente conflictele dintre guvernele și instituțiile metropolitane și administratorii/ administrația colonială. Soluția a fost exacerbarea naționalismului, cursa pentru colonii devenind o problemă de orgoliu național și de propovăduire a superiorității culturale, intelectuale, tehnologice, economice, rasiale a cuceritorilor. A doua, faptul că statul național cuceritor a devenit un model de urmat de către cei cucerțiți, acțiunea imperială, prin dimensiunea sa națională, conținând sâmburele eșecului, ducând la dezvoltarea conștiinței naționale. Soluțiile utilizate de

³¹ **Ibidem**, p. XXI – XXIII.

³² Hannah Arendt, **Originile totalitarismului**, Humanitas, București, 1994, 674 p. – partea a doua se intitulează **Imperialismul** (p. 169-383), p. 188.

³³ **Ibidem**, p. 172

colonialiști au fost asimilarea și guvernarea indirectă. Francezii au încercat să încorporeze teritoriile cucerite în corpul național, dezvoltând o structură politică imperială, astfel încât deosebirea dintre Franța de peste mări și Franța metropolitană să fie doar geografică. Englezii au încercat să nu se amestece în dezvoltarea popoarelor cucerite, politicienii considerând că „imperialismul nu înseamnă constituirea unui imperiu, iar expansiunea nu este cucerire”³⁴ atâta timp cât instituțiile naționale ale metropolei nu sunt integrate în Imperiu.

D. Harvey³⁵ constata dificultatea de a defini termenul „imperialism capitalist” datorită faptului ca îmbină doi termeni contradictorii. Pe de o parte imperialism, care se supune unei logici teritoriale, impuse de actori a căror putere este dată capacitatea de a mobiliza resurse diverse (politice, economice, militare) pentru dominația asupra unui teritoriu. De cealaltă parte, capitalul, cu întregul proces de acumulare în spațiu și timp, supus logicii de putere economică subsumată unui anume spațiu. Diferențele sunt semnificative și dacă avem în vedere motivațiile și interesele politicienilor și capitaliștilor. Primii caută avantaje care au în vedere colectivitatea, statul și prin care se impun în fața altor state, activitatea lor fiind discontinuă datorită ciclului electoral, în timp ce ceilalți urmăresc doar avantaje individuale, răspunderile fiind la fel, iar activitatea lor se derulează într-un spațiu și timp continue, dar firmele lor pot dispărea (falimente, fuziuni, relocări), în timp ce statele nu³⁶. Problema fundamentală constă în capacitatea de a discerne între componenta teritorială și cea capitalistă, între imperialism și imperiu, în condițiile în care literatura de specialitate realizează un acord facil între acești termeni, care nu sunt reductibili, în sensul că procesele politico-economice sunt ghidate de strategiile statale și imperialiste și că țările și imperiile operează întotdeauna în afara intereselor capitaliste. În realitate ele sunt antagonice în cea mai mare parte a situațiilor concrete³⁷. În concluzie, „imperialismul de sorginte capitalistă se naște din relația dialectică stabilită între logicile de putere capitalistă și teritorială”, care sunt distincte, ireductibile una la cealaltă, dar într-o strânsă interdependență³⁸. Astfel, politica statală a Marii Britanii, Franței,

³⁴ **Ibidem**, p. 179

³⁵ D. Harvey, **The New imperialism**, New York, Oxford University Press, 2003, 253 p.

³⁶ **Ibidem**, p. 26 – 27.

³⁷ **Ibidem**, p. 29 – 30.

³⁸ **Ibidem**, p. 183.

Belgiei, Germaniei, Italiei, Olandei ajunge să fie „confiscată” de grupuri de interese, ceea ce determină anexiuni teritoriale „peste mări”, în pofida intereselor naționale.

Eric Hobsbawm³⁹ constată că epoca dintre 1875 și 1914 poate fi denumită „Era Imperiului” nu numai datorită existenței unor state conduse de împărați (Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Turcia, Anglia datorită stăpânirii Indiei, Etiopia, China, Japonia), dar mai ales pentru că dominația economică mondială europeană a făcut ca „cei avansați” să-i domine pe „cei înapoiați”, apărând un nou tip de imperialism, *imperialismul colonial*⁴⁰. Este perioada în care, cu excepția celor două Americi, aproape întregul glob ajunge sub dominația politică formală sau informală a Angliei, Franței, Germaniei, Italiei, Olandei, Belgiei, S.U.A., Japoniei. Ceea ce nu a fost ocupat fie erau state tampon (Siam), fie erau disputate de mai multe puteri (Afganistan), fie erau prea neînsemnate (Liberia), fie și-au apărut independența (Etiopia). Africa a fost ocupată în întregime, cu cele două excepții menționate deja (Liberia și Etiopia). Termenul de „imperialism” începe să aibă sens economic în timpul dezbaterilor politice din anii 1890, legate de expansiunea colonială, perioadă în care dobândește și o „coloratură peiorativă”⁴¹. Autorul, fără a fi leninist sau anti-leninist, observă o realitate dominantă a epocii, și anume faptul că „împărțirea globului avea o dimensiune economică”, ceea ce nu înseamnă că aceasta explică totul despre imperialismul perioadei⁴². Chiar dacă nu au avut un rol important în cadrul economiilor industrializate, piețele și materiile prime coloniale au creat noi ramuri ale marilor afaceri (aurul, cositorul, cuprul, ceaiul, cafeaua, cacao, fructele tropicale (bananele), uleiul de palmier, cauciucul). „Minele erau principalii pionieri în deschiderea lumii în fața imperialismului și cei mai eficienți, deoarece profiturile lor erau îndeajuns de senzaționale ca să justifice și construcția căilor ferate de alimentare”⁴³. Dimensiunea economică a imperialismului nu explică de ce globul a fost împărțit cu atâta grabă de puterile industrializate. Nu poate fi vorba de presiunea exportului de capital, pentru a se obține o creștere a ratei profitului,

³⁹ Eric Hobsbawm, **The Age of Empire, 1875-1914**, Vintage Books, 1989, 404 p.

⁴⁰ **Ibidem**, p. 56 - 57.

⁴¹ **Ibidem**, p. 59 - 60.

⁴² **Ibidem**, p. 62.

⁴³ **Ibidem**, p. 63.

datorită prezenței neînsemnate a acestora în noile imperii coloniale. Mai degrabă pare a fi vorba de căutarea simultană de noi piețe, în condițiile afirmării politicilor protecționiste, „noul imperialism” fiind „subprodusul natural al unei economii internaționale bazate pe rivalitatea câtorva economii industriale concurente, intensificată de presiunile economice din anii 1880”. Este momentul în care „motivația economică pentru dobândirea anumitor teritorii coloniale devine dificil de disjuns de acțiunea politică necesară în acest scop, întrucât protecționismul de orice fel reprezintă o economie care operează cu ajutorul politicii”⁴⁴. Cu toate acestea, Hobsbawm consideră că pe acest fundal economic, de care nu putem face abstracție, au acționat interese strategice, militare, ideologice, naționaliste, rasiale, personale (ale oamenilor de stat, grupurilor de interese, exploratorilor, administratorilor coloniali, misionarilor), culturale, care colorează diferit imperialismul britanic, francez, belgian, italian, german etc⁴⁵.

P.J. Cain și A.G. Hopkins⁴⁶, la fel ca mulți alți istorici, consideră că termenul *imperialism* este greu de definit, datorită încărcăturii sale ideologice și utilizării sale la întâmplare. Imperialismul este o formă de expansiune, fără să fie în mod obligatoriu militară, dar nu orice expansiune este în mod necesar imperialism. Imperialismul este o ramură a relațiilor internaționale, caracterizat nu prin formele pe care le îmbracă (economică, culturală, politică), ci prin dominația exercitată asupra suveranității unui alt stat, ca rezultat al unui act de voință. Relațiile stabilite pe baze imperialiste se caracterizează prin inegalitate⁴⁷. Tendința spre expansiune poate deveni imperialistă mai ales când ea se desfășoară împotriva unor societăți care au nevoie să se reformeze sau să se restructureze (dezvolte în sens capitalist) înainte ca ambițiile expansioniste să se realizeze, și care, de asemenea, sunt supuse schimbării ori incapabile de a rezista acesteia. Identificarea imperialismului cu o anumită fază a evoluției capitalismului, ultimă sau supremă, conduce la concluzia că există un curs prestabilit și deci cunoscut al capitalismului, ceea ce produce dificultatea de a explica

⁴⁴ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 68 – 83.

⁴⁶ P.J. Cain, A.G. Hopkins **British Imperialism. Innovation and Expansion, 1688-1914**, London, New York, Longman, 1993.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 43-44.

tocmai evoluția sa diferită în realitate⁴⁸. Evident, capitalismul nu a avut și nu are evoluții predictibile decât la nivel ideologic, prin construirea unei scheme evolutive, argumentate doar din prezent, când reconstituirea poate părea logică.

Istoricul francez Jacques Marseille observa că definițiile sau caracterizările imperialismului pun în dificultate istoricul datorită caracterului lor restrictiv (prin accentuarea numai asupra unei singure laturi, economice, politice, psihologice, ideologice) sau prin prea marea lor generalitate și imprecizie cronologică, care golesc de sens transformările petrecute și activitatea Marilor Puteri spre sfârșitul secolului al XIX-lea⁴⁹. Comparativ cu acestea, teoria leninistă este în avantaj, „fiind datată cronologic și căutând să explice tocmai modificările și formele noi pe care le capătă expansiunea Puterilor europene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu toate că generalizează anumite observații făcute asupra Angliei”⁵⁰. Din acest motiv, și noi considerăm că este util să pornim de la conceptul de imperialism, așa cum îl identifică Lenin și să vedem în ce măsură trăsăturile sale sunt valabile în Anglia și Franța, principalele Puteri coloniale de la confluența secolelor XIX-XX.

După Lenin, imperialismul are cinci trăsături care distingeau epoca sa de perioadele anterioare: 1. concentrarea și centralizarea producției și a capitalului, generatoare de monopoluri; 2. fuziunea capitalului bancar cu cel industrial și apariția capitalului financiar; 3. exportul de capital, care cunoaște o importanță mai mare decât cel de mărfuri; 4. formarea uniunilor monopoliste internaționale ce vizau împărțirea economică a lumii; 5. totul determină terminarea împărțirii teritoriale a globului pământesc între cele mai mari puteri imperialiste⁵¹.

Economia britanică din secolul al XIX-lea cunoaște particularități care nu corespund schemei leniniste asupra imperialismului. În Anglia secolului al XIX-lea nu întâlnim o concentrare a producției și a capitalurilor, puterea industrială britanică bazându-se până târziu pe

⁴⁸ *Ibidem*, p. 44.

⁴⁹ J. Marseille, *Empire colonial et capitalisme français. Histoire d'un divorce*, Albin Michel, Paris, 1984. Vezi capitolul I, *La problematique de l'impérialisme : des théories contradictoires, des bases empiriques fragiles*, p.19-34.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 20.

⁵¹ V.I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în *Opere Alese în trei volume*, București, Editura Politică, 1961, p. 753-754.

activitatea micilor întreprinderi⁵². Astfel, țara care și-a bazat activitatea industrială pe industria textilă, care furniza în 1913 două treimi din exporturile mondiale de țesături de bumbac, nu cunoaște nici concentrarea verticală, nici pe aceea orizontală, care se produce decisiv abia în perioada interbelică⁵³. Mai mult, capitalul bancar nu controla capitalul industrial, „respectându-se până târziu separarea dintre lumea industrială și aceea a băncilor de depozit”⁵⁴. Lenin găsea în Anglia „un imperialism veritabil”, datorită exportului de capital, orientat spre Imperiu, ale cărui venituri permiteau echilibrarea balanței de plăți, în condițiile în care balanța comercială era „constant deficitară”⁵⁵. În acest fel, la originea noilor investiții se află, din ce în ce mai mult spre sfârșitul secolului al XIX-lea, însăși balanța favorabilă a investițiilor făcute în exterior⁵⁶. Din nou realitatea contravine teoriei, pentru că din totalul investițiilor externe, Imperiul primea 40% în perioada 1850-1875 și 47% în 1913⁵⁷. Între 1907 și 1913, adică în perioada cea mai „imperialistă”, Anglia investea 655 miliarde lire în exterior și doar 481 în Imperiu, trei sferturi din acestea fiind absorbite numai de dominioane⁵⁸. Cu toate că atrăgea jumătate din investițiile externe, restul lumii prelua două treimi din comerțul exterior britanic⁵⁹, iar emigrația engleză spre S.U.A. a fost până târziu mult superioară celei dirijate spre Imperiu⁶⁰. Clara

⁵² Fr. Crouzet, **Commerce et Empire : l'expérience britannique du libre echange à la premiere guerre mondiale**, în *Annales*, nr. 2/1964, p. 39.

⁵³ **Ibidem**.

⁵⁴ C. Coquery-Vidrovitch, **op.cit.**, p. 90.

⁵⁵ V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 738.

⁵⁶ Dacă în 1850, investițiile de capital în străinătate reprezentau 250 milioane lire, în 1870 ele depășeau un miliard. C. Mureșan, **op.cit.**, p. 277.

⁵⁷ Din totalul investițiilor făcute în exterior (1900 miliarde lire), 1500 erau investite numai în America de Sud și SUA. Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 6.

⁵⁸ P. Guillaume, **Le monde coloniale, XIXe-XXe siècle**, Paris, A. Colin, 1974, p. 259; vezi și Rondo Cameron, **Histoire économique du monde**, (trad. d'anglais), Larousse, 1991, p. 290; 304

⁵⁹ R. Girault, **Diplomatie européenne et impérialisme, 1871-1914**, Paris, Masson, 1979, p. 37.

⁶⁰ Emigrația (în mii) :

Perioada	SUA	Imperiu
1870	153	44
1885	138	23
1891-1895	66	54
1911	122	297

diferențiere geografică dintre comerțul cu mărfuri și cel cu capitaluri, precum și realitatea ponderii sub 50% a investițiilor de capital în Imperiu, contravin serios aprecierilor lui Lenin asupra caracterului „colonialist” al imperialismului britanic⁶¹.

Acestor elemente trebuie să le adăugăm și faptul că Imperiul britanic s-a constituit cu mult înainte de începerea perioadei numite „imperialiste”. India, Noua Zeelandă, Canada, Australia, Colonia Capului, Sierra Leone, Gold Coast erau deja părți importante ale Imperiului în 1880⁶². Imperiul britanic este rezultatul activității private, dar guvernele au fost mereu prezente „pentru a deschide și a asigura securitatea drumurilor pentru negustori”⁶³. Aceștia s-au ciocnit de structurile statale sau politice existente în diverse părți ale lumii, motiv pentru care au apelat la forța statului, pus în situația de a ocupa principalele zone strategice pentru a-și proteja imperiul comercial. Cazul Coloniei Capului este exemplar în acest sens⁶⁴. Chiar și în India, ocupația progresivă nu a avut scopul de a constitui un nou imperiu, ci de a proteja interesele deja existente, semnificative fiind cele spuse de sir Ch. Dilke din *Greater Britain*: „Cuvântul de ordine era menținerea și extinderea prin comerț și influență pașnică, dacă se putea, dar prin regulă imperială (adică anexiune n.n.) dacă trebuia”⁶⁵.

Din această succintă prezentare, ne apare clar că expansiunea teritorială a fost mai puțin efectul unei dezvoltări economice interne *imperialiste* – în sensul dat de Lenin – și mai mult rezultatul unor decizii politice menite să mențină supremația engleză în lume și să apere liberul-schimb, amenințate de protecționism. Un bun argument în susținerea punctului nostru de vedere este și discursul din 1890 al secretarului de stat, sir Edward Grey, care sublinia că, din nefericire, „acolo unde flutură un steag străin, comerțul britanic urmează a fi exclus cu siguranță”⁶⁶.

Franța se afla, în această perioadă, într-o situație economică pe care cu foarte mare greutate o putem numi imperialistă, mai ales dacă ne

Apud Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 6, nota 6.

⁶¹ V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 736-738.

⁶² Vezi procesul de achiziție în C. Mureșan, **op.cit.**, 155-265.

⁶³ Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 6.

⁶⁴ Bergeron, Roncayolo, **Le monde et son histoire**, Paris, Laffont, 1980, p. 387.

⁶⁵ *Apud* Robinson, Gallagher, **op.cit.**, p. 10.

⁶⁶ *Apud* J. Stengers, **L'Impérialisme colonial de la fin du XIXe siècle, mythe ou réalité**, în *Journal of African History*, nr. 3/1962, p. 488.

raportăm la caracterizarea făcută de Lenin. Concentrarea capitalurilor și prezența capitalului financiar sunt slab reprezentate, chiar dacă Franța era foarte bogată, stocul său de aur făcând din franc moneda cea mai stabilă din lume⁶⁷. Întreprinderile franceze cunosc o slabă concentrare, doar 1% din acestea având peste 50 de muncitori. După J.B. Duroselle, întreprinderea tip nu are decât câțiva lucrători și trăiește de pe o zi pe alta, „fără să se modernizeze, fără să se împrumute de la bancă, având în vedere doar piața internă protejată de tarifele vamale”⁶⁸. În cazul marilor firme, la începutul secolului al XX-lea, este dominantă independența reală a societăților industriale față de marile bănci, capitalul industrial finanțându-și dezvoltarea prin resurse proprii⁶⁹. Cauzele acestei situații se află atât în structura familială a industriei franceze, cât și în reticența băncilor de a investi în industrie, determinată de imobilizarea capitalurilor prea mult timp și de riscurile, adesea mari, pe care trebuiau să și le asume⁷⁰. De aceea, băncile preferau să facă afaceri în străinătate, unde beneficiile erau mai mari și mai sigure, fiind garantate de stat⁷¹.

Independența capitalului bancar față de cel industrial se observă foarte bine și în operațiunile pe care le-au făcut marile bănci cu guvernele țărilor străine. Plasarea pe piața financiară franceză a împrumuturilor de stat egiptene, ruse, otomane, portugheze, argentinene ș.a. nu era condiționată de achiziționarea unor produse industriale franceze, ceea ce a determinat protestele și presiunile industriașilor, care obțin respingerea unor împrumuturi⁷². Cu toate aceste cazuri izolate, exportul de capitaluri franceze nu are, de regulă, nici o legătură cu exportul produselor industriale franceze.

⁶⁷ J.B. Duroselle, **La France et les Français, 1900-1914**, Paris, Richelieu, 1972, p. 303.

⁶⁸ **Ibidem**. J. Marseille consideră că acest tip de întreprindere proliferază tocmai datorită existenței unei piețe imperiale protejate. J. Marseille, **op.cit.**, p. 50.

⁶⁹ J. Bouvier, **Les traits majeurs de l'impérialisme français avant 1914**, în Bouvier, Girault, **op.cit.**, p. 37.

⁷⁰ J.B. Duroselle, **op.cit.**, p. 304.

⁷¹ **Ibidem**. *Vezi* și S. Berstein, P. Milza, **Histoire du vingtième siècle**, t. 1, **1900-1939**, Paris, Hatier, 1991, p. 29.

⁷² În 1909, *Societatea Schneider-Creusot* obține refuzarea unui împrumut argentinian pentru că banii erau destinați cumpărării de tunuri Krupp; la fel, în 1910 *Societatea constructorilor de nave* impune anularea unui împrumut pentru Portugalia, care dorea să utilizeze banii pentru cumpărarea unor nave de fabricație engleză. J.B. Duroselle, **op.cit.**, p. 306-308; *vezi* și R. Poidevin, **Finances et relations internationales, 1887-1914**, Paris, A. Colin, 1969, p. 6-12.

Exportul de capital se datora, după Lenin, existenței unui prisos de capital, provenit din limitarea pieței interne. „Necesitatea exportului de capital este determinată de faptul că, în unele țări *capitalismul s-a răscopt* și capitalul nu găsește (în condițiile agriculturii înapoiate și a mizeriei maselor) teren pentru o investiție *avantajoasă*”. Care sunt zonele unde poate găsi aceste avantaje? Evident, în țările înapoiate, principala consecință fiind slăbirea capitalismului intern. „În aceste țări înapoiate, profitul este de obicei ridicat, deoarece capitalurile sunt puține, prețul pământului relativ mic, salariile mici, materiile prime ieftine”⁷³. În fine, caracterizând exportul de capital francez, Lenin observa că „acest capital este în cea mai mare parte capital plasat ca împrumut, împrumuturi de stat și nu capital investit în întreprinderi industriale”⁷⁴. Din acest motiv el caracteriza imperialismul francez drept unul *cămătăresc*, iar Franța un stat rentier, „un stat al capitalismului parazitar, al capitalismului în putrefacție”⁷⁵.

Principalele probleme ridicate de exportul de capital constau deci în existența unui *prisos* de capital provenit din acumularea internă, investit avantajos în țările înapoiate sub forma împrumuturilor de stat (în cazul Franței), condiționate de cumpărarea produselor industriale proprii, rezultatul major fiind slăbirea capitalului intern. Confruntarea firească a teoriei cu realitatea istorică nu ne permite să acceptăm faptul că exportul de capital a fost un element de slăbire a dezvoltării capitaliste interne sau că acesta s-a produs mai ales în momentele de depresiune economică și de conjunctură internă dificilă. Dimpotrivă, corelând exportul de capitaluri franceze cu ciclurile dezvoltării economice, cercetătorii au observat că exportul de capital a cunoscut faze de încetinire și de accelerare identice cu cele parcurse de economia internă⁷⁶. J. Bouvier observa că „supraproducția” de capital era numai aparentă și că la

⁷³ V.I. Lenin, **op.cit.**, p. 737.

⁷⁴ **Ibidem**, p. 738.

⁷⁵ **Ibidem**, p. 770.

⁷⁶ Se observă o scădere a exportului de capital în perioada 1875-1890, în plină fază descendentă, de încetinire a dezvoltării interne (13 miliarde fr. în 1875 și numai 17 în 1890) și aproape dublarea acestuia în perioada 1898-1913 (43 miliarde fr. în 1913), care a fost perioada unei dezvoltări rapide a capitalismului în Franța. R. Girault, **op.cit.**, p. 41; vezi și Rondo Cameron, **La France et le développement économique de l'Europe, 1800-1914** (trad. d'anglais), Paris, Seuil, 1971, p. 235; 379-383. Pentru analiza surselor de alimentare a capitalurilor exportate vezi pe larg Bouvier, **op.cit.**, p. 308-326.

originea investițiilor franceze în străinătate se află caracteristicile pieței financiare franceze. În primul rând, abundența economiilor, consecință a încrederii în franc, a făcut ca dobânzile să fie cele mai scăzute din lume (2% în 1890 și 4% în 1914), atrăgând pe cei aflați în căutare de credite. Din perspectiva franceză, deținătorii banilor erau tentați să-i plaseze în străinătate, unde era mai avantajos: dacă acțiunile industriale franceze erau cotate la 3,13%, cele străine erau cotate la 4,20%. În al doilea rând, existența unor adevărate fluxuri de revenire a capitalului investit în străinătate, devenite în fazele de expansiune superioare investițiilor noi, a permis o adevărată autonutrire a exportului de capital⁷⁷.

Caracterul *parazitar, rentier* al capitalismului francez este numai aparent. Este adevărat că sute de mii de francezi trăiau din renta titlurilor de împrumut străine. Totuși, nu putem accepta aprecierea că întregul capital exportat era rentier, ceea ce face ca Franța, la începutul secolului al XX-lea, „să trăiască din bogăția trecută și din munca altora”⁷⁸. Dacă aproape jumătate din plasamentele franceze din străinătate sunt fonduri ale statului, restul erau fonduri private care participau, fie prin cumpărarea de acțiuni ale noilor societăți străine (minele sud-africane, *Canadian Pacific Railway*, *Royal Dutch Petroleum Company*), fie prin stabilirea întreprinderilor franceze în străinătate⁷⁹. Cercetătorii au putut observa caracterul *întreprinzător* al capitalismului francez în exterior, în sensul schumpeterian al cuvântului, adică „creator direct de echipamente și de mijloace de producție de bază”, constatare care anulează

⁷⁷ J. Bouvier, **op.cit.**, p. 319-325.

⁷⁸ Berstein, Milza, **op.cit.**, p. 32.

⁷⁹ Ultimele nu erau legate de marea industrie, ele fiind în special societăți de căi ferate și de tramvaie (în America de Sud) și uzine de gaz, poduri, canale, echipamente portuare (în Orientul Mijlociu). După estimările Serviciului financiar al Creditului lyonez, partea emisiunilor de titluri industriale străine la Paris a crescut între 1893 și 1913 în raport cu rentele statelor străine. Această parte a titlurilor industriale reprezenta 25% din emisiunile străine între 1894 și 1897, 35% între 1905-1909 și 51% între 1910-1913. În al doilea rând, proporția acțiunilor reprezenta 60%, față de 40% obligații. Vezi pe larg în Rondo Cameron, **op.cit.**, p. 165-179.

J.B. Duroselle observa că farurile din întregul Imperiu Otoman, cheirurile Istanbulului, marile magazine din Mexic aparțineau unor societăți franceze, care realizau profituri mari și regulate (J.B. Duroselle, **op.cit.**, p. 304). R. Girault, studiind participarea directă a băncilor și a societăților industriale franceze la crearea echipamentului de bază al noului capitalism rus, aprecia caracterul dinamic al întreprinzătorilor francezi prezenți aici, ceea ce era departe de imaginea rentierilor inactivi (R. Girault, **Emprunts russes et investissements français en Russie, 1887-1914**, Paris, A. Colin, 1973, *passim*).

caracterizarea lui Lenin⁸⁰.

De asemenea, nu poate fi demonstrată legătura directă dintre exportul de capital și cel de mărfuri. În afară de lipsa de condiționare a împrumuturilor externe de achiziționarea produselor franceze, despre care am amintit deja, nu se observă nici existența unei convergențe geografice între capitalurile exportate și comerțul francez⁸¹.

În fine, conform teoriei lui Lenin, în condițiile aprigei concurențe financiare, exporturile de capital și de mărfuri ar fi trebuit dirijate mai ales spre piețele rezervate, deci spre Imperiul colonial. Statisticile ne demonstrează contrariul: Franța își plasează în Imperiu abia 9% din totalul investițiilor străine⁸², coloniile reprezentând 9,4% din importuri și 13% din exporturile generale ale Franței⁸³.

Discrepanța flagrantă dintre teoria lui Lenin și realitatea istorică a impus marxiștilor francezi să-și reconsidere atitudinea față de colonialismul francez. Astfel, într-o lucrare apărută în 1980 se subliniază faptul că „majoritatea coloniilor franceze au fost fructul expansiunii militare unde căutarea prestigiului a dominat imperativele economice, chiar dacă, capitalismul francez a obținut apoi profituri substanțiale”. Prin intermediul cuceririlor coloniale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primii ani ai secolului al XX-lea, armata franceză, compromisă în 1870-1871, „are ocazia de a lua o revanșă facilă și de a-și restaura greutatea politică”. Autorii consideră că noile anexiuni au deschis negustorilor un domeniu rezervat, „dar investitorii nu-i vor vedea oportunitatea”. Abia după primul război mondial, pierderea pieței ruse și a majorității piețelor danubiene determină reorientarea fluxurilor financiare și comerciale spre colonii, care totuși nu joacă în economia

⁸⁰ Mark Blaug, **Teoria economică în retrospectivă**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1992, p. 473.

⁸¹ Partea schimburilor de mărfuri cu Rusia este infimă în ansamblul comerțului (importurile franceze reprezentau 4% din totalul importurilor ruse), pe când investițiile franceze aici grupau aproximativ o treime din totalul investițiilor străine (12 din totalul de 45 miliarde franci). R. Girault, **op.cit.**, p. 85. Vezi și M. Lévy-Leboyer, **La position internationale de la France**, Paris-La Haye, Mouton, 1973, p. 118-122.

⁸² R. Cameron, **op.cit.**, p. 382.

⁸³ J. Marseille, **op.cit.**, p. 40. Autorul observă că în spatele acestui procent destul de mic se ascunde realitatea că Imperiul era în preajma primului război mondial al doilea partener comercial al Franței. Totuși, după părerea noastră, aceasta nu modifică semnificativ datele problemei.

franceză un rol comparabil cu cel al Commonwealth-ului britanic⁸⁴.

Această succintă analiză a dezvoltării economice a Angliei și a Franței, care ar merita un studiu de sine stătător, ne permite să apreciem că la sfârșitul secolului la XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cele două state nu erau *imperialiste* în sensul dat de Lenin acestui cuvânt. Istoricii care s-au ocupat îndeaproape de evoluția capitalismului în aceste două țări au ajuns la concluzia că procesele economice identificate de Lenin a fi caracteristice imperialismului sunt specifice abia perioadei interbelice⁸⁵.

În consecință, considerăm necesară sublinierea distincției care există între *imperialism* și *colonialism*, două fenomene deosebite, care nu acoperă aceeași realitate, ceea ce impune și renunțarea la sintagma *sistemul colonial al imperialismului*. Dacă *imperialismul* este un stadiu al capitalismului, *colonialismul* cuprinde activitatea de expansiune a Marilor Puteri din a doua parte a secolului al XIX-lea, *ca rezultat al transferării rivalităților europene la scară mondială și nu al presiunilor economice determinate de trecerea la imperialism*. În concluzie, politica de expansiune colonială este un fenomen complex, rezultat al legăturilor statului cu economia, al interdependenței dintre puterea politică și activitatea economică, al creșterii influenței opiniei publice și al ideologiilor asupra deciziilor politice.

The Imperialism. Conceptual reconsiderations Summary

The author suggests a review of the term imperialism affected by the Marxist ideology, not only in Romanian historiography, from the perspective of the historic reality of the end of the XIXth century and the beginning of the XXth century.

⁸⁴ Cedetim, *L'Impérialisme français*, Paris, Maspero, 1980, p. 16-18.

⁸⁵ C. Coquery-Vidrovitch, *op.cit.*, p. 110; J. Bouvier, *op.cit.*, p. 331-332.

**CÂTEVA PRECIZĂRI REFERITOARE LA
„CONCEPTUL DE CULTURĂ DRIDU ÎN ARHEOLOGIA
ROMÂNEASCĂ. APARIȚIE, EVOLUȚIE ȘI CONTROVERSE”¹**

Definit cu peste o jumătate de secol în urmă, de către profesorul Ion Nestor, conceptul de cultură Dridu a reținut, până în prezent, atenția unora dintre cei mai mari specialiști, arheologi, istorici români și străini, care au apreciat, într-o manieră impresionantă, rolul important al acestei forme de manifestare a primei culturi materiale a comunităților de pe teritoriul actual al României de la finele mileniului I Creștin, comunități al căror etnic se sincronizează cu apariția în documentele scrise ale izvoarelor latine, slave, orientale, a numelui de blachus, voloh, ulah, adică român în traducerea limbii noastre. Disputele de decenii în această privință între diferiți cercetători sunt bine cunoscute, încât nu merită a se stăruia aici în această privință. Ceea ce a făcut B.C. în revista menționată în acest sens, consider că nu mai era necesar a i se acorda acestei probleme atât de cunoscute, dimensiunea multor pagini inutile (p. 133-150), cu atât mai mult cu cât B.C. săvârșește destule inadvertențe.

Mai mult decât atât, B.C. induce cititorul într-o confuzie totală, susținând, în concluziile finale, că prin studiile de până acum „se urmărea atribuirea tuturor descoperirilor unei populații romanice excluzând în totalitate aportul altor populații” (p.158), precum și „viciul” „cum cultura Dridu ar reprezenta o unitate culturală și politică, urmărindu-se o politică națională menită a oferi justificări de ordin ideologic regimului aflat la putere” (p.158). Totodată, cititorul de limbă franceză este avertizat, chiar de la început, că: „...la culture Dridu est vue comme une culture unitaire, sans aspects regionaux; qui couvre en totalité le territoire national, les frontières actuelles” (p.133). Nimic mai fals! În cele ce urmează mă voi opri mai pe larg asupra acestor probleme, nu înainte, însă, de a examina, pe scurt, unele probleme ale culturii Dridu, care, după părerea mea, ar fi trebuit să stea în atenția lui B.C.

Personal, ca unul care am stăruit asupra istoriei acestor secole ale primului mileniu Creștin, aș fi așteptat ca B.C. să aducă contribuții noi la

¹ Puncte de vedere apărute în *Istros*, XV, Brăila, 2009, p. 133-159, sub semnătura lui Bogdan Ciupercă (în continuare se va cita B.C.).

conținutul acestui concept, așa cum ar fi fost de dorit, dacă cel anunțat mai sus s-ar fi evidențiat cu ceva până în prezent în literatura noastră de specialitate.

Mă voi opri, cel puțin asupra a două probleme care, din multitudinea celor existente, încă nelămurite, ar fi meritat a fi adâncite în notele lui B.C..

Cultura materială a secolelor VIII-X **n-a fost nicicând tratată ca o „cultură unitară”** (p.158), ci, din contră, în diferitele studii efectuate au fost remarcate aspectele regionale specifice diferitelor regiuni social-economice sau teritorial-politice, dimensionarea lor extinzându-se și asupra unor spații aflate astăzi într-o altă structură politică. Este deajuns să observăm că, de pildă, pe teritoriul dintre Carpați și Dunăre, unde aprecierile lui B.C. sunt în exclusivitate, cercetătorii au evidențiat diferențe certe ale acestei culturi a secolelor VIII-X, între, pe de o parte, arelul vestic – diferențe evidențiate de cercetările recente de la Băleni, jud. Argeș, Dulceanca, jud. Teleorman etc. – și cel estic - colinar, pe de altă parte: Șirna, Bucov, jud. Prahova, Dridu, Platonești, jud. Ialomița etc.

Cât privește spațiul extracarpatic (cel al Moldovei), B.C. nu scoate nici măcar un cuvânt, deși cele mai ample cercetări asupra etapei cronologice a secolelor VIII-X s-au realizat de către arheologi de cea mai mare competență științifică, precum profesorii Dan Teodor, Ioan Mitrea și alții. Același lucru se poate spune și despre spațiul intracarpatic, unde, de asemenea, cercetători, precum prof. Sever Dumitrașcu, Radu Heitel etc. au scos în evidență aspectele culturilor locale ale culturii secolelor VIII-X, studiile acestora fiind bine cunoscute în literatura istorică a secolelor amintite, dar, din păcate necunoscute de B.C.

A doua problemă pe care o semnaliez ca fiind o caracteristică importantă a culturii secolelor VIII-X, este cea a **componentei creștine** a acestei vremi.

Nu putem să nu constatăm că în cursul primului mileniu creștin, începând de la primele dovezi ale receptării noii religii, cea creștină, cele două rituri: incinerare și înhumație creștin, aceasta din urmă cu puține șanse de a se considera, pe alocuri, creștină, se menține până către limitele secolelor VIII-IX, fără a se putea realiza o cuantificare, cât de cât valabilă, deși prezența unor elemente creștine indubitabile sunt de remarcat și în perioada anterioară.

Ceea ce se impune ca o constatare de luat în seamă, este începutul extinderii până la generalizare a ritului înhumației cu orientare și

elemente creștine de necontestat, ajungându-se, pe anumite zone, la o precumpănire a acesteia. Lăsând la o parte mențiunile numeroase din izvoarele scrise, în special cele editate în **Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, București, 1970, s-a constatat, la limitele sec. VIII-IX, existența unor adevărate „centre de religie creștină”, între Carpați și Dunăre, identificate prin mulțimea impresionantă a simbolurilor creștine cum sunt cele descoperite recent la Băleni, jud. Argeș.

Asemenea observație a fost făcută și de cercetători din spațiile teritoriale de la sud și vest de țara noastră.

Încerc să explic, aici pentru prima oară, că această predominare a ritului înhumării creștine pe teritoriul nostru începând cu limitele perioadei secolelor VIII-X s-ar putea datora influenței măsurilor corolingiene, care prin decrete a impus religia creștină populațiilor germanice de pe un front extins din Europa central-răsăriteană, sub amenințarea pedepsei capitale.

Distrugerea ringurilor avare de către Carol cel Mare ale cărui oști au atins teritoriul Transilvaniei unde s-a organizat marca pannonică, poate constitui o posibilitate ca decretul carolingian de creștinare a popoarelor din zonele Europei central-răsăritene să fi influențat și în spațiile noastre procesul de adoptare a creștinismului și de respingere a incinerăției păgâne. Rămâne, totuși, ca această ipoteză să fie continuată și de cercetări viitoare.

Iată dar, asemenea probleme și altele încă neclare ar fi putut să rețină atenția lui B.C. În loc să pună în discuție asemenea chestiuni, B.C. preferă să se ocupe de scandaluri, precum cel dintre profesorul Ion Nestor și Maria Comșa căruia îi consacră enorm de multe pagini inutile, sau să „critice” unele lucrări ale unor cercetători de marcă, scrise cu multă vreme în urmă, cu acuzații de „servilism, obediență, agreați de regim”, fără să aducă probe în acest sens, dovedind, mai degrabă, o atitudine de politicianism prin care B.C. se exclude din cercetarea științifică academică și, totodată, scoate în evidență incapacitatea sa de a discerne modalitatea de disociere a unor cercetători de unele opțiuni istorice mai vechi. Așa, de pildă, B.C. este lipsit de informații când susține că Maria Comșa ar fi pledat din totdeauna la teza identificării culturii secolelor VIII-X cu cea denumită Saltovo-Maiățk. Dacă B.C. ar fi cunoscut cele susținute de Maria Comșa după ce a realizat cercetările de la Bucov-Rotari, și-ar fi putut da seama de delimitarea pe care autoarea săpăturilor de la Bucov o face între cele două culturi ale sec. VIII-X,

cultura Dridu și Saltovo-Maiățk.

În neputința sa de a discerne în profunzime lucrurile, din lipsa unor cunoștințe generale de specialitate, și pentru a fi considerat ca începător în „cercetarea științifică” a secolelor VIII-XI, B.C. încearcă discreditarea aproape a tuturor cercetătorilor autentici ai perioadei amintite, acuzând, de pildă, pe profesorul Ion Nestor, că prin înființarea la mijlocul sec. XX, a Comisiei pentru cercetarea formării poporului român, s-a urmărit „de a justifica activitatea comisiei și a fondurilor substanțiale pe care săpăturile arheologice din România cu privire la mileniul I le primiseră până atunci” (p. 146). Au fost „stigmatizați”, cu această ocazie, cercetători științifici, precum Victor Teodorescu (fost director al Muzeului de Istorie și Arheologiei, al jud. Prahova, unde B.C. își pierde vremea de circa 10 ani), Petre Diaconu, Eugenia Zaharia, Maria Comșa și alții (p. 148 și urm.). Este bine să știe B.C., atunci când afirmă că, după desființarea Comisiei arheologice amintită mai sus, „n-a mai existat niciun fel de coordonare academică sau neacademică, totul rămânând la latitudinea unor arheologi obedienți sau nu față de regimul comunist. Politizarea excesivă a cercetării mileniului I... a reprezentat o plagă dureroasă pentru arheologia românească” (p. 139), că cercetarea arheologică din România a continuat, **fără întrerupere**, să fie subvenționată și patronată de Academia Română prin Institutele sale de cercetare științifică din țară. A face o asemenea afirmație, inexactă, înseamnă a-l situa pe B.C. la abc-urile inițierii cercetării științifice din țara noastră. Așa numita „politizare excesivă” a cercetării mileniului I (p.139) a constituit, cum bine se știe, una dintre cele mai importante etape ale realizărilor valorice ale istoriei mileniului I, pe baza cărora s-au editat primele volume ale **Istoriei României** (1960, 1962, 1964), volumele din 1960 și 1962 aducând cele mai semnificative rezultate ale procesului de formare a limbii și poporului român.

În același context, B.C. se referă și la unele lucrări, precum **Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII-XI)**, având ca autor pe Șt. Olteanu, apărută la București în 1983, lucrare care, potrivit lui B.C., „apărută într-o perioadă în care orice analiză critică adusă unei astfel de lucrări (mai ales aparținând unui autor agreat de regim) era imposibilă. Înainte de 1989 nimeni nu își asuma responsabilitatea includerii în sumarul vreunei reviste de specialitate a unui astfel de text” (p.156). Cea mai blândă acuzație adusă lui B.C. ar fi cea de inocent, dar ea depășește cu mult limitele unei asemenea

caracterizări. B.C. este rău intenționat aflat sub îndrumarea unor „povățuitori” într-a căror cursă a intrat. Dacă B.C. nu știe, îl pun în cunoștință de cauză că lucrarea cu titlul de mai sus editată **în 1983 la București**, a fost elogiată la postul de Radio „Europa Liberă”, timp de trei sferturi de oră, de către unul dintre cei mai mari medievisti români, profesorul Matei Cazacu, stabilit în „Lumea Liberă” în vremea regimului Ceaușescu; lucrarea a primit în același an, premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române. Impertinența lui B.C. merge până acolo încât este incredibil cum, chiar și tânăr fiind, cu o experiență de muzeograf de 10 ani, face judecăți de valoare politică fără să se informeze corect asupra omului și epocii și să „profeseze” acuzații de genul celei mai sus amintite. Aceasta întărește și mai mult convingerea că B.C. se află sub influența unor prețiși „mentori” care-l dezinformează voit. Mai mult decât atât, B.C. nici nu cunoaște măcar titlul complet al lucrării apărută în 1997, intitulată **Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demo-economice și social-politice**. Dacă se uita la titlu, nu putea să nu observe că această lucrare „nu este o reeditare a primei lucrări”, după cum afirmă la p. 153, ci reprezintă o extindere cu 4-5 secole înainte. Incompetență, incapacitate, ori rea voință, sau toate la un loc?

Această totală incompetență științifică a lui B.C. se confirmă și în ceea ce privește modul de abordare a lucrării privind cercetările de la Șirna, jud. Prahova, apărută în 2007. Deși se vede silit să aprecieze lucrarea ca fiind rezultatul „cercetărilor sistematice” și că „la prima vedere pare o abordare modernă și complexă”, B.C. încearcă să-i găsească niște „lacune”, de pildă „nu este menționat tipul de adâncime”, „nu sunt prezentate dimensiunile cuptoarelor”, „materialul arheologic... este publicat selectiv și incomplet” (p.135-136).

Din însăși formularea „lipsurilor” lucrării, se demonstrează încă odată, că B.C. nu pricepe nimic din elementele caracteristice cu care operează arheologia, că nu cunoaște nici cele mai elementare principii ale acestei științe, confundând nivelul antic cu cel de călcare sau cu cel contemporan etc., încât te întrebi dacă așa zisele lui „observații” total anapoda și contradictorii merită a fi luate în considerație.

Amintesc, cu acest prilej, că lucrarea menționată s-a bucurat de aprecierea unor mari specialiști în problemă sub formă de recenzii (pe care B.C. nu le cunoaște), sau cele exprimate cu prilejul unor sesiuni științifice, unele organizate chiar de Muzeul de Istorie și Arheologie din

Ploiești din vara anului trecut, ocazie cu care s-au făcut aprecieri, dintre cele mai elogioase din partea unor cercetători de prestigiu din țară.

În cele ce urmează socot să stărui ceva mai mult asupra „aprecierilor” făcute de B.C. față de o lucrare colectivă apărută în 2001. Este vorba de **Istoria Românilor**, vol. III, apărută sub patronajul Academiei Române, având ca autori pe cei mai reprezentativi cercetători care s-au aplecat asupra redactării acestui volum.

Toți cei peste 20 de autori ai acestui volum al III-lea din **Istoria Românilor** sunt membri titulari sau corespondenți ai Academiei, cercetători de mare prestigiu științific ai Institutelor de Istorie și Arheologie din marile centre academice (București, Iași, Cluj), ai altor instituții de profil din țară, ale căror studii privind ultimele secole ale primului mileniu Creștin și primele secole ale mileniului următor reprezintă valori științifice incontestabile, realizate în urma multor ani de stăruitoare eforturi de aplecare asupra documentelor vremii (scrise sau arheologice) prin care s-a reușit să se zugrăvească imaginea evoluției societății românești la cumpăna dintre cele două milenii creștine; imagine care îl „debusolează total” pe B.C. (p. 157). Îl „debusolează total” pentru că B.C. nu este capabil de a disocia rolul acestui tip de **lucrare academică**, de cel al **lucrărilor ce se adresează unor largi categorii de cititori**: elevi, profesori din învățământul preuniversitar, altor categorii de public dornici să cunoască istoria noastră în general.

În final, o concluzie. Am fost și rămân, în continuare, fidel discursului științific sincer, decent, fără ingerințe de orice natură. Mă consider, totodată, de multe decenii, un colaborator apropiat al Muzeului de Istorie și Arheologie al județului Prahova, instituție de prestigiu la care au lucrat sau au colaborat cercetători de mare valoare științifică în domeniul istoriei și arheologiei. Este păcat ca un lucrător al acestui Muzeu, fără a-i îngădi dreptul la opinie, să depășească limitele unui discurs decent așa cum a procedat B. Ciupercă, umbrind, în acest fel, contribuția corectă și cinstită a colegilor săi din unitate.

Ștefan Olteanu

IOAN MURARIU, *ISTORIA ȚINUTULUI HERȚA PÂNĂ ÎN ANUL 1940* (ED. A II-A COMPLETATĂ), BACĂU, EDITURA VICOVIA, 2010, 214 P. + 26 ANEXE ȘI HĂRȚI

Venerabil cercetător și istoric băcăuan, autor al acestei a doua ediții a **Istoriei Ținutului Herța până în anul 1940**, profesorul doctor Ioan Murariu dovedește, încă o dată, că trecerea anilor nu împiedică o minte enciclopedică, în continuă căutare, să aprofundeze rezultatele cercetărilor asupra acestui teritoriu românesc vitregit de vremuri și de oameni.

Astfel, interesul manifestat de către cei cunoscători într-ale domeniului, dar și de publicul larg, l-au determinat pe profesorul mai sus-menționat să reediteze **Istoria Ținutului Herța (până în anul 1940)**, Bacău, Editura „Grigore Tabacaru”, 1997, printr-o ediție completată, care a apărut în anul 2010, la o altă editură din orașul de pe malurile Bistriței. Autorul respectă, în linii mari, structurarea cuprinsului, a ideilor și opiniilor exprimate în prima ediție, numai că aduce și unele completări față de textul inițial.

Sunt preluate cele două aprecieri, care aparțin reputaților profesor universitar sucevean Mihai Iacobescu și cercetător bucureștean Constantin Șerban, preocupați, printre altele, și ei la rândul lor, de multitudinea de aspecte privitoare la ținutul herțean. Adăugarea unei liste a abrevierilor utilizate în text și cele câteva aprecieri asupra conținutului acestuia, aprecieri inserate în *Introducerea* la această a doua ediție – nu fac decât să ne indice perfecționarea metodologiei de lucru și a concepției editoriale a autorului.

Parcurgerea cuprinsului capitolelor lucrării, începând cu prezentarea **Epocilor străveche și veche (până în secolul al VII-lea d.Hr.)**, a **Epocii medievale (secolul VII-1821)**, a **Epocii moderne (1821-1918)** și a **Epocii contemporane (1918-până în anul 1940)**, ne detaliază, într-un limbaj istoric accesibil, o multitudine de date cu caracter istorico-documentar, politico-militar, legislativ, toponimic, lingvistic, demografic, social-economic, administrativ, cultural sau religios, dar și informații asupra personalităților herțene. Este de remarcat faptul că profesorul băcăuan renunță la aparatul critic/ notele plasate la sfârșitul textului lucrării (caracteristică a primei ediții) și le inserează în josul fiecărei pagini.

Interesantă ni se pare a fi și „înțelepciunea” motto-urilor, adevărate

corolariii, introduse în preambulul fiecărui capitol, aceasta dacă ar fi să le reproducem numai pe cele aparținând lui Mihail Kogălniceanu: „*Istoria, după Biblie, trebuie să fie, și a fost totdeauna, cartea de căpitanie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosăbi*” (pentru cel dintâi capitol), sau Dimitr(i)e Onciul: „*Prin cunoștința trecutului, a înțelege prezentul și îndrepta viitorul este problema cea din urmă și tot rostul istoriei*” (la capitolul al patrulea).

Subliniem și „substratul” motto-ului care deschide partea rezervată *Anexelor*, semnată de nimeni altul decât de Lucian Blaga: „*Există două realități a căror imensă zdrobitoare greutate nu o simțim, dar fără de care nu putem trăi: aerul [s. n.] și istoria [s. n.]*”. Istorie completată de profesorul Murariu cu alte șase anexe față de cele regăsite în prima ediție a cărții supuse atenției noastre. Anexe care privesc populația satului Mamornița (catagrafia din anul 1774) sau ale satelor Pilipăuți, Târnauca, Mogoșești, Probotești și Hreața (catagrafia din anul 1820) – adevărate surse istorice și documentare pentru toți cei interesați de evoluția antroponimică din aceste comunități locale.

A doua ediție a **Istoriei Ținutului Herța până în anul 1940** este îmbogățită cu un **Glosar** de termeni de specialitate și 18 reproduceri din **Unele cărți, studii și articole de presă despre Ținutul Herța**. De asemenea, sunt inserate și **Ilustrațiile** – reproducerea fotografică (în număr de 17) care surprind imagini diverse din documentările și participările la manifestări științifice sau culturale, realizate, în timp, de cercetătorul băcăuan.

Rezumatele în limbile engleză, franceză și germană încheie o prețioasă lucrare consacrată minorităților naționale aflate pe teritoriul unui alt stat, intra sau extracomunitar, operă cu o semnificație deosebită atât pentru istoriografia românească, cât și istoriografia europeană contemporană.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

ABREVIERI

AIIAI	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași</i>
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i> , Archaeological Institute of America, Philadelphia
Alba Regia	<i>Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis</i> , Székesfehérvár
AMM (ActaMM)	<i>Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean de Istorie</i> , Vaslui
AMN	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie</i> , Iași
AMT	<i>Acta Musei Tutoveniensis. Muzeul „V. Părvan”, Bârlad</i>
AȘUlist	<i>Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” Iași. Istorie</i> , Iași
Ateneu	<i>Ateneu – revistă de cultură</i> , Bacău
BAI	<i>Bibliotheca Archaeologica Iassiensis</i> , Institutul de Arheologie Iași
BAR	<i>British Archaeological Reports</i> , Oxford
BCMI	<i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice</i> , București
BMA	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis</i> , Piatra Neamț
BMN	<i>Bibliotheca Musei Napocensis</i> , Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
Carpica	<i>Carpica. Muzeul Județean de Istorie și Artă (Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”)</i> , Bacău
CCDJ	<i>Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos</i> , Călărași
CercArh	<i>Cercetări arheologice</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București
CL	<i>Convorbiri literare</i> , Iași
Cronica	<i>Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania</i> , CIMEC, București
Dacia	<i>Dacia. Revue d’Archeologie et d’Histoire Ancienne</i> , N. S., București
Das Altertum	<i>Das Altertum</i> , Berlin
DL	<i>Dacia literară</i> , Iași
EAIVR	<i>Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României</i> , București
JMV	<i>Jahresschrift für mitteleuropäische Vorgeschichte</i> , Halle/Salle
Kadmos	<i>Kadmos. Zeitschrift für Vor- und Frühgeschichte Epigraphik</i> , Berlin

MCA	<i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis</i> , Complexul Muzeal Județean Neamț
MIA	Materialy i issledovaniya po arkhologii SSSR, Moskva – Leningrad
MN (Muz.Naț.)	<i>Muzeul Național</i> , București
Mousaios	<i>Mousaios. Muzeul Județean Buzău</i> , Buzău
Peuce	<i>Peuce. Studii și Comunicări de istorie și Arheologie</i> , Muzeul “Delta Dunării” Tulcea
Pontica	<i>Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie</i> , Constanța
PZ	<i>Praehistorische Zeitschrift</i> , Berlin
RÉSEE	<i>Revue de Études Sud-Est Européennes</i> , București
RI	<i>Revista istorică</i> , București
RIM	<i>Revista de istorie militară</i> , București
RRH	<i>Revue Roumaine d’Histoire</i> , București
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Seminarul de Arheologie al Universității „Al. I. Cuza” Iași
SAI	<i>Studii și articole de istorie</i> , București
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , București
SympThrac	<i>Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie</i> , București
Studii	<i>Studii. Revistă de istorie</i> , București
ŠtZv	<i>Študijné Zvesti Archeologický ústav SAV</i> , Nitra – Bratislava
Suceava	<i>Suceava. Anuarul Muzeului Județean Suceava</i>
TD	<i>Thraco-Dacica</i> , București
Vitraliu	<i>Vitraliu. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău</i>
Zargidava	<i>Zargidava. Revistă de istorie. Societatea de Științe Istorice din România. Filiala Bacău și Fundația Cultural-Științifică „Julian Antonescu”</i>

Notă către autori

Responsabilitatea asupra conținutului și corectitudinii materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Studiile și articolele, în limita a 10-12 p. de revistă, vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de circulație internațională.

Pentru viitoarele numere ale revistei, materialele se trimit tehnoredactate pe dischetă/ CD, în WORD, 12, Times New Roman, pe adresa: Fundația Cultural-Științifică „Julian Antonescu”, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău sau la adresele de e-mail: lacramioaraist@yahoo.com și dimitrufic@yahoo.com

Materialele nepublicate nu se restituie. Pentru alte informații punctuale, la telefon 0743037160.

SCRISOARE DE MULȚUMIRE

*Apariția acestui nou număr al revistei de istorie **Zargidava** (X/2011) a fost posibilă datorită distinșilor colaboratori care ne-au oferit studii și articole spre publicare. Tuturor le mulțumim și pe această cale.*

*Mulțumirile noastre se îndreaptă și spre cei care ne-au susținut financiar pentru apariția revistei, precum și a organizării, din 22 ianuarie 2011 de la Biserica „Precista” Bacău și din 10 februarie 2011 de la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău sub genericul „**Iulian Antonescu – 20 de ani de postumitate**”.*

Ne facem o datorie de onoare în a-i menționa: S.I.F. Moldova, președinte – director general Dr.ing.ec. Costel Ceocea; Clinica „Palade” Bacău; Parohia Precista Bacău – Pr.Ic.Stavr. Constantin Tomozei; S.C. FAIR-PLAY S.R.L. Bacău – președinte Neculai Dumitrache; CABINET DERMATOLOGIE – dr. N. Apetroaiei; S.C. ROLEX S.R.L. Bacău; S.C. MICROMEDICA S.A. Piatra Neamț – director general Ec. Dorel Botez; S.C. ALEXRAL CONSULT S.R.L. – director Adrian Sechel; prof. Ioan Micu; prof. Livia-Liliana Sibișteanu; S.C. MARCIB COM. S.R.L. – Bacău, director ing. Gheorghe Baciuc și MUNDEXIM ASIGURĂRI – Sucursala Bacău, director jurist Radu Munteanu.

*Începând cu acest număr în susținerea financiară a revistei de istorie **Zargidava** ni s-a alăturat și ASOCIAȚIA CULTURALĂ „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT” Bacău – președinte prof.univ.dr.ing. Dumitru Bontaș.*

*Un gând de mulțumire tuturor celor care au optat pentru a susține „**cu 2% din impozitul anual**” activitățile noastre cultural-științifice, precum și doamnei Ec. Maria Anton, care ne asigură evidența financiar-contabilă a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”.*

În numele Colegiului de redacție
Prof.dr. Ioan Mitrea

MILLENIUM INSURANCE BROKER (M.I.B.) SA

MILLENIUM INSURANCE BROKER - M.I.B. - SA București societate cu capital integral privat, având ca obiect de activitate intermedierea în asigurari, autorizată conform legii 32/ 2000 de Comisia de Supraveghere a Asigurărilor cu avizul nr. 96/ 18.12.2001, a început să funcționeze în anul 1999 sub denumirea MILLENIUM INSURANCE până în toamna anului 2004, când a fuzionat cu altă societate de brokeraj, BENEFICA ASIGURĂRI înființată în anul 1997, astfel a renascut sub denumirea actuală și câștigat în timp scurt, poziția distinctă în domeniu. La începutul anului 2011 este prezentă în 27 județe prin 62 sucursale, organizate pe baza contractelor de franciză, în județul Bacău funcționând din anul 2010.

MILLENIUM INSURANCE BROKER oferă următoarele categorii de servicii în domeniul asigurărilor:

a.- **Consultanță**, în principal constând în:

- identificarea nevoilor de asigurări ale clienților care pot fi acoperite prin polițe de asigurări,

- selectarea companiei care oferă condițiile și criteriile cele mai avantajoase pentru tipul de asigurare solicitat,

- identificarea avantajelor cât și a punctelor slabe ale ofertelor, evidențierea acelor care satisfac deplin cererea.

b.- **Intermediere**, pentru încheierea contractelor de asigurare, prin:

- negocierea cu Societățile de asigurări, pentru și în numele clienților, a condițiilor și criteriilor acoperitoare pentru situația concretă a tipului de protecție solicitată, cotațiile cele mai avantajoase, termenii și răspunderile asumate.

- negocierea condițiilor și întocmirea actelor adiționale și a suplimentelor, solicitate operativ la polițele în vigoare,

- întocmirea și completarea corectă a documentelor și actelor necesare, la încheierea contractelor de asigurări.

c.- **Asistență**, - pe toată durata de valabilitate a asigurării intermediare, prin:

- urmărirea îndeplinirii obligațiilor asumate prin contractul de asigurare de părți, gestionarea corectă a acestora,

- monitorizarea îndeplinirii corecte a procedurilor reglementate, în cazurile de daune din riscurile asigurate,

- sprijin la completarea documentației de expertizare a daunelor; urmărirea plății despăgubirilor convenite.

Dezideratele întregii activități, pot fi rezumate astfel: - serviciile acordate cu profesionalism, soluțiile oferite, trebuie să corespundă în totalitate nevoilor și exigențelor clienților și partenerilor, **pentru optimizarea pachetului de asigurări, de obținerea celei mai avantajoase protecții cu polițele încheiate de Millenium Insurance Broker –M.I.B.**